

Tadeusz Józef Moszczeński herbu Nałęcz

A LENGYEL HADSEREG GYÓGYSZERÉSZ ALZEREDESE
A RÁKOSCSABAI LENGYEL KATONAI TÁBOR PARANCSNOKA

Buskó András
Hagyományőrző százados

Budapest, 2019.

Tartalom

Tadeusz Moszczeński alezredes.....	2
Tadeusz Moszczeński gyermekkora	4
Tadeusz Moszczeński hivatásos katonaként	6
Lesko, a Moszczeński család lakhelye	7
Przemysl, az erődváros	26
Lengyel menekültek Magyarországon 1939-1945.....	32
• Előzmények, a két ország diplomáciai kapcsolata a két világháború között	46
• A menekültek fogadása, és a lengyel hazai ellenállás szerveződése	49
• A lengyel katonák evakuálása és a lengyel menekültek szociális ellátórendszere	51
• Titkos tárgyalások - A német megszállás következményei	53
LENGYEL, MAGYAR KÉT JÓBARÁT — POLAK, WEGIER DWA BRATANKI — Lengyel menekültek Csongrád megyében.....	68
Lengyel menekültek Rákoscsabán 1939-1945	79
Életképek Rákoscsabáról	135
A rákoscsabai tábor alkalmi lapja — 1941. évi június	139
Lengyel katonák Dömsödön.....	182
A második világháború zivataros időszakában nagy volt a vándorlás Európában. — Hazánk is sok nemzet gyermekét fogadta be, közülük is elsősorban lengyeleket, hiszen a két országot történelmi barátság köti össze.....	188
Történelmi emlékezés — 2012. Batyk község	190
Zala megyében 1944-ben meggyilkolt lengyel katonák.....	197
Emlékkereszt Tadeusz Moszczenski gyógyszerész, alezredes (Lisko, 1891. január 10. - 1944. december 6.) emlékére	3
Bibliografia.....	5

Tadeusz Moszczeński alezredes

Tadeusz Józef Moszczeński herbu Nałęcz (Lesko, 1935-ig Lisko, 1891. január 10. – Magyarország, 1944.), a Lengyel Hadsereg gyógyszerész alezredese¹ volt. 1939-ben több ezer társával együtt érkezett Magyarországra. Dombóvári Antal helytörténész kutatásai szerint 1940-ben a gyöngyöspatai, 1941-ben a rákoscsabai lengyel tábor lakója volt. Családját is sikerült magával hoznia. Felesége Moszczenska Wanda, lánya Moszczenska Stefánia, fia Moszczenski Janus. 1941-ben a család a rákoscsabai lengyel táborban élt. Tadeusz Moszczenski ekkor a tábor rangidős lengyel parancsnoka, e beosztásban dolgozott valószínűleg 1944 decemberében bekövetkezett tragikus haláláig.

Tadeuszról kevés levéltári forrás lelhető fel. A rákoscsabai Jednodniówkában fennmaradt róla egy rajz, és valószínűleg a rajz alatt látható lengyel táborlakókat ábrázoló csoportképen is szerepel. A fényképen azonban nem sikerült nagy pontossággal azonosítani.

Tadeusz Moszczenskiről kevés levéltári forrás maradt fenn. Ez a kép vélhetően a rákoscsabai lengyel táborban készült, a képen az ülő személy középen valószínűleg az alezredes Fotó: Archívum

Moszczenskit 1943-ban Rákoscsabáról Dömsödre helyezték át. Nevével már csak az 1945 nyarán Zalabérben és Batykon felvett tanúkihallgatási jegyzőkönyvben találkozunk. Moszczenskit valószínűleg a dömsödi lengyel tábor lakóival együtt Zalába irányították, s Batykon szállásolták el őket. A területen több lengyel csoport is tartózkodott Teleki Béla volt Zala vármegyei főispán irányítása alatt.

¹ Forrás: Vikár Tibor kajárpéci származású tanár, helytörténész: <https://www.zaol.hu/kozelet/helyi-kozelet/tragikusan-zalaban-ert-veget-tadeusz-moszczenski-alezredes-elete-2860057/>

Teleki alá rendelték a Batykon elszállásolt lengyeleket is. Ebben az időszakban a közeli Zalaszentgrót központtal itt szervezték a Hunyadi páncélgránátos alakulatot olyan tisztek irányítása alatt, mint Zöldi Márton² és Grassy József³, akik az újvidéki „hideg napokban” szereztek maguknak hírnevet. A felelősségre vonás elől Németországba menekültek, és német egyenruhában 1944 októbere után újra Magyarországon voltak. Zalabér és Zalaszentgrót környékén a rájuk bízott tábori csendőrök sok kegyetlenséget követtek el az itt elhelyezett lengyelekkel szemben. A brutalitásnak bizonyíthatóan öt lengyel katona esett áldozatul, köztük Moszczenski alezredes is. 1944. december 3.-án Batykon a tábori csendőrök letartóztatták Hajduk Tadeusz mérnök hadnagyot (Moszczenski helyettesét) és tisztiszolgáját, akiket a zalabéri kastélyba vittek. A letartóztatás ellen tiltakozó Moszczenskit december 5-én lefoglalták, és szintén a zalabéri kastély pincéjébe zárták. Máig kiderítetlen ok miatt az alezredest és két társát december 7-re virradó éjszaka a tábori csendőrök fegyveresen a Batyk határában lévő Hármasi malomhoz kísérték, és éjfél körül a malomtól 50 méterre agyonlőtték őket. December 7-én reggel a gyilkosok a malomban dolgozó emberek szeme láttára még belelőtték az élettelen testekbe. Az egyikük puskatussal kiverte Moszczenski szájából az aranyfogakat, majd a holttesteket kocsira rakták és a közeli Zala folyóba dobták. A tetemeket a Zala a közelben kivetette. A tisztiszolga maradványait Batykon temették el. (Sírhelye nem maradt fenn.) Hajduk Tadeusz holttestének sorsát nem ismerjük, viszont az alezredest a Zala Aranyod község határában vetette partra. Gondán György találta meg a maradványokat, koporsót csinált számára, és a szomszédos Csáford község temetőjében temette el. A sír sokáig megvolt, de gondozás híján fakesztje elkorhad.

A lengyel katonák meggyilkolásának körülményeit a hivatalos szervek vizsgálták, de a tettesek elkerülték a felelősségre vonást. Batyk község önkormányzata 2012 augusztusában emlékoszlopot állíttatott a három legyilkolt lengyel katona tiszteletére. A megemlékezésen részt vett Hajduk Tadeusz mérnök hadnagy rokonsága Lengyelországból. Moszczenski családja valószínűleg nem élte túl a háborút. Felesége a németországi Meppenben halt meg 1945. október 28-án. Gyermekének sorsa nem ismert. Dombóvári Antal kutatásai során talált egy érdekes okmányt Rákoscsaba község iratai között: a Vöröskereszt hadifoglyokat segítő hivatala kéri, hogy adja át üdvözlőlevelet Moszczenska Stefániának. A község főjegyzője az irat szerint az üzenetet átadta. Talán ekkor a lány Rákoscsaba közelében tartózkodott. A főváros XVII. kerületi lengyel kisebbségi önkormányzata Moszczenski emlékére, halálának 75. évfordulóján emlékkeresztet kíván állítani a csáfordi temetőben. A kereszt intő jel legyen, hogy ilyen tragédia többet ne forduljon elő a két nép történetében.

---

² **Zöldy Márton** (néhol Zöldi Márton; Arad, 1912. augusztus 14. – Újvidék, 1946. november 5.) háborús bűnösnek elítélt csendőrszázados, aki az 1942-es újvidéki razzia idején a városban tartózkodó – a vérengzésben ellentmondásos szerepet játszó – csendőralakulatok főparancsnoka volt. 1943-ban hadbíróági eljárás indult ellene, de 1944 januárjában vádlott társaival együtt Németországba szökött, ahol beállt az SS-be. Magyarország német megszállása után hazatért és vezető szerepet játszott a hazai zsidóság deportálásában. A háború végén ismét Németországba menekült, de az amerikaiak elfoglalták és kiszolgáltatták Magyarországnak mint háborús bűnöst. Perét a budapesti népbíróság Grassy Józseffel együtt tartotta, mindkettejüket halálra ítélték, majd kiadták őket a jugoszláv hatóságoknak, melyek ismét halálra ítélték és Újvidéken kivégezték őket.

³ **Grassy József** (Nagyszőlős, 1894. december 31. – Újvidék, 1946. november 5.) magyar altábornagy a második világháború idején. Ausztriában amerikai fogságba esett, de kiadták a magyar hatóságoknak. A Népbíróság halálra ítélte Zöldy Márton csendőr századossal együtt, de az újvidéki események miatt kiadták Jugoszláviának, ahol Zöldyvel együtt Újvidék főterén nyilvános kivégzés keretében felakasztották.

Tadeusz Moszczeński gyermekkora

Tadeusz Józef Moszczeński 1891. január 10-én született⁴. A Liskoban (*ma: Lesko*) lakó⁵, *Moszczeński herbu Nałęcz*⁶ családból származott.

Nałęcz címer

Moszczeńskie címere

Tadeusz Józef Moszczeński *Ferdynand Moszczeński herbu Nałęcz* (1844–1921, patikus és Lisko polgármestere) valamint *Maria Muszyńska* (1860–1938, a *Towarzystwo Szkoły Ludowej* (TSL) népiskolák társaságának alapítója és 1898-1907 között első elnöke volt Leskóban⁷). Tadeusz Józef Moszczeński fivére Marian (1883–1962, apja után átvette a patikát Leskóban) és Leon (1899–1940, a Lengyel Hadsereg orvos parancsnoka, a katyáni mészárlásnak áldozatul esett tiszt)⁸ volt. Tadeusz Józef Moszczeński családjával együtt a Pułaski utcában lévő házban lakott Leskóban.⁹ Tadeusz Józef Moszczeński 1905-ig az 1880 alapított *C. K. Gimnazjum w Sanoku*, egy sanoki fiú gimnáziumban (jelenleg általános iskola: *Szkoła Podstawowa nr 8 w Sanoku*) tanult, ahol ebben az évben fejezte be a IV. osztályt.¹⁰ A VI. osztályt 1908-ban, a, egy bochniai gimnáziumban (*C. K. Gimnazjum w Bochni*, jelenleg: *I Liceum Ogólnokształcące im. Króla Kazimierza Wielkiego w Bochni*) fejezte be.¹¹

⁴ 1935-ben a születés napját 1891. január 11-től 1891. január 10-ig módosították. Megerősítés: „*Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych*” (a Hadügyminisztérium Hivatalos Napilapja). Nr 8, s. 62, 1 czerwca 1935.

⁵ Hivatkozás: *Józef Budziak*. Leskie cmentarze. „Nowiny”. Nr 255, s. 4, 31 października, 1, 2 listopada 1986.

⁶ *Moszczeńskie, Nałęcz-Moszczeńskie* a *Nałęcz* címeréből - egy lengyel nemes család, amely a Przywieczeryn faluban található kujáviai Nałęczów vonalából származik. A Moszczeński család ősi fészke, a maj kujávia-pomerániai vajdaságban, a lipnowski járásban fekvő Moszczonne falu volt. — A Nałęcz (Choczennica, Łęczuch, Nalancz, Nalencz, Nałęczyta, Nałonie, Pomłóść, Toczenica, Toczenica) - az egyik legrégebbi lengyel címer, 1293-ban tűnik fel egy pecséten az első Piastok idején.

⁷ Hivatkozás: *Arnold Bajorek*: *Czterdzieści lat pracy T. S. L. w Lesku*. Lesko: 1938, s. 3, 4, 20

⁸ Hivatkozások: *Budziak*. *Dzieje Leska 1918–1939*. s. 143-144.; *Dom* (d. apteka) w Lesku. otwartzabytki.pl. [dostęp 2018-03-27] valamint *Arnold Bajorek*: *Czterdzieści lat pracy T. S. L. w Lesku*. Lesko: 1938, s. 4.

⁹ Hivatkozás: *Arnold Bajorek*: *Czterdzieści lat pracy T. S. L. w Lesku*. Lesko: 1938, s.

¹⁰ Dokumentum: 24. Sprawozdanie Dyrektora C.K. Gimnazjum w Sanoku za rok szkolny 1904/1905. Sanok: 1905, s. 58.

¹¹ Dokumentum: Dyrekcyi C. K. Gimnazjum w Bochni za rok szkolny 1907/8. Kraków: 1908, s. 87.

A sanoki Szkoła Podstawowa nr 8 w Sanoku napjainkban, Tadeusz Józef Moszczeński itt fejezte be a IV. osztályt. (Az iskola keleti homlokzata; ul. Jana III Sobieskiego 5., 38-500 Sanok).

I Liceum Ogólnokształcące im. Króla Kazimierza Wielkiego w Bochni – Akademia Nowoczesnego Patriotyzmu — Tadeusz Józef Moszczeński itt fejezte be a VI. osztályt.

Tadeusz Moszczeński hivatásos katonaként

Patikus mester címet szerzett.¹² Az I. világháború befejezése után, mint a császári és királyi hadsereg tisztje, a Lengyel Hadsereghez került és megtarthatta gyógyszerész főhadnagy rendfokozatát.¹³ Századosi rendfokozatra előléptetve 1919. június 1-ével rangidősként a gyógyszerészeti osztály egészségügyi hivatásos tiszték törzsébe került.¹⁴ 1923-ban, 1924-ben mint a 10. Egészségügyi Zászlóalj létszámfeletti tisztje a X. Körzetparancsnokság (*Dowództwa Okręgu Korpusu nr X*) Egészségügyi Parancsnokságában szolgált Przemyszlben.¹⁵

Przemysl (*ukránul: Перемисль, németül: Premissel*), a mai Kárpátaljai vajdaságban található lengyel város, a San-folyó partján fekszik. 1918-1939 között járási székhely volt a lwóvi vajdaságban.

1927. január 1-jén rangidősként az egészségügyi tiszték törzsében gyógyszerész őrnaggyá léptették elő.¹⁶ 1928-ban a X. Körzet Egészségügyi Parancsnokságának tisztje volt.¹⁷ 1932-ben a 2. számú Egészségügyi Főraktár vezetője volt Przemyszlben.¹⁸ Később gyógyszerész alezredessé léptették elő.¹⁹ A Lengyel Hadsereg Egészségügyi Ellátó Szolgálatának vezetői állását töltötte be Varsóban (a Lengyel Hadsereg főgyógyszerésze).²⁰ Przemyszlben a *Lengyel Fehér Kereszt* osztályának tagja volt.²¹

A II. világháború idején Magyarországon internált katonai táborba került. 1944-ben a nyilasok megölték.²² Tadeusz, Leon és Adam (Marian fia, Katyńban őt is megölték) Moszczeńscy szimbolikus emlék-feliratot készítettek a családi síremléken a Lesko-i temetőben.²³

Tadeusz Józef Moszczeński kitüntetései: *Złoty Krzyż Zasługi* (1932 előtt)²⁴ és *Odnaka Honorowa Polskiego Czerwonego Krzyża* II osztályú keresztje (1935)²⁵

---

¹² Hivatkozás: 1928-as Tiszti évkönyv, 748, 720 old.; 1932-es Tiszti Évkönyv 338, 868. old. valamint Józef Budziak. Leskie cmentarze. „Nowiny”. Nr 255, s. 4, 31 października, 1, 2 listopada 1986.

¹³ Azon tiszték listája, akik a Hadügyminisztérium Személyzeti Osztályán a Minősítési Bizottság előkészítő munkálatok Osztályához küldték a képesítési kártyáikat. Warszawa: Ministerstwo Spraw Wojskowych, 1922, s. 78.

¹⁴ Hivatkozás: 1923-as Tiszti Évkönyv 1211. oldal, 1924-es Tiszti Évkönyv 1093. oldal, 1928-as Tiszti Évkönyv 791. oldal és 1932-es Tiszti Évkönyv 371. oldal.

¹⁵ Hivatkozás: 1923-as Tiszti Évkönyv, 114, 1180. oldal valamint az 1924-as Tiszti Évkönyv 64, 1074. oldal.

¹⁶ Hivatkozás: 1928-as Tiszti Évkönyv 748. oldal.

¹⁷ Hivatkozás: 1928-as Tiszti Évkönyv 720. oldal.

¹⁸ Hivatkozás: 1932-es Tiszti Évkönyv 868. oldal.

¹⁹ Hivatkozás: Józef Budziak. Leskie cmentarze. „Nowiny”. Nr 255, s. 4, 31 października, 1, 2 listopada 1986.

²⁰ Hivatkozások: Budziak. Dzieje Leska 1918–1939. s. 144.; Józef Budziak. Leskie cmentarze. „Nowiny”. Nr 255, s. 4, 31 października, 1, 2 listopada 1986.

²¹ „Oświata - to potęga”. Emlék kiadás a Lengyel Állam Függetlenségének 15. éves évfordulója alkalmából. Przemysl: 1933, s. 95.

²² Hivatkozás: Budziak. Dzieje Leska 1918–1939. s. 144.; Arnold Bajorek: Lesko miasto mojej młodości (wspomnienia). Kraków: 1974. valamint Józef Budziak. Leskie cmentarze. „Nowiny”. Nr 255, s. 4, 31 października, 1, 2 listopada 1986.

²³ Hivatkozás: Budziak. Dzieje Leska 1918–1939. s. 145.;

²⁴ Rocznik Oficerski 1932, s. 338.

²⁵ *Polski Czerwony Krzyż*. Sprawozdanie za 1935. Warszawa: 1936, s. 12. valamint „Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych”. Nr 12, s. 126, 11 listopada 1935.

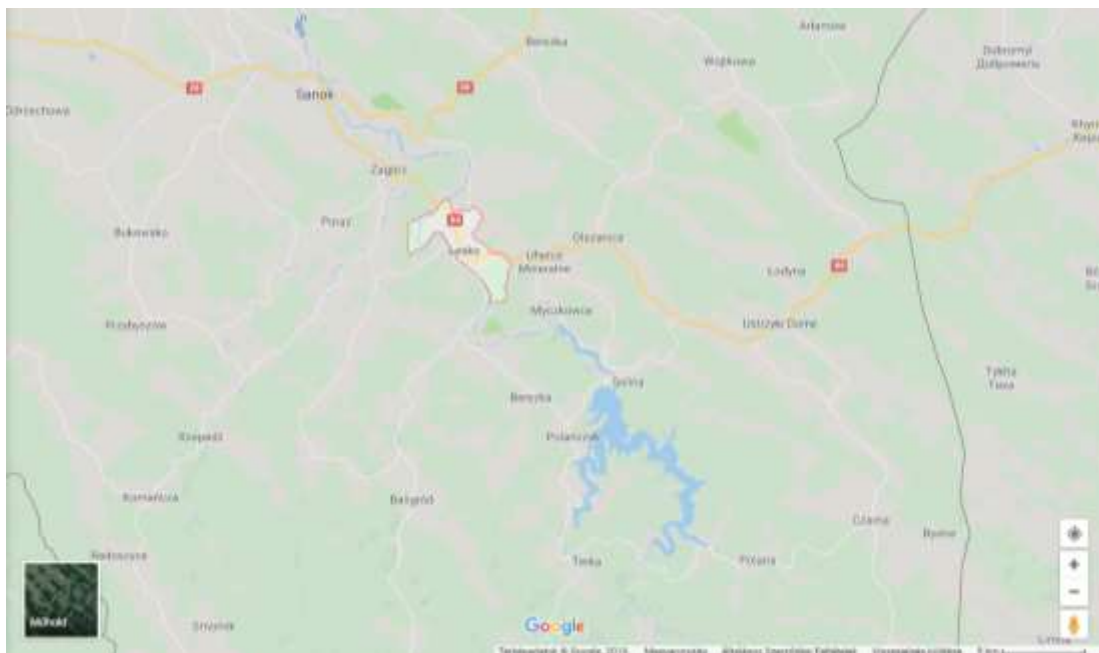
Lesko, a Moszczeński család lakhelye

Lesko (1931-i *Lisko*) délkelet-lengyelországi város, a Kárpátaljai vajdaságban fekszik. Járási székhely, a lesko nagyközség központja. Területe 15,33 km² ⁽²⁶⁾, 2006-ban 5755, 2018. január 1-jén 5532 lakosa volt ²⁷.

Lesko város címere

A város a Keleti-Beszkidékben található, a Jasło – Sanoki-völgyekben helyezkedik el. A San folyó keleti partján fekszik, a *Góry Sanocko-Turczańskie* hegység területén. Átlagos tengerszint feletti magassága 390 méter, bár a város környékén számos kisebb hegy is magaslik.

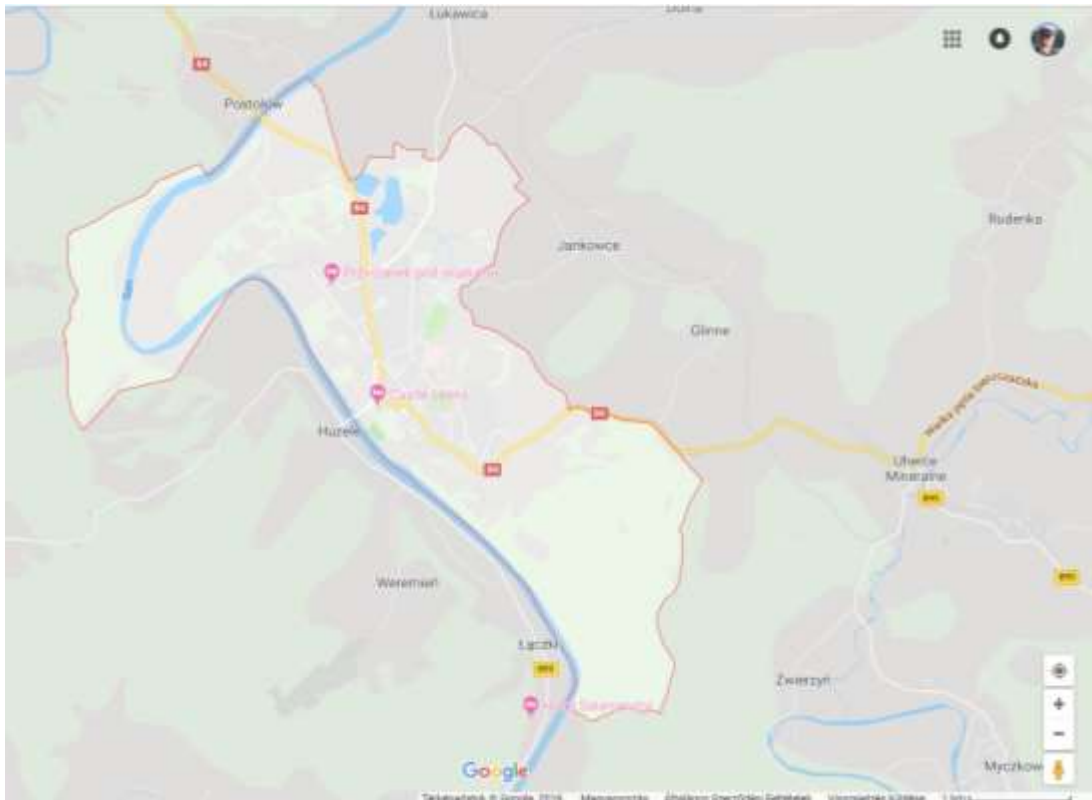

A város és környéke

²⁶ Hivatkozás: *Dane Głównego Urzędu Statystycznego: Ludność. Stan i struktura w przekroju terytorialnym (Stan w dniu 31 XII 2008 r.).* [dostęp 1.10.2009].

²⁷ Hivatkozás: <http://www.polskawliczbach.pl/Lesko>, w oparciu o dane GUS. illetve *Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2018r.*

Lesko határai

1972–1975 között Lesko a Beszkidek járás székhelye volt. 1975–1998 között közigazgatásilag a krosnoi járáshoz tartozott. A város 2002-ben vált járási központtá, amikor tartozó öt település (és Lesko) kiváltak és megalakult az önálló Leskói járás. A járás és a város 1999 óta a Kárpátaljai vajdasághoz tartozik, előtte 1975 és 1998 között a *Krosnói vajdasághoz* tartozott.

Lesko, a San folyó mellett fekvő település

Ezek a területek már lakottak voltak az őskorban (prehisztorikus idők) és a rómaiak idején. Ezeket erősítik meg a régészeti lelőhelyek az i.e. IV. század – i.u. IV. század között, és a későbbi középkorban is.

- **Lesko története a középkorban**

Leskót vélhetően a tizennegyedik században alapították és az első írásos emlék, amelyben szerepel a neve, 1436-ból származik. Soltész és az első bírása a sanoki lakos, Fülöp volt, aki lemondott tisztségéről a birtokos *Jan Kmita* javára.

1443-ban – *Jan Kmita (Nosek)* herbu *Szreniawa* (elhunyt: 1458/1460) Przemysli várnagy (1448) és lembergi várnagy (1448) az iwoniczi Marcisz és az ő nagynénje, Jagienka Krzywiecka, Jan Krzywiecki felesége közötti bírósági ügyben Jagienka beleegyezését kapta arra vonatkozóan, hogy az új birtokost bevezessék javaiba, Marcisznak a Lesko, Łukawica, Jankowce és a San folyó völgyében lévő középkori *Sobień* (Soban 1372, castro Sobyen 1460) vár alatti falvaiban.

A Kmita család tagjai 1470 körül Leskonak városi jogokat adományoztak, akik a városnak új címert adományoztak a Szreniawa címerrel és a máltai kereszttel. A nemesi magánvárost 1469-ben alapították és a XVI. században a *Ruszin vajdasághoz* tartozott (Latinul: *Palatinatus russiae*, lengyelül: *województwo ruskie*, ukránul: *Руське воєводство*), a város ekkor a Kmita család tulajdonában volt.²⁸

A *de Leszko* név 1480-ban tűnik fel először, egy újonnan alapított város megjelöléseként. Későbbi nevei: 1511-ben *Lyesko*, 1565-ben *Liesko*, 1722-ben pedig *Lesko*.

1477-ben Jan Kmita a városnak magdeburgi jogokat adott. 1490-ben *IV. Kázmér* (lengyelül: Kazimierz IV Jagiellończyk), (Krakkó, 1427. november 30. – Grodno, 1492. június 7.) — 1440–1492 között Litvánia nagyfejedeleme, 1447–1492 között Lengyelország királya — a városnak évi két országos vásár és heti piac tartására adott privilégiumot.

1474-ben a magyarok elpusztítják Sobień várát, 1507 körül a Kmita familia hatalmas birtokuk adminisztrációs központjába, Leskoba költik. A város helyét megváltoztatják. A San folyó melletti eredeti helyéről (Posada Leska falu) a Baszta (422 m) domb magaslatára helyezik át. Lesko ekkor a tehetős nemzetség székhelye és valódi gazdasági központja, valamint a kézműiparra és a kereskedelemre alapozva a Kmita család keleti birtokainak adminisztrációs központja.

A város első téglalapítménye az 1530 körül épített „Szűz Mária látogatása Erzsébetnél” titulust viselő templom volt. 1533-ban *Stanisław Kmita* falazott lakótornyot építtetett. *Stanisław Kmita Sobieński herbu Szreniawa*, latinul *Stanislaus Kmitha de Vissnicze* (1450 körül – 1511), Wiśniczből, Sobieńből – ruszin vajda (1507-1511), sanoki (1488-89) majd przemysli várnagy (1489-1501), przemysli alkamarás (1487-88), przemysli és szepesi sztarosza (1502-1511) valamint, bełzi vajda (1501) volt. Az ő halála után, 1538-ban Lesko idősebb fivére, *Piotr Kmita* tulajdonába került. *Piotr Kmita* latin neve és titulussai *Petrus Cmitha comes a Vyssnycze, palatinus et capitaneus Cracoviensis, regni Poloniae supremus marsalcus ac Scepusiensis, Premisliensis, Sandecensis et Colensis capitaneus* (1540).

---

²⁸ Hivatkozás: Zenon Guldon, Jacek Wijaczka, Skupiska i gminy żydowskie w Polsce do końca XVI wieku, w: *Czasy Nowożytne*, 21, 2008, s. 169.

Piotr Kmita várát, templomot és görögkeleti templomot építtetett Leskóban. *Piotr Kmita Sobieński hrabia na Wiśniczu herbu Szreniawa*²⁹ (latinul: *Petrus Kmita de Wisnicze, Petrus Cmitha in Wissnicze*, illetve, *Kmitha*, ukránul: Кміта Перпо, szlovákul, magyarul: *Peter Kmita z Sobnia*, szül.: 1477 – elhunyt: 1533. október 31.) a korona nagymarsallja (latinul: *mareschalus Regni Poloniae*).

Piotr Kmita fiatalságát *I. Miksa* (Bécsújhely, 1459. március 22. – Wels, 1519. január 12.) császár udvarában töltötte, ahol kitűnt férfiasságával annak hadseregében és humanista jellemével. Harcolt a tatárok ellen az 1512. április 28-i Wiśniowieci csatában (Bitwa pod Łopusznem, másképp bitwa pod Wiśniowcem) és az oroszok ellen az 1514. szeptember 8-i orszai csatában III. Vaszilij Ivanovics (oroszul: Василий III Иванович), (1479. március 25. – 1533. december 4., Moszkva) moszkvai nagyfejedelem serege ellen. 1520-ban részt vett a keresztesek elleni háborúban.

1520-ban hídvám szedésére kapott jogot *I. Zsigmond*, más néven *Öreg Zsigmond* (lengyelül: *Zygmunt Stary*), (Kozinice, Lengyelország, 1467. január 1. – Krakó, 1548. április 1.) lengyel királytól Ustjanowában (ukrán nyelven: Устянова) az út megfelelő állapotban tartására. 1522-ben lengyel követ volt a nürnbergi Birodalmi gyűlésen. 1523-ban V. Károly császártól Wiśnicz grófja címet kapta. 1524-ben részt vett a török elleni háborúban *Terebovlia* (ukránul: *Теребовля*, lengyelül: *Trembowla*) alatt. *I. Zsigmond* Ágost lengyel király és Brandenburgi Albert teuton rendi nagymester, későbbi porosz herceg között létrejött 1525. április 8-i krakkói békeszerződés aláírója volt.³⁰

Piotr Kmita Bona Sforza (Vigevano, Milánói Hercegség, 1494. február 2. – Bari, Apulia, Nápolyi Királyság, 1557. november 19.) lengyel királyné, litván nagyhercegné egyik legodaadóbb híve, támogatta annak a Habsburg ellenes magyarországi nemzeti párttal kapcsolatos, majd a nemesi kiváltságok ellen harcoló, végül Zsigmont Ágossal kapcsolatos terveit. Magyarországra utazott *Szapolyai János* (Szepesvár, 1487. február 2. – Szászsebes, 1540. július 17-21.) erdélyi vajda, 1526-tól haláláig Magyarország királyának támogatása céljából. *Piotr Gamrat* és *Andrzej Krzycki* mellett a Bona-párti trimvirátus harmadik tagja lett.

Piotr Kmita később jelentős tisztségeket viselt. 1529-től a korona nagymarsallja, 1518-1529 között a korona udvari marsallja. *Bona Sforzának* köszönhetően 1532-ben Sandomierz várnagya, 1533-ban krakkói sztarosza lett. 1535-ben sandomierzi vajda lett, mely tisztséget 1536-ban a krakkóira cserélte. 1536-1553 között krakkói vajda, 1533-1553 között krakkói fősztarosza, szepesi sztarosza (1522–1553), 1535-től sandomierzi vajda, 1532-től sandomieri várnagy, 1527-1532 között wojnicki várnagy, 1523-tól szepesi, 1524-től kolski, 1511-től przemysli sztarosza³¹. Belpolitikájában, noha *Bona Sforza* híve volt, a középkori nemesség tribunusa is lett.

---

²⁹ V. Károlytól grófi címet kapott Wiśniczre: [w:] *Antoni Mączak*. Klientela: nieformalne systemy władzy w Polsce i Europie XVI-XVIII w. 1994. str. 268 valamint "na zamku w Krakowie pochowany, kędy cztery herby jego widzieć: pierwszy Szreniawa z Krzyżem, drugi Leliwa matki Tarnowskiej, trzeci Oksza, czwarty Wręby" [w:] *Herby y familie rycerskie: tak w Koronie jako y Wielkim Xięstwie [...]* tom 2, *Kasper Niesiecki*, 1738

³⁰ *Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae*, wydał Maciej Dogiel, t. 4, Wilno 1764, s. 231.

³¹ A krakkói vajdaság hivatalnokai a XVI-XVIII században. Spisy. Oprac. Stanisław Cynarski i Alicja Falniowska-Gradowska. Kórnik 1990, s. 97, 231.

Vitába keveredett *Zsigmond Ágosttal*, ellenezve *Barbara Radziwiłównával* való házasságát. A szejmben 1550-ben lényeges változás történt; az uralkodó oldalán állva, augusztus 24-én Wiśniczi várban elfogadták Barbarát és 1550. december 7-én királynévá koronázták.

1550-ben, amikor Piotr Kmita krakkói vajda volt Lesko birtokosa, Zsigmond Ágost két privilégiumot adományozott a városnak: az egyikben megerősítette a két vásárt és harmadikat adományozott, a másikban pedig adómentességet adományozott, többek között megerősítette a leskoi céhek alapszabályait és speciális bíróságot hozott létre a „beszkidieknek”, vagyis az utazó kereskedőket megtámadó rablók ellen, plébániai iskolákat alapított. A XVI. század végén 11 kézműves céh létezett, melyek 40 különböző szakmát öleltek fel.

Leskóban két római katolikus templom, két görögkeleti templom és egy zsinagóga működött. A város védőfalakkal vette körül magát, felvonóhidak voltak a főkapuknál: a Lembergi és a Magyar-kapuknál. Volt itt vízvezeték, kövezett főtér, a magyar borok raktározási joga, amely akkoriban magas bevételt eredményezett.

- **A Boldogságos Szűz Mária látogatása plébániatemplom** (*Kościół Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny*) 1539-ben épült, 1760-ban és 1889-ben átépítették; a templom mellett egy 1725-1765-ben épült barokk harangtorony áll, egy sírkripta és *Franciszek Pułaski* przemysli lovaskapitány epitáfiuma, *Kazimierz Pułaski* unokatestvére, a Bari Konföderáció egyik parancsnoka, a Hoszów-i csatában sebesült meg. A plébániatemplom kezdetben Szent Miklós nevét viselte. 1539-ben tört kőből épült latin kereszt alaprajzon, két kápolnával és toronnyal. A templom melletti későbarokk harangtorony tervezője Gottfryd Hofman, aki 1764-től a leskoi birtok építészete volt. A templom alapítója *Piotr Kmita* nagymarsall, sandomierzi és krakkói várnagy, a város tulajdonosa és a leskoi Sobień vár építője volt.

A Boldogságos Szűz Mária látogatása plébániatemplom
(*Kościół Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny*)

A későgotikus kő-tégla templom 1539-ben épült, Piotr Kmita várával együtt. Ebből az időből napjainkig fennmaradt az egyhajós templom tömege. A svéd hadjárat idején tetőzete leégett és belső terét kifosztották. *Jakub Jaworski* 1759-ben támogatta a templom barokk belső kialakítását.

1889-ben a templomot másodszer is átépítették. Ekkor építették előcsarnokához a neogótikus tornyot, a templomot ekkor bádoggal fedték, eredeti fedése zsindelev volt. A torony építéséhez Lesko környékéről való homokkővet használtak, a tervező és bizonyára a kivitelezési munkák vezetője *Gotfryd Hoffman* vagy *Jan Gotfryd Hoffman* (valamint *Godfred Hoffmann* *Godfryd Hoffmann* felső sziléziai születésű építész, 1764-ben a leskoi birtok építésze volt.

A Boldogságos Szűz Mária látogatása plébániatemplom
(*Kościół Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny*)

1769-ben a Szent Antal alkápolnában temették el a bari konföderációs és az orosz csapatok között lezajló hoszówi csatában halálosan megsebesült *Franciszek Pułaski herbu Ślepowron* przemysli lovaskapitányt, bielski kamarást, *Kazimierz Michał Władysław Wiktor Pułaski herbu Ślepowron* (Varsó, 1745. március 4.- Savannah, 1779. október 11.), a bari konföderáció marsalljai egyikének, az amerikai függetlenségi háború hőseinek unokatestvérét.

- *Franciszek Pułaski*

Franciszek Pułaski herbu Ślepowron (elhunyt Leskoi várban, 1769. augusztus 18-án) – bielski kamarás, a bari konföderáció przemysli lovaskapitánya volt. *Jan Pułaski* és *Justyna z Zarembów* fia, *Kazimierz Pułaski* és *Franciszek Ksawery Pułaski* unokatestvére volt. Száz évvel később a templom ezen helyén, 1869-ben faragott epitáfiumot állítottak gróf *Edmund Konrad Ignacy Krasicki z Siecina* adományából, melyet a krakkói *Antonio Galli* készített. Nemrégiben újabb epitáfiumot szenteltek *Franciszek Pułaskinak*.

A barokk oltárban vannak elhelyezve Szent Adalbert és Szent Szaniszló püspökök XVIII. századi szobrai, valamint a XVIII. századi „Keresztrefeszítés” kép. A templomban van elhelyezve a Madonna alabástrom mellszobra is – Hieronim Köllner adománya Lesko lakóinak, aki pápai kamarás volt, és ezt a pápától kapta. A szobrot F. Bertniemnek tuéjdonítják. A templom bejárati kapuzata feletti portálon van a Kmiták elpusztult címere. A templom belső felszerelése főleg barokk stílusú, arany-fekete színű. A hajót és a szentélyt XVIII. századi bölcso-boltozat fedi, felülvilágítóval. A kápolnákat és a sekrestyét XVI.

századi, bölcső, keresztbordás és hálóboltozat borítja. A templomban helyezték el *Józef Kanty Ossoliński*, *Teresa Stadnicka*, *Franciszek Ksawery Pulaski* (két epitáfium), *Edmund Krasicki*, *Maria Aniela Krasicka*, ks. *Gracjan Piotrowski*, ks. *Ludwik Przaszłowicz*, ks. *Ludwik Paluch*, ks. *Kazimierz Nawrocki*, *August* és *Izabela Krasiccy* feliratos síremlékeit. Elhelyeztek további emléktáblákat is az 1478-1978 közötti plébánosoknak valamint a Leskoból és a leskóói földről származó, Katyńban meggyilkolt: Apolinary Beluch, Jan Brodawka, Stanisław Czyż, Izidor Karaczewski emlékére valamint a Szibériában elhunytak emlékére.

Piotr Kmita a kultúra védőszentje, a Wiśnicz-i kastélya a lengyel reneszánsz egyik legszebb központja volt, és az ügyvédek, írókból és költőkből a kor legjelentősebb gondolatait gyűjti össze. Titkára volt többek között Stanisław Orzechowski latinul: Orichovius herbu Oksza (1513-1566) katolikus pap, przemysli kanonok, történész, egyik udvarnok Marcini Bielski, Marcin Wolski herbu Prawdzic (1495-1575) katona, történész, reneszánsz szatirikus költő. Kmita finanszírozta a Clement Janicjusz (1516-1543) latin nyelven író lengyel költő verseinek kiadását. Csodálatot váltott ki a kortárs Európában - a Rotterdami Erasmus neki dedikálta saját műveit. Elszánt ellenfele volt a reformációnak, számos katolikus templomot gazdagon felszerelve.

Piotr Kmita a korabeli Lengyelország leggazdagabb és legbefolyásosabb embereinek egyike. Leskói birtokok tulajdonosa, melyeket haláláig birtokolt Stuposianyval és más Beszkidekben fekvő helységekkel együtt. 28 falu, többek között Wiśnicz és Sobień, valamint számos királyi birtok, például Lipnica Murowana birtokosa. *Stanisław Kmita* és *Katarzyny z Tarnowskich* legfiatalabb fia, Barbara z Herburtów Kmicina (? - 1580) férje volt (ő örökölte férje halála után többek között leskot és Zagórzot). Nagyapja Jan Kmita volt. Jan Herburt (latinul: Joannes Herborth de Fulstin) herbu Herburt (Felsztyn, 1524 után – Felsztyn, 1577. november 16 vagy 17.) lengyel történész, humanista, jogász, sanoki valamint przemysli várnagy sógora volt. *Piotr Kmita* művelt ember, *Rotterdami Erasmus* (Rotterdam vagy Gouda, 1466. október 27. (?) – Bazel, 1536. július 12.) nemzetközileg ismert, saját alkotású latin nevén *Desiderius Erasmus Rot(h)erodamus*, a nagyhatású németalföldi humanista tudós, Ágoston-rendi szerzetes, filozófus és teológus, a reformáció szellemi előfutára lelkes híve volt, *Erasmus* saját műveit neki dedikálta.

Kmita 1553 október 31-én utód nélkül hunyt el a krakkói várban, és a temetése egy hónappal később történt. A ma már nem létező Szent Antal-kápolnában temették el a waweli katedrálisban, a családi mauzóleumban.

- **Kmiták vára** (*Zamek Kmitów* vagy *Zamek w Lesku*): A vár 1507 körül épült. A későbbiek során többször átépült, elpusztult és felépítették. A várat *Piotr Kmita Sobieński* építtette. A következő években Stadnickiak, Mniszchówok és a Krasickiek voltak birtokosai. Jelenleg szálloda.

Kmiták vára (*Zamek Kmitów* vagy *Zamek w Lesku*)

Forrás: A vár történetéről *Ks. Władysław Lutecki: Historie niektóre Ziemi Sanockiej. Warszawa: Wiadomości Turystyczne, 1938.*

A későgótikus stílusú leskoi vár a San völgyében található, jelenleg üdülőközpont. 1538-ban kezdték építeni a várat egy korábbi fa erődítmény helyén, miután a Kmiták a közeli – egy 1512-es magyar hadjárat során (*ebben az évben írja meg Nikolausz Kopernikusz fő művét, mely szerint a Nap áll a Naprendszer középpontjában*) elpusztult – Sobień várából ide költöztek.

Sobień vára

A leskoi vár első birtokosa *Piotr Kmita Sobieński herbu Szreniawa*, a korona nagymarsallja volt. A Kmiták családi vára Leskóban 1538-ban azután kezdett épülni, hogy a magyarok és oláhok 1512-ben elpusztították a Leskóhoz közeli magaslaton álló Sobień várát. Az 1491-ben emelt fa erődítményt folyamatosan átépítették az alkalomnak megfelelően.

1538-1712

A várkomplexum építése bizonyára már az utód nélkül 1553-ban elhunyt *Piotr Kmita* halála után befejeződött. A vár inkább udvarház jellegű volt, kétemeletes lakótoronyból és védőfalakból állt. — A leskoi birtokot felesége, *Barbara*

Kmita z Herburtów örökölte. 1562 után a gazdag özvegy újra férjhez ment a későbbi jaworówi várnagyhoz [*Jaworów* (ukr. Яворіє, Jaworiw) – ukrán város Lemberg közelében, tőle nyugatra], *Andrzej z Górkához*, és vele Nagy-Lengyelországba költözött.

Piotr Kmita birtokát felosztották két leánytestvére — *Anna*, *Andrzej Barzy* felsége és *Katarzyna*, *Stanisław Stadnicki* felesége — között. A birtok és a leskoi vár ez utóbbira szállt. A Stadnicki család kezében található a leskoi birtok egészen a XVIII. század első feléig. A Stadnickiak háromszor renoválták a leskoi várat. Első ízben a XVI. század végén, reneszánsz stílusban építették át. Lesüllyesztették a vár tornyát és reneszánsz attikás építményt építettek hozzá. Az egészet részben fallal, részben parkkal vették körül. A magas védőfalak funkcióját töltötték be a magas várépítmények is. Mellette gazdasági épületek valamint vadaskert volt.

A vár második átépítésére a svéd özönvíz (1655) után került sor. Ennek során a vár jelentős károkat szenvedett. 1656-ban a Stadnickiak újra átépítették a várat. A korábbi építmények alapjain négyszárnyú objektumot építettek, sarkain négy bástyával és erődítményekkel. 1693-ban a várban nagy könyvtárat alakítottak ki, amely 325 könyvvel rendelkezett, köztük 90 egyházi, 86 politikai, 41 történeti, 32 verses, 17 jogi és 59 tankönyv. Az 1697-es nyilvántartás 378 könyvet tartalmazott.

1704-ben került sor a következő svéd hadjáratra, mely az északi háború idejére esett. A nagy északi háborút Svédország vívta az Oroszországot, Lengyelországot, Szászországot és Dániát magában foglaló koalícióval. 1700-ban tört ki és 1721-ben zárult le. A nagy északi hadjárat idején a várost és a várat a Szperling ezredes vezette svéd katonák kifosztották és felégették. A svéd katonák a vár birtokosának, *Jan Franciszek Stadnicki* (1656-1713) volhíniai vajda birtokait kifosztották, és elhagyáskor több helyen felgyújtották és felrobbantották a tizenhetedik századi várat. A várfalak és az értékes szobák elpusztultak, a kapu is. Nemcsak rajtaütöttek a várban, hanem nagy kincset is találtak. Ebben az időben a kastély nagyon értékes dokumentumai, könyvgyűjteménye, privilégiumai és felszerelései megsemmisültek, és a pestis meg a város lakóit megfertőzte. A svédek a várost is felégették.

A vár átépítése nyolc éven át tartott, az átépítési munkálatok 1712-ben fejeződtek be. 1713-ban a vár jelentős költségekkel átépült.

Kmiták vára (Zamek Kmitów vagy Zamek w Lesku)

A legenda szerint a Kmiták Leskoba való költözésükkor követte őket a Sobienie-i Fekete Dáma. Ez valószínűleg Anna Kmita, Jan feleségének szelleme volt. Egyszer, Kmita távollétében a kastélyt Corvin Mátyás magyar király (Kolozsvár, 1443. február 23. – Bécs, 1490. április 6.) támadta meg. A hosszú ostrom azonban nem hozott eredményt, úgyhogy úgy döntöttek, hogy aláaknázzák és levegőbe röpitik a várfalakat. Ez tüzet okozott a várban, mert néhány elem még mindig fából volt. Anna, néhány szolgálójával együtt, a kijáratról elvágva a szobájában maradt. A halálra várva fekete, gyászruhát öltött. Amikor Jan Kmita visszatért a kastélyba, látta a romokat és köztük a felesége égetett ékszereinek maradványait, amit mindig viselt. Kétségbe esve megfogadta, hogy hű marad a feleségéhez, amíg meg nem hal, és soha nem lesz másik felesége. Valószínűleg ez is történt, mert ismert, hogy nem volt utódja. Anna szellemei hűek maradtak a Kmitákhoz, mert a családi birtok átadása után Lesko-ban kezdtek látni őt. Valószínűleg, először 1553-ban, Piotr Kmita halála előtt, a későbbiek során mindig a következő Kmita halála előtt volt látható. 1702-ben Anna Ponimirska író, Lesko-ba jött egy bálra, aki regényében leírta a gyászos nő életét.

1712-1939

Nem sokkal a renoválás után *Teresa Stadnicka ze Stadnik h. Družyna* örökös nő hozományul adta *Józef Kanty ks. Ossoliński z Balic h. Topór* sandomierzi starostának. A leskoi vár ebben az időben főúri rezidencia, úri kancellária, kincstár, kápolna, pince, alsó és felső szobák, vendégszobák, díszterem, cukrászda, konyha, istálló, olasz kert és gazdagon felszerelt lakószobák voltak. A XVIII. század I. felének végén a vár *Józef Jan Kanty Ossoliński herbu Topór z Tęczyna, z Balic* (1707 — *Rymanów, 1780. november 18.*) volhíniai vajda birtokában volt, aki ugyanakkor a rymanóvi várban tartózkodott. A leskoi vár 1731-1776 között az *Ossoliński* család birtokában volt. 1767-ben a vár pincéjében 64 hordó mellett 122 üveg magyar vor volt található. Az *Ossolińskiak* várának renoválását *Gotfryd Hoffman* kezdte meg, ugyanakkor munkáját már nem tudta befejezni. *Józef Jan Kanty Ossoliński* halála után Leskot leánya, *Marianna Ossolińska* örökölte, aki *Józef Mniszch* felesége lett.

A leskoi vár újra gazdát cserélt. 1776-1799 között a *Mniszchów* család birtokában volt. 1785-ben a várat nagy tűzvész pusztította. 1793-ban a vár üresen állt. Íme a vár állapotáról szóló leírás: „a vár tetőzete elpusztult és beomlott, falai részben

ledőltek. A második emeleti egyik szoba megszűnt, a másik öt szobában a mennyezet leomlott és a padló romokban áll. A helyiségek többsége ablak, kályha és kandalló nélküli.” Julia Teresa Mniszchówna Franciszek Ksawery Krasickival kötött házassága révén a váromokat a Krasicki család kapta homozányul, aki a XIX. század elején átépítette azt saját fia Edmund, és annak felesége, Aniela z Brzostowskich³² számára.

A vár birtokosai 1799-1939 között a Krasickiak voltak, köztük Edmund fia, Ignacy Krasicki, majd 1903-tól annak fia, August³³.

August Konstanty Ksawery Edmund Antoni Jan Stanisław Ignacy Krasicki hrabia herbu Rogala 1836-1838 közötti időszak a legfontosabb időszak a vár átépítésében. A Krasickiak Wincenty Ferreriusz Jakub Pol, ps. „Janusz” (Lublin, 1807. április 20. — Krakkó, 1872. december 2.) lengyel geográfus tervei alapján építették át várukat. A munkálatok 38 éven át tartottak. Az építmény ekkor teljesen elvesztette emeletes külsejét. A XIX. századi romantika korában Pol itáliai stílusú klasszicista-neoreneszánsz rezidencia formáját adta neki. További melléképületeket és narancsházat is építettek mellé. 1918 után a rezidencia birtokosa August Konstanty Ksawery Edmund Antoni Jan Stanisław Ignacy Krasicki hrabia herbu Rogala (Bachórzec, 1873. április 19. — Krakkó, 1946. július 7.) legionista, neves természettudós volt. Az I. világháborúban elpusztult várat renoválták, a parkot felújították. 1924-ben a narancsháznál állították fel a Laszki Murowane (ukr. Муроване, Murowane) faluban lévő udvarházból átszállított kő portált.

1939-től

A vár az I. és a II. világháború idején súlyosan megrongálódott. 1914 őszétől 1915 tavaszáig a vár szobáit az orosz katonák kifosztották és tönkretették, akik visszavonulásukkor a vár következő leégését idézték elő.

---

³² Ks. Władysław Lutecki: Historie niektóre Ziemi Sanockiej. Warszawa: Wiadomości Turystyczne, 1938, s. 21.

³³ Ks. Władysław Lutecki: Historie niektóre Ziemi Sanockiej. Warszawa: Wiadomości Turystyczne, 1938, s. 23.

1939-1945 között a szovjetek kifosztották és lerombolták. 1939 után a várat a szovjetek foglalták el, akik 1941 júniusáig tartózkodtak benne. A Krasickiak elvonulva előlük a vár felszerelési tárgyait visszahagyták. Miután a III. Birodalom megtámadta a Szovjetuniót, német katonákat helyeztek el benne.

A háború után államosították a magánbirtokot. Ekkor raktárakat és óvodát, meg iskolát helyeztek el benne. 1955-ben fejeződött be a lepusztult építmény átépítése. 1956-ban a KWK "Makoszowy" z Zabrze bánya tulajdonába került. [Zabrze (németül: Hindenburg O.S.) délnyugat-lengyelországi város a Sziléziai vajdaságban, a felső-sziléziai ipari körzet központjában, az egyik legfontosabb kulturális, tudományos és ipari centrumában. A Zabrze-i Makoszowy bánya volt az egyetlen bánya, amely a bányák részvénytársasággá alakulása után folytatta a bányászatot.] A bánya 1956-ban felújította a háborúban elpusztult objektumokat. A restaurált vár a bányászok üdülőközpontja lett.

A bányászati üdülőközpontok kiszervezése után a várat a *Gliwicka Agencja Turystyczna S.A.* kicstári társaság (székhelye: Szczyrk, ul. Wrzosowej 21.) vásárolta meg, és benne szállodát üzemeltet, ugyanakkor a Krasickiak leszármazottai követelik annak visszaadását. A vár birtokosai az alábbiak voltak:

- 1538 - 1580 Kmiták (*Kmitowie herbu Szreniawa*)
- 1580 - 1731 Stadnickiak (*Stadniccy herbu Szreniawa bez Krzyża*)
- 1731 - 1776 Ossolińskiek (*Ossolińscy herbu Topór*)
- 1776 - 1799 Mniszch család (*Mniszchowie*)
- 1799 - 1939 Krasickiak (*Krasiccy*)
- 1957 - 1984 KWK "Makoszowy"
- 1984 - 1994 Gliwicka Spółka Węglowa
- 1994 - Gliwicka Agencja Turystyczna

• Lesko város története az I. Köztársaság idején

1744 augusztusban Lesko négy vásár rendezésére kapott kiváltságot. A helyi lakosság támogatta a bari konföderáció tagjait, ezért az orosz csapatok lerombolták és kifosztották.

• Lesko város újkori története

1745-1931 között a város hivatalos neve *Lisko* volt. 1931. február 24-én, gróf *August Krasicki* (1873-1946) kezdeményezésére a város visszakapta régi nevét.³⁴ A *Lesko* név a *Leszek* névből³⁵ származhat. A *Lesko* név a „leszczyna” (mogyoróbokor) szóból is eredhet.³⁶

A tizenhetedik században a város kereskedelmi és kézművesipari központtá vált. A Nagy északi háború idején a svéd csapatok kifosztották. Lengyelország első felosztása során, 1772-ben a város a Habsburg Birodalom részévé vált.

³⁴ *Ruch służbowy*. „Lwowski Dziennik Wojewódzki”. Nr 7, s. 135, 1 maja 1931.

³⁵ *Lestek, Leszek*, helytelenül (latin változat) *Lestko* – a Piast dinasztiából való második Polan herceg, akit Gall Anonim említ saját krónikájában, Siemowit fia és Siemomysł apja.

³⁶ <http://www.lesko.pl/pl/dokumenty/historia>

1772-1918

1772-től Lesko az Osztrák-Magyar Monarchiához tartozott. Ebben az évben Lesko körzeti központ volt. A városka lassú fejlődésen ment keresztül a XIX. század első felében. Kisebb ipari üzemek létesültek. Az 1785-ös tűzvész után a vár rommá vált, átépítésén *Wincenty Pol* költő, patrióta és néprajzkutató munkálkodott, aki saját tervei szerint építette át, és 1839 első felében benne lakott.

1809-ben a Varsói Hersegség katonasága, *Józef Antoni Poniatowski* herceg (Bécs. 1762. május 7. – 1813. október 19.) lengyel herceg, francia marsall — *Andrzej Poniatowski* lengyel herceg fia, II. Szaniszló Ágost lengyel király unokaöccse — vezetése alatt benyomult a Habsburg Birodalomba. *Ksawery Franciszek Krasicki* 1809-ben — megszervezte a leskoi hadosztályt és parancsnoksága alatt részt vett a lengyel-osztrák háborúban, többek között júniusban, a sanoki vár utolsó védelmében az osztrák katonák elől. A Leskoi Körzetben a függetlenségi mozgalom aktivistái azonnal hozzáláttak a lengyel hatóság megalakításához, melynek az élén *Józef Parys* állt és katonai osztályait Nozdrzec falu birtokosa, *Tadeusz Prek* vezette.

A krakkói felkelés (1846. február 20./21. - 1846. március 4.) idején, 1846. február 22-én *Przełęcz Łupkowskából*, *Kalnica* és *Lesko* környékéről, *Sanokban* megtámadta az osztrákokat a helyi erőket és a szlovákokat vezető *Jerzy Skenderbeg Bulharyn herbu Bułat* (1798-1885) tábornok. Néhány összecsapás után, *Zahutynia* felé közeledve, és nem lévén támogatása északról, visszavonult Magyarországra.

1855-től járási székhely lett. Ekkor kezdtek létesülni az első kisebb ipari üzemek. 1872-ben egy vasútvonal épült a várostól 3 kilométernyire északra. A *Krasickiak* nem egyeztek bele abba, hogy a vasútvonalat a folyóparti parkon keresztül vezessék, így az *Első Magyar Gácsországi Vasút (EMGV, németül Erste Ungarisch-Galizische Eisenbahn, EUGE; lengyelül: Pierwsza Węgiersko-Galicyjska Kolej Żelazna)* három kilométerre került a várostól, ami negatív hatást gyakorolt a Lesko további fejlődésére.

A XIX. század második felében, főképpen a vár, a régió társasági-intellektuális központja volt.

Minden szejmválasztás előtt *Sanok* nemessége itt gyülekezett. A *Krasickiak* élénk kapcsolatot tartottak fenn számos hazafias aktivistával és a kultúra művelőivel. *Edmund Krasicki* - az 1831-es felkelés résztvevője, fia *Ignacy Krasicki* - hazafiak voltak.

1878-ban a kolerajárvány tombolt a városban, 1886-ban meg hatalmas tűzvész pusztított el a 134 házat, köztük a piactér körül és a *Breszti Unió* jelenlegi utcájában. Az 1886-os tűzvész után, amely elpusztította a város fából készült részét, téglalapú épületekkel építették újjá azt. 1890-ben 2425 zsidó lakosa volt a városnak.

- Az öreg zsinagóga (*Stara Synagoga w Lesku*)

Az első fa szerkezetű zsinagóga a XV. században épült. Említése 1608-ból és 1618-ból való. Helyén 1626-1654 között új, falazott zsinagóga épült.

- Régi zsinagóga

A régi zsinagóga a XVI. és XVII. század fordulóján épült (egy adatok szerint 1725-ből való), a II. világháború idején elpusztult, elvesztette vallási funkcióját, 1960-1963 között átépítették, jelenleg művészeti galéria. A zsidó temető (kirkut) XVI-XX. század közötti időből való, 1600-ból való síremlékekkel.

Synagoga - Galeria Sztuki Bieszczadzkiej Grupy Twórców i Muzeum Żydów Galicji, Lesko

Forrás: <https://lesko.fotopolska.eu/368720.foto.html>

A zsi közösség leskoi fő zsinagógája jelenlegi Berek Joselewicz³⁷ utca 16. szám alatt található. A Zsinagóga 1626-1654 között épült a régi imaház helyén. 1838-ban csúcsait, tetejét valamint belső kinézetét átépítették. A II. világháború idején a hitleristák teljesen a zsinagóga belsejét elpusztították.

A háború befejezése után a zsinagóga 10 éven át üresen állt, amikor 1957-ben a teteje beomlott. Ettől az időtől kezdve a helyi hatóság foglalkozott az épület sorsával és 1960-1963 között, majd az 1970-es években és a XX. század 80-as éveinek elején fokozatosan átpitették. A renoválás után a Beszkidi Alkotócsoport Művészeti Galériájává alakították át. 1995-ben tervezték, hogy a zsinagógából a Galíciai Zsidók Muzeuma lesz, de nem nyílt meg.

- *Az Újszandecből érkezett haszid zsidók leskoi zsinagógája (Synagoga chasydów z Nowego Sącza w Lesku)*

A *Synagoga chasydów z Nowego Sącza w Lesku* elnevezésű zsinagóga ma már nem létezik, a fő zsinagógával szomszédos melléképületben. A zsinagógát a Nowy Sączból érkezett haszid zsidók, a Halberstam család caddikok követői alapították. A II. világháború idején a hitleristák lerombolták a zsinagógát. A háború után nem építeték újjá.

- *A Sadogórából érkezett haszid zsidók leskoi zsinagógája (Synagoga chasydów z Sadogóry w Lesku)*

A *Synagoga chasydów z Sadogóry w Lesku* elnevezésű zsinagóga ma már nem létezik, a fő zsinagógával szemközt állt. A zsinagógát a Sadogórából érkezett haszid zsidók, a Freidman család caddikok követői alapították. A II. világháború idején a hitleristák lerombolták a zsinagógát. A háború után nem építeték újjá.

A 20. század elején Leskóban többek között fűrészüzem, meg az első gőzgyár ebben a régióban valamint a "Bracia Dym" olajfinomító és a kenőanyaggyár működött.

³⁷ Berek Joselewicz (Kretynga (lit. Kretinga, 1764. szeptember 17-én — Kock, 1809. május 5. vagy 8-án) lengyel zsidó származású kereskedő, a Lengyel Hadsereg ezredese, a lengyel légiók olaszországi tisztje.

Leskoi városháza

Az eklektikus stílusú leskoi városháza³⁸ a piactér közepén helyezkedik el. 1896-ban épült. Emeletes épület, harangtoronnyal. Bejárata felett helyezték el a város eredeti birtokosai, a Kmiták idejéből való címerét.

Az első világháború alatt az orosz és az osztrák-magyar csapatok vonultak át Leskón. Az orosz haderő városból való visszavonulása során, felgyújtották a várat. A Lesko, amely a front utóvége volt, súlyos anyagi károkat szenvedett el.

A II. Köztársaság idején

A függetlenség végleges elvesztése után Lengyelországot felosztották három állam közt: Ausztria, Oroszország és Poroszország. 1807-ben Napóleon létrehozta a lengyel államot pótló Varsói Hercegséget, amely 1815-ig létezett. A bécsi kongresszuson megalakították az Orosz Birodalommal perszónálunióban levő, elméletileg autonóm „kongresszusi” Lengyel Királyságot. Az oroszok nem tartották be a szerződést, korlátozták a lengyel autonómiát, ez két felkelést robbantott ki: az 1830. novemberit és az 1863. januárit. A poroszok az általuk elvett területeken megalakították Poseni Nagyhercegséget, az osztrákok pedig az általuk elvett egész területből Galícia és Lodóméria tartományt, amely 1867-től, nagy autonómiával a Monarchia tagországa lett. 1815 és 1846 között egy félig független államocská is létezett Krakkói Köztársaság (Rzeczpospolita Krakowska) néven. Az első világháborúban a központi hatalmak elfoglalták az Oroszország által megszállt lengyel területeket (1915), lehetővé tették a lengyel Kormányzó Tanács (1916) és a kormány (1917, Jan Kucharzewski miniszterelnökkel) létrehozását. A központi hatalmak veresége lehetőséget adott a lengyeleknek, hogy visszaszerezzék a függetlenséget, amit 1918. november 11-én hirdettek ki. Józef Piłsudski lett az államfő (Naczelnik

³⁸ Narodowy Instytut Dziedzictwa: Rejestr zabytków nieruchomych – województwo podkarpackie. 2018-09-30. [dostęp 2013-06-06]

Państwa a köztársasági elnök kötelességeit teljesítette az elnökválasztásig). Második Köztársaság az 1918–1939 között létező lengyel állam nem hivatalos neve.

1918-1939

1918-ban Lengyelország visszanyerte függetlenségét. 1921-ben a teljes népesség mintegy 63% -a (2400 körül) zsidó volt. 1931-ig a város neve *Lisko* volt, majd *Lesko*-ra változott. Mindkét világháború alatt a város jelentős károkat szenvedett. Az első világháború alatt a Lesko közelében elpusztult emberek száma olyan nagy, hogy *Stanisław Maciel* (a város történetének kedvelője) új katonai temetőt hozott létre és most újjátöltötték fel. A háborúra az 1934-be állított obeliszk is megemlékezik a városháza előtt, majd a bolsevik háború után Augustus Krasicki újjáépítette a leskói várat.

- *Az 1932-es leskoi felkelés*

Leski felkelés - beszkidí paraszti lakosság tömeges megmozdulása a szanációs hatóságokkal szemben 1932. június 21. és július 9. között. A lázadást a paraszti helyzet és az 1930-as évek gazdasági válsága (a nagy válság) okozta a második lengyel Köztársaságban. A felkelés a *Brzegi Dolne* (ukrán nyelven: *Берегу Долини*) 39 parasztyának letartóztatásával kezdődött, akik tiltakoztak a munkarend ellen, az útépités ellenszolgáltatás nélküli munka ellen. A letartóztatások mozgósították a parasztokat, és a felkelésben mintegy 5000 paraszt vett részt, hogy közösen álljanak ellen a járási hatóságoknak. A harcok során 7 paraszt meghalt és többen megsebesültek.

A felkelés akkor kezdődött, amikor a rymanówi Jan Potocki gróf elgondolása alapján bevezették a „munka ünnepét”, azaz a szervezett munkát az utak, hidak, iskolák és egyéb közművek állapotának javítására. Rymanów környékén ez az ötlet eléggé jól működött, mivel a Potockiak 19. századtól többek között a Lemko környéki ruszinokat gyűjtött össze erről a területről. A Beszkidi területen azonban más volt. Ezt az elképzelést a Leski járás előljárója, Emil Wehrstein vezette be. Ennek érdekében meghívta Potocki grófot az 1932. június 19-i Ustrzyki Dolne-i találkozóra. A találkozón szervezőbizottságot alakítottak ki, amely magában foglalta az aktivistákat - agitátorokat (köztük lengyeleket, ukránokat és németeket). A következő szakasz volt a vidéki összejövetelek szervezése, amelyek közül az első Brzegi Dolne-ban volt, 1932. június 21-én.

A társadalmi munka ideájának találkozásán részt vett *Stefan Zięba* mérnök. A nép lelkesedés nélkül fogadta őt. Ekkor csatlakozott a vitához *Mykola Werbenec*, az unitárius plébános fia. Ő vitatta az előző felszólaló érveit, és éppen felvetette a szlogent, hogy nem a „munkaszüneti napokról” szól, hanem a jobbágyság helyreállításáról. A találkozó vitatkozássá fajult. Egy ponton egy olajlámpa összetört, ami megrongálta a hangszórót. Ebben a helyzetben a helyi önkormányzatok képviselői többsége elmenekült. A parasztok, akik kiabáltak, felfegyverkezve körülvették a találkozóhelyet. A találkozó kezdeményezői és a parasztok között összecsapás történt. Brzegi Dolnéban a rendőrség beavatkozott és 39 főt letartóztatott, köztük 4 nőt.

Egy másik változat szerint a felkelés kitörésének oka az volt, hogy a Bóbrka útjának bővítése során szükség volt, a jobbágyság megszüntetésének emlékére állított 1848-as kápolna áthelyezésére. A KPZU agitátorainak sikerült meggyőzniük a parasztokat azzal a pletykával, hogy a jobbágyságot vissza akarják állítani és a nemességet visszaállítani. Amikor ez a hír a Bóbrka parasztai és a szomszédos falvak környékén elterjedt, felkeltek jogaik védelmében és a közúti munkásokat elzavarták. Összetörték a rendőrségi őrhelyeket és megtámadták a köztisztviselőket.

A parasztok letartóztatása jel volt a felkelés kitöréséhez. Brzezi Dolne-ban, Łodyniában, Teleśnica Oszwarowában, Teleśnica Sanna-ban, Łobozew Górny-ban és Dolny-ban és más falvakban harangzúgás mellett harcra hívták a parasztokat az egyházközségekben. A fegyveres ellenállás első szervezői: Piotr Madej, Stanisław Lenkiewicz, Władysław Nowicki, Mikołaj Małecki, Stanisław Drozd, Antoni Paclawski és Iwan Bucio voltak. A Łobozew Górny, a Łobozew Dolny, a Teleśnica Sanna és a Teleśnica Oszwarowa falvairól fegyveres csoportok összetörték a rendőrségi őrhelyeket és megtámadták a przemysł-i hadsereget. Az első összecsapásra június 23-án került sor, majd ezt követően újabb letartóztatások következtek.

A következő napokban a Brzezi-i események után további beszkidai falvakban zavargások kezdődtek – Łobozewban mintegy 2000 paraszt csapott össze a rendőrséggel – 5 embert megöltek, de a falu a parasztok kezében volt. Hamarosan Brzezi Dolne következett. A visszavonuló rendőröket a parasztok elfogták és bebörtönözték őket, ami miatt a járási előljáró figyelmeztette leMBERGI kormányzót. Olaj volt a tűzre, hogy már az összecsapások során a járási előljáró elrendelte a közmunkát Łobozew, Teleśnica Sanna és Teleśnica Oszwarowa közutjain.

Az első harcok eredményeképpen Ustanowába megérkezett a Sanoki Podhalei Vadászok 2 Ezrede, a lovasrendőrök egységei és Przemysl, Sambor, Sanok és Lemberg gyalogosai, a Mosty Wielkie rendőriskola alegységei valamint a légierő. A parasztok részéről a harcokba bekapcsolódtak a leskoi, dobromilski, sanoki és a turczański járás további falvai is.

A felkelők a hadsereggel és a rendőrséggel négy csatában harcoltak Łobozew, Teleśnica Oszwarowa és Bóbrka alatt. A rosszul fegyveres felkelőket géppisztolyok oszlatták fel és délre azok vonultak vissza. Ennek eredményeként a felkelők megkezdték a gerilla taktikát. Ismét néhány nagyobb összecsapás következett be az erdős dombok között, de a pacifikációs erők folyamatosan délre vonultak. A felkelőknek meg kellett adniuk magukat. Az összecsapások eredményeként egy tucat ember halt meg, és több százan súlyosan megsebesültek. Összességében 260-800 embert tartóztattak le a Leski járás szinte valamennyi falujából. A felkelésben 19 faluból mintegy 5000 ember vett részt.

A Sanoki Kerületi Bíróság előtt 1932-ben zajlott le leki járás ukrán parasztjainak pere a, a zavargások és a biztonsági hatóságok elleni erőszak alkalmazása miatt; a vádlottak, akiket Sanokban fogva tartottak, a zavargások vezetői voltak. A lázadás vezetői, *Vasyl Donyk*, *Piotr Madej*, *Andruszko Wasławski* és az egyetlen lengyel, *Michał Małecki* voltak; a bíróság elnöke, *Zygmunt Kruszelnicki* bíró és az ügyész, *Dr. Władysław Ciszkowicz* ügyész; valamint mint védők, az első három ukrán parlamenti képviselő, *Stepan Bilak*, *Volodymyr Zahajkewycz*, *Stepan Baran* (edzen kívül *Andrzej Madeja*, *Wasyl Bławacki*, *Stepan Wanczycki* is jelentkeztek); a bíróság ítélete alapján a három alperest halálra ítélték, Sanokba érkezett az ítéletvégrehajtó, *Stefan Maciejewski*³⁹ is, de a Lengyel Köztársaság elnöke, *Ignacy Mościcki* megkegyelmezett az elítélteknek.

A Lengyel Népköztársaság történetírásában ezt az eseményt népi felkelésnek nevezték. 1964-ben Bóbrkába felépítették a tragikus eseményekre emlékeztető emlékművet.

---

³⁹ *Stefan Maciejowski* másként *Stefan Maciejewski* (tulajdonképpen *Alfred Kalt* vagy *Alfred Kaltbaum*) (meghalt 1936. február 2. után) – a II. Lengyel Köztársaság első cicil ítéletvégrehajtója.

- *A második világháború eseményei*

1939 szeptemberében, Lengyelország területi felosztását követően a Molotov–Ribbentrop-paktum alapján, a német és a szovjet megszállás közötti határ Lesko vidékén a San folyó mentén húzódott, ezért a város a szovjet területekhez került, mivel a folyó keleti partján feküdt. 1940-41 során a Molotov-vonal kiépítése során a szovjetek bunkerekből álló védvonalat építettek a folyó mentén, hogy megakadályozzák a folyón való átszökés lehetőségét. Néhány bunker a városon belül épült fel.

A Barbarossa-hadművelet idején a németek az inváziójuk keretén belül lerombolták a bunkereket. A bunkerek romjai a mai napig láthatóak a környéken. A háború során a város zsidó lakosságának 60%-át a német csapatok elhurcolták és kivégezték a holokauszt során.

A városból 1944 szeptemberében a Vörös Hadsereg űzte ki a német csapatokat. 1945-ben a határ Lengyelország és a Szovjetunió között a San folyótól keletebbre tevődött át, ezért Lesko városa Lengyelországhoz került. Ennek ellenére még mindig nagyon közel volt a szovjet határ, ám az 1951-es lengyel–szovjet határrendezés során a határok jóval keletebbre tolódtak.

- *A háború után*

A háborút követő években a lengyel hadsereg és az Ukrán Felkelő Hadsereg (UPA) közt számos összecsapásra került sor. 1947-ben a Visztula-hadművelet során kiűzték az ukránokat a vidékről és megszűntek az összecsapások.

Lengyel Milicisták emlékére, akik 1944-1947-ben meghaltak az UPA-egységekkel folytatott csatákban. A város az 1950-es években kezdett újjáéledni, miután a lengyel kormány támogatta más vidékek lakóit abban, hogy itt telepedjenek le. Manapság Lesko a Keleti-Beszkidék kapuja és a városban számos üdülőközpont található.

A Moszczeński család síremléke a Lesko-i köztemetőben. dr. Leona Moszczeński hajóskapitány (1940-ben katyńban kivégezték), és Tadeusz Moszczeński gyógyszerész alezredes és Adam Moszczeński (meghalt 1940/1944) szimbolikus emlék-feliratával

Moszczeński család sírja a Lesko városi temetőben, Leon és Tadeusz szimbolikus sírfeliratával

Przemysl, az erődváros

Tadeusz Moszczeński a XX. század huszas éveiben hosszabb ideig Przemyslben szolgált.

Przemysl (ukránul: Перемишль, németül: Premissel) város Lengyelországban. A második világháborúig jelentős zsidó lakossága is volt, az 1931-i népszámlálás adatai szerint a népesség 29,5%-a ide tartozott, a közösség két zsinagógával rendelkezett. Przemysl az első lengyel város, ahol zsidó városnegyedről írásos dokumentum létezik: Jehuda ha Kohen zsidó tudós 1085-ben említi. Az első világháborúban Przemysl erődje súlyos harcok színtere volt. A Przemysl erőd egyike Európa három legnagyobb erődjének (Antwerpen és Verdun után). Építése a krími háború idején (1853 – 1856) kezdődött meg, amikor megromlott a viszony Oroszország és az Osztrák–Magyar Monarchia között.

A X. században a jelenlegi Przemysl város területén magyarok tartózkodtak, amiről az ott felfedezett magyar honfoglalás korabeli temetési hely is tanúskodik. Ezen a stratégiai helyen, a Kárpátok lábainál fekvő Przemyslben fontos kereskedelmi és közlekedési útvonalak kereszteződtek. Az egyik útvonal a San folyó völgyén keresztül a kereskedőket a Kárpátokon át nyugatra és délre - Magyarországra vezette. Az akkori út helyén ma is országút vezet, amely megtartotta régi nevét: ulica Węgierska, azaz Magyar utca. Przemysl lakói a középkorban és később is kereskedelmi kapcsolatokat tartottak fenn Magyarországgal. A magyarok később az erődítmények építésénél dolgoztak, majd pedig részt vettek a Przemysli Erőd védelmében. Przemysl legrégebbi temetőjében mind a mai napig láthatók magyar neveket viselő sírok.

Az I. világháború kitörése előtt Lengyelország déli része és Magyarország több évre egy államszervezetbe került. A XVIII. évszázad közepén — amely a belső válság miatt Lengyelország egyik legrosszabb korszaka volt — a szomszédos országok: Poroszország, Ausztria és Oroszország felosztották egymás között a lengyel területeket. 1772-ben Przemyslt elfoglalták az osztrák katonák.

A XIX. század közepén Európában bekövetkezett politikai változások és az Oroszországhoz fűződő kapcsolatok romlása miatt - felmérve Przemysl stratégiai elhelyezkedését – az osztrákok döntést hoztak az itteni erőd felépítéséről. Az erőd építésének első munkálatait 1854-ben végezték. 1859-ben Przemysl vasúti összeköttetést kapott Krakóval, két évvel később Lemberggel, 1872-ben pedig a Kárpátokon keresztül Budapesttel. Az erőd, valamint a tábori erődítmények építését és modernizálását 1878-tól gyakorlatilag egészen az I. világháború kitöréséig folytatták.

A monarchia különböző részeiről érkezett mérnökök, akiket az építők hada szolgált ki, a várost az erődítmények két gyűrűjével vették körül. A külső, 45 kilométer hosszú gyűrű, amelynek elsőként kellett az idegen hadsereget feltartóztatni 15 fő és 20 mellék erődítményből állt. A Przemyslt körülvevő dombokon az osztrákok a régi kontinens egyik legfontosabb erődítményrendszerét építették fel, amelynek feladata a keletről támadó orosz hadsereg feltartóztatása volt.

Az erőd építése okán a város második fénykorát élte. Mutató épületek, kaszárnyák és kórházak, szállodák és szecessziós házak, villaházak, valamint gyárak és kisipari üzemek jöttek létre. A San folyó két partját látványos hidak kötötték össze, a város szomszédságában tábori repülőtereket építettek. Przemyszl lakóinak száma hirtelen megnőtt. A XX. század elején Przemyszl már a Kárpátok északi oldalának egyik legnagyobb városa és Európa e régiójában az Osztrák-Magyar Monarchia fő katonai támaszpontja volt.

Az I. világháború kitörése után Przemyszl egykettőre az összes vezető európai lap címlapjára került, ugyanis 1914. szeptember 26-án az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregének több mint 130 ezer katonája által védett, és több mint ezer ágyúval felszerelt przemysli erődöt teljesen körbevették az orosz erők. Az ágyútűz és a gyalogság dühös rohamai ellenére az oroszok egy erődítményt sem tudtak elfoglalni, miközben ezer számra haltak meg a harcok alatt és rengetegen megsebesültek, fogságba kerültek. Két hét múlva a Przemysli Erőd első ostroma már véget is ért. A második rohamra 1914. november 8-án került sor, amely 1915. március 22-ig tartott. Akkor az oroszok más taktikát választottak - körbezárták az erődöt és várták, hogy a védők tartalékai kimerüljenek. A Przemysli Erődben több ezer magyar katona állomásozott, akik a 23. honvéd hadosztály kötelékéhez tartoztak, a hadosztály parancsnoksága a Mickiewicz utcában kapott helyet. A hadosztály parancsnoka, egyben a Przemysli Erőd parancsnokhelyettese Tamásy Árpád tábornok volt.

Az elhúzódó harcok és a reménytelen helyzet miatt a Kárpátokban lévő magyar csapatokhoz való eljutást célzó utolsó, kétségbeesett és eleve sikertelenségre ítélt kitörési kísérlet 1915. március 19-én volt. A vezetési hibák, valamint a 23. Honvéd Hadosztály katonáinak teljes kimerültsége azt eredményezte, hogy 8500 magyar katona közül az erődbe alig 2662 tért vissza. A kitörési próbálkozások sikertelensége, a kimerülő élelmiszer-, gyógyszer- és lőszeranyagok, valamint a védők demoralizáltsága miatt - akik közül többen hajlamosak voltak lázadásra és hajlottak az erőd oroszoknak történő átadására - a parancsnokság a több mint négy hónapos ostrom után úgy döntött, hogy az erődöt feladja. Mielőtt az oroszok megszállták volna a védők felrobbantották az erődítményeket, a hidakat és az ágyúkat, tönkretették a fegyvereket, a megmaradt muníciót és katonai felszerelést. A tábori repülőtérről a frontvonalon túlra vitték az utolsó repülőgépeket és ballonokat. A Hurka mezőn lelőttek néhány ezer még életben maradt lovat. Orosz hadifogságba esett 9 tábornok, 93 törzstiszt, 2500 főtiszt és több mint 117 ezer katona.

Az erőd kapitulálása nagy visszhangot váltott ki egész Európában, 1915 áprilisában maga II. Miklós cár is Przemyszlbe utazott. Az osztrákok, miután a magyarok elvesztették „Magyarország kapuját”, ahogy akkoriban hívták Przemyszl, úgy döntöttek, hogy visszafoglalják azt. Az egyesített osztrák-magyar és német erők néhány napos harc után, 1915 júniusának első napjaiban visszavették az erőd romjait. Ezzel, a harmadik ostromot követően az erőd nem kapott több szerepet az I. világháborúban.

A Przemysli Erőd tehát komoly szerepet játszott az akkori európai nagyhatalmak közötti harcokban. Néhány hónapon keresztül lekötötte a többtíz ezres orosz hadsereget,

amely kontinensünk nyugati és déli része felé tartott. A Przemysli Erődért folytatott harcokat a történészek a XX. század legnagyobb európai csatáihoz sorolják. A hatalmas erődök romjai, valamint a harcoló seregek katonáinak temetői Przemyslbe vonzzák a turistákat és az erődítmények kedvelőit Lengyelországból és egész Európából.

1939-1941 között Przemysl elfoglalják a németek, majd a város kettéosztják a Sanfolyó mentén – Zasanie városrész német, Stare Miasto (Óváros) szovjet megszállás alatt. Az oroszok kiépítik a Molotov-vonalat (bunkerrendszer).

A várat 1340-ben Nagy Kázmér király a város felett uralkodó Várdombra emelte. A várudvaron láthatók a körerődítmény (rotunda) és a palotaerődítmény (palatium) relikviái – a Chrobry Boleslaw király korából származó építmények. A vár falai között, amelyet a XVI. században alaposan átépítettek reneszánsz stílusban, a Drámatársaság színháztermet működtet - ez Lengyelország legrégebbi amatőr színháza.

Przemysl vára

A római katolikus építészet gót stílusú temploma a XV. és a XVI. században épült a még régebbi, román stílusú templom helyére, melynek maradványai a földalatti részben maradtak meg. A XVIII. században átépítették barokk stílusban. Ugyanezt az építészeti stílust a Püspöki Palota, valamint a késő barokk stílusú harangtorony - a Katedrális Tornya - is képviseli, amely 71 méter magas, és Przemysl panorámájának jellegzetes eleme. A harangtorony felső részében, az óra számlapjának szintjén egy kilátó helyezkedik el, amelyről a város gyönyörű lát képe csodálható meg.

Katedrális

A görög katolikus építészetet a jezsuiták által a XVII. században emelt Jézus Szíve Templom képviseli. A XX. században ez helyőrségi templom volt. A templom belsejében a lubaczóvi pravoszláv templomból áthelyezett műemlék, XVII. századbeli ikonosztáz látható. A katedrális mellett napjainkban emelt harangtorony áll.

A przemysli óváros felett XVII. századi, a karmelita rendhez tartozó templom és kolostor áll. A megszállók a barokk templomot a görög katolikus egyháznak adták, akik saját katedrálisukká alakították át, megváltoztatva a szentély megjelenését, és átépítve a templommal összeérő kolostort. Az utóbbi években a karmeliták visszaállították a templom és a kolostor eredeti formáját, és restaurálták annak impozáns belsejét.

A karmelita nővérek templomát és kolostorát 1899-1900-ben építették fel. A neogótikus stílusú templom az óváros legmagasabban fekvő szentélye. A téglakerítéssel körbevett templomot egyeztetés után, kijelölt időpontokban lehet megtekinteni.

A ferencesek templomát egy gótikus stílusú szentély helyén a XVIII. században építették, amely egyesíti a késő barokk és a klasszicizmus elemeit is. A rokokó stílusú templom elismerést kelt a szobrok és freskók gazdagságával.

A református templom a XVII. században védőfallal volt körbevéve, amelyben lőréses volt, így a kolostorral együtt barbáknak szerepet játszott a már nem létező Lemberg-i Kapu mellett. A városi falak lebontása és a várak feltöltése után a talaj szintje annyira megemelkedett, hogy jelenleg olyan, mintha a templom beesett volna az utca szintje alá. 1877-ben felavatták a fal szegletében Szykowski Krystyn, a hős atya szobrát.

A bencés nővérek apátságát a XVII. században bástyákkal megerősített védőfallal vették körül. A XVIII. században emelték a késő barokk stílusú Szent Háromság templomot és a kolostort. Az apátság a város baloldali része - Zassanie legrégebbi műemléke.

A **Városi Hivatal Épülete** a Főtér 1. szám alatt található, a XVI. században épült, később többször átépítették.

A **főtéri épületek** a XVI. és XVII. századból származnak, három homlokzatban csoportosulnak a régebben létező négy homlokzatból. A legtöbb házat a XIX. században átépítették, csupán az eredeti árkádok maradtak meg. Figyelemre méltó maga a lejtős főtér is, amelyen a reneszánsz stílusú városháza állt, azt a megszállók 1812-ben lebontották.

Przemyśl főtere

A **Molotov Vonal** az 1940-41-es évekből származó szovjet megerősítések és erődítmények vonala volt, amely a Kárpátoktól a Balti-tengerig futott. Przemyśl közigazgatási határán belül különböző állapotban 22 objektuma található. Eddig két szovjet óvóhelyet sikerült berendezni. A J. Piłsudski rakparton (az Accademia szálloda mellett) egy „kaponiera 8813” nevű harci óvóhely belsejében érdekes magánkiállítást lehet megtekinteni a II. világháború idejéből származó tárgyakból. Ezt az anyagot a Molotov Vonal Gondozási és Rehabilitációs Przemyśli Egyesület felügyeli. A Kaponiera - Przemyśli Várterület nevű egyesület egy másik óvóhelyet restaurált, amely szintén a Molotov Vonal része volt.

A **vasúti pályaudvar épületét** az 1859-60-as években építették fel és 1895-ben átépítették – ez az egyik legfigyelemreméltóbb épület a Krakót Lemberggel összekötő vasúti vonalon. 1872-ben Przemysl a várost Budapesttel összekötő vasúti vonalat is kapott.

A vasúti pályaudvar épülete

A város falai: a legjobb állapotban levő részek a Basztowa utca mellett található - azok a XVI. és XVII. században épültek. A XVIII. század végén az osztrákok megparancsolták a várost körbevevő falak lebontását. Ugyanerre a sorsra jutott 9 bástya és 3 városkapu.

A Przemysława utcában a Przemysli Erődért folyó harcok idejéből származó **katonai temető**k az osztrák-magyar, a német és az orosz hadsereg több tízezer katonájának hamvait őrzik.

Zniesienie - a város feletti domb neve, arra emlékeztet, amikor a lengyelek e helyen legyőzték a tatárokat. A Zniesienie legismertebb pontja a titokzatos tatár domb (352 m a tengerszint felett), amelyet a legenda szerint a tatárok emeltek a harcban elesett kánnak. Évszázadokkal ezelőtt a dombot megfigyelőpontnak használták Przemysl és környéke védelmi rendszerében. A dombról Przemysl és vidéke távoli panorámája kerül a látogatók elé. A XIX. század második felében az osztrákok a Zniesienie-n néhány létesítményt emeltek, amelyek a Przemysli Erőd belső gyűrűjéhez tartoztak. A dombról lejjebb láthatjuk a „Tatár Domb” üteget, a legnagyobb objektum a XVI. számot viselő „Zniesienie” erődítmény.

Lengyel menekültek Magyarországon 1939-1945

A következőkben a II. világháború elején a német és orosz hadsereg elől Magyarországra menekült személyekkel kapcsolatos írásokból válogatunk:

A LENGYEL MENEKÜLTEK MAGYARORSZÁGI FOGADTATÁSA 1939 ŐSZÉN

A magyar politikai vezetés 1939 őszén a lengyel katonai és polgári menekültek befogadása mellett döntött. Az elmúlt 70 évben nagyszámú feldolgozás és visszaemlékezés jelent meg mind magyar, mind lengyel oldalról, az újabban feltárt levéltári dokumentumok azonban a kérdés eddig kevésbé ismert aspektusait is bemutatják.

KLETTNER CSILLA⁴⁰ – KOVÁCS TAMÁS⁴¹

Még ma is tartja magát a mondás, miszerint „*Polak, Węgier, dwa bratanki / I do szabli, i do szklanki / Oba zuchy, oba żwawi / Niech im Pan Bóg błogosławi.*”. Magyarul: „*Lengyel, magyar két jó barát, együtt harcol, s issza borát, vitéz, s bátor mindkettője, áldás szálljon mindkettőre!*” A lengyel-magyar kapcsolatok több évszázadra vezethetők vissza: Lengyelországnak és Magyarországnak a történelem folyamán többször is volt közös királya, 1848-49-ben számos lengyel katona harcolt a korabeli magyar honvédsereg kötelékében, 1867 és 1918 között pedig az Osztrák-Magyar Monarchiában magyarok és lengyelek (pontosabban egy részük, a galíciai területen élő lengyel népesség) egy állam polgáraiként, vagy inkább alattvalóiként éltek. S bár hosszú ideig nem létezett önálló lengyel állam, a magyarok „úgy általában” szimpatizáltak mindennel, ami lengyel. Különösen, ha annak volt némi oroszellenes éle is...

Azonban az I. világháború, illetve az azt lezáró versailles-i békerendszer alapvetően megváltoztatta a két nép geopolitikai helyzetét. Amíg ugyanis a Magyar Királyság a trianoni békeszerződés értelmében elvesztette területének 2/3-át, addig az újonnan létrejött Lengyelország visszanyerte az oly régóta áhított állami szuverenitását, és pár száz km²-nyi magyar területtel is gyarapodott. Vagyis amíg 1920 után a lengyel érdek a kialakult status quo fenntartása volt, addig Magyarország nyíltan a világháború utáni békerendszer ellen küzdött, és a területi revízió ügye mellett állt.

A két ország viszonyát 1933-ig talán az „egyoldalú szerelem” jelzővel lehet leginkább jellemezni. A magyar diplomácia igyekezett közeledni Varsóhoz, ahol azonban meglehetősen hűvösen fogadták e próbálkozásokat. Az akkori lengyel szellemi-kulturális életben nem sok nyoma volt a két ország, a két nép történelmi barátságának.

⁴⁰ Klettner Csilla főlevéltáros; Magyar Nemzeti Levéltár

⁴¹ Kovács Tamás levéltáros; Magyar Nemzeti Levéltár

Magyarországon ezzel szemben rendszeresen jelentek meg a „régis szép idöket” megidézö munkák. Ezek egyik folyamatosan visszatérö eleme a közös lengyel-magyar határ gondolata volt.⁴²

Adolf Hitler 1933. januári hatalomra jutása fontos szerepet játszott a két ország közötti közeledésben. *József Pilsudski* marsall alapvetően nem volt németellenes politikus, a lengyel diplomáciát irányító *József Beck* pedig kifejezetten a németekkel — és melleleg a Szovjetunióval — való békés egymás mellett élés híve volt. Ekkoriban a magyar diplomácia, a gazdasági és kulturális elit jelentékeny részéhez hasonlóan, hagyományosan jó német kapcsolatokkal rendelkezett. Természetesen emellett mindhárom országnak megvolt a maga jól felfogott és megtervezett (geo)politikai érdeke, más szavakkal: volt egy közös ellenségük — a Csehszlovák Köztársaság, amellyel szemben kisebb-nagyobb területi követeléseik voltak.⁴³

1939. március közepén - Csehszlovákia feldarabolása után - Magyarország pár napos harc árán visszafoglalta a trianoni béke nyomán elveszített Kárpátalját. Ezzel a magyar revíziós politika újabb sikert ért el az előző évi első bécsi döntés után.⁴⁴

A fenti területgyarapodás egyik eredménye volt az is, hogy létrejött a közös magyar-lengyel határ, még ha ez csak 180 kilométert fedett is le. A közös határ fontosságát és jelentőségét alig fél év múlva mindkét fél megtapasztalhatta.

Amikor Moszkvában Vjacseszlav Mihajlovics Molotov szovjet külügyi népbiztos és Joachim Ribbentrop birodalmi külügyminiszter 1939. augusztus 23-án aláírta a róluk elnevezett paktumot, a két nagyhatalom nemcsak Lengyelország, hanem a balti térség és Moldova sorsát is eldöntötte. Az 1939. augusztus 31-ei ún. gleiwitzi incidens⁴⁵ másnapján a Wehrmacht megindította a Lengyelország elleni katonai műveletét. Érdemes megjegyezni, hogy a Kassa-Odelberg vasútvonal használatával kapcsolatban hadjáratuk során a németek igényelték volna a magyar segítséget; a kérést azonban a gr. *Teleki Pál* által vezetett kormány elutasította, mi több: deklarálta az ország semlegességét. A Wehrmacht persze Magyarország nélkül is komoly katonai sikereket ért el már a hadjárat első napjaiban. Lengyelország helyzetét különösebben nem javította, hogy Franciaország és Nagy Britannia elítélte a német agressziót, és hadat üzent Németországnak 1939. szeptember 3-án. Ezzel együtt is csak kisebb összetűzésekre került sor a francia-német határon, amelyek semmilyen formában nem befolyásolták a lengyelországi eseményeket.

Ugyanakkor a Szovjetunió 1939. szeptember 17-én — „megvédendő” úgymond a Lengyelország keleti részében élő fehéroroszkokat és ukránokat — megindította csapatait a németekkel már háborúban álló Lengyelország ellen. Ez a hátbatámadás, valamint a kézzel fogható nyugati segítségnyújtás elmaradása összeroppantotta a lengyel hadsereget és magát Lengyelországot is. Ebben a helyzetben sok lengyel számára országa elhagyása tűnt a legjobb megoldásnak. Ugyanakkor azt is látni kell, hogy 1939. szeptember közepén nem

---

⁴² TISCHLER CSILLA – TISCHLER JÁNOS: Magyarok és lengyelek a XX. század történelmi fordulópontjain, 1918–1981 – egy barátság szemszögéből. Kortárs, 51. évf., 12. szám, 2007. december, 66–87. o.

⁴³ Hitler részéről felmerült egy olyan elképzelés is 1938–1939-ben, hogy Magyarország megtámadja Csehszlovákiát, és a németek számára ez teremt majd lehetőséget a Prága elleni fellépésre. A magyar diplomácia azonban elutasította a kalandor ötletet, mivel látta a benne rejlő komoly csapdát.

⁴⁴ Az 1938. november 2-i német–olasz döntés értelmében a korabeli Csehszlovákia déli, 90%-ban magyarok által lakott részét visszacsatolták a Magyar Királysághoz.

⁴⁵ A gleiwitzi incidens [:Prowokacja gliwicka:] során a náci titkosszolgálatok emberei, magukat lengyel szabotöröknek álcázva, támadást hajtottak végre a két ország határán álló rádióállomás ellen. A megrendezett „incidens” ürügyén támadta meg Hitler Lengyelországot, kirobbantva ezzel a második világháborút.

sok irányba lehetett menekülni⁴⁶: Románia mellett csak Magyarországra. Abba az országba, amely területi revíziós politikájának részbeni támogatása miatt a náci Németország lekötöztette volt, és komoly kereskedelmi tárgyalásokat folytatott a Szovjetunióval.

1939. szeptember 18-án - vagyis egy nappal a szovjet támadás után - Teleki Pál miniszterelnök utasítására megnyitották a lengyel menekülők előtt a lengyel-magyar határt. A különféle becslések között viszonylag nagy a szórás, és a mai napig sem tudjuk pontosan, hogy hány lengyel menekültet fogadott be a Magyar Királyság 1939 őszén. A levéltári források és a memoárok számukat 60-80 ezer ember közé teszik.⁴⁷

A menekültek között egyaránt voltak civilek és katonák, akiket azonban kezdetektől fogva külön kezelték a magyar szervek. 140 kisebb-nagyobb katonai menekülttábor létesítettek, és Budapesten kívül még további 114 településen szállásoltak és láttak el polgári személyeket. A katonák ügyeivel a Honvédelmi Minisztériumban először a Baló Zoltán, majd 1943. októberi eltávolítása után⁴⁸ az *Utassy Loránd* ezredes, korábbi londoni katonai attasé vezette XXI. ügyosztály foglalkozott. A civil menekültek ügyei természetesen a Belügyminisztériumhoz tartoztak: a VII. Közbiztonsági osztályon belül a Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság (KEOKH), illetve a IX. osztály intézte azokat.⁴⁹ Ez utóbbi helyettes vezetője, majd az 1941. júniusi átszervezés utáni irányítója *id. Antall József* miniszteri tanácsos volt.⁵⁰

A lengyel menekültek gondozása terén a hivatalos állami szerepvállalás mellett jelentős szerep hárult a társadalmi szervezetekre is. Már 1939 szeptemberében létrejött a *Magyar-Lengyel Menekültügyi Bizottság gr. Károlyi Józsefné és Szapáry Erzsébet grófnő* irányításával. Jelentős feladatokat látott el a lengyel Wallenbergként ismert *Henryk Slawik* újságíró vezetésével létrejött *Lengyel Menekültek Gondozásának Ügyeit Intéző Polgári Bizottság Magyarországon* nevű szervezet. Utóbbi egyben a londoni lengyel emigráns kormány konzulátusi feladatokat ellátó képviselője is volt.

Az egyéb lengyel menekültügyi szervezetekhez képest sokkal informálisabb keretek között, de szinte a kezdetektől működött — *Springmann Sámuel* világlátott, nyelveket beszélő óras és ékszerész irányítása alatt — a *Lengyel Zsidó Menekültügyi Bizottság* is.

E szervezetek jelentősége azért is nagy, mert a folyamatos német tiltakozás hatására, valamint a lengyel államiság megszűnése miatt a budapesti, illetve az ungvári lengyel konzulátus 1940 nyarának végén, a budapesti lengyel katonai attasé irodája 1940 őszén, a

---

⁴⁶ A hadi helyzet alakulásából sejteni lehetett, hogy ez a menekülési út sem fog a végtelenségig rendelkezésre állni. 1940 januárjában a német–magyar–szovjet határ kijelölését végző bizottság már jelentette, hogy elvégezte munkáját: kijelölte az új államhatárokat. Részletesen lásd: SALLAI JÁNOS: *Forró ősz a lengyel–magyar határon: 1939. Újpesti Lengyel Kisebbségi Önkormányzat, Bp., 2009.*

⁴⁷ Csak Ujzászy István háború után, szovjet fogságban írt „feljegyzésében” ír ennél lényegesen nagyobb, 250 000-es létszámról. Vallomások a holtak házából. Szerk.: HARASZTI GYÖRGY. Corvina Kiadó, Bp., 1997, 372. o.]

⁴⁸ Baló menesztése német nyomásra történt, s ebben döntő mértékben esett latba, hogy „túl sok” menekült lengyel katona tudta elhagyni Magyarországot, csatlakozva a németek ellen harcolókhöz.

⁴⁹ A KEOKH igen széleskörű működéséről lásd: KOVÁCS TAMÁS: *Egy szervezet – egy feladat? A Külföldiek Ellenőrző Központi Hatóság létrejötte és működése, 1930–1945. Rendvédelmi Füzetek, 2010 (4), 84–101.*

⁵⁰ Antall – saját bevallása szerint – 1944. március 19-én, a Wehrmacht bevonulásakor számos, nála lévő lengyel menekültekkel kapcsolatos dokumentumot elégetett, nehogy azok a németek kezébe kerüljenek. Érdemes megjegyezni azt is, hogy memoárjában Antall minden szempontból pozitívan írt egykori feletteséről, Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszterről. ANTALL JÓZSEF: *Menekültek menedéke. Mundus Kiadó, Bp., 99–100.*

szintén budapesti lengyel követség pedig 1941 januárjában volt kénytelen beszüntetni működését.⁵¹

A Teleki-kormány a lengyel menekültek befogadására vonatkozó döntését egyrészt taktikai megfontolásból hozta meg, másrészt azonban morális indokok is közrejátszottak. A döntés megfelelt az ország külpolitikai céljainak, amelyek a nyugati szövetségesekkel való kiegyensúlyozott viszony fenntartását tették szükségessé, továbbá a magyar sajtó által még inkább felerősített lengyelbarát közhangulatnak.⁵²

Ennek megfelelően az 1939. szeptember 22-i külügyminisztériumi értekezleten rögzítették, hogy a lengyelek befogadása, „...amennyire csak a kockán forgó egyéb érdekek sérelme nélkül lehetséges, az emberiesség követelményeinek megfelelő figyelembe vételével történjék”. Ennek a szempontnak az érvényesítésére „külpolitikai tekintetéből, valamint a magyar nemzet jó hírének a pártatlan külföldi közvélemény előtt való megőrzése szempontjából” nagy súlyt helyezett a külügyi vezetés.⁵³

A menekültek elhelyezése, szociális támogatásuk, ellátásuk és mindennapi ügyeik (beleértve az oktatási és később a munkavállalási ügyeket) intézése során a kormányzat és a helyi közigazgatás - tekintettel a menekültek nagy számára és azok tragikus emberi sorsára - jelentős kihívásokkal szembesült politikai és humanitárius vonatkozásban is.

Az első civil menekültek 1939. szeptember eleji érkezésekor természetesen nem működött szervezett menekültügyi ellátórendszer, így a helyi lehetőségeknek megfelelően igyekeztek gondoskodni róluk. Egy visszaemlékező szerint „az elszállásolás és az ételmezés az első napokban nagyon hiányos volt. Míg némelyek elsőrangú szállodákban aludtak, mások olykor siralmas körülmények között szorongtak; gyakran egyáltalán nem is jelöltek ki szállást.”⁵⁴

Ebből kifolyólag jelentős szerep hárult a civil kezdeményezés alapján szervezett gyűjtéseknek, támogatásnak.

A katonai menekültek fogadása ezzel szemben nagyrészt szervezeten történt, amennyiben a különböző csapatrészek zárt egységekben érkeztek a határra. A határ átlépése után a honvédség által a közelben kijelölt területen helyezték el őket, onnan magyar-lengyel táborparancsnokság alatt működő katonai internálótáborokba kerültek.

A polgári menekültek elhelyezése ennél szabadabb formában — általában magánháznál, illetve táborokban - valósult meg. Felügyeletüket a helyi közigazgatás vezető beosztású civil hivatalnokai látták el táborparancsnoki minőségben. A menekülők nagyobb számban történő érkezésekor minden érintett település köteles volt — minden személy pontos adatainak feltüntetésével — jelentést tenni a Belügyminisztériumnak a határain belül tartózkodó lengyel polgári menekültekről. Személyenként kellett szociális nyilvántartó lapot kitölteni. A táborparancsnokok feladatai közé tartozott emellett a havi összefoglaló jelentések készítése is a tábor működéséről. Fel kellett tüntetni a menekültek létszámadatait, családi állapotukat, az üres férőhelyek számát, „a táborszerű” vagy

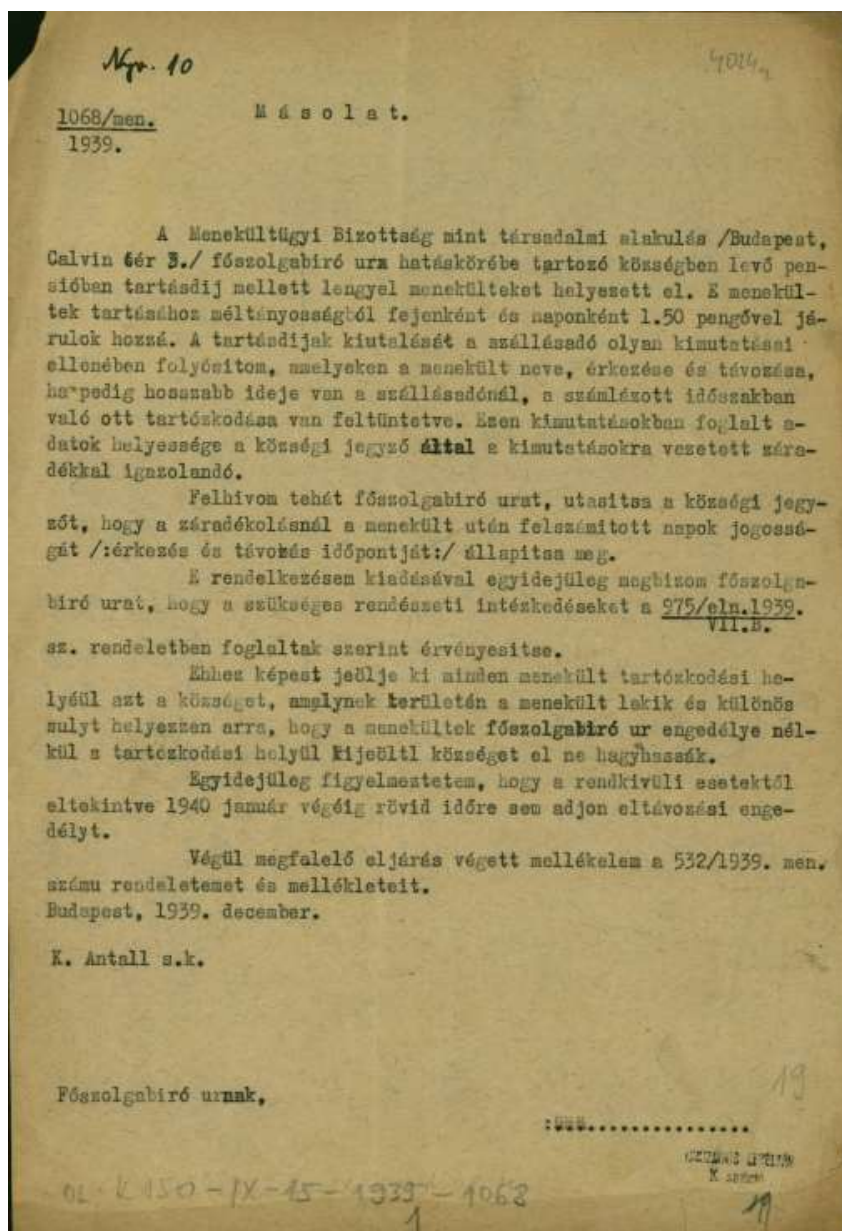
⁵¹ FIZIKER RÓBERT: Lengyel hazafi vs. lengyel zsidó. ArchívNet, 15. évf. 6. szám (2015)

⁵² JUHÁSZ GYULA: Magyarország lengyel politikája a második világháború alatt. In: Barátok a bajban. Lengyel menekültek Magyarországon, 1939–1945. Szerk.: ANTAL LÁSZLÓ, Európa Könyvkiadó, Bp., 1985, 7–32

⁵³ MNL OL K-63-17-7-1939-ad 4733 pol. (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Polgári kori kormányhatósági levéltárak, Külügyminisztérium, Politikai osztály általános iratai) – Külügyminiszteri átirattervezet a honvédelmi miniszternek az 1939. szeptember 22-i értekezletről, dátum nélkül. Idézi: FIZIKER RÓBERT, 2015.

⁵⁴ RUDOLF AREND: Hazátlanul, idegenben. Barátok a bajban. Lengyel menekültek Magyarországon, 1939–1945. Szerk.: ANTAL LÁSZLÓ, Európa Könyvkiadó, Bp., 1985, 105–131., 107.

magánházaknál való elhelyezés preferálását, illetve az előző havi ellátmánymaradványt, vagy -tartozást és a következő havi ellátmányszükségletet. Az elhelyezettek ellátását a kormány a *Magyar-Lengyel Menekültügyi Bizottság* és más segítő szervezetek részvételével biztosította.⁵⁵

1. **Belügyminisztérium által kiadott utasítás lengyel polgári menekültek ellátása és tartózkodási helyük megállapítása tárgyában**

Budapest, 1939. december

Jelzet: MNL OL K 150-IX-15-1939-1068 – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Polgári kori kormányhatósági levéltárak, Belügyminisztériumi levéltár, Belügyminisztérium, Általános iratok. – Gépelt másolat, aláírás nélkül.

⁵⁵ MNL OL K-150-IX-15-1939-1068 (Polgári kori kormányhatósági levéltárak, Belügyminisztérium, Általános iratok)

Lengyel polgári menekült szociális nyilvántartó lapja.
Socjalna karta ewidencyjna polskiego uchodźcy cywilnego.

1. Család neve: Név:	Poliszewski
2. Születési hely: Éves születés helye:	Włocławek
3. Születési idő: Éves születés helye:	1900. máj. 14. - Włocławek
4. Születési hely: Éves születés helye:	Włocławek
5. Végzettség:	é.é.
6. Állam:	é.é.
7. Állam:	é.é.
8. Állam:	é.é.
9. Állam:	é.é.
10. Állam:	é.é.
11. Állam:	é.é.
12. Állam:	é.é.
13. Állam:	é.é.
14. Állam:	é.é.
15. Állam:	é.é.
16. Állam:	é.é.

250570

Lengyel polgári menekült szociális nyilvántartó lapja.
Socjalna karta ewidencyjna polskiego uchodźcy cywilnego.

1. Család neve: Név:	Poliszewski
2. Születési hely: Éves születés helye:	Włocławek
3. Születési idő: Éves születés helye:	1900. máj. 14. - Włocławek
4. Születési hely: Éves születés helye:	Włocławek
5. Végzettség:	é.é.
6. Állam:	é.é.
7. Állam:	é.é.
8. Állam:	é.é.
9. Állam:	é.é.
10. Állam:	é.é.
11. Állam:	é.é.
12. Állam:	é.é.
13. Állam:	é.é.
14. Állam:	é.é.
15. Állam:	é.é.
16. Állam:	é.é.

250570

Lengyel polgári menekült szociális nyilvántartó lapja.
Socjalna karta ewidencyjna polskiego uchodźcy cywilnego.

1. Család neve: Név:	Jedliczki Bolesławowa wól., Sosnowka
2. Születési hely: Éves születés helye:	Sosnowka
3. Születési idő: Éves születés helye:	1900. máj. 14. - Włocławek
4. Születési hely: Éves születés helye:	Włocławek
5. Végzettség:	é.é.
6. Állam:	é.é.
7. Állam:	é.é.
8. Állam:	é.é.
9. Állam:	é.é.
10. Állam:	é.é.
11. Állam:	é.é.
12. Állam:	é.é.
13. Állam:	é.é.
14. Állam:	é.é.
15. Állam:	é.é.
16. Állam:	é.é.

250570

Lengyel polgári menekült szociális nyilvántartó lapja.
Socjalna karta ewidencyjna polskiego uchodźcy cywilnego.

1. Család neve: Név:	Jedliczki Bolesławowa wól., Sosnowka
2. Születési hely: Éves születés helye:	Sosnowka
3. Születési idő: Éves születés helye:	1900. máj. 14. - Włocławek
4. Születési hely: Éves születés helye:	Włocławek
5. Végzettség:	é.é.
6. Állam:	é.é.
7. Állam:	é.é.
8. Állam:	é.é.
9. Állam:	é.é.
10. Állam:	é.é.
11. Állam:	é.é.
12. Állam:	é.é.
13. Állam:	é.é.
14. Állam:	é.é.
15. Állam:	é.é.
16. Állam:	é.é.

250570

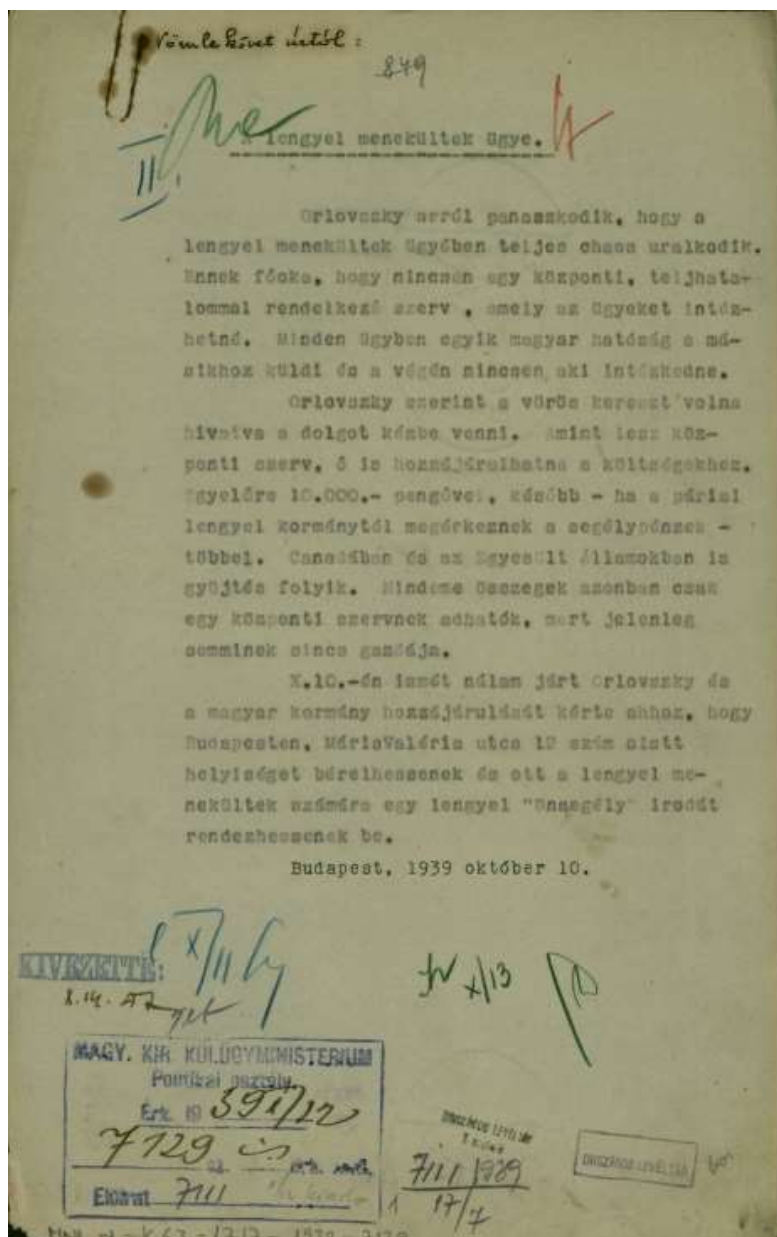
**2. Lengyel polgári menekült házaspár szociális nyilvántartó lapjai
 Budapest, 1943. szeptember 4.**

Jelzet: MNL OL K 150-IX-9-1943-250570 – Sokszorosított, géppel kitöltött űrlap, aláírással.

A menekültek megjelenésekor a magyar állam még nem követett kialakult menekültpolitikát, a vonatkozó rendelkezések az ezt követő tapasztalatok fényében változtak, finomodtak.

Egyes visszaemlékezések szerint ez országszerte nem elhanyagolható feszültséget okozott a menekülttáborokban. „... valakik odafent világosan tudták, milyen utasításokat kell kiadniuk, de nem mindig tudták világosan elmagyarázni az alsóbb szerveknek, hogy valóban miről van szó. És ebben keresendő a félreértések és ellentmondások forrása.”

A rendelkezések akár „egy nap alatt háromszor változtak az ellenkezőjükre”, de ezek nyilvánvalóan nem minden esetben és nem teljes körűen jutottak el alsóbb szintekre. „Az alsóbb végrehajtó szervek tehát nem tudták, rövid gyeplőre fogják-e a menekülteket, főleg a katonákat, vagy elnézőek legyenek, szigorúan összevonják-e a szemöldöküket, vagy mosolyogniuk is szabad, szerencsétlen sorsú barátaiknak tekintsenek-e bennünket, vagy ármányos ellenségeiknek. [...] Így aztán a lengyelek teljes bizonytalanságban éltek, sosem tudhatták, mit hoz a másnap. Gyakran inkább eltűrték volna a szigorú, de állandó fegyelmet, mint ezt a kiszámíthatatlan ingadozást.”⁵⁶

3. Feljegyzés Leon Orlovsky budapesti lengyel követ panaszáról a Magyarországon élő lengyel menekültek ügyeinek elégtelen kezelése tárgyában

Budapest, 1939. október 10.

Jelzet: MNL OL K 63-177-1939-7129 – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Polgári kori kormányhatósági levéltárak, Külügyminisztériumi levéltár, Külügyminisztérium, Politikai osztály általános iratai – Gépelt másolat, aláírás nélkül.

⁵⁶ AREND: i.m. 121-122.

A feszültségek az idő előrehaladtával sem enyhültek, sőt a katonák táborokba zárása csak fokozta a tehetetlenség érzését és erősítette az elégedetlenséget. Ennek egyik magyarázata az itt ragadt seregrészek természetesnek mondható dezorganizációja volt: az együtt maradt csapatrészek tagjai sem tartották magukat a katonai fegyelemhez, és olykor egymás ellen fordultak. „*Lengyelnek a lengyel legtöbb esetben nem volt már tekintély.[...] Nem volt ritkaság, hogy a katonák kifütyülték, szidalmazták addigi vagy újabb feljebbvalóikat. A szitkok mellett olykor tárgyak is röpködtek.*”⁵⁷

” Még a zsold összegében megmutatózó, a rendfokozatnak megfelelő különbség is irritálta az országban veszteglőket. „*Gyakran maguk a lengyelek szapulták a többi lengyelt.*”⁵⁸

A katonai táborok élén a közös magyar-lengyel parancsnokság sem volt felhőtlenül működtethető. Feszültségek adódtak a magyarok és a lengyelek között, mivel gyakorlati jogkörük nem volt azonos, „*azonkívül a magyar tiszt úgy érezte, hogy ő van itthon, tehát ő az úr.*”⁵⁹

Így „*a lengyel parancsnok hatásköre teljesen illuzórikussá*” vált, alárendeltjei előtt elfogadhatatlan helyzetbe került. Emellett a „*lengyel és a magyar tábori hatóságok súrlódásaiban nagy szerepet játszott, hogy nem tudtunk egymás nyelvén.*”⁶⁰

Panaszként merült fel a magyarok — az időjárás változékonyságához hasonlított — természete is, amely kiszámíthatatlansága miatt sokszor kimerítette és elkésértette a lengyel elhelyezetteket.⁶¹

A magyar részről tapasztalható — sokszor jóindulatból táplálkozó — következetlenség, az engedékenység és szigor váltakozása az internálótáborokban mutatkozott meg leginkább, sok internált még fegyverét is megtarthatta. „*Most, hogy három és fél évi internálás után visszatekintünk e dolgokra, és összehasonlítjuk mindazzal, ami másutt történt, el kell ismernünk, hogy a magyarok a lehető legudvariasabban bántak velünk. De akkor másként láttuk. Minden rendelkezést sérelmesnek tartottunk, panaszkodtunk [...]. Így aztán gyakran került sor csetepatékra, botrányos jelenetekre, házigazdáink pisztollyal fenyegetőztek, némelyik makacskodót puskatussal bökdösték. Tanúja és résztvevője voltam olyan jeleneteknek, amelyekben az avatatlan soha ki nem találta volna, kinek van itt joga parancsolni, ki köteles engedelmeskedni, és egyáltalán ki kit internál. [...]. Sértődöttségünkben gyakran közrejátszott túlzott érzékenységünk is.*”⁶²

---

⁵⁷ AREND: i.m. 110

⁵⁸ AREND: i.m. 124.

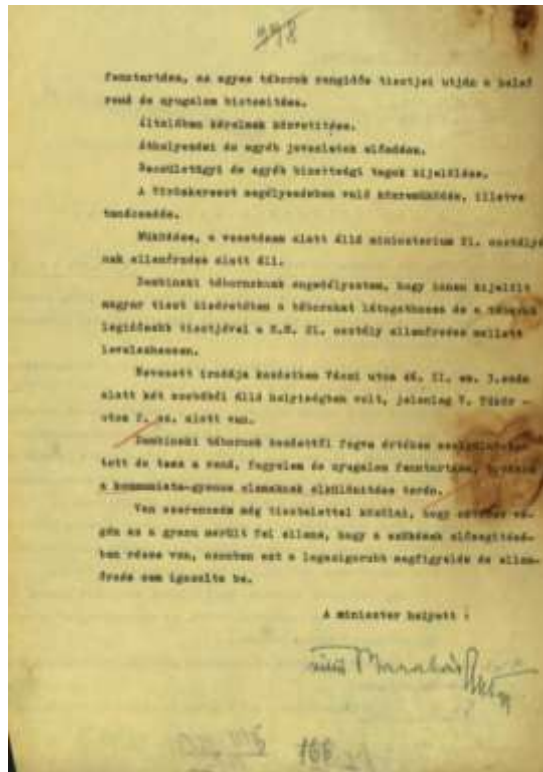
⁵⁹ AREND: i.m. 111.

⁶⁰ AREND: i.m. 124.

⁶¹ AREND: i.m. 122–123

⁶² AREND: i.m. 107.

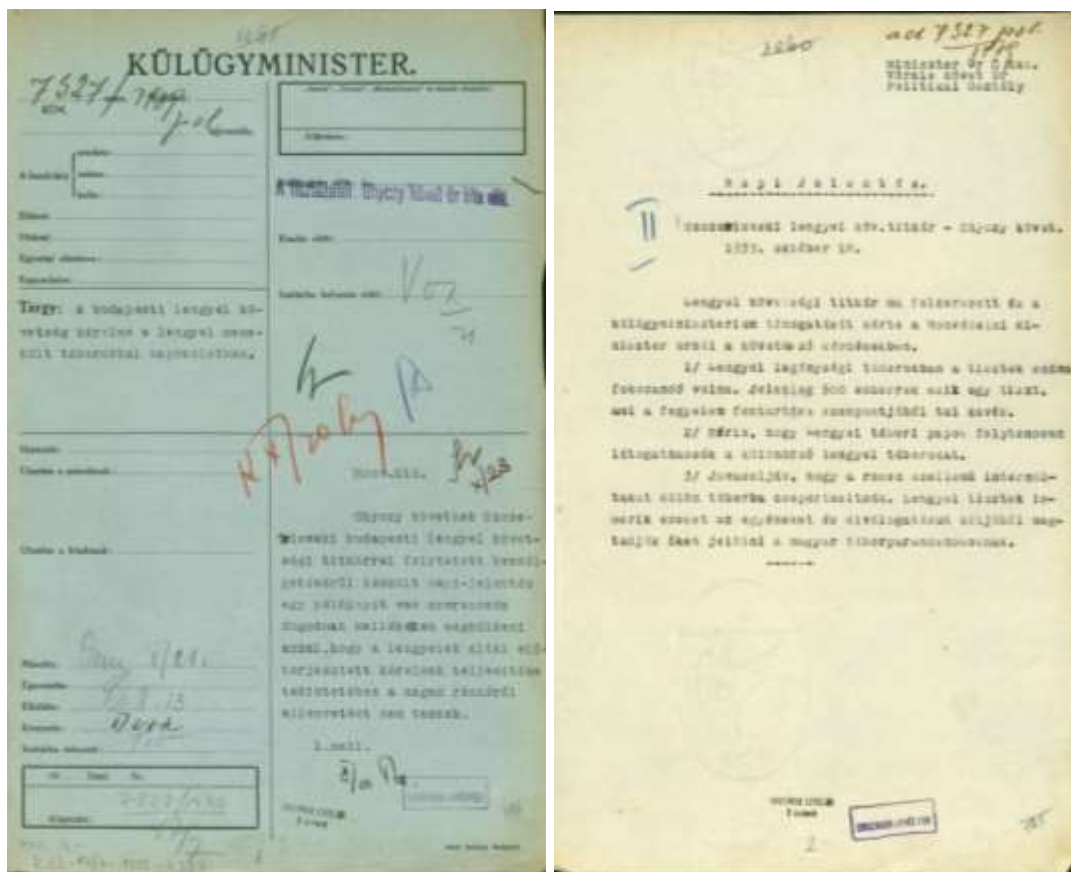
4. A honvédelmi miniszter átírata a külügyminiszternek a lengyel katonai internáltak képviselőiben eljáró összekötő kinevezéséről

Budapest, 1939. december 9.

Jelzet: MNL OL K 63-177-1939-8261 – Gépelt másolat, aláírással.

Az együttélés nehézségeiről *Bartha Károly* honvédelmi miniszter is beszámolt egy 1940 januárjában kelt jelentésében. Ebben leszögezte: a „magyar lakosság a lengyel menekülteket igen nagy szimpátiával fogadta, hogy ez a szimpátia úgyszólván teljesen megszűnt, annak maguk a lengyelek az okozói” követelőző magatartásuk miatt.⁶³

⁶³ MNL OL K-63-17-7-1939-281. pol.

5. A budapesti lengyel követség a lengyel menekülttáborok szervezési ügyeire vonatkozó javaslatai

Budapest, 1939. október 18.

Jelzet: MNL OL K 63-17/7-1939-7327 – Eredeti, gépelt, aláírás nélkül.

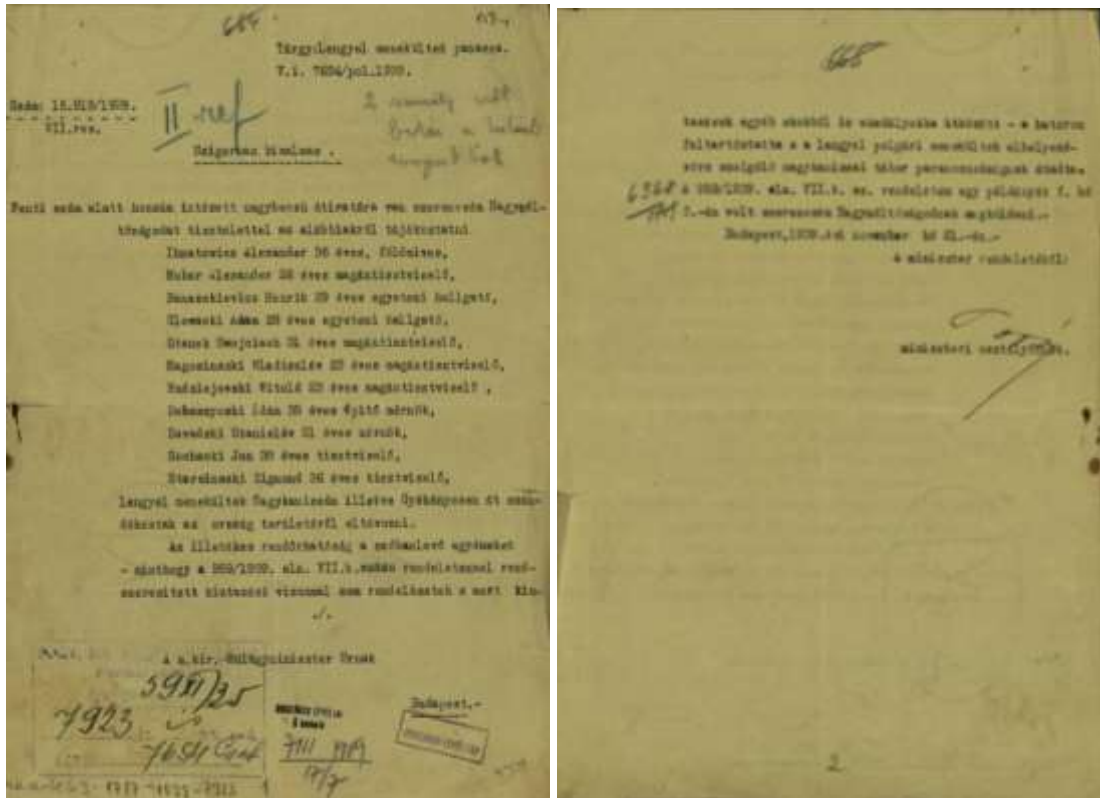
A legtöbb esetben a lengyel katonák — a budapesti lengyel követség támogatásával — tovább utaztak Franciaország felé, hogy ott csatlakozzanak a menekült lengyel hadsereghez, és ily módon a németek elleni harchoz. Ezt a magyar kormány formálisan elítélte ugyan, de gyakorlatilag sok esetben szemet hunyt felette. *Leon Orłowsky* budapesti követnek mindeközben nyomatékosan jelezték magyar részről, hogy „a magyar kormány nem tűrheti a lengyel követség, illetve konzulátus eme gyakorlatának folytatását, mert ez komoly bonyodalmakra vezethet, hiszen szöges ellentétben áll a semlegesség princípiumával, amit egy ilyen kicsi és aránylag gyenge ország, mint mi vagyunk, nem engedhet meg magának.”⁶⁴

Emiatt a 959/1939. eln. VII/b. rendelettel már 1939 őszén kiutazási vízum használatát vezették be az itt tartózkodó lengyelek számára. Egy jelentés szerint 1939 novemberében például 11 lengyel tisztviselőt és egyetemi hallgatót tartóztattak fel a határon, akik kiutazási vízum hiányában „Nagykanizsán és Gyékényesen át szándékoztak az ország területéről eltávozni.”⁶⁵

Őket a legközelebbi, nagykanizsai polgári táborparancsnokságnak adták át.

⁶⁴ MNL OL K-63-17-7-1939-7475.

⁶⁵ MNL OL K-63-17-7-1939-7923.

6. A belügyminisztérium átírata a külügyminiszternek lengyel polgári menekültek szökési kísérletéről

Budapest, 1939. november 21.

Jelzet: MNL OL K 150-IX-9-1943-250570 – Eredeti, gépelt, aláírással.

Már kezdetben jellemzőek voltak a szökések a polgári menekültek táboraiból is, amelyekről -név, születési adatok, vallás, foglalkozás feltüntetésével - a táborparancsnokok havi jelentést készítettek a Belügyminisztérium számára. A losonci táborból 1940 áprilisa folyamán 12 menekült szökött meg a táborparancsnok jelentése szerint.⁶⁶

A lengyel menekültek fogadtatásának történetéhez tartozik a lengyel fizetőeszköz, a zloty beváltásának ügye is. A beérkező menekültek 1939. szeptember folyamán, más pénzzel nem rendelkezvén, zlotyval fizettek az ellátásukat biztosító magánosoknak, ám az elértéktelenedett fizetőeszköz beváltását szeptember 18-án a Magyar Nemzeti Bank megszüntette. A nagy veszteségeket elkönnyelő fogadósok és társaik emiatt nagy számban nyújtották be panaszaikat és kártalanítási igényeiket a Belügyminisztériumnak, hosszas (és nem teljes) kártalanítási eljárásnak nézve elébe.

⁶⁶ MNL OL K-150-IX-10-1939-194.

A menekültek a minisztertanács 1939. szeptember 22-ei döntése alapján elismervény formájában 100 zlotynként 10 pengő előlegre váltak jogosulttá - 1000 zloty korlátozás mellett — és 1940 elejére már 10 milliónyi zloty bankjegy került letétbe az államkincstár terhére.⁶⁷

Bár a megélhetési költségek tekintetében ez a beváltás nem teremtett optimális lehetőségeket, a lengyel követ értékelése szerint *„az [...] árfolyam, amelyen a Magyar Nemzeti Bank a zlotyt pengőre beváltotta, csak újabb bizonyítéka volt a kormány jóindulatának a menekültek iránt. A kormány ezen a módon kívánt nem megalázó formában gyorssegélyt kiutalni a lengyeleknek.*⁶⁸

Összegzésként elmondható, hogy a második világháború ideje alatt a lengyel menekültekkel szembeni hivatalos magyar politikát egyszerre jellemezték a két nép barátságát szem előtt tartó megfontolások, a humanitárius szempontok, valamint a nagypolitikai érdekekhez való igazodás: „jó pontok” szerzése az angolszász hatalmaknál, a német megszállás után pedig a Harmadik Birodalom igényeinek való megfelelés. Mindezek mellett mégiscsak azt kell kiemelnünk, hogy több tízezer lengyel civil és katona számára Magyarország igazi mentstér volt 1944. március 19-éig. A magyar társadalom döntő többsége szimpatizált velük, és - igaz, némi anyagi ellenszolgáltatás fejében - támogatta is az ide menekült lengyeleket.

Forrás:

[http://www.archivnet.hu/menekultkerdes_migracio_magyarorszagon_a_20_szazadban/2. a lengyel menekultek_magyarorszagi_fogadtatasa_1939_oszen.html](http://www.archivnet.hu/menekultkerdes_migracio_magyarorszagon_a_20_szazadban/2._a_lengyel_menekultek_magyarorszagi_fogadtatasa_1939_oszen.html)

---

⁶⁷ FIZIKER RÓBERT: Lengyel menekültek Magyarországon 1. Együtt harcol s issza borát? Élet és Tudomány, LXX. évf. 41. szám, 2015. október 9. 1304.

⁶⁸ LEON ORŁOWSKI: Egy követ emlékei. Barátok a bajban. Lengyel menekültek Magyarországon, 1939–1945. Szerk.: ANTAL LÁSZLÓ. Európa Könyvkiadó, Bp., 1985, 35–62. Itt: 41.

Lengyel menekültek

Lengyel menekültek (Magyarországon): az 1939.szept-i →német-lengyel háború nyomán a Magyar Királyság területére a n-ek és or-ok elől visszahúzódott lengyel állampolgárok. Az első ~ 1939.szept.10-én lépték át →Kárpátalján a m-lengyel határt. 17-én Bp-en m-lengyel tárgyalások kezdődtek a →lengyel fegyveres erők átmenekítéséről m. területre (a Lo-gal szöv. viszonyban lévő Ro. internálta a területére menekült lengyeleket). 18-án a m. korm. megnyitotta a határt a menekültek előtt. 24-én Edward Rýdz-Smygly msl., a lengyel hds.főpk-a pcs-ot adott a lengyel haderő még harcoló részeinek a Mo-ra történő visszavonulásra. – Szept. végén a ~ gondozására több szervezet alakult meg, így a HM 21.o. (Baló Zoltán ezds.), a BM IX.o-án (dr. Antall József) a Lengyel Menekülteket Védelmező Polgári Bizottság és a Magyar-Lengyel Menekültügyi Bizottság, vmint a HM-ban a Lengyel Katonák Képvisellete (Stefan Dembicki lengyel tbk.). 1940.febr.20-án alakult meg Esztergomban a Menekült Lengyel Papokat Segélyező Papi Bizottság. 1941.jan-ig a lengyel nagykövetség tovább működött. Mindezekkel szemben a Bp-i n. nagykövetség hiába tiltakozott. – 1939 őszén mintegy 50-55 ezer lengyel (ebből 4 ezer zsidó) érkezett Mo-ra. Közülük több mint 20 ezren tovább mehettek a →Sikorski tbk. által újjászervezés alatt álló Ny-i lengyel hds-be. A többiek →Magyarország német megszállásáig m. államsegélyen békében éltek Mo-on. Élénk pol. és kulturális tev-et fejthettek ki. Kapcsolatot tartottak a Lo-i ellenállással, Mo-on működött egy, a Honi Hadsereg <Armija Krajowa> számára személyi és anyagi ellátást végző titkos hdt.psg. Zamárdiban, majd Balatonbogláron lengyel gimnázium, s az országban több mint 30 lengyel elemi iskola működött. 500 lengyel egyetemista Mo-on folytathatta tanulmányait, névleg szl-ként. A ~ munkalehetőséget kaptak. – 1944.ápr-tól a →Sztójay-kormány megkezdte a ~ néhány táborba való összegyűjtését. Ezek irányítására állították fel a HM-ben szept.1-én a Lengyel Internált Katonák Központi Táborparancsnokságát. A ~ megvédése érdekében a →kormányzó aug.18-án elismerte a ~ felett a Nemzetközi →Vöröskereszt illetékességét. Bp-en megalakult a nk. szervezet lengyel alo-a. – 1944.okt.20-án a →Szálasi-kormány hivatalosan átadta a n-ek felügyelete alá a ~-et. A n-ek megkezdték elszállításukat →koncentrációs táborokba. Sokakat a m. lakosság menekített közülük. A nyilas érárt túlélő ~ első csoportja 1945.ápr.23-án indult haza Turáról. (Még: →Menekültek [Magyarországon]) • RI, 695.

Forrás:

<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyarorszag-a-masodik-vilagaboruban-lexikon-a-zs-F062E/l-F0B4A/lengyel-menekultek-F0B71/>

LENGYEL MENEKÜLTEK MAGYARORSZÁGON

1939–1945

- Előzmények, a két ország diplomáciai kapcsolata a két világháború között

Amíg lengyelek számára az első világháború lezárása hazájuk újjászületését és újabb remények kezdetét jelentette, addig a magyarokat versailles-i békediktátum megszegyenítő és kilátástalan helyzetbe sodorta. Magyarország elvesztette területének 2/3 részét és addigi lakosságának több mint fele jogilag az elcsatolt országrészt megszerző szomszédos országok állampolgáraivá kényszerültek. Megszűnt az ezeréves magyar-lengyel határ. A békediktátum gazdaságilag és nemzetközileg is súlyos csapást jelentett a hazánkra. A két nép közötti barátság ebben az időszakban háttérbe szorult.

A két ország társadalmi összetétele s az ebből adódó problémák forrásai még hasonlóságot mutatnak, de a külpolitikai elképzelések már eltérőek. Míg Lengyelország megszerzett területeinek fenntartására (status quo) törekedett, addig Magyarország területeinek visszaszerzését tűzte ki célul külpolitikájában. A magyar külpolitika igyekezett meggyőzni a lengyel politikusokat arról, hogy tegyenek különbséget a magyar békekötés feltételei és a többi területrendezés között, de ez akkor lehetetlen volt. A lengyelek úgy vélekedtek, hogy nem lehet a békekötéseket egymástól függetleníteni, hiszen az a rendszer összeomlásához vezethet.

Az 1920-as években *Bethlen István*⁶⁹ miniszterelnöksége alatt elsősorban titkos diplomáciai kapcsolatok létesülhettek a két ország között. Ezen a téren sikernek számíthatott a magyarok számára, ha a lengyeleket visszatarthatják a kisantantba való belépéstől. Lengyel oldalról szükségyszerű volt a magyarok túlzott német-barátságának féken tartása, illetve a magyar-román és a magyar-jugoszláv ellenséges viszony enyhítése.

A magyar-lengyel külpolitikai együttműködésben jelentős változás következett be az 1930-as években, mikor nyilvánvalóvá vált, hogy Hitler célja a csehszlovák területek feldarabolása, s ezáltal az ifjú állam létének felszámolása. Magyar- és Lengyelország együttműködésének fontos alapját képezte a Csehszlovákiához fűződő kölcsönös viszony. *József Beck*⁷⁰ lengyel külügyminiszter számított Magyarországra a „tengertől-tengerig” szövetség kiépítésében. *Edvard Beneš*⁷¹ cseh politikus külpolitikája azonban a franciák által nagyobb támogatást kapott, ezért Csehszlovákia vezető szerepre való törekvése Kelet-Európában gátat szabott Lengyelország terveinek. Ehhez azonban az is hozzájárult, hogy Lengyelország gazdaságilag előnytelenebb helyzetben volt az iparilag fejlettebb Csehszlovákiához képest. A lengyel külpolitika érvényesülését egy sajátos „magyar-lengyel gentleman's agreement” kívánta segíteni, amely valójában egy írásba nem foglalt katonai-politikai szövetség volt, „eredményes politikai együttműködést” kifejezve ezzel.⁷²

⁶⁹ Bethleni gróf Bethlen István (Gernyeszeg, 1874. október 8. – Moszkva, 1946. október 5.) jogász, mezőgazdász, politikus. 1921 és 1931 között Magyarország miniszterelnöke.

⁷⁰ József Beck (Varsó, 1894. október 4. – Stănești, 1944. június 5.) – lengyel politikus, diplomata, József Pilsudski közeli munkatársa.

⁷¹ Edvard Beneš (Kožlany, 1884. május 28. – Sezimovo Ústí, 1948. szeptember 3.) cseh politikus, Csehszlovákia második, vitatott megítélésű elnöke, Csehszlovákia létrehozásának legerőteljesebb hirdetője és megvalósítója. Külpolitikai tevékenysége nagymértékben hozzájárult Magyarország világháborúkban betöltött szerepének hátrányos megítéléséhez, és a trianoni békeszerződésben meghatározott területvesztéseihez.

⁷² Szokolay, 1996

Magyarország és Lengyelország együttműködése 1934 előtt a kulturális élet területén jelentős volt, később megindultak a politikai látogatások is. Ilyen volt például 1934-ben Gömbös Gyula⁷³ és Kánya Kálmán⁷⁴ látogatása Varsóba, majd 1936-ban a Marian Zyndram-Koścalkowski⁷⁵ lengyel miniszterelnök magyarországi látogatása. Ezen esemény alkalmából jelent meg a Magyarország-Lengyelország kétnyelvű album. 1938-ban Horthy kormányzó tette tiszteletét Varsóban. A varsói Magyar Intézet életre hívásában nagy szerepe volt a klebelsbergi kultúrpolitikának. A hitleri agresszió elkerülése érdekében a magyar és lengyel diplomácia egyeztetette Csehszlovákia ellenes lépéseit. 1938 szeptemberében a müncheni konferencián részt vevő angol, francia, olasz és német kormányfők megállapodtak, hogy Csehszlovákia átadja a Szudéta-vidéket - amelyre Németország igényt tartott- bízva az európai béke fenntarthatóságában. A tárgyalásokra nem hívták meg a lengyeleket, azonban a vitatott Olzán túli vidéket és a tescheni területeket megkapta Lengyelország.

1938. november 2-án az I. bécsi döntés értelmében a magyar csapatok bevonultak Szlovákia déli részére, ahol jelentős számú magyar lakosság élt. Kárpátalja katonai akcióval történő visszacsatolása (1939. március 15.) következtében egy szakaszon újra létrejött a közös magyar-lengyel határ. A német kormány hallgatólagos beleegyezésével, március 15-e és 18-a között megtörtént e vidékek birtokba vétele. Szlovákia hovatartozása továbbra is igen fontos kérdés volt. Beck Szlovákiával való jó kapcsolatát felhasználva a Teleki kormány kilátásba helyezte Szlovákia Magyarországhoz csatolását. Ez az elképzelés keresztelte Hitler terveit, aki az önálló szlovák állam megalakulásának támogatása mellett döntött. Március 31-én garanciát kaptak a lengyelek Franciaország és Anglia támogatásáról, de Hitler már ekkor az agresszió mellett döntött. Április 11-én Hitler aláírta a *Fall Weiss* fedőnevű tervet. Április 28-án felmondta Lengyelországgal a még 1934-ben megkötött barátsági szerződést, ezzel kizárva a tárgyalásokat a kérdésben. Áprilisban a német lapok fokozzák lengyelelles propagandájukat. A magyarok igyekeztek kifejezésre juttatni a német sajtóval szembeni ellenérzésüket. A magyar-lengyel barátságot hangsúlyozó demonstrációkra, szónoklatotokra került sor, majd Varsóban egy művészeti kiállítás is nyílt, mely hatalmas tömegeket vonzott. 1939. április 27-én a sajtóban is megjelent nyilatkozatával Csáky István külügyminiszter a következő utasítást adta Villani Frigyes római magyar követnek, amennyiben Berlin érdeklődne Magyarország álláspontjáról: Természetesen a Német Birodalom mellé állunk. De a fegyveres akcióban Lengyelország ellen sem közvetve, sem közvetlenül részt venni nem vagyunk hajlandók. A közvetve alatt azt a támadási formát értem, minden olyan követelés, hogy a német csapatok gyalog vagy járművekkel, vagy vasúton Magyarország területén áthaladjanak Lengyelország megtámadására, vissza lesz utasítva. Ha a németek erőszakot helyeznek

---

⁷³ Vitéz jákfai Gömbös Gyula (Murga, Tolna vármegye, 1886. december 26. – München, 1936. október 6.), császári és királyi (k. u. k.) vezérkari tiszt, magyar királyi szolgálaton kívüli gyalogsági tábornok, politikus, országgyűlési képviselő, titkos tanácsos, honvédelmi miniszter, a Magyar Királyság miniszterelnöke 1932-től haláláig

⁷⁴ Kányai Kánya Kálmán József Edvárd (1926-ig Kánia) (Sopron, 1869. november 7. – Budapest, 1945. február 28.) magyar politikus, külügyminiszter, Osztrák Császári Vaskorona-rend lovagja, Magyar Érdemrend nagykeresztjének, a pápai Nagy Szent Gergely-rend, a Máltai Lovagrend magisztrátusi keresztjének, valamint több számos kitüntetésnek a tulajdonosa, császári és királyi udvari tanácsos.

⁷⁵ Marian Zyndram-Koścalkowski, ps. Jerzy Orwid, M. Rogiński (Litvánia, Ponedele, 1892. március 16. – Brookwood, jelenleg Woking, Nagy-Britannia), miniszterelnök 1935. október 13.-1936. május 15. között.

kilátásba, kategorikusan ki fogom jelteni, hogy fegyverre fegyverrel válaszolunk, aki Magyarországra engedély nélkül beteszi a lábát, azt ellenségnek tekintjük.⁷⁶

A külügyminiszter egyértelműen kifejezte, hogy a Teleki kormány nem hajlandó egy német-lengyel háború részese lenni.

*Teleki Pál*⁷⁷ miniszterelnök és *Csáky István*⁷⁸ külügyminiszter 1939. áprilisban tett berlini látogatásakor nagy szerepet kapott a lengyel viszony rendezése, ugyanakkor a Pester Lloyd c. magyarországi német nyelvű lapban megjelent Róma-Belgrád-Budapest-Varsó tengely terv felháborodást váltott ki *Ribbentropban*⁷⁹. Teleki válaszként felajánlotta közvetítését a lengyelek és a németek között. Ennek nem látta szükségességét Ribbentrop, mivel úgy gondolta, hogy a német fölény jelentős, továbbá egy katonai összecsapás során az angolok cserbenhagynák a lengyeleket. Varsó erősítve a magyar-lengyel barátságot, gazdasági veszteségek árán is, de megkötötte 1939. április 29-én a magyar-lengyel kereskedelmi szerződést. Ez tovább mélyítette a politikai viszonyok bonyolultságát, a magyar kormány bizonytalanságát. A németek nemtetszésüket kifejezve tovább szították a feszültséget a magyar-lengyel kapcsolatok miatt. Ennek kiküszöbölésére Budapest lépéseket tett. (pl.: Piłsudski halálának évfordulóján a magyar-lengyel barátság fenntartásáért tüntettek a nemzetközi egyesületek.) 1939. május 26-án a lengyel kormány kezdeményezésére, magyar támogatással megnyitják a hazai Lengyel Intézetet a Pázmány Péter Tudományegyetemen. Barátsági szerződést ugyan nem köthetett a magyar kormány, de barátsága felől mindig igyekezett hitet tenni. Horthy újraválasztásakor beszédében a következőket nyilatkozta:...*az igaz barátság törvénye köt össze bennünket Lengyelországgal, mely évszázados megszakítás után újból a szomszédunk lett.*

Csáky István 1939 júliusában felhívta *Leon Orłowski* Lengyel Köztársaság budapesti nagykövetének figyelmét arra, hogy súlyos válság fog bekövetkezni a német-lengyel kapcsolatokban, de azt nem gondolta, hogy háború venné kezdetét. Azt is kifejtette, hogy Magyarország semmiképpen nem fog fegyvert Lengyelország ellen. Július 24-én Teleki két levelet intézett Hitlerhez, akit megdöbbenett a magyar külpolitikai álláspont. Az első levélben Teleki kiemelte a tengelyhatalmakhoz való tartozást, a másodikban pedig azt hangsúlyozta, hogy „erkölcsi okokból sincs abban a helyzetben, hogy hadműveleteket kezdjen Lengyelország ellen”. A lengyel-magyar szimpátiatüntetések oly mértékben fokozódtak, hogy Ernst Woermann külügyi államtitkár-helyettes közölte Sztójay Döme

---

⁷⁶ Juhász, 1962

⁷⁷ Széki gróf Teleki Pál (teljes nevén Teleki Pál János Ede; Budapest, Ausztria–Magyarország, 1879. november 1. – Budapest, Magyar Királyság, 1941. április 3.), a nemesi Teleki családból való magyar földrajztudós, tanár, politikus, többszörösen megválasztott országgyűlési képviselő, előbb a Magyar Királyság külügyminisztere 1920-ban (a Simonyi-Semadam-kormányban), majd az ország miniszterelnöke 1920-tól 1921-es lemondásáig, ezt követően 1938 és 1939 között vallás- és közoktatásügyi miniszter (az Imrédy-kormányban), majd az 1939-es választásokat követően az ország megválasztott miniszterelnöke 1941-es öngyilkosságáig. A Magyar Tudományos Akadémia tagja, továbbá a SZEFHE rabonbánja és a Magyar Cserkészszövetség tiszteletbeli főcserkésze.

⁷⁸ Gróf körösszeghi és adorjáni Csáky István Zsigmond László (Uncsukfalva, vagy Segesvár, 1894. július 14. – Budapest, 1941. január 27.) külügyminiszter az Imrédy-, majd a második Teleki-kormányban.

⁷⁹ Ullrich Friedrich Willy Joachim von Ribbentrop (Wesel, 1893. április 30. – Nürnberg, 1946. október 16.) a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt befolyásos politikusa, továbbá 1938 és 1945 között birodalmi külügyminiszter volt. Von Ribbentropot mint háborús bűnöst a legfőbb háborús bűnösök ellen folytatott nürnbergi perben a Nemzetközi Katonai Bíróság 1946. október 1-jén hirdetett ítéletében kötél általi halálra ítélte. Az ítélet végrehajtására 1946. október 16-án került sor.

magyar követtel, hogy leállították bizonyos hadianyagok szállítását, amíg a magyar kormány magatartása bizonytalan.

1939. szeptember 1-jén a hajnali órákban, 4 óra 40 perckor megkezdtek a támadást a Luftwaffe repülőgépei Lengyelország ellen. 5 perccel a támadás megindulását követően a Gdański-öbölben baráti látogatáson lévő Schleswig-Holstein csatahajó is tüzet nyitott a Westerplatte erődre. A szárazföldi csapatok három oldalról, északról, délről és nyugatról törtek Lengyelországra. Hiába üzent hadat szeptember 3-án Anglia, Ausztrália, és Új-Zéland, Franciaország, Kanada, Norvégia is Németországnak, a lengyel kormány csak semmitmondó ígéreteket kapott. Tudomásul kellett vennie, hogy Lengyelország magára maradt küzdelmeiben. A németek szeptember 8-án elérték Varsót, majd teljesen bekerítették. A lengyel katonák a polgári lakosokkal vállt vállhoz vetve küzdöttek a város megtartásáért. Szeptember 17-én azonban a szovjet Vörös Hadsereg betört Lengyelország keleti területeire, beteljesítve ezzel a Molotov-Ribbentrop paktum titkos záradékát.

A második front létrejöttével a lengyel kormány csapatait részben Romániába, részben Magyarországra menekítette, s székhelyét a szövetséges Romániába tette át. A kilátástalan helyzetben Varsó szeptember 28-án kapitulált. Romániában internálták az államfőt, a kormány és a minisztériumok idemenekült tagjait, és a főparancsnokságot francia sugallatra felszólították politikai tevékenységeik megszüntetésére. 1939. szeptember 30-án a Párizsban tartózkodó *Władysław Sikorski*⁸⁰ bízta meg a kormányalakítással. Itt került sor az emigrációs lengyel kormány megalakítására, amely Franciaország 1940-es összeomlása után Londonban működött tovább.

- A menekültek fogadása, és a lengyel hazai ellenállás szerveződése

Lengyelország megtámadását követően, a németek továbbra is próbára tették a magyar kormány lengyelek iránti barátságát. Szeptember 7-én gróf Csáky István külügyminiszter Ribbentropmal való találkozásakor elutasítást kapott Románia megtámadásának kérelmében. Bizonyos lengyel területek átadására vonatkozó felajánlást azonban Csáky egyértelműen elutasította. Ugy tartotta, hogy emögött Berlin átvonulási terve állhatott. Szeptember 9-én egy kérés hangzik el telefonon, megnevezve a Kassa-Homonna-Lupko (Łupków) vasútvonalat (egy része a korábbi Első Magyar Gácsországi Vasút (EMGV, németül Erste Ungarisch-Galizische Eisenbahn, EUGE) része) csapatszállítások céljára, amelyre válaszul Csáky megtagadta a vasútvonalak használatának engedélyezését. Később ezt jegyzék formájában a budapesti német követnek is átnyújtották. Hitler nem tekintette a kérést ultimátumnak, de ezek után magyaroknak mindig szóvá tette a kérés elutasítását.

Az első menekültek 1939. szeptember 10-től - azt követően, hogy a Szovjetunió hátba támadta Lengyelországot - egyenként, kisebb csoportokban, majd 17-től tömegesen lépték át a magyar határt. A Teleki-kormány pozitív hozzáállása a polgári és katonai menekültek

---

⁸⁰ Władysław Eugeniusz Sikorski (1881. május 20. – 1943. július 4.) — lengyel tábornok, 1922-23 között miniszterelnök, 1939-43 között a londoni emigráns lengyel kormány feje. 1922–23-ban miniszterelnök. 1939 szeptemberétől a lengyel összeomlást követően a lengyel emigráns kormány miniszterelnöke, az emigráns lengyel csapatok főparancsnoka. A Franciaországban állomásozó lengyel haderő létszáma elérte a 100 ezer főt, a francia fegyverszünetet követően ezek az egységek Nagy-Britanniába mentek, hogy tovább folytathassák a harcot. Sikorski rövidesen hivatalos tárgyalásokat kezdett a szövetségesekkel az együttműködésről. A Szovjetunió elleni német támadást követően Sztálinnal is megállapodást kötött. A szovjet-lengyel viszony ennek ellenére nem volt mentes a feszültségektől, melyek különösen kiéleződtek az 1943 elején feltárt katyni tömegsírok esetét követően. A szövetségesek Sikorski értésére adták, hogy a németek elleni győzelem az elsődleges, és nem fognak a lengyelek ügye érdekében konfrontálódni a szovjet vezetéssel. Nem sokkal ezután 1943 júliusában, Gibraltárban a tábornok repülőgépe tisztázatlan okok miatt lezuhant, Sikorski életét veszítette.

fogadásához meghatározó volt, mivel a közös magyar-lengyel határ és a magyar lakosság lelkes és együtt érző fogadtatása önmagában nem lett volna elegendő. Vitatott kérdés, hogy milyen számban érkeztek Magyarországra lengyel menekültek. Egyes becslések 100-140 ezerre teszik ezt a számot, más feldolgozások 50-55 ezer közé. A különbség több okból is adódhat. Az első hónapokban nem készült pontos statisztika, ugyanakkor a magyar-lengyel határ és a jugoszláv-magyar határ is nyitva állott, így sokan átmenetileg sem telepedtek le Magyarországon. A számlálást nehezítette, hogy a nyilvántartási listákon több személy sokszor ugyanazon a néven szerepelt. Erre az eljárásra főleg a németekkel szemben kialakult állapotok miatt volt szükség. Létezik olyan köztes álláspont is, mely szerint 70 ezer körüli létszámban érkeztek lengyel menekültek hazánkba.

A francia földön működő emigrációs kormány polgári és katonai hálózat kiépítésébe kezdett, annak érdekében, hogy előbb a katonai, majd a polgári kapcsolatait kiépítse a megszállt Lengyelországgal. Mindezt segítette, hogy Magyarország, Románia, Jugoszlávia és Olaszország semleges volt a lengyelek ügyében. A cél az volt, hogy minél ütőképesebb lengyel hadsereg állhasson fel Franciaországban. 1939 decemberében, majd 1940 januárjában három országban kezdték meg illegális katonai bázisok kiépítését: Romániában, Litvániában és Magyarországon.

A három ország bázisai közül a magyarországi „W-set”, „Romek”, „Liszt” és „Pestka” fedőnevű táborok maradtak fenn a háború végéig. Feladatuk a katonai kapcsolattartás és a katonák szervezett formában történő átmenekítése, evakuációja Franciaországba.

A magyarországi lengyel menekült szervezetek szerepet tölthettek be az emigráns kormány és a hazai ellenállás között. 1939. november 13-án megalakult a Fegyveres Harci Szövetség elnevezésű földalatti hadsereg (ZWZ), a későbbi Honi Hadsereg, amelynek élére *Kazimierz Sosnkowski*⁸¹ nevezte ki Sikorski miniszterelnök. Ez a hadsereg szolgáltatta a kormány hazai katonai erejét.

---

⁸¹ A tevékenysége kezdetétől az emigráns kormány építette a földalatti államot. 1939. szeptember 27-én létrejött *Lengyelország Győzelme Szolgálata (Służba Zwycięstwu Polski, SZP)*: katonai-politikai szervezet Varsó Védelme Vezérkara keretében, Lengyel Hadiszervezethez (POW – 1914-18. évektől) hasonlóan. A parancsnoka *Michał Tokarzewski-Karaszewicz*tábornok lett. SZP alárendelte magát a főparancsnok, *Władysław Sikorski* tábornok fennhatóságának. De Sikorski félt, hogy a sanacja tisztjei, azaz Sikorski politikai ellenfelei, túl nagy hatást fognak gyakorolni az SZP-re, ezért feloszlatta azt és helyette a *Fegyveres Harci Szövetség (Związek Walki Zbrojnej, ZWZ)* hozta létre. A szövetség élén *Kazimierz Sosnkowski* tábornok állt, akinek alárendeltjei lettek a németek által megszállt terület parancsnoka, *Stefan Rowecki* tábornok és a szovjetek által megszállt terület parancsnoka, *Michał Tokarzewski-Karaszewicz* tábornok. A ZWZ célja voltak: a tisztek oktatása, fegyverek gyűjtése és általános felkészítés a harcra. 1942. február 14-én a ZWZ-t *Honi Hadsereggé (Armia Krajowa, AK)* nevezték át, amelynek főparancsnoka *Stefan Rowecki* lett. A Honi Hadsereg 1945. január 17-éig tevékenykedett, akkor feloszlatta a harmadik főparancsnoka, *Leopold Okulicki* tábornok. 1940 őszén a ZWZ-hez kb. 20 ezer katona tartozott, 1943 nyarán a Honi Hadseregnek már kb. 380 ezer katonája volt: ez volt a legnagyobb földalatti hadsereg a megszállt Európában. A katonái többsége viszont kapott rendszeres kiképzést, sőt csak kb. 53 ezer darab fegyverük volt (ebből csak 6% volt gépfegyver). Az AK fő feladata az erők összegyűjtése volt, hogy Németország leverésének pillanatában aktiválódjon, mivel a fegyveres akciók kegyetlen megtorlással jártak, a hitleristák néhányszor tíz lengyelt lőttek le bosszúból egyetlen megölt németért. Csak 1942 végén tette az AK intenzívebbé az elterelő hadmozdulatokat: megtámadott német helyőrségeket, kisiklatta a keleti frontra tartó hadi szállítások vonatát, hidakat robbantott és foglyokat mentett ki. A változást az okozta, hogy csökkent Wehrmacht sikereinek száma, a Honi Hadsereg egyre nagyobb ügyességre tett szert és egyre intenzívebben a tevékenykedett a kommunista Népgárda (Gwardia Ludowa).

Forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/Lengyelorsz%C3%A1g_a_m%C3%A1sodik_vil%C3%A1gh%C3%A1bor%C3%BAban

Kazimierz Sosnkowski

*Esterházy János*⁸² a csehszlovákiai Egyesült Magyar Párt elnöke közvetítő- és segítségnyújtó szerepe tette többek között lehetővé, hogy Sosnkowski tábornok álruhában Ungvárra érkezhessen, majd Władysław Sikorski miniszterelnökkel találkozhasson, és megbeszélést folytasson 1939 őszén, Budapesten. Esterházy János édesanyja - Elżbieta Tarnowska lengyel grófnő - és húga a családjával és rokonaival Lengyelországban élt. A politikus a továbbiakban is jelentős szerepet vállalt a lengyel polgári és katonai menekültek magyarországi elszállásolásának és ellátásának megszervezésében. Ő a szlovák parlament tagja volt szlovákiai magyar képviselőként, így mentelmi jogát élvezve autójában lengyeleket szállított át a szlovák-magyar határon. Segítséget nyújtott a lengyel műkincsek Nemzeti Múzeumban való tárolásának intézésében, továbbá a banki lerakatok Magyar Hitelbankban történő biztonságos elhelyezésben. A németeknek kiadott vagy elfogott lengyel katonák érdekében is felhasználta szlovák hatósággal való kapcsolatait.

A menekültügy rendezése érdekében már 1939. szeptember 17-től megkezdte együttműködését a lengyel kormány a Teleki-kormánnyal. A megbízottak (Kobylansky, a lengyel külügyminiszter kabinetfőnöke, Jerzy Nowak a Lengyel Nemzeti Bank elnöke, továbbá számos kormánytisztviselő) többször jártak Budapesten. A megbeszélések eredményeként 1939. szeptember 22-én létrehozták a Magyar-Lengyel Menekültügyi Bizottságot.

- A lengyel katonák evakuálása és a lengyel menekültek szociális ellátórendszere

A Honvédelmi Minisztérium 1939. szeptember 22-i álláspontja szerint alapelvnek tekintették, hogy a lengyel katonai menekültek nem hadifogoly státuszban, hanem csak háborús okok miatt (internált), azaz kényszerlakhelyre telepített külföldiként élhessenek Magyarországon.

---

⁸² Galánthai gróf Esterházy János (Nyitraújlak, 1901. március 14. – Mírov, Csehszlovákia, 1957. március 8.) Csehszlovákia legjelentősebb magyar mártír politikusa. Élete és állásfoglalásai a szlovák-magyar viszonyban máig viták tárgya, mivel szimbólummá vált.

Szeptember 17-én Csáky így ír napi jelentésében a budapesti lengyel nagykövethoz intézett közleményéről: 1. Átverődő katonák: hadi jog gyakorlata alapján lefegyverezzük, és internáló táborokba vezetjük őket. 2. Civil menekültek: különbséget teszünk azok között a, akik magukat el tudják látni, illetőleg saját anyagi eszközeikkel fenn tudják magukat tartani; b, akik támogatásra szorulnak. Az a.) kategóriába tartozókat úgy kezeljük, mint bármely idegent, aki magyar földre lép. A b.) kategóriába tartozókat ellenben menekültek táborába confináljuk.

A katonai internáltak mostohább körülmények közé kerültek, mint a polgáriak. Száznegyvenegy katonai tábor létesítettek, amelyeket hirtelen kellett előállítani. A legénységet és az alacsonyabb rendfokozatú tiszteket zárt táborokban - iskolákban, falvakban, gyárépületekben - szállásolták el. A törzstiszteket külön tiszti táborokba helyezték, szanatóriumokban, szállodákban, nyaralókban lakhattak. A száznegyvenegy katonai tábor alig fél év alatt huszonegyre csökkent, mivel a katonák többsége továbbutazott a Franciaországban szerveződő hadseregbe.

1939 késő ősztől az „evakuáció” már szervezett formában működött. Korábban egyénileg utaztak, s a Menekültügyi Bizottság segítette őket okmányokkal és pénzzel. Politikusok, magas rangú katonatisztek (például *Kazimierz Sosnkowski*; *Stanislaw Sosabowski*, az 1. Önálló Lengyel Ejtőernyős Dandár majdani parancsnoka; *Stanislaw Maczek*⁸³, a 10. gépesített lovasdandár parancsnok; továbbá *Zygmund Bohusz-Szyszko*, aki részt vett dandárjával Narwikért folyó harcokban) éltek az átutazás lehetőségével.

A Honvédelmi Minisztérium 21. osztályának keretében a lengyel katonák képvisellete alosztályként működhetett és szélesebb hatáskörrel rendelkezhetett a polgárinál. Az evakuáció második szakaszát 1940 májusától kezdték meg, ekkor már Angliába, mivel Franciaország német megszállás alá került. A katonai menekültek ügye ekkor a Honvédelmi Minisztériumban *Baló Zoltán* ezredes⁸⁴, majd *Utassy Lóránd* ezredes⁸⁵ hatásköre alá tartozott.

A polgári menekültek között nagy számban voltak nők és gyerekek, ezért a Teleki kormány kihasználva a magyar törvények rugalmasságát szociális síkon rendezte a polgári menekültek sorsát. Ezt a feladatot a Belügyminisztérium IX. Szegény Ellátási és Általános Segélyezési (szociális) osztálya látta el. *Keresztes-Fischer Ferenc*⁸⁶ belügyminiszter

---

⁸³ Stanislaw Maczek (Szczerzec (ukr. Щирець), 1892. március 31. — Edinburgh, 1994. december 11.) - a lengyel hadsereg őrnagya, Hollandia tiszteletbeli polgára, a Fehér Sas rendjének lovagja.

⁸⁴ Vitéz Baló Zoltán (Budapest, 1883. január 23. – Budapest, 1966. december 10.) magyar katona, posztumusz vezérőrnagy, a lengyel–magyar kapcsolatok kiemelkedő alakja a második világháború idején.

⁸⁵ Utassy Loránd (Bp., 1897. ápr. 18. – Bp., 1974. jún. 3.): ezredes, okleveles közigazda. 1915-ben tüzérhadnaggyá avatták. 1919-ben Horthy Fővezérségén szolgált. Különleges beosztású tisztként Németo.-ba küldték, majd csapattiszt, a Honvédelmi Min. (HM) VI/2. osztályán vezetőh., és a Népszövetségen dolgozott. 1937-től 1941-ig londoni, washingtoni és mexikói katonai attasé. 1942. ápr.-tól ezredes. 1942-ben hazatért, először a VKF-2 (Katonai elhárító) osztályon szolgált, majd a HM. 21. osztályának (hadifogolyügyek) vezetője lett. 1944. okt. 16-án a nyilasok letartóztatták és Sopronkőhidára, majd Bajoro.-ba hurcolták. Perbe fogták, felmentették. 1945 augusztusában tért haza.

⁸⁶ Dr. vitéz Keresztes-Fischer Ferenc (született Fischer Ferenc; Pécs, Ausztria–Magyarország, 1881. február 18. – Bécs, Osztrák Köztársaság, 1948. március 3.), magyar ügyvéd, politikus, korábban k. u. k. főhadnagy, előbb Baranya, Pécs és Somogy vármegye főispánja, majd a Magyar Királyság belügyminisztere 1931 és 1935 (a Károlyi Gyula- és a Gömbös-kormányok), valamint 1938 és 1944 között (az Imrédy-, a második Teleki-, a Bárdossy- és a Kállay-kormányok alatt), továbbá az ország ideiglenes miniszterelnöki teendőinek betöltője gróf Teleki Pál halálakor (1941. április 3.), majd Dr.

idősebb *Antall Józsefet* bízta meg az osztály vezetésével, aki a lengyel menekültügyet az 1944-es német megszállásig kormány megbízottként intézte. Hivatalosan csak a polgári menekültek tartoztak hozzá, valójában a katonai internáló táborok létrehozásáról és működtetéséről is kellett gondoskodnia. Az evakuáció első szakaszának befejezésével a polgári menekültek áttérhettek az egyéni ellátás rendszerére. Képzettségük és családjuk létszámától függően külön napidíjakban részesülhettek. A családtagok után járó segílyt akkor is megkaphatták, ha munkát vállaltak. A katonák zsoldot kaptak. A Magyar-Lengyel Menekültügyi Bizottság, a Magyar-Lengyel Egyesületek Szövetsége, a Magyar Vöröskereszt Egylet a kezdetektől támogatta a menekülteket, hiszen a segíly csak a mindennapi létet biztosította. A lengyel politikusok később kiváltak a Magyar-Lengyel Menekültügyi Bizottságból és megalakították a Lengyel Polgári Bizottságot. Ez a bizottság képviselte a lengyel menekültek ügyét a magyar kormányzat irányába.

A szociális gondoskodás azonban nem merült ki a segílyezésekben. Fontos feladatuknak tartották a fentebb említett illetékesek az oktatás és az egészségügyi ellátás rendszerének megvalósítását.

Elemi és középoktatás oktatás: Az oktatásügy azért is kiemelkedő fontosságú, mivel 1939 októberében kétszáz középiskolást és háromszáz elemi iskolást volt Zamárdiban, akik többségükben szülők nélkül jutottak el Magyarországra. Hivatalosan csak az elemi és a szakmunkás oktatást ismerhették el a német hatóságok miatt, a közép és felsőfokú oktatást nem. 1940 őszétől Balatonboglárra helyezik át az elemi és középiskolát, amely Ifjúsági Tábor név alatt folytatja tovább működését *Varga Béla*⁸⁷ plébános, kispárti képviselő által. Európa akkori egyetlen lengyel tannyelvű és tantervű középiskolájaként működött. A Lengyel Intézet szoros kapcsolatban állt több iskolával (kadarkúti, keszthelyi, nagykanizsai, egri stb. elemi iskolák), ezzel is segítve munkájukat. A lengyel zsidó gyerekek oktatását és lakhatását is megoldották, amelyek közül kiemelendő a váci Lengyel Tiszti Árvák Otthona.

Felsőoktatás: A lengyel hallgatók felsőoktatásba való felvételét külön eljárással kellett kérelmezni. Közel ötszáz hallgató vett részt a magyar főiskolai, egyetemi karok képzéseiben. Így a háború után visszatérve hazájukba, meg volt rá a lehetőségük, hogy a megsemmisített értelmiségi területeket újból kiépítsék.

Egészségügyi rendszer: A lengyel menekültek részére az orvosi-betegellátási szervezet kiépítése is megtörtént. A Magyar Vöröskereszten belül működött a Lengyel Orvosok Csoportja. 1940-ben megnyithatták a győri száznegyven ágyas Lengyel Katonai Kórház kapuit, de Mátraházán, Keszthelyen és Ipolyszalkán egyéb osztályokat is működtettek.

Kulturális élet: A kulturális élet megszervezése gyógyító erővel hatott a menekültek mindennapi életére. Lengyel lapot (*Wieści Polskie*) jelentettek meg egészen a német megszállásig. Kulturális programokat szerveztek, melyeket még az 1929-ben alakult Magyar Mickiewicz Társaság és a Lengyel Intézet is segített, többek között színi előadások sorozatának szervezésével.

- Titkos tárgyalások - A német megszállás következményei

Bárdossy László lemondását követően (1942. március 7–9. között). A német megszállás után, 1944 tavaszán a Gestapo letartóztatta és a mauthauseni koncentrációs táborba hurcolta.

⁸⁷ Varga Béla (Börcs, 1903. február 18. – Budapest, 1995. október 13.) katolikus pap, pápai prelátus, politikus, 1939. június 6-tól 1944. november 9-ig országgyűlési képviselő, 1945. április 2-től szeptember 13-ig az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja, 1945. november 29-től országgyűlési képviselő. 1945. december 7-től 1946. február 2-ig a Nemzeti Főtanács tagja. 1946. február 7-től 1947. július 3-ig az országgyűlés elnöke, 1947-től a második világháború utáni amerikai emigráns magyarság egyik vezetője.

A lengyel politikai és katonai szervezetek magyarországi szerveződése nemcsak a menekültek gondozását volt hivatott szolgálni, hanem fontos összeköttetést alkottak a lengyel emigráns kormány és a lengyelországi ellenállás között. Fontos feladatokat láttak el a kapcsolatok fenntartásában a Londonba áttelepülő emigráns kormány és Lengyelország között. Az összeköttetést jól szervezett futárszolgálattal oldották meg Budapest és Varsó, továbbá Budapest és London között. Idősebb Antall József segítségnyújtása az úti okmányok és lakhatási engedélyek megszerzésében, illetve a Külügyminisztérium diplomáciai futárszolgálatának segítségével a lengyelországi jelentések, dokumentumok Londonba juttatásához, szintén eredményessé tette a szervezet tevékenységét. 1943-ban a Kállay-kormány saját kapcsolatokat is létesített a lengyel emigráns kormánnyal, mikor Varga Béla plébános, kisgazdapárti képviselőt bízta meg Kállay, azzal, hogy szimbolikusan ő képviselje Magyarországot a lengyel emigráns kormányánál. A magyar béketapogatózásoknál - különösen 1943 első felében – a lengyel menekültek szervezetei és a semleges országokban működő lengyel követségek fontos lépéseket tettek azért, hogy közvetítő szerepet töltsenek be a brit külügyminisztériumnál. Ezek közül hazánk közeledésének megítélésében fordulópontot hozott *Szegedy-Maszák Aladár*⁸⁸, (politikai osztály vezetőjének) stockholmi titkos tárgyalása és *Kövér Gusztáv*⁸⁹ (akkor a Magyar Vöröskereszt képviselője) lisszaboni lengyel követséggel való kapcsolatfelvétele.

A Kállay-kormány és a lengyel szervezetek vezetői hittek abban az elképzelésben, hogy az angol-amerikai csapatok a lengyel egységekkel az Isztriai-félszigetnél partra szállva a Balkánon a szovjeteket megelőzve érték el a magyar határt. Magyarország utat nyitott volna a lengyel csapatoknak Lengyelország felé. Azonban 1944. március 19-én váratlanul bekövetkezett német megszállás Magyarországon és Sztálin határozott fellépése a terv ellen, lehetetlenné tették a tervek megvalósulását. Tömeges letartóztatások következtek, megszüntettek és felszámoltak minden legálisan működő lengyel szervezetet és a polgári menekültek üldözésébe fogtak. A menekülteket katonai táborba internálták, majd sokukat koncentrációs táborba hurcoltak s egy részüket kivégezték. Horthy Miklós kérte a Nemzetközi Vöröskereszt budapesti megbízottjától a lengyelek védelmét. Ennek ellenére a németek tömegesen hurcolták el a lengyeleket. A magyar lakosságra várt a feladat, hogy az illegálisan itt tartózkodó lengyeleknek védelmet nyújtsanak és segítsék nekik túlélni a háború utolsó hónapjait. Sokan szlovák partizánokhoz menekültek vagy szovjetek kezére jutva csak évek múltával térhettek vissza hazájukba.

*id. Antall József*⁹⁰ a Lengyel Polgári Bizottság teljes vezérkarával együtt letartóztatták, *Edmund Fietowiczot* (tulajdonképpen Edmund Fietz; Stele, 1904. november

---

⁸⁸ Szegedy-Maszák Aladár (Bp., 1903. nov. 19. – Washington, USA, 1988. márc. 25.): diplomata. 1927-ben a bp.-i Egyetemi Közgazdaságtudományi Karon szerzett diplomát. 1927-28-ban a heidelbergi egy.-en és a párizsi École Libre des Sciences Politiques-on tanult. 1928-1937 között a Külügyminisztériumban teljesített szolgálatot; 1937-42-ben a berlini magyar követség titkára, 1943-44-ben a Külügyminisztérium politikai osztályának helyettes vezetője, majd vezetője. 1943-ban jelentős szerepet játszott a Kállay-kormány különbéke megkötésére irányuló titkos tárgyalásában. Mo. német megszállása (1944. márc. 19.) után a Gestapo letartóztatta és Dachauba deportálták, ahonnan 1945-ben tért vissza. 1945-47-ben magyar követ volt Washingtonban. Mint a párizsi magyar béke delegáció tagja igyekezett megakadályozni 200000 szlovákiai magyar áttelepítését, lakosság-csere révén. 1947-ben követi tiszteről lemondott és Washingtonban telepedett le. 1950-1969 között az Amerika Hangja rádió munkatársa volt. Emlékiratai kéziratban vannak.

⁸⁹ rétháti KÖVÉR Gusztáv (* 1898. II. 24., Arad - † 1978. IX. 12., Montreal) dr. pol., okl. mérnök, egy. képvis., Bihar vm. törvényhatósági bizottságának tagja, a Magyar Vöröskereszt főmegbízottja, lapkiadó és szerkesztő.

⁹⁰ Dörgicsei és kisjenei Antall József (Oroszi, 1896. március 28. – Budapest, 1974. július 24.) magyar jogász, államtitkár, politikus (FKGP). 1945–53 között parlamenti képviselő, 1945–46-ban

15. - Mauthausen-Gusen koncentrációs tábor, 1944. augusztus 23.) kivégezték. A vallatások során az érintett lengyel felek nem tanúskodottak Antall József ellen. Henryk Sławikot, a Polgári Bizottság elnökét mauthauseni táborban végezték ki.

Az utolsó lengyel csoport 1946. augusztus 10-én hagyta el Magyarországot. Hazatérésüket a „Lengyel Hazatelepítési Misszió” vezetője, *Zbigniew Kazimierski* rendezte. Akik kevés számban véglegesen itt maradtak, később letelepültek és családot alapítva az ottani közösség teljes tagjaivá váltak.

Források

ANTAL LÁSZLÓ: Barátok a bajban, lengyel menekültek Magyarországon 1939-1945), Európa Könyvkiadó, Budapest, 1985

KOVÁCS ENDRE: Magyar-lengyel kapcsolatok a két világháború között, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975

BALOGH-ZÁMODÍTÁS: A második világháború teljes története, Pannon Literatura Kft., 2009

BIERNACZKI KAROL: Lengyel-magyar történelmi olvasókönyv, Szegedi Lengyel Kisebbségi Önkormányzat, Szeged, 2002

CSÉBY GÉZA: Boglarczykok, Lengyel középiskola Balatonbogláron a második világháború alatt, 2011

GÁL VILMOS: Evakuáció mérnöki pontossággal, Múltkor Történelmi Magazin, 2011

GRZEGORZ LUBCZYK: Lengyelország így fizet, Múltkor Történelmi Magazin, 2011

JUHÁSZ GYULA: Diplomácia iratok Magyarország külpolitikájához 1936-1945.(DIMK) IV. kötet; Magyarország külpolitikája a II. világháború kitörésének időszakában, Bp., 1962.

KOVÁCS ISTVÁN: A barátság anatómiája: második könyv, Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2009

KOVÁCS ISTVÁN: Csoda a Visztulánál és a Balti-tengernél: a XX. századi lengyel történelem sorsfordulói, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2006

LAGZI GÁBOR: A lengyel keleti politika, Terra Recognita Alapítvány, Budapest, 2011

MOLNÁR IMRE: Esterházy János, Nap Kiadó, Dunaszerdahely, 1997

TELEPÓCZKINÉ RADNAI ARANKA: Lengyel menekülttábor Nyíregyházán (1939-1940) (Mesélő Nyíregyháza/ Városvédő füzetek 3), Nyíregyházi Városvédő Egyesület, Nyíregyháza

SZOKOLAY KATALIN: Lengyelország története, Balassi Kiadó, Budapest, 1996

VARGA BÉLA - KOVÁCS IMRE: Lengyel menekültek és francia hadifoglyok Magyarországon 1939-1945 (rádióbeszélgetés), Újlátóhatár

Forrás

<https://hu.wikipedia.org/wiki/Lengyel menekültek Magyarországon 1939-1945>

újjáépítési miniszter. Antall József miniszterelnök apja. Nevéhez fűződik az első magyar létminimum-számítás. Henryk Sławik lengyel diplomatával együttműködve 1939 és 1945 között több, mint 30 000 magyarországi lengyel menekült – köztük 5000 lengyel zsidó – életének a megmentésében működött közre, amiért a Világ Igaza kitüntetést kapta.

Magyar barátainknál (Lengyel menekültek Magyarországon 1939-1945)

Tokarski, Adam

http://www.magvarszemle.hu/cikk/magyar_baratainknal_lengyel menekultek_magyarorszagon_1939_1945

Ez a szép tanúságtétel lengyelül jelent meg a második világháború alatt Budapesten kiadott *Lengyel Hírek* hasábjain:

Amikor lábunk majd megérinti a szent haza földjét, mi visszapillantunk arra a magyar földre, amely oly sok szeretettel gondoskodott rólunk, befogadott és táplált minket annyi éven keresztül. Akkor majd meg fogjuk érteni, hogy az nem egy idegen föld volt, hanem hűséges barátainknak a földje, akik a szomorú és nehéz órákban nem tagadtak meg minket, hanem tanúságát adták e nemes nemzet bátorságának.

Segítettek bennünket szerencsétlenségünkben, a legnehezebb időszakot túlélni. Sok jó barátot találtunk, gyakran nem is remélve, hogy olyan sokan vannak, olyan emberek közt, mint orvosok, papok, titkárok, parasztok, munkások. Számunkra ők az ismeretlen katonák, mindennapi emberek, akik nem hátráltak és soha sem tagadták meg tőlünk a szívük melegét. Soha nem felejtjük el őket!

E nemzet iránti hálánk legyen a legszebb emlékműve a két nemzet barátságának.

(Henryk Slavik, a Menekült Lengyelek Jóléti Polgári Szervezetének elnöke)

AZ 1939. SZEPTEMBERI LENGYELORSZÁGI HADJÁRAT

AZ 1939. SZEPTEMBERI¹ német-lengyel háború már kezdettől hátrányos volt Lengyelországra nézve. A számbeli és fegyverzeti előnyben lévő német erők nyomására a lengyel haderő kénytelen volt a déli, azaz a magyar és román határ felé hátrálni.

Már szeptember 13-án HORY, varsói magyar nagykövet⁹¹, kormányához fordult azon kéréssel, hogy Magyarország fogadja be a lengyeleket, pedig GRÓF TELEKI PÁL határozottan ellenezett mindenfajta beavatkozást a németek oldalán Lengyelország ellen. Amikor szeptember 9-én a III. Birodalom külügyminisztere, JOACHIM VON Ribbentrop, jegyzékben kérte a magyar kormány hozzájárulását a Lengyelország ellen induló egyes német egységek átvonulásához magyar területen, a magyar kormány a kérelmet elutasította. A szlovák erők hasonló kérelme² ugyancsak nemleges választ kapott a magyarok részéről. Ez a határozott elutasító álláspont a tengelyhatalmak vonzereje ellenében igen jelentős volt. A Németországhoz fűződő politikai kapcsolatok ellenére a magyar kormány nem engedélyezett semmiféle ellenséges megmozdulást az ország régi barátja, Lengyelország ellen.

A magyar közvélemény nagy figyelemmel kísérte a lengyel-országi eseményeket. Több újság igen barátságos hangú cikksorozatot szentelt Lengyelországnak. Jelentős helyet biztosítottak a német atrocitások és a lengyel védelmi harcok leírására. A lapok ugyan kitértek Magyarországnak a tengelyhatalmakhöz fűződő hűségére, de hangsúlyozták a harcoló Lengyelország iránti baráti érzelmeit is. Ha a magyar nemzet politikailag meg is osztódott, egyesek a németekkel, mások pedig a nyugattal akartak együttműködni, abban

⁹¹ Hory András varsói magyar nagykövet (1936–1939)

mindenki egyetértett, hogy emberbaráti segítséget kell nyújtani a lengyeleknek. A magyarok ezt a magatartást mindvégig megőrizték, az egész háború alatt.

SZEPTEMBER 17-én Lengyelország budapesti megbízottja, *León Orłowski*⁹², kihallgatást kért GR. *Csáky István* magyar külügyminisztertől. E megbeszélésen tisztázták a Magyarországra érkező lengyel menekültek jogi helyzetét és sorsát. Teleki gróf és belügyminisztere, Keresztes-Fischer³, köztisztviselőket irányítottak a magyar-lengyel határra, hogy a lengyeleket testvérekként és barátokként fogadják.

A lengyel menekültek teljesen kimerültén érkeztek a magyar határra. Hetek óta üldözték őket a német csapatok s nehéz választás előtt álltak: mit is cselekedjenek most? Megadni magukat a megszállónak, vagy menedéket keresni magyar földön? A katonáknak könnyebb volt: csak engedelmességniük kellett a parancsoknak és követniük feletteseiket, hogy folytathassák a harcot a németek ellen. A polgári menekültek helyzete viszont teljesen más volt, minden egyénnek magának kellett döntenie. És döntenie nem volt könnyű. Igaz volt, hogy Lengyel- és Magyarországot ezeréves nagy és régi barátság fűzte egymáshoz, de együttélésük alapja nem a kulturális és politikai jellegű konkrét események voltak. A kedves jelszó, amely a lengyeleket és magyarokat unokatestvérenek mondta (lengyel-magyar testvéri barátság!)⁴, ugyan nagy népszerűségnek örvendett mindkét országban, de milyen valóság húzódott meg e szavak mögött? A lengyel menekültek, amikor Magyarországot választották, nem tudták, hogy mi vár rájuk a határ másik oldalán. Új üldöztetések? Fogság?⁵ Tán éhezés és kóborlás? Legnagyobb meglepetésükre, mindjárt a határnál szívélyes fogadtatásban részesültek a magyar vendéglátók részéről. Különös figyelem vette körül a gyermekes családokat. Az együtt érző arcok és a könnyes szemek tanúsították a lengyelek iránti igaz részvétet.

A MENEKÜLTEK FOGADTATÁSA MAGYARORSZÁGON

1939. szeptember 16-tól jelentős lengyel menekült-hullámok kezdtek Magyarországra özönlenni. A menekültek száma napról-napra emelkedett. A magyar sajtó közleményei szerint szeptember 21-én tízezren voltak. Két nappal később már tizenhatezren, és két hétre rá elérték a több tízezres létszámot. Nem nehéz elképzelni, hogy a menekültek tömeges érkezése több megoldandó probléma elé helyezte a magyar hatóságokat, legsürgősebb lévén az elszállásolás és az ellátás. Amerre a lengyel menekültek elvonultak, a városok és falvak lakossága, szerény anyagi helyzete ellenére, szívélyes fogadtatásban részesítette őket, behívta őket hajlékába, megosztotta velük ételét. A vasútállomásokon, amelyeken áthaladtak a menekülteket vivő vonatok, helyi bizottságok alakultak, hogy a lengyeleket kenyérral, meleg étellel, szőlővel és borral fogadják. S mindez a két országot összeforrasztó igazi testvériség légkörében zajlott le, az elszenvedett megpróbáltatás miatti együttérzésben.

A menekültek FOGADTATÁSÁT, amit kezdetben a lakosság rögtönzött, hamarosan a hivatalos magyar hatóságok vették át. A menekültek védelmét a Belügyminisztérium *DR. Antall JÓZSEF*⁶ vezette IX. Osztályára bízta. A hivatalos szerveken kívül egész sor jótékonyági szerv segített a menekülteken. Elsősorban kell említeni a Magyar-Lengyel Menekültügyi Bizottságot. A tevékenységéhez szükséges alapot a Belügyminisztérium juttatta. Meg kell még említeni az angol és amerikai Vöröskereszt magyarországi

---

⁹² Leon Orłowski (Tatary, 1891. március 22. – Rabka, 1976. március 19.) — 1936. május 15-én nevezték ki a budapesti meghatalmazott rendkívüli nagykövetté és miniszterré, és 1940. december 31-ig irányította a Lengyel Követséget, amikor is a harmadik birodalom kérésére a posztot felszámolták. Később az USA-ban maradt, 1949-1950-ben az ENSZ egyik ügynökségében dolgozott. 1973-ban tért vissza Lengyelországba. A budapesti misszióból 1952-ben publikálta emlékiratát a Kulturában.

kirendeltségét, valamint a Magyar Vöröskereszt Egyesületet. Utóbbi gondoskodott a menekültek lengyelországi hozzátartozói felkutatásának megszervezéséről és üzenetek közvetítéséről. A Vöröskereszt ápolónői, akik a lengyelországi hadműveletek keretében tevékenykedtek, titokban számos lengyelt csempészték Magyarországra az egészségügyi vonatokban. A jótékonyági szervezetek névsora a következőkkel egészítendő ki:

Lengyel Menekülteket Segélyező Amerikai Bizottság

Friends Service Council, London

Y.M.C.A.

Pax Romana

Protestáns Ifjúsági Ökumenikus Bizottság.

1939 szeptemberében Magyarországon nagyméretű jótékonyági akciót indítottak „Magyarok a lengyelekért” címen, amelyhez közreműködésüket adták olyan szervezetek, mint:

a Magyar Mickiewicz Társaság

a Magyar-Lengyel Főiskolai Diákszövetség

az Országos Magyar-Lengyel Cserkészkör

a Magyar Bírák és Ügyészek Egyesülete

a Magyar Tanárok Országos Egyesülete

A segélyezési tevékenységben részt vett a régi Magyarországi Polónia, a Magyarországon élő lengyelek és lengyel származásúak egyesülete, amely mintegy 14.000 lelket számlált. A Polónia nem volt különösebben jómódú, azonban a menekült honfitársak segítségével érdekében nagy odaadást tanúsított.

A lengyel menekültek támogatása idővel olyan méreteket öltött, hogy túlhaladta a lengyelbarát segélyszervek képességeit. A Menekülteket Segélyező Magyar-Lengyel Bizottságon kívül a Belügyminisztérium IX. Osztálya keretében külön a menekültek ügyével foglalkozó irodát szerveztek.

A MENEKÜLTEK SZERVEZETEI

HIVATALOSAN a lengyel menekülteket a Lengyel Menekültek Ügyeit Intéző Polgári Bizottság Magyarországon képviselte. Ezt a Bizottságot a Menekült Lengyel Kormány 1940. március 3-i határozata értelmében létesítették. Ez kezelte a menekültek részére a Franciaországba⁷ menekült lengyel kormány által küldött segélyalapot. Elnöke volt *Henryk Sławik*⁹³, helyettese *ANDRZEJ Pysz*. A Bizottságnak tagja volt több lengyel személyiség is, ki hivatalos, ki illegális szervezet képviselőjében. Amikor 1941. január 15-én a budapesti lengyel követség kapuit bezárni kényszerült, a magyar hatóságok a Bizottságot hivatalos szervként ismerték el, a Magyarországon élő minden lengyel érdekeinek képviselőjeként.

---

⁹³ Henryk Sławik (Szeroka, 1894. július 1. – Mauthausen, 1944. augusztus 23.) lengyel baloldali újságíró és politikus, emigráns diplomata, vértanúságot szenvedett embermentő. Id. Antall Józseffel együttműködve 1939 és 1945 között több, mint 30 000 magyarországi lengyel menekült – köztük 5000 lengyel zsidó – életét mentette meg úgy, hogy hamis útlevelet állított ki a nevükre, illetve hamis igazolást adott ki a katolikus felekezethez való tartozásukról. Magyarország német megszállása után letartóztatták és megkínózták, majd önként vállalt vértanúságot szenvedett a mauthauseni koncentrációs táborban. A rendszerváltásig sem személye, sem tettei nem voltak széles körben ismertek. Budapesten a Henryk Sławik rakpart viseli a nevét.

A katonai internáltak védelmét a magyar Honvédelmi Minisztériumra bízták. E célból a minisztériumon belül létrehozták a XXI. Osztályt, az elszállásolási, ellátási és szociális gondoskodási kérdések intézésére. Az osztály vezetőjévé *Baló Zoltán* ezredest nevezték ki. A XXI. Osztály keretében létesült egy lengyel alosztály: Magyarországon Internált Lengyel Katonai Személyek Képviselője néven. Az 1848-as magyar szabadságharc hőseinek, DEMBINSKI tábornoknak leszármazottja, *Stefan Dembinski* vezérőrnagy vezette a Képviselőt, mint legmagasabb rangú összekötőtiszt a Honvédelmi Minisztérium és az internált lengyel katonai személyek között.

A törvényes szervezeteken kívül voltak illegális lengyel szervezetek is. Még 1939 szeptemberében nyílt meg Budapesten a lengyel Vezérkar II. Osztályának alárendelt iroda „W” fedőnévvel, *JAN Emisarski* ezredes⁹⁴ vezetésével. Kezdetben az iroda feladatául tűzték ki a kémkedési és kémelhárítási ügyeket, valamint az üzenetközvetítést a Franciaországban lévő lengyel menekült kormány és a lengyel-országi ellenállási szervek között. A későbbiekben az iroda hatáskörét kiterjesztették a lengyel polgári és katonai személyek Franciaország felé menekítésére a nyugati lengyel haderőhöz. Ennek az akciónak a fedőneve „EWA” volt. 1939 december és 1940 január hónapokban tevékenysége igen intenzív volt. Hangsúlyozni kell a magyar lakosság barátságos magatartását is, amellyel a lengyel katonáknak értékes támogatást nyújtott azzal, hogy civil ruhákkal látta el őket, és segítette nekünk eljutni Budapestre a továbbirányítási irodába, vagy a jugoszláv határon illegálisan átjutni. Kevésbé szerencsés menekülőket néha elfogtak ugyan, de hamarosan szabadon is engedték őket, hála a magyar hatóságok elnéző magatartásának. Azonban a lengyelek tömeges menekülése nem kerülhette el a budapesti német követség figyelmét. A német katonai attasé e szökések ellen tiltakozó jegyzéket adott át. Ennek nyomán a magyar hatóságok 1940. április 23-án elrendelték a Magyarországon Internált Lengyel Katonai Személyek Képviselője irodáinak bezárását. Dembinski vezérőrnagy vezérkarával kénytelen volt beköltözni a pasaréti internáló táborba.

MAGYARORSZÁG csatlakozása a háromhatalmi egyezményéhez⁸ arra kényszerítette a magyar hatóságokat, hogy jobban alávéssék magukat a német követeléseknek. Megszigorították a lengyel internáltak felügyeletét is. De azért a lengyel katonai személyek menekítési akciója intenzíven folytatódott. 1941 tavaszán Teleki gróf öngyilkossága után, *BÁRDOSSYLÁSZLÓ* vette át a kormányfői tisztséget. Bárdossy minden német kérést teljesített. 1941. június 27-én Magyarország hadat üzent Oroszországnak⁹ és ugyanazon év decemberében Angliának és az Egyesült Államoknak. Kiemelendő, hogy a Nyugattól eltávolodó Magyarország megszakította ugyan Lengyelországgal a diplomáciai kapcsolatot, de nem üzent neki hadat. Német nyomásra a magyar hatóságok számos lengyelt, valamint velük együttműködő magyart tartóztattak le. Így került börtönbe *Henryk Slawik* és *Stefan Pawlik*, a Magyarországi Lengyel Menekültek Ügyeit Intéző Polgári Bizottság tagjai, magyar részről *RÁCZ SALAMON*, a Magyar-Lengyel Bizottság titkára, valamint *DR. SEIDER Vilmos*. A két magyar igen jelentős részt vállalt a lengyel katonai személyek menekítésében. Hozzá kell tenni, hogy ez a tömeges menekítés 1940 őszéig

---

⁹⁴ Jan Emisarski alezredes a Lengyel Köztársaság 1938–1940-ben Budapesten szolgálatot teljesítő katonai attaséja. 1896. február 6-án született Raciechowicében (Krakkói vajdaság, Wieliczka járás, Galícia). Galiciában I. Ferenc József császár és király alattvalójaként kezdődött életútja emigrációban ért véget a ködös Albionban. 1986. február 15-én kilencven éves korában halt meg Londonban. Halálával a lengyel hadsereg sokat tapasztalt, kiváló tisztje távozott az élők sorából, aki hűen szolgált a II. Lengyel Köztársaságot. Magyarországi működése alatt is szem előtt tartotta a lengyel tisztiek kardjára rávésett két szót: becsület és haza. Forrás: VARGA E. LÁSZLÓ Jan Emisarski vezérkari alezredes, budapesti lengyel katonai attasé működése, 1938–1940. http://epa.oszk.hu/00800/00861/00048/pdf/aetas_2010-01_113-130.pdf

tartott. Nem ismeretes ugyan a menekített lengyel katonai személyek pontos száma, de az minden bizonnyal meghaladta a harmincezet.

A Franciaországba tartó katonák vagy Olaszországban, vagy Jugoszláviában szálltak Marseille-be tartó hajókra. Franciaország fegyverletétele után, tehát 1940 júniusától, a szökevények útja Jugoszlávián és Görögországon át a Közel-Kelet felé vitt. Amíg működtek Magyarországon a lengyel külképviseleti szervek, minden menekülő kapott olasz és jugoszláv vízummal ellátott lengyel útlevelet. A lengyel követség bezárása után, a menekítések illegálisan történtek a jugoszláv határon át. E célból irodát létesítettek Jugoszláviában Slawa rejtnevé alatt.

1939 decemberében Bázis 1 név alatt titkos iroda létesült Budapesten, amelynek a Romek (Romeo) rejtnevet adták. Első parancsnoka a budapesti lengyel követség titkára, *Alfréd Krejowski* ezredes, és helyettese *ZYGMUNT Bezeg* alezredes volt. Mint minden hasonló bázisnak, a Bázis 1 célja is az volt hogy:

- a) futárokkal fenntartsa az összekötő szolgálatot;
- b) biztosítsa a menekült lengyel szervek és Lengyelország közötti postaszolgálatot;
- c) eljuttassa Lengyelországba a pénzszállítmányokat;
- d) rádiókapcsolatot tartson fenn a menekült lengyel kormánnyal.

1942-ben a Romek-bázist átszervezték és áthelyezték a pesthidegkúti internálótáborba, most már Liszt rejtnevé alatt. Parancsnoka *MATUSZCZAK* ezredes lett. 1943-ban a bázist alárendelték a Belső Lengyel Hadseregnek. Magyarország német megszállása 1944 márciusában nem állította meg a bázis működését, amely a Vörös Hadsereg megérkezéséig folytatta tevékenységét.

Az illegális szervekről szólván, meg kell említeni az 1940 júniusában létesített politikai jellegű irodát, amely a Lengyelországban működő politikai pártokat képviselte Magyarországon, és összekötő szerv volt a Franciaországban és Lengyelországban lévő pártmegbízottak között is. Az irodát Edmund FIETOWICZ vezette, aki egyben a lengyel kormány magyarországi megbízottja is volt.

A KATONAI MENEKÜLTEK HELYZETE

KATONAI személyeknek tekintették a lengyel hadsereg tagjain kívül a határvédelmi testület tagjait, a vámőröket és rendőröket is. A nemzetközi egyezményeknek megfelelően a magyar határ átlépése után internálták őket. Az internáltak ügyét a Honvédelmi Minisztérium XXI. Osztálya intézte. Baló ezredes alengyelek nagy barátjának bizonyult. A nagyszámú internált elszállásolása megfelelően berendezett táborokban nagy nehézségek elé állította a magyar hatóságokat. Az internáltakat elhagyott kaszárnyákban, használaton kívüli ipari épületekben, szállókban és magánházaknál helyezték el. Ennek következtében a szállásfeltételek igencsak különböztek, úgy a kényelem, mint a lakhelyek állapota szempontjából. A szobafogság, amit az internáltak a legnehezebben viseltek el, a mozgási szabadságuk korlátozásából állt. Az internálási szabályok alkalmazása a táborparancsnok emberi és politikai magatartásától függött. A nagykanizsai tábor — az egyik legjelentősebb Magyarországon — a magyar hatóságok és az internáltak közötti emberséges kapcsolat példaképe lett. A tábor parancsnoka *Gunda Géza* ezredes volt.

A POLGÁRI MENEKÜLTEK HELYZETE

Ha a katonai személyek életét az internáltakra vonatkozó nemzetközi egyezmények szabályozták, a polgári menekültek sorsát nem határozta meg semmiféle szabályozás. A magyarok ezt a kérdést nagyon emberségesen oldották meg: a lengyel menekültekre a magyar lakosságra vonatkozó törvénykezést alkalmazták. A polgári menekültek védelmével, mint már említettük, a Belügyminisztérium IX. Osztályát bízták meg, amelynek vezetőjét sokszor „a lengyelek magyarországi atyjának” nevezték.

A táborok felelősei A JEGYZŐK, azaz a helyi községi vezetők voltak. Segítségükre voltak a lengyel parancsnokok, akiket a táborlakók maguk közül választottak. A tábor elnevezés egyáltalán nem jelentette a menekültek közös szálláshelyét, mert sokuk gyakran magyar családoknál laktak. Egy táborhoz kapcsolás csupán azt a célt szolgálta, hogy a közigazgatás és ellenőrzés igényelte lakhelyet határozzák meg a menekülteknek. A menekültek a helységen belül szabadon közlekedhettek, csak havonta egyszer kellett jelentkezniük ellenőrzésre a táborvezetőjüknel. A táborvezető írásos engedélye kellett a lakhelyen kívülre távozáshoz.

A menekültek zöme Lengyelország déli részéből származott, amely közel volt a magyar határhoz. Társadalmi összetételüket a közép- és időskorú, család nélküli férfiak nagy többsége jellemezte. A női nemnél a többséget a családjuktól elszakadt fiatal nők képezték. A menekültek 10%-át alkották a család nélküli fiatalok. A menekültek anyagi segítségben részesültek, amit kezdetben a Magyar- Lengyel Menekültügyi Bizottság folyósított, később pedig a Belügyminisztérium Menekültügyi Hivatala.

A LENGYEL PAPSÁG

A menekültek lelki gondozását lengyel lelkészek látták el. Létszámuk elérte a negyvenet. Volt köztük egy püspök is, *Carol MIECZYSLAS Radonski*⁹⁵. A lengyel papok megalakították Budapesten a Magyar Királyság Területén Léévő Lengyel Menekültek Katolikus Lelkipásztorságát. A lengyel papság tevékenységét a magyar püspökök felügyelete mellett végezte. Megjegyzendő, hogy ez a tevékenység messze túlhaladt a vallás területén, magában foglalta a menekültek kulturális és politikai problémáit is. Meg kell említeni, hogy Budapest városa lengyel parcellát biztosított a Kerepesi temetőben.

A lengyel papság a zsidó eredetű gyerekek mentését biztosító igen szép emberséges akcióval büszkélkedhet. E célból a lengyel lelkészek az izraelita gyerekeket ellátták árja származást igazoló okmányokkal, amelyeket a magyar hatóságok minden további nélkül elfogadtak.

AZ EGÉSZSÉGÜGYI SZOLGÁLAT

Az első intézmény, amely magára vállalta a menekültek egészségügyi ellátását, a Magyar-Lengyel Menekültügyi Bizottság volt. Ennek egészségügyi szolgálatát először *RÁCZ SALAMONNÉ*, majd *VÉGHNÉ* vezette. Ezt a tevékenységet később a Lengyel Menekültek Ügyeit Intéző Polgári Bizottság Magyarországon vette át, s ellátására létrehozta az egészségügyi osztályt, amelynek vezetését *DR. JAN Kollataj-Szednicki* tábornokra⁹⁶ bízta. Az osztály százötven lengyel katonai és polgári orvossal

⁹⁵ Karol Mieczysław Radoński (Kociałkowa Górka, 1883. október 7. - 1951. március 15-én) - lengyel római katolikus püspök, Poznańi püspök 1927-1929-ben, Włocławek püspöki püspök 1929-1951 között. 1939-1945 között Londonban volt emigrációban, ahol lelkipásztorokat szervezett a menekültek számára, és tájékoztatta a világ közvéleményét az egyház üldözéséről Lengyelországban.

⁹⁶ Jan Kollataj-Szednicki tábornok (Penza, jelenleg Oroszország, 1883. augusztus 29. – Budapest, 1944. március 19.).

rendelkezett. Rendes körülmények között minden tábornak megvolt a maga lengyel orvosa. A magyar hatóságok a lengyelek részére Győrött 140 ágyas kórházat nyitottak meg, amelyet *dr. Stefan SOBIENIECKI* vezetett. Ezenkívül több lengyel orvos kapott beosztást magyar kórházakban (pl. *dr. Rudolf Arend* kezelőorvos volt a budapesti elmegyógyintézetben). Letkésen egy 60 ágyas egészségház volt.

Külön egészségügyi gondozásban részesültek a terhes asszonyok, valamint az anyák és gyermekeik. Ebben az akcióban részt vett a Magyar Vöröskereszt és a Nemzetközi Gyermekvédelmi Szövetség is. Az 1939-1945 közötti időszakban kétszáztizenkét gyermek született a menekültek körében, míg a halálozások száma háromszáz volt.

OKTATÁS ÉS KULTURÁLIS TEVÉKENYSÉG

MINT MÁR említettük, a menekültek között volt egy ezer fős, fiatalokból álló csoport is. Rendkívüli erőfeszítések árán sikerült ezek számára a háború által megszakított tanulásuk folytatását biztosítani. Tanerőt toboroztak és tankönyveket gyűjtöttek össze részükre. Az iskolai akcióban közreműködtek: a Magyar-Lengyel Menekültügyi Bizottság iskolaügyi osztálya, a Belügyminisztérium IX. Osztálya, az Y.M.C.A. és a Lengyel Menekülteket Segélyező Amerikai Bizottság. Az Országos Magyar-Lengyel Cserkészkor és a Magyar Tanárok Országos Egyesülete a tankönyvek előkészítését vállalták magukra. Az oktatás pedagógiai ellenőrzését a Lengyel Menekültek Ügyeit Intéző Polgári Bizottság Magyarországon oktatási osztálya látta el, *Hieronim Urban*, a lengyelországi Lodz gimnáziumának volt igazgatója személyében. A középfokú oktatást *Wladislaw Dziegiel*, a lengyelországi Felső-Szilézia volt tanfelügyelője irányította.

Az elemi, középfokú és gimnáziumi iskolából álló első ifjúsági központok már 1939 októberében létrejöttek a nagykanizsai és balatonzamárdi táborokban. Majd a keszthelyi táborban rendeztek be egy elemi iskolát, az összes létező közül a legnagyobbat. Összesen 27 elemi iskola nyílt a menekült-táborokban. Külön kiemelendő a vági árvaházban létesített különleges ifjúsági központ 60 izraelita gyermek részére. Hála a központ jó rejtettségének, sikerült a gyermekeket megmenteni a Németországba hurcolástól.

Az 1940/41-es iskolaévben a nagykanizsai és balatonzamárdi iskolákat egy új, Balatonbogláron létesült központba helyezték át, amely jobban megfelelt iskolai célokra és kedvezőbb elszállásolási lehetőségeket nyújtott. Kezdetben *Hieronim Urban* vezette, majd *Piotr Jedrusek*. Átlagban háromszáz tanulót számlált és az el nem foglalt Európában a legnagyobb volt. Megemlítendő még az iskolai tanfolyamok középfokú és gimnáziumi szinten az egri, a kiskunlacházai és zalabéri táborokban. De ezek oktatási tevékenysége nem folyt szabályosan, így csak a balatonzamárdi és balatonboglári iskolák voltak teljes értékű iskoláknak minősíthetők. Az utóbbiban rendezték az érettségi vizsgákat, amelyek eredményeként mintegy 200 bizonyítvány került átadásra. Magyarország német megszállásának napján, azaz 1944. március 19-én, félbeszakították az iskolák működését, sebtiben kiadták a bizonyítványokat és feloszlatták a központot.

Meg kell emlékezni a fiatalok megsegítésére a magyar cserkészek által kifejtett tevékenységről. A magyar cserkészek a menekültek között található lengyel cserkészeket összegyűjtötték a részükre létesített Somlószőllősen, majd Szikszón. Itt is létesült egy középiskola és egy gimnázium, amelyben hatvan fiú és leány tanult.

SZAKMAI KÉPZÉS

A tanulási vágy a felnőtteket is elkapta. Ezért rendeztek részükre egész sor szakmai képzési folyamatot, mint például: kertészeti és mezőgazdasági tanfolyam a bényi és középírgóci (Somogy megye) táborokban; virágkertészeti tanfolyam Budapesten; könyvelési tanfolyam

Keszthelyen; szövetkezeti és fiatal lányoknak ruhaszabási-varrási tanfolyam a mádi táborban; gépkocsi-tanfolyam Esztergomban.

A táborok többségében rendeztek nyelvtanfolyamokat. A lengyel katolikus lelkészi kar kulturális és oktatási jellegű katolikus népi egyetemet szervezett.

FELSŐOKTATÁS

A FIATAL MENEKÜLTEK KÖZÖTT voltak, akik felsőfokú tanulmányokat kívántak végezni, vagy a Lengyelországban már megkezdett tanulmányaikat szeretnék volna befejezni. Részükre nyitottak Budapesten egy felsőfokú tanulmányi központot. A lengyelek elsősorban az egyetemet választották, utána következtek a Magyar Királyi Műszaki és Gazdasági Akadémia, az Állatorvosi Főiskola és a Szépművészeti Főiskola. Budapesten két diákotthon létesült a fiúknak és egy a leányoknak. A lengyel diákok mentesültek a beiratkozási és tandíjak fizetése alól és igénybe vehették az egyetemi menzát. Hangsúlyozni kell a kitűnő kapcsolatot, ami a lengyel diákok és magyar társaik, illetve a tanárok között kialakult. Nincsenek statisztikai adatok a tanulmányi eredményeket illetően, csak annyit tudni, hogy a Szépművészeti Főiskola lengyel diákjai különösen kitűnőnek bizonyultak.

A KULTURÁLIS ÉLET

A menekültek életét nemcsak a tanulás élénkítette, hanem a legkülönbözőbb kulturális akciók is. Így például a nagykanizsai táborban 1939 őszén énekegyüttest szerveztek a tanulókból, kadétiskolásokból és fiatal tisztekből. A budapesti Lengyel Intézet bábszínházát alapított. Több táborban zenei együttes létesült. A bregencmajori (Sopron mellett) tábori zenekar nagy sikerekkel dicsekedhetett, műsorában nem kevesebb, mint 23 egyházi és 80 világi mű szerepelt. A mosdósi táborban szimfonikus zenekar működött. Meg kell említeni a LEOPOLD GARBACZ tanár vezette jó hírnevű zenei együttest fiatal harmonikásokból. Nagy sikert aratott Budapesten *Edmund Rosler* zongoravirtuóz.

KIADÓI TEVÉKENYSÉG

SZÉP SZÁMMAL VOLTAK a lengyel menekültek között kiváló írók és újságírók. Jelenlétük tette lehetővé, hogy hamarosan megjelenjenek az első kiadványok. 1939. novemberétől kezdett megjelenni a Lengyel Hírek időszak kiadvány. Magas irodalmi és grafikai színvonalú folyóirat volt. Határozottan németellenes irányzatot képviselt, ami miatt a magyarországi német körök számos tiltakozását vontta magára. De hála a cenzor jóindulatú és megértéssel teli magatartásának, a kiadvány egészen Magyarország 1944-ben bekövetkezett megszállásáig folytatta tevékenységét. A budapesti Lengyel Intézet A tábor anyagai címmel adott ki egy időszak lapot, míg a Lengyel Menekültek Ügyeit Intéző Polgári Bizottság kiadványa a Lengyel Hetilap volt. Az ifjúság részére külön kiadvány jelent meg: a Cserkész járőr, valamint egy havi folyóirat, Az ifjúság. Függetlenül az említett kiadványoktól, sok táborban adtak ki saját újságot, vagy nyomtattak tájékoztatót a tábor életéről. Nagy népszerűségnek örvendtek a naptárak, mint például A lengyel évkönyv és A magyarországi lengyel naptára.

A Lengyel Menekültek Ügyeit Intéző Polgári Bizottság Kultúralapot létesített, amelynek célja volt ösztönözni az irodalmi kiadványokat. Ezek száma az 1939-1945-ös időszakban 34-re emelkedett. A Magyarországon tartózkodó írók közül említsük meg a következőket: *dr. Stanislaw Vincenz, Kazimiera Lakowich, Zbigniew Grotowski, Leó Kaltenbergh, Antoni Brosz, és a fiatalok közül: Adam Nienczyc, Tadeusz Fangrat, Jolanta Leliwa, Danuta Kossowska, Jan Kot.*

A LENGYEL MENEKÜLTEK POLITIKAI TEVÉKENYSÉGE A HÁBORÚ UTOLSÓ ÉVEIBEN

1942 márciusában új kormány létesült Magyarországon, Kállay Miklós lett a miniszterelnök. Feladata volt olyan politikát vinni, amely kivezeti az országot a háborúból a semlegesség felé. Kállay szívélyes kapcsolatot tartott fenn a lengyel menekültekkel, annál is inkább, mert révükön remélt kapcsolatot teremteni a nyugati hatalmakkal. Intézkedésére kiszabadultak a börtönből a lengyel vezetők, élükön *Henryk Slawik* és *Edmund Fietowicz*. Magyar diplomáciai útlevéllal ellátva, Edmund Fietowiczot Londonban küldték, hogy találkozzék SIKORSKI tábornokkal¹¹, aki közvetítőül szolgált volna a brit hatóságokhoz. Sajnos, ez a megbízás kudarcra végződött. A magyar kormány nyíltan szovjetellenes politikáját figyelembe véve, Sikorski tábornok nem akarta közvetítői szerepével még jobban elmérgesíteni az amúgy is feszült viszonyát az oroszokkal.

Felhasználva Kállay miniszterelnök barátságos magatartását a lengyel menekültek iránt, a lengyel katonai körök megkezdték Hegy 3 vagy 4 zászlóaljból álló saját katonai alakulat szervezését. 1942 közepe felé felállították a lengyel katonák illegális parancsnokságát *Korkozowicz* ezredes vezetésével. A lengyel alakulat kiképzése a magyar vezérkar jóváhagyásával történt. A lengyel egység részt vett volna a Balkán felől jövő szövetséges erőkkel Magyarország megszállásában. De a teheráni értekezleten¹³ elfogadott határozatok következtében a szövetséges haderők magyarországi bevonulásának esélye megdőlt, viszont Kállay kapcsolataira a nyugatiakkal felfigyeltek a németek, akik szigorú intézkedéseket határoztak el. 1944. március 19-én a német erők behatoltak Magyarországra és teljesen megszállták. A seregekkel Magyarországra érkeztek a Gestapo alakulatai is, amelyek azonnal tömeges letartóztatásokat hajtottak végre. A lengyel vezetők a németek markaiba kerültek. Az egészségügyi szolgálat vezetőjét, *KOLLATAJ-SRZEDNICKI* tábornokot és titkárát a Lengyel Menekültek Ügyeit Intéző Polgári Bizottság helyiségében gyilkolták meg. *Henryk Slawikot*, *Andrzej Pyszt*, *Edmund Fietowiczot*, *Filipkiewicz* tanárt, *Rzepko-Leski* apátot németországi koncentrációs táborba deportálták, ahol mindannyian odavesztek. A letartóztatási hullám szerencsére elkerülte a titkos katonai szervezetet, hála ezek alapos álcázásának. Azonban a lengyelek tömeges letartóztatása gyakorlatilag megbénította szervezeteik működését. Megszakadtak a London és Lengyelország közötti összeköttetések is. *Waclaw Felczaknak*, egy kiváló lengyel szervezőnek sikerült fenntartania egyetlen egy, a Pozsonyon át vezető, vonalat. Az egész háború alatt nagy odaadással, önfeláldozással tevékenykedett, mint összekötő a titkos lengyel hatóságok és a budapesti „W” iroda között. Ezernyi nehézség ellenére 1944 áprilisában magára vállalta a magyarországi lengyel politikai szervezetek felélesztését *Wegry II* (Magyarország II) rejtnevé alatt. De a többségükben börtönben sínylődő befolyásos magyar személyek támogatásának hiánya a kezdeményezést kudarcra ítélte. A német megszállás ellenére a magyar intézmények tovább működhettek, bár korlátozott hatáskörrel. Így volt ez a lengyel menekültekkel foglalkozó hivatal esetében is, de Antall dr. és Baló ezredes jelenléte nélkül — mindketten fogságban voltak. Az 1944. április 1-jei rendelkezéssel megvonták a civil menekültektől a segélyezést, ami számukra végzetes következményekkel fenyegetett. Szerencsére a Honvédelmi Minisztérium XXI. Osztályának vezetője, Utassy ezredes, jóindulatú határozattal több száz lengyel polgári személyt vett át a katonai internáltak listájára, így biztosítva számukra a létfenntartást. Viszont komoly aggodalom támadt az izraelita eredetű menekültek sorsát illetően. Először a vámosmikolai¹⁴ különleges táborba szigetelték el, majd Németországba deportálták őket. 1944 nyarán a németországi deportálások lengyel polgári személyekre is kiterjedtek. Ennek megakadályozására a magyar hatóságok 1944. július 1-jén úgy határoztak, hogy a civil menekültek védelmét is a Honvédelmi Minisztériumra bízzák.

1944. október 15-én, Magyarországon államcsíny történt. A hatalom a SZÁLASI Ferenc vezette nácibarát mozgalom kezébe került. Horthy kormányzót lemondatták tisztségéről és Magyarország Németország csatlósává lett¹⁵. Ezek az események megfosztották mindennemű védelemtől a lengyel menekülteket. Szálasi emberei a németekkel karöltve hajtották végre a lengyelek tömeges deportálását Németországban. Amikor a magyarok az első ellenállási mozgalmakat szervezték, soraikból nem hiányoztak a lengyelek. A harcok megszűntével a még Magyarországon tartózkodó lengyelek visszatértek Lengyelországba. Ezzel fejeződtek be a Magyarországra menekült lengyelek viszontagságai.

(Fordította és jegyzetekkel ellátta: Bakonyi József)

Jegyzetek

- (1) A németek 1939. szeptember 1-jén támadták meg Lengyelországot. Anglia és Franciaország szeptember 3-ig várt a németek elleni hadüzenettel, az 1939. április 6-i Lengyelországnak adott angol-francia garancia ellenére. A nyugati fronton sokáig a „helyzet változatlan” maradt („drole de guerre”, azaz „furcsa háború” elnevezést kapta ez az időszak), a német haderő teljes súlyát Lengyelország leigázására fordíthatta, aminek eredményeként az 1939. aug. 23-i szovjet-német (Ribbentrop-Molotov) egyezmény értelmében az országon a III. Birodalom és a Szovjetunió osztozkodott.]
- (2) Erre a szlovák kezdeményezésre szlovák részről a feledés homályát borítják minden módon, miként cseh részről arra, hogy Prága német megszállását követően „a Csehszlovák Kommunista Párt vezetői, Gottwald és Smle-ral, hazatértek Moszkvából és a Gestapo jóindulatú figyelmétől kísérvé tartották gyűléseiket”. (...) Ezért volt az, hogy Gottwald semmire sem mondhatott nemet Sztálinnak, így Slansky és társai felakasztását sem tagadhatta meg tőle 1952-ben”. Ld. Georges Friedmann: Journal de guerre (1939-1940) [Háborús Napló (1939-1945)]. Gallimard. Idézi Pierre Dac: Sur deux leg d'esprit critique" (Két kritikai szellemi leckéről) in Le Quotidien de Paris n 2.544,26 janvier 1988. p. 18.
- (3) Az eredeti szövegben: hibásan Kerentesz-Fischer.
- (4) A szerző a francia szövegben a „testvéri barátságot” unokatestvérségnek fordította.
- (5) A kérdés korántsem volt alaptalan, mert például Romániát illetően teljesen jogosnak bizonyult, ellentétben Magyarországgal. A magyar viselkedésnek legszebb elismerését adta Jozef Beck ezredes (1894-1944), lengyel külügyminiszter — el merjük mondani! —, akit Romániában Edward Rydz-Smigly marsall, hadsereg-főparancsnokkal (1886-1941), együtt a legszigorúbb internálásnak vetettek alá az előző napokban még velük szövetséges románok: „kifejezte óhaját, hogy halála esetére kérjék meg Horthy kormányzót: adjon neki egy kis zugot a magyar földön, ahol eltemethetik — míg holtestét visszavihetik Lengyelországba”. Ld. Lubiensky: Dernier Rapport Pdonais (Utolsó lengyel jelentés). XXII. Idézi Szalay Jeromos: Márton Áron erdélyi püspök. (1952). A szerző kiadása. Párizsi Katolikus Misszió. 123.1.
- (6) Dr. Antall József belügyminisztériumi osztályvezető, majd miniszteri tanácsos és menekültügyi kormánybiztos volt. 1945-46-ban TILDY Zoltán, majd Nagy Ferenc koalíciós kormányában újjáépítési, majd pénzügy- miniszter, a Független Kisgazdapárt országos pártigazgatója. Az ötödfél évtized után (1990-ben) tartott első szabad választások után alakult magyar kormány miniszterelnökének édesapja.
- (7) Magyarország és Franciaország között a háború egész ideje alatt nem volt hadiállapot. Ez megkönnyítette a lengyelek segítségét, de a német táborokból Magyarországra menekült francia hadifoglyok helyzetét is, akik a lengyel katonai személyekhez hasonló figyelmes fogadtatásban részesültek. Mindazok, akik álláshoz, illetve magánszemélynél szálláshoz jutottak, civilként közlekedhettek. Amikor hazakerültek, ők léptek fel a Franciaországba sodródott magyar hadifoglyok érdekében, akiknek sorsa eladdig semmiben sem különbözött a megtorlasként igencsak mostoha bánásmódban részesített német hadifoglyokétól. A Magyarországra menekült mintegy ezerkétszáz francia hadifogoly sorsára vonatkozóan ld. Paul Lemaire (27.525 Stalag XVII B): Le Pont de la Liberté (A Szabadság hídjá). 1980. 253 p. — COMTESSE Robert de Dampierre: Del'Ambassade au bagne nazi. Flammarion. 1946. Paris. 164 p. — Amicale des P. G. Français Évadés en Hongrie:

Refuge en Hongrie 1941-1945. Editions de la Callanque. Paris. 81 p. (Mellékletként felhívások, újságcikkek a magyar hadifoglyok érdekében.)

- (8) Magyarország csatlakozása a háromhatalmi egyezményhez: 1940. november 20.
- (9) A magyarországi kommunista „történelmi” munkák állítása szerint Magyarország „hadat üzent” a Szovjetuniónak. Csak a közelmúlt példáira hivatkozás: Magyarország történeti kronológiája, III. kötet, 982. old.; Nemeskürty István: Tél, csend, hó, halál. In *Mozgó Világ* 1983/7. sz.; Boldizsár Iván: Don-Budapest-Párizs. Budapest 1982. 17. old., stb). Ezzel szemben a szavak hitelessége tiszteletben tartására le kell szögezni, hogy „hadiállapotban lévőknek” jelentette ki magát a kassai bombázással és a Kőrösmező-Budapest gyorsvonat géppuskázásával (Rahó, Borkút közelében) a Szovjetunió által teremtett hadiállapot miatt. Ld. Szakály Sándor: A „hadüzenet” — Egy minisztertanácsi jegyzőkönyv margójára. In *Életünk*, 1987.2. sz. — A német haderők 1941. június 22-én támadták meg a Szovjetuniót. Június 26-án történt a szovjet felségjelű géppel végrehajtott támadás Kassa és vonat ellen. A magyarországi „történetírók” nagy része az utóbbi időkig a németeket, az emigrációban ugyanolyan határozottsággal a Szovjetuniót vádolták a provokáció szervezésével. A legújabb elemzések szerint ekkor még (1941. június 26.) sem a német, sem a szovjet haderőknek nem volt érdeke hazánkat berántani a háborúba. Ezután csak egy következtetés marad: a német támadás napján buzgón hadba lépő románoknak vagy szlovákoknak volt érdekük, hogy hazánk ne maradjon ki, belekeveredjék a háborúba. A provokáció megszervezésére is megvolt a lehetőségük: négy nap alatt módjukban volt szovjet repülőgépet zsákmányolni. Ha ezt a következtetést bizonyítani lehetne, az elmúlt ötven év magyar — és közép-európai — történelme új megvilágítást kapna.
- (10) 1941. december 7-én Anglia üzent hadat Magyarországnak. Az Egyesült Államok ezen a napon még nem volt hadban: a japán erők ekkor támadták meg Pearl Harbort. Az Egyesült Államok és Anglia másnap, 1941. december 8-án üzentek hadat Japánnak.
- (11) Wladislaw Sikorski tábornokot (1881-1943): az első világháborút követő fényes pályafutás után Pilsudskimarsall nyugállományba helyeztette, amikor ismét a hatalom birtokosa lett az 1926-os államcsíny révén. Sikorskit 1939. október 30-án nevezték ki a Franciaországba, majd Angliába menekült lengyel kormány élére. Megszervezte a nyugati lengyel hadsereget, amely hősiességgel harcolt a szövetségesek oldalán. A Szovjetunió elleni német támadást követően készen mutatkozott a megegyezésre a szovjet kormánnyal annak részvétele ellenére Lengyelország leverésében és felosztásában. 1941. július 30-án egyezményt írt alá Moszkvában, és két hétre rá, augusztus 14-én egy katonai egyezséget. Ennek értelmében lengyel hadsereget szerveztek a Szovjetunióban. Mai napig sem tisztázódtak a körülmények, még kevésbé az okok, amelyek a Gibraltár feletti légi szerencsétlenséget okozták, amelyben 1943. július 4-én életét vesztette. Mi volt az összefüggés a szerencsétlenség és, egyrészt a Nemzetközi Vöröskereszthez intézett kérése között, hogy vizsgálják ki a katyni tömegsírokban talált több ezer lengyel tiszt lemészárlásának felelőseit, valamint Sztálin határozata között, hogy megszakítja a kapcsolatot a Sikorski-kormánnyal? Alig néhány hónapja, hogy az orosz hatóságok beismerték az NKVD felelősségét a lengyel tisztek legyilkolásában, Iá. a Magyar Szemle 1993. áprilisi számát.
- (12) Természetesen, a béketárgyalás során a győztesek nem tudták be ezt a magatartását Magyarországnak, akinek háborús bűnösnek kellett szerepelnie, mert ez szolgálta Sztálin közép- és kelet-európai érdekeit. E tervek alaposan kidolgozottak voltak, hiszen a Magyarországról Szovjetunióba emigrált kommunista vezetőknek nem adott engedélyt a magyar hadifoglyokból magyar harci egységek szervezésére Németország ellen. A Szovjetunió végtére is 45 éven át uralta és zsákmányolta ki osztatlanul ezt a 100 millió lakosú európai térséget, amelyet még a nyugatiak által is átvett kifejezéssel Keletre tolt — megszüntetve Közép-Európának még a fogalmát is.
- (13) Teheráni értekezlet (1943. nov. 28. — dec. 1.): Roosevelt, Churchill, Sztálin részvételével. A szovjet vezető rábírtja az amerikai elnököt a franciaországi partraszállásra, a balkáni felszabadítás helyett, ami az angol terv volt. Ennek magyarázatát az előző pontban foglaltak adják meg. Ekkor egyeztek meg Lengyelország keleti határát illetően is, nyugati szentesítését adva ekként a Ribbentrop-Molotov paktum erre vonatkozó határozatainak.
- (14) Vámosmikola: az eredeti szövegben Vámos.
- (15) Csak pontosításként, röviden: 1944. október 15-én Horthy kormányzó rádióan bejelentette Magyarország kilépését a háborúból. A németek azonban tudták a szövetségeseket képviselő szovjet főtisztekkel folytatott tárgyalásokról, és puccsal a hatalom névleges gyakorlásával Szálasi Ferencet és nád- párti nyilaskeresztes mozgalmát bízták meg. A magyar katonákat és tiszteket megingatta a

hűségeskü és az oroszok elleni harcból a németek ellen fordulás ellentéte. Különösen, hogy ekkor már sűrűsödtek a hírek a vörös hadsereg katonáinak véres cselekményeiről a megszállt területeken a civil lakosság ellen.

- (16) 1944. október 15-ről a viták bizonyára sosem szűnnek meg, ahogy nemzeti történelmünk több más régebbi jelentős eseményéről sem döntötte el sem a történetírás, sem a közvélemény, miként kelljen azokat értékelni. Az viszont kétségtelen, hogy a „Németország utolsó csatlósa” megbélyegzőként sulykolása több mint negyven éven át legalább annyi rombolást végzett a magyar néplélekben, mint Trianon.

LENGYEL, MAGYAR KÉT JÓBARÁT — POLAK, WEGIER DWA BRATANKI — Lengyel menekültek Csongrád megyében

Halmágyi Pál

Lengyel katonák Magyarcsanádon⁹⁷, 1939 őszén

A II. világháború kitörésének napjaiban nehéz próba elé került az ezer éves magyar-lengyel barátság. A megpróbáltatások azonban — sajátos módon — nem a kapcsolatok lazulását, sokkal inkább megerősödését eredményezték a két nép között. E nehéz időkben újabb és újabb barátságok szövődtek a Magyarországra menekült lengyelek és az őket tárt karokkal fogadó magyarok között.

1939 őszén a magyar nép és kormánya minden tőle telhetőt megtett, hogy segítsen a bajbajutott lengyel nemzeten és semmit sem tett, amivel segítette volna a támadó német csapatokat. Mindebből komoly diplomáciai bonyodalmak származtak, gróf *Teleki Pál* miniszterelnök azonban szilárdan és következetesen kitartott lengyelbarát álláspontja mellett.

A fasiszta Németország 1939. szeptember 1-jén, hajnalban támadta meg Lengyelországot. A Harmadik Birodalom Lengyelország lerohanásához 1939. szeptember 9-én igénybe kívánta venni a magyarországi (kassai) vasútvonalat is, de a Teleki-kormány kijelentette: „*Magyarország részéről a nemzeti becsület ügye, hogy Lengyelország ellen semminemű katonai akcióban nem vehet részt... ennek folytán semmi körülmények között nem engedhetjük meg német csapatok magyarországi vasútvonalakon történő átszállítását Lengyelországba*”. E magyar döntés tette lehetővé, hogy a Krakkótól délkeletre húzódó területekre szeptember közepéig nem jutottak el a német csapatok. Több tízezer lengyel menekült tudott így a biztonságot jelentő magyar földre lépni. A menekülők nagyobb része katona volt, nem ritkán teljes egységek: századok, ezredek lépték át a határt. Így például *Stanislaw Maczek* ezredes a 10. gépesített lovasdandár parancsnoka szintén teljes egységét átvezette Magyarországra⁹⁸. Ez a dandár alkotta a később Franciaországban felállított 1. páncélos hadosztály magvát.

1939. szeptember 17-én — a náci Németország támadásának harmadik hetében — Lengyelország katasztrófális helyzetbe került. A néhány héttel korábban, augusztus 23-án

---

⁹⁷ Magyarcsanád (románul: Cenadul Unguresc, szerbül: Чанад) község Csongrád megye Makói járásában. A második világháború alatt a magyarcsanádi határórlaktanya nyolcvanfős lengyel menekült katonai alakulatnak adott menedéket. A községet 1944 októberében foglalták el a szovjet csapatok, a falu határában véres harcok dúltak. A falu 1950-ig Csanád megyéhez tartozott, amelyet az ez évi megyerendezéskor megszüntettek, és a községet Csongrád megyéhez csatolták. 1950 és 1954 között egyesítve volt Apátfalvával Csanád néven.

⁹⁸ 1939-ben a Maczek ezredes egységével együtt részt vett Krakkó és a Kárpát-hadsereg visszavonulásában. Súlyos veszteségeket okozott a német XXII Páncélos Hadosztálynak, Jordanowo, Wiśnicz, Łańcut és Rzeszów alatti csatákban. Szeptember tizenötödikétől kezdve részt vett Lemberg védelmében, de már szeptember 18-án, miután a Szovjetunió megszállta Lengyelországot, a Legfelsőbb Parancsnokság parancsára kénytelen volt megszakítani a németekkel való küzdelmet és a Vörös Hadsereg közeledő egységeinek támadása miatt kénytelen volt átlépni a lengyel-magyar határt. 1939. november 15-én érdemei elismeréseként a dandártábornoki rangra emelték. Az 1939-es védekező háborúban való részvételéért megkapta a Virtuti Militári Rend Aranykeresztjét.

aláírt Molotov-Ribbentrop paktum titkos záradéka alapján keletről is megindult a támadás Lengyelország ellen. A Vörös Hadsereg csapatai átlépték a szovjet-lengyel határt és Lengyelország kétfrontos háborúra kényszerült. A lengyel ellenállás a két hódító világhatalom csapásai alatt rövidesen összeomlott. Hosszú évekre ismét megszűnt az önálló lengyel állam.

Az érkező lengyel menekülteket fogadó spontán lakossági segélyakciókat (élelmezés, ruházattal történő ellátás, szállásadás) szervezett mederbe kellett terelni és az egész országra ki kellett terjeszteni. A budapesti lengyel nagykövet érdeklődésére Csáky külügyminiszter közölte: a katonákat a nemzetközi előírásoknak megfelelően lefegyverzik és internáló-táborokba irányítják, míg a polgári menekültek között különbséget tesznek aszerint, hogy el tudják-e magukat látni, vagy támogatásra szorulnak. Ez utóbbiak polgári menekülttáborokba kerültek és a magyar állam gondoskodott is róluk.

A kormányzati intézkedések a szeptember 23-i minisztertanácson születtek meg. A polgári menekültek ügyeit november 3-áig a Magyar-Lengyel Menekültügyi Bizottság — mint társadalmi szervezet — intézte, ettől kezdve pedig a BM IX. (szociális) osztálya *dr. Antall József* — néhai miniszterelnökünk édesapja — vezetésével foglalkozott ezekkel a kérdésekkel. A Hadügyminisztériumban sürgetőbb volt a lengyel menekültügyet rendezni, hiszen az érkezők többsége a lengyel hadsereg tagja volt. Így már szeptember 22-én megszületett az állásfoglalás, mely szerint: „*A lengyel katonai menekültek nem tekintendők hadifoglyoknak, csupán a háborús viszonyok között internált külföldieknek.*”

Bartha Károly hadügyminiszter szeptember 25-én felállította a minisztérium I. Csoportfőnökségének keretében a 21. osztályt, melynek feladatául a lengyel katonák és hozzátartozóik, valamint a polgári alkalmazottak elhelyezésével, gondozásával kapcsolatos ügyeket szabta. Az osztály vezetője *Baló Zoltán* ezredes lett. A gyakorlati munka már a határállomásokon elkezdődött, ahol a katonákat lefegyverezték, nyilvántartásba vették és rövid pihenő után útnak indították az ország belsejébe fekvő valamely város laktanyájába, vagy honvédüdülőkhöz, katonai szanatóriumokba, táborokba. A katonai egységek határon történő lefegyverzéséről *Antall József* 1946-ban írott könyvében így emlékezett meg: „*A lefegyverzésnél a magyar hatóságoknak igen nagy gondot okozott a megoldásnak az a formája, amely a lelkileg amúgy is megrendült lengyel katonák büszkeségét, hazafias érzését és érzékenységét nem sértette. Amint a menekült lengyel katonák későbbi megnyilatkozásai igazolják, a lefegyverzés is a hagyományos magyar-lengyel barátság szellemében folyt le úgy, hogy ezt a szomorúan fájdalmas aktust barátságosabban és kíméletesebben aligha lehetett volna megoldani, mint ahogy a magyar katonai hatóságok megoldották. Bátóították, biztatták, lelkesítették a lengyeleket. Bizonygatták, hogy a háborúnak még nincs vége, az ő jogos, hazafias küzdelmük kudarccal nem végződhet, csak rövid átmeneti időről van szó, s azután újra kezükbe ragadhatják fegyverüket, hogy felszabadíthassák ideiglenesen eltiport hazájukat. A legtöbb helyen a lefegyverzés aktusa alatt a magyar katonai zenekarok — a lengyel szemek sűrű könnyhullatása közben — a Nincs még veszve Lengyelország kezdetű lengyel himnuszt játszották.*”

Rövid idő alatt 141 katonai internálótáborot hoztak létre az országban. A táborok nagy többsége a Dunántúlon és Budapest környékén volt. A Dél-Alföldön, Szeged körzetében három tábor létesült: egy Magyarcsanakon, egy Szeged Alsóközpontban (ma Mórahalom) és egy Tompán.

A közlegényeket, altiszteket, alacsonyabb rendfokozatú tiszteket általában katonai táborokban, laktanyákban, a törzstiszteket külön tiszti táborokban (szállodákban, villákban, üdülőkhöz) szabályozott körülmények között helyezték el.

A katonák anyagi helyzete nehezebb volt, mint a polgári menekülteké. A tisztek hosszú ideig nem vállalhattak munkát. A legénység tagjai önkéntes alapon zárt egységben dolgozhattak. Erre a mezőgazdasági nagybirtokokon, vagy az egyes táborokhoz közeli gyárakban volt lehetőség.

Egy ilyen katonai internálótábor volt a magyarcsanádi laktanyában is, s most már e tábor életével foglalkozom kissé részletesebben.

Először ismerkedjünk meg a laktanyaépület történetével. Mikor és miért épült a magyarcsanádi laktanya? E kérdésre a választ a trianoni határ adja meg, hiszen az I. világháború végéig Magyarcsanád Makóval együtt az ország közepén feküdt, s az országhatárok — még a legközelebbi is — jóval több, mint száz kilométerre húzódtak tőle. A Trianonban meghúzott határ azonban közvetlenül a falu alá, a Maros sodorvonalának közepére kerül, így Magyarcsanád határszéli település lett. A községen keresztül Aradra vezető országutat a nagylaki kendergyár és Nagylak között szelte át az országhatár. (Ekkor még a mai magyarországi Nagylak nem létezett, a határ innenső oldalán csak a gyár és a körülötte lévő munkásházak voltak).

Az országhatárt a trianoni békediktátum előírásának megfelelően katonaság nem, csak vámórség vigyázhatta. A vámőrök (valójában rejtett határórség) elhelyezésére a legközelebbi községben, Magyarcsanádon kerestek lehetőséget. 1922-től a huszonkét fős vámőr szakaszt szétszítva, négy magyarcsanádi háznál helyezték el. Ez az állapot majd tíz évig állott fenn, épp elég nehézséget okozva a gazdáknak és a vámőröknek is.

Az 1920. évi XXXVI. tc. az un. Nagyatádi-féle földreform elhúzódo végrehajtása nyomán 1926-ban a község szélén, Apátfalva és Magyarcsanád között házhelyeket osztott ki az Országos Földbirtokrendező Bíróság. A műút mellett húzódo un. Kenderesi részből kimért házhelyekből jó néhányat nem vettek igénybe. Ezt a kb. négy katasztrális hold nagyságú területet a vámórség egy összegben és azonnali fizetéssel a községtől közel tízezer pengőért megvásárolta, és a harmincas évek elejére felépítette a jelentős nagyságú főépületre, tiszti lakásokra, kocsiszínekre, műhelyekre, istállókra és még több egyéb kisebb épületre tagozódo vámőr laktanyát. A trianoni béke előírásai a katonai korlátozások tekintetében az évek során fokozatosan hatályukat veszítették, s így később már a valóságnak megfelelően a határvadász őrs laktanyájaként funkcionált az épület.

Ide érkezett meg 1939. október 6-án mintegy nyolcvan társával együtt *Zdzislaw Antoniewicz* poznani újságíró. A fiatal lengyelt a háború kitörése előtti napon hívták be Lwowba. Motorjával együtt vonult be és viszontagságos út után ezzel a járművel érkezett meg Magyarországra is. A Tatár-hágónál lépett magyar földre, s Kőrösmezőn, Huszton, Beregszászon át érkezett meg a miskolci huszárlaktanyába. Innen néhány napos pihenés után indították útnak az addig összegyűlt — saját járművel (motorral, vagy autóval rendelkező) katonákat Magyarcsanádra.

Megérkezve a legelső éjszakát a nagy klubhelyiségben, ill. a kiürített istállóban elkészített hálólhelyeken töltötték. Másnap a személyi adatok felvétele, a táborrend kialakítása, az étkezések, sorakozók idejének meghatározása volt soron. A lengyel katonák tíznaponta kaptak zsoldot. A faluba csak kísérelővel vagy csoportosan mehettek ki. A tábor parancsnoka Mihály Sándor főhadnagy volt, aki már a harmadik napon szabad kijárást engedélyezett hősünknek a községbe. Jó emlékekkel gondolt a lengyel katona Kérdő János szakaszvezetőre, aki az első alkalommal elkísérte és megismertette a falu legfontosabb intézményeivel.

A postamesterné tudott németül, és ezután ő volt a kapocs a lengyel katona és a magyarcsanádiak között. *Baloghi József* vendéglős rádiójából szerezte *Antoniewicz* a legfrissebb híreket és ezeket minden reggel ismertette a táborban katonatársaival. Rövidesen megindult a levelezés az otthon maradottakkal, s ezt a magyar állam díjmentesen

feladható levelezőlapokkal segítette. A normalizálódó táboréletet a visszaemlékezések szerint a jó koszt, a hetenkénti fürdés, a vetett ágy, a tábori cipésműhely és mosoda jelentette. Vasárnaponként a lengyel katonák csoportosan vettek részt a szentmisén vagy a csanádi vagy az apátfalvi templomban.

Október közepén a budapesti központból lengyel betűs írógép és egy láda lengyel könyv érkezett. Megindult a tábori újság szerkesztése. Ugyanebben az időben két magasabb rangú tiszt is érkezett Budapestről, és ezt követően Magyarcsanádról is megkezdődött az evakuáció. A Franciaországban megalakult lengyel hadseregbe önként jelentkezők négy-öt fős csoportokban éjjelenként hagyták el a tábort. Az országút egy előre megbeszélte helyén várta őket a gépkocsi, mellyel Szegedre utaztak. *Alexander Piskorski* lengyel polgár szállította a közeli nagyvárosba őket, majd lakásáról pihenés és átöltözés után immár civil ruhában a pesti vonattal utaztak el az önkéntesek. A fővárosban útlevelet, vonatjegyet, s némi pénzt kaptak, és a nemzetközi gyorsal Olaszországon keresztül elindultak Franciaország felé.

A német elhárítás hamar felfigyelt az utazásokra. Új módszert kellett tehát kitalálni, s ezután csak a dél-dunántúli táborokig vonatoztak a lengyelek, innen szöktették át őket Jugoszláviába. Ebben a munkában sok vasutas, a drávai határt jól ismerő erdész, halász és gazdálkodó vett részt.

A magyarcsanádi tábor parancsnokát a sorozatos létszámhiányok miatt be is rendelték Szegedre, jelentéstételre, ám végül semmi nem történt. (Mint a visszaemlékezésekből tudjuk, egy igazolvánnyal öt-hat lengyel katona fordult meg a táborokban. Egyrészt ez is az oka annak, hogy a mai napig nem tudjuk pontosan megmondani, hányan menekültek Magyarországra, és hányan mentek innen tovább Franciaországba, vagy a Közel-Keletre tovább harcolni a német fasizmus ellen.) Az evakuáció óvatosabban, jobban konspirálva folytatódhatott. A Franciaországban Sikorski tábornok vezetésével megalakult lengyel hadseregnek először a szakképzett katonák; pilóták, harcokcsizók, tengerészek, útasok, tűzerek, sofőrök kellettek, így először ezek hagyták el a magyarországi táborokat.

A Magyarcsanádon maradtak egyre inkább beépültek a két község: Apátfalva és Magyarcsanád életébe. Elhatározták, hogy műsoros estet rendeznek karácsonyra. A község vezetőivel, *Borcsányi Nándor* főjegyzővel, *Bellovai Sándor* jegyzővel, *Irlanda Dezső* református, *Lucai Mladen* román ortodox, *Sedos Velko* szerb ortodox pappal, *Neducza István* és *Varga Ferenc* tanítókkal együtt folyt a szervezés. A táncokat (lengyel katonák magyar lányokkal), szavakat, akrobata mutatványokat tartalmazó kedves műsort nagy sikerrel mutatták be. Az est végén a közelgő szentestére gondolva a lengyelek ajándékcsomagokat kaptak a hallgatóságtól. Nehéz lehetett még így is a hazától távol töltött első karácsony.

Az evakuáció 1940-ben, 1941-ben tovább folytatódott. Az akció oly sikeres volt, hogy 1941 őszére a kezdeti 141 katonai internáló táborból mindössze húszegynéhány maradt. Lassan a magyarcsanádi tábor is kiürült, és lakóira csak a templomban a lengyel katonák 1939. október 29-én, hálából elhelyezett szentképe és az itt egy életre feleséget talált és családot alapított *Guzy Szaniszló* emlékezett.

A mai 70. évforduló kitűnő alkalom, hogy lengyel barátainkkal együtt felelevenítsük a múltat, s megőrizzük a két nép barátságának e szép emlékét.

Forrás

https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Mako/marosvidek/marosvidek_2009_2/pages/001_lengyel_magyar_ket_jo_barat.htm

A lengyel katonák ajándéka

Katyń — a lengyelek keleti Golgotája

2009. április 3-án, Szegeden a Csongrád Megyei Lengyel Év alkalmából egy monumentális kiállítást mutattak be: Katyń. Tömeggyilkosság. Politika. Erkölcs. A kiállítást a lengyel Harc és Mártíromság Emlékét Őrző Tanács a Csongrád Megyei Levéltár, valamint a Csongrád Megyei Önkormányzat kezdeményezésére hozta el Szegedre. A kiállítási helyszínt a Móra Ferenc Múzeum biztosította.

1939. augusztus 23-án Moszkvában V. Molotov szovjet és J. von Ribbentrop német külügyminiszter aláírták a szovjet-német meg nem támadási paktumot, amelyhez egy titkos záradékot csatoltak. A záradékban a két hatalom eldöntötte a független Lengyelország sorsát, területét felosztották egymás között. Szeptember 1-jén a III. Birodalom hadserege hadüzenet nélkül teljes erővel támadást intézett Lengyelország ellen, szeptember 17-én hajnalban három és hat óra között a Vörös Hadsereg hátba támadta Lengyelországot keleti határa teljes hosszán. A lengyelek magukra maradtak, nyugati szövetségeseik: Franciaország és Anglia a korábban nyújtott garanciák ellenére cserbenhagyták az országot. A meglepetésszerű szovjet támadás után a lengyel hadsereg főparancsnoka Edward Rydz Smigly¹⁰⁰ a következő parancsot adta ki: „*A szovjetek bevonultak. Elrendelem az általános visszavonulást a legrövidebb utakon Románia és Magyarország irányába. A szovjetekkel nem harcolunk, csak abban az esetben, amikor támadnak, vagy ha le akarják fegyverezni alakulatainkat...*”

A két fronton folytatott harcban a lengyel hadsereg esélytelennek bizonyult, a két agresszor túlereje eldöntötte az ország sorsát. Szovjet fogságba mintegy 232-255 ezer lengyel katona esett, köztük kb. tízezer katonatiszt. A nemzetközi jog értelmében a foglyokat a szovjet kormány és hadsereg hatáskörébe kellett volna utalni, de nem így történt: a lengyel katonai foglyok felett az NKVD rendelkezett. A foglyokat először a gyűjtőtáborokba vitték, utána pedig a putyvlai és kozielski elosztótáborokba. Összesen nyolc tábor hoztak létre. A lengyel hadsereg elitjét, valamint a bevonulás alatt és később fogságba ejtett illetve

---

⁹⁹ Biernacki Karol Franciszek (Jasło (Lengyelország), 1964. május 22. —), 2008. október 1.-től a Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltárának igazgatója, majd 2012. július 5.-től a Lengyel Köztársaság szegedi tiszteletbeli konzulja; jelenleg 2018-tól a Wacław Felczak Alapítvány kuratóriumának elnöke.

¹⁰⁰ Edward Rydz-Śmigły (1886–1941) tábornok. Szépművészeti akadémiát végzett Krakkóban. Bécsben egyéves sorkatonai szolgálatot teljesített a 4. Hoch und Deutschmeister ezredben, zászlósként szerelt le. Továbbszolgálatra kapott felkérést, de nem vállalta. Az első világháború alatt a lengyel légiókban különböző parancsnoki tisztségeket töltött be. A szovjet-lengyel háború alatt az Északkeleti, majd a Középső front parancsnoka, a Wilnoi Hadsereg felügyelője (1921–35), a hadsereg főfelügyelője. (1935–39). A szeptemberi hadjáratban a lengyel hadsereg főparancsnoka. A kormányral együtt Romániába menekült, ahol internálták. 1940 decemberében megszökött, Magyarországra jött. A Lengyel Életrajzi Lexikon szerint Budapesten a Dr. Pajor által vezetett szanatóriumban és gr. Marenzi Károly tábornok özvegyének villájában lakott. Balatonföldváron, Szántódon és Zamárdiban is tartózkodott. 1941. október 25-én indult Budapestről Varsóba, ahová öt nap múlva érkezett meg. 1941. december 2-án szívroham következtében meghalt, Adam Zawisza álnéven te mették el. Részletesebb életrajzát lásd: Polski Słownik Biograficzny, t. XXXIII. Warszawa– Wrocław–Kraków, 1991–1992, 434–442.; Kryska-Karski–Żurkowski: Generałowie, 19.

letartóztatott rendőröket és magasabb rangú állami tisztségviselőket az NKVD három speciális táborában helyezték el: Sztarobelszkben, Osztaskovban és Kozelszkben.

*Stanisław Świaniewicz*¹⁰¹, a lengyel hadsereg tartalékos hadnagya, a jogtudományok doktora, a német és szovjet gazdaság kiváló szakértője (az utolsó pillanatban került el a kivégzést a katyń-i erdőben) a következőket írta:

„A szovjet politikai taktika két módszert ismer a legyőzött politikai ellenféllel kapcsolatban. Munkára és szolgálatra kényszeríteni a Szovjetunió érdekében (...), vagy meg kell őt „semmisíteni”. A szovjethatalomnak el kell döntenie, hogy a kezében lévő lengyel tisztekkel kapcsolatban melyiket alkalmazza.”

A szovjet gyilkos gépezet nagyon gyorsan beindult. 1940. március 3-án az NKVD központja elrendelte a hadifoglyok adatainak összesítését lakóhelyük, nemzetiségük és rangjuk szerint. Ezen adatok alapján *Lavrentyij Pavlovics Berija*¹⁰², a szovjet belügyi népbiztos elkészítette Sztálinnak szánt indítványát, amely 1940. március 5-én a diktátor asztalára került. Berija a 25 700 lengyel hadifogoly és rab vádemelés és vádismertetés nélküli kivégzését javasolta (a javaslata a három speciális táborban fogva tartott 14 700 katonatisztre, valamint az NKVD börtöneiben az ún. Nyugat-Ukrajnában és Belorussziában tartott 11 000 lengyel állampolgárra vonatkozott). A SZKP(b) KB Politikai Irodája még aznap jóváhagyó határozatot hozott.

A mérsárlás április 3-án kezdődött és egész májusban tartott. A börtönökben 1940 őszeig gyilkoltak. A kozelszki tábor foglyait (4404 fő) a Szmolenszk melletti katyń-i erdőben, a szmolenszki börtönben, valamint az NKVD üdülőházában is gyilkolták, a sztarobelszki tábor foglyait (3809 fő) az NKVD harkovi börtönében végezték ki, az osztaskovi tábor foglyait (6288 fő) az NKVD kalinyini börtönében ölték meg. A szovjet Ukrajnában és Belorussziában levő NKVD börtönökben 7305 rabot gyilkoltak meg. A gyilkosok csoportjai mintegy 30 főből álltak. A lengyel foglyok legyilkolásában az NKVD központjának, a szmolenszki, harkovi, kalinyini NKVD körzeti igazgatóságok, valamint a Belorussz és az Ukrán SZSZK NKVD-tisztviselői, a kísérő alakulatok és a katonaság tagjai vettek részt. A foglyokat egyenként végezték ki, maroklöfegyverből tarkón lötték őket.

1991. március 20-án az Orosz Katonai Főügyészség ügyésze tanúként hallgatta ki *Dmitrij Tokarjev*et, aki 1939-1940 között az NKVD kalinyini börtönének parancsnoka volt. A következőket mondta: *Abba a cellába (a kalinyini börtön pincéjében), amelyben a lengyeleket gyilkolták, nem mentem be. Ott a technológiát Blohin, igen, és a parancsnokunk, Rubanov (Andrej), dolgozták ki. A folyósóra vezető ajtót nemezzel fedték be, hogy ne lehessen hallani a lövéseket. Utána a folyósón keresztül bevezették az elítélteket - igen, úgy fogunk fogalmazni -, balra fordultak, a vörös klubhelyiségbe. A vörös klubhelyiségben név szerint ellenőrizték a listát, hogy jók-e az adatok. A személyi adatok, hogy ne legyen benne hiba, igen..., továbbá, miután meggyőződtek, hogy ez az ember, akit le kell lőni, megbilincseltek és bekísérték a cellába, ahol kivégezték. A helyiség falait is hangtompító anyaggal fedték be. Ez minden. (...) De meg kell mondanom nektek, hogy az első szállítmánnyal 300 embert hoztak és ez soknak bizonyult. Rövid volt az éjszaka és virradatkor már be kellett fejezni. Utána már csak 250 embert hoztak. (...) Nagyon nagy benyomást keltett bennem, amikor először jöttek be a dolgozószobámba: Blohin, Szinyegubov és Krivjenko. Gyerünk, kezdjük el, gyerünk már! Nehéz volt nemet mondani.*

---

¹⁰¹ Stanisław Świaniewicz (Daugavpils, 1899. november 7. — London, 1997. május 22.) - lengyel tudós, közgazdász, ügyvéd, író és szovjetológus.

¹⁰² Lavrentyij Pavlovics Berija (orosz nyelven: Лаврентий Павлович Бэрия, grúz nyelven: ლავრენტი ბერია; Merheuli, 1899. március 29. – Moszkva, 1953. december 23.) szovjet politikus, 1938 és 1953 között a szovjet titkosszolgálat vezetője volt.

Gyerünk! Ezt kimondva magamat is meg akartam győzni...(...) Hát elindultunk. És akkor láttam meg azt az egész borzalmat. Odaértünk. Néhány perc elteltével Blohin felhúzta különleges öltözékét: a barna bőrsapkát, a hosszú, barna bőrköpenyt, a barna bőrkesztyűt a könyökén túlra érő kézelővel. (...) (a halálcella), egy kis szoba, ennél, ahol most vagyunk, nem nagyobb, talán még kisebb is. A cellából nyílt egy másik, az udvarba vezető kijárat. (...) Azon keresztül vitték ki a hullákat. Felpakolták őket az autókra és már mentek is. (...) (a holttesteket a mintegy 18 kilométerre fekvő Mjednoje faluban kiásott gödrökbe dobták). 5-6 teherautó volt, platós, de vászontakaróval. Mindent vászontakaróval takartak be. (...) Amikor befejezték ezt az egész piszkos munkát, a moszkvaiak egy bankett-félét rendeztek lakóvagonjukban...

A vérengzéseknek magyar áldozatai is voltak, *Korompay Emánuel Aladár* (1890-1940)¹⁰³, a Varsói Egyetem első magyar lektora, az első lengyel-magyar szótár szerkesztője 1930-tól a Lengyel Hadseregben hadbiztossági századosként szolgált. 1939 augusztusában mozgósították. Szeptember végén szovjet fogságba esett, 1940 tavaszán az NKVD meggyilkolta a harkovi börtönben.

A másik magyar származású áldozat, akiről tudunk, *Kuehnel Rudolf Oszkár* százados volt (1897-1940). 1920-ban részt vett a lengyel-bolshevik háborúban, kitüntették a Harci Érdemkereszttel. A Lengyel Hadsereg hivatásos tisztjeként a 10. Kaniowi Könnyű Tüzérségi Ezredben szolgált, szovjet fogságba esése után a kozelszki táborba vitték. 1940 tavaszán az NKVD a katyn-i erdőben gyilkolta meg. 1943. április 11-én a német médiumok tájékoztatták a világot a katyn-i erdőben tett felfedezésről (abban az időben e terület a német megszállás alá került). Elkezdődött az exhumálás a nemzetközi orvos szakértői bizottság együttműködésével. A bizottság tagjaként *Orsós Ferenc* professor¹⁰⁴ dolgozott, a világ egyik legelismertebb pato-lógusa és törvényszéki orvosa. 1943 júliusában a lengyel

---

¹⁰³ Korompay Emánuel Aladár (Budapest, 1890. március 23. – Harkov, 1940 tavasza) magyar majd lengyel katona, a lengyel hungarisztika egyik magyar úttörője, az első magyar–lengyel szótár szerkesztője. A Varsói Egyetem Hungarológiai Tanszékének volt a magyar lektora, a lengyel hadsereg tartalékos századosaként részt vett a második világháborúban, ahol szovjet hadifogságba esett és a sok ezer lengyel tiszt életét kioltó katyni vérengzés magyar áldozata lett.

¹⁰⁴ Orsós Ferenc (Temesvár, 1879. augusztus 22. – Mainz, 1962. július 25.) sokoldalú, aktív politikai szerepvállalásáról is ismert magyar patológus, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) tagja (1928-1945). 1943-ban német felkérésre nemzetközi vizsgálóbizottság vizsgálta meg a Katyni tömeggyilkosság áldozatait, annak megállapítása érdekében, hogy mikor történt a tömeggyilkosság. Az Orsós Ferenc által vezetett vizsgálóbizottság megállapította, hogy a vizsgált 4450 holttest 1940 április-májusában került a tömegsírokba. Ezzel bebizonyítva azt, hogy a több ezer lengyel katonatiszt kivégzését a Szovjetunió hajtotta végre. Ugyanakkor a szovjetek a vérengzés elkövetésével már a háború ideje alatt a németeket vádolták - melyből következően Orsós Ferencet is hamis szakértői vélemény adásának vádjával illették. A háború után a Szovjetunió követelte az időközben Németországba távozott Orsós Ferenc kiadatását és felelősségre vonását. A Németország nyugati felét megszállt szövetségesek azonban mindkettőt megtagadták. Mivel nemzetközi szinten nem tudták elérni kiadatását és felelősségre vonását, Magyarországon - távollétében - a háború egyik főbűnösének kikiáltva intéztek ellene támadásokat. Ennek körében azt is szemére vetették, hogy szakértői véleményeit szélsőjobboldali politikai nézetei alapján alkotta volna meg - közvetetten utalva ezzel a katyni tömeggyilkosság kapcsán végzett szakértői tevékenységére. A mai napig nem került sor szakmai rehabilitálására. A Szovjetunió 1990-ben elismerte, hogy a katyni vérengzést valóban szovjet katonák követték el Sztálin parancsára, azaz Orsós Ferenc nem adott hamis szakértői véleményt az ügyben. Az MTA Tudományetikai Bizottsága 1993-ban úgy határozott, hogy politikai okokból nem indokolt Orsós Ferenc akadémiai kizárásának hatálytalanítása.

védelmi miniszter a lengyel hírszerzés főnöke révén egy jelentést kapott, amelyet a magyarországi kirendeltség (Ekspozytura „W”) vezetője készített. A jelentésben *Orsós Ferenc* terjedelmes beszámolója szerepel a Katyuban elvégzett munkájáról.

A szovjet politikai vezetés úgy döntött, hogy a halálra ítélt 25700 lengyel hadifoglyon kívül el kell bánni a családtagjaikkal is. 1940. március 2-én a SZKP(b) KB Politikai Irodája jóváhagyta a belügyi népbiztosnak és az NKVD vezetőjének, *Lavrentyij Pavlovics Berijának*, valamint az Ukrán KP(b) KB első titkárának, *Nyikita Szergejevics Hruscsovnak* a javaslatát, mely szerint a mintegy 22-25 000 lengyel hadifogoly és egyéb deportált személy (úgy mint tisztok, rendőrök, csendőrök, igazságszolgáltatásban dolgozó tisztviselők, földbirtokosok, gyárosok és magasabb szintű állami hivatalnokok) családját tíz évre Észak-Kazahsztánba kell deportálni. 1940. március 7-én Berija utasította a Hadifoglyok Igazgatóságának vezetőjét, hogy a speciálisan előkészített kérdőíveken adatokat gyűjtsön össze a foglyok családjairól: Nyugat-Ukrajna és Belorusszia nyugati területein városok szerint, lakcímeikkel együtt. Ennek alapján az ukrán és belorusz NKVD vezetőinek március 30-ig el kellett készíteniük a lengyel hadifoglyok és rabok családjainak pontos nyilvántartását. Figyelemre méltó, hogy azokról a foglyokról is kellett nyilvántartást készíteni, akiknek családjai a Német Birodalom által megszállt területeken laktak.

A lengyel hadifoglyok és rabok családjainak deportálása 1940. április 14-én vette kezdetét. 1940. április 3-tól a kivégzések helyeire indultak a szállítmányok az osztaskovi, sztrobelszki, kozelszki NKVD táborok, valamint a nyugati-ukrajnai és belorussziai börtönök hadifoglyaival. A hozzátartozóik, a deportált feleségek, gyerekek, szülők, testvérek száma elérte a 66 000 főt.

Több tízezer embernek a deportálás egyenlő volt a halálos ítélettel. A szülőföldjüktől és hazájuktól elszakított lengyeleket heteken keresztül tartották fogva a fűtés, víz és tisztálkodási lehetőség nélküli marhavagonokban. A deportáltak a szovjet kazahsztáni éhségstryeppe szélsőségesen primitív világában találták magukat. Vályogvisekben vagy sárkunyhókban laktak, iskolák, kórházak nélkül. Nyáron a hőmérséklet elérte a 45 fokot, télen pedig -50 fok alá is eshetett.

A deportálás az úgynevezett speciális kitelepítési rendszerben, azaz a száműzés legnehezebb formájában történt. Ez azt jelentette, hogy a deportáltakat megfosztották a polgári jogaiktól, és rabszolgamunkát végeztek velük fizetés nélkül. A lakhelyüket pedig nem hagyhatták el. A kiadott direktívák szerint az áttelepültek a munkavállalásnál nem számíthattak az állam segítségére. Saját költségeikre kellett életkörülményeiket megteremteniük, s mint ellenforradalmi elemek pedig állandó megfigyelésnek és provokációknak voltak kitéve.

A nélkülözést a gyerekek viselték a legnehezebben, halandóságuk elérte a húsz százalékot.

A szovjethatalom által elrendelt négy deportálási hullámban: 1940. február 10-én, április 13-án, június 29-én és 1941. június 20-án a Szovjetunió belsejébe — a legóvatosabb számítások szerint is — legkevesebb 320 000 lengyelt hurcoltak el. Az emigráns lengyel kormány számításai szerint a kitelepítettek száma elérte a 880 000 főt. A lengyel becslések a deportáltak számát általában 900 000 és 1 500 000 közé teszik.

A politikai megfontolások miatt a nyugati hatalmak hosszú éveken keresztül cinkosai voltak a szovjeteknek a katóy-i tömegmészárlás eltusolásában. Azonban a lengyel társadalom fáradhatatlan — és nem egyszer veszélyekkel járó igyekezetének — valamint Lengyelország Nyugaton élő barátainak köszönhetően az elrejtett igazság lassan felszínre került. Világossá vált, hogy a szovjet propagandagépezet által gyártott hazugságaradat (amelyet a hírhedt *Burgyenko* bizottság jelentésére építettek) tovább nem tartható. 1990-ben *M. Gorbacsov* a SZKP KB Nemzetközi Szekciója vezetőjének, *V. M. Falinnak* a

tanácsára kénytelen volt elismerni a szovjetek bűnösségét; eddig az oroszok soha nem adtak ki nyilatkozatot, amelyben a katyń-i mészárlásért a Szovjetunió kormányát nevezték volna felelősnek. Ehelyett „sztálini gyilkosságnak” nevezik.

1990. április 13-án a TASSZ a következő közleményt adta ki:

„A szovjet és lengyel állam képviselőinek találkozásai alkalmával, valamint a társadalom széles rétegeiben már hosszú ideje napirenden van az 1939 szeptemberében internált lengyel katonatisztek halála körülményei kivizsgálásának a kérdése. A két ország történészei pontosan megvizsgálták a katyń-i tragédia körülményeit, és felkutatották a fellelhető dokumentumokat.

Az utóbbi időben a szovjet levéltárosoknak és történészeknek sikerült megtalálniuk bizonyos dokumentumokat, amelyek a Szovjetunió NKVD kozelszki, sztrobelszki és osztaskovi táborában tartott lengyel katonákra vonatkoznak. Ezekből az derül ki, hogy a fenti három lágerben fogva tartott 15 000 lengyel tisztből 394 személyt 1940 áprilisában és májusában a Grazoveczbe helyeztek át. A többi személyt a szmolenszki, vorosilovgradi és kalinyini körzetek NKVD igazgatóságainak „rendelkezésére adták át.” Ez a tény azonban a szovjet állambiztonsági szerv beszámolóiban sehol sem található.

A levéltári dokumentumok összessége arra enged következtetni, hogy a katyń-i erdőben elkövetett gyilkosságért közvetlenül Berija, Mjerkulov és segítők felelnek.

A szovjet fél mély sajnálatát fejezi ki a katyń-i tragédiával kapcsolatban és kijelenti, hogy ez a mészárlás a sztálinizmus egyik legsúlyosabb bűntette.

A felkutatott dokumentumok másolatai átadásra kerülnek a lengyel fél számára.

A levéltári kutatásokat folytatják.”

A közleményt a szovjet rádió és televízió 1990. április 13-án, éjjel 1-kor tette közzé. Nem sokkal utána Mihail Gorbacsov rendeletet adott ki, mely értelmében kutatásokat kell végezni a lengyel-szovjet történelem azon eseményei után, amelyekben a szovjet fél kárt szenvedett.

Az orosz fél átadta a lengyeleknek a katyń-i dokumentáció egy részét is, hitelesített másolatban. A teljes dokumentumanyag még mindig nem került Lengyelországba. Nehezen ugyan, de elkezdődtek a két állam képviselői (Szovjetunió szétesése után Ukrajnával is) közötti tárgyalások az exhumálások és méltó megemlékezések ügyében. Hosszú évekbe és sok erőfeszítésbe került, hogy a tömegsírok háborús temetők legyenek és nem csak emlékművek. Lengyelországot a Harc és Mártíromság Emlékét Őrző Tanács képviselte. A leendő temetők alapköveit II. János Pál pápa szentelte fel. Elsőként 2000. június 17-én a harkovi katonai temetőt adták át. Utána következett a katyń-i és mjednojei katonai temető.

2008-ban Magyarországon, az Óbuda-Békásmegyeri Önkormányzat kezdeményezésére a III. kerületben egy teret Katyń-i Mártírok terének neveztek el. A tér melletti iskola falába egy emléktáblát helyeztek el a következő felirattal: „1940 tavaszán Katyń-ban a Szovjetunió legfelsőbb állami és pártvezetőinek döntése alapján az NKVD meggyilkolt közel 22 ezer lengyel hadifoglyot, a Lengyel Hadsereg tisztjeit, rendőröket és polgári személyeket. A katyń-i mészárlás célja a lengyel nemzeti elit kiirtása, és a független lengyel szellem elpusztítása volt. Katyń, lengyelek ezreinek tragédiája és hősiességének szimbóluma egyúttal az értékek iránti hűség, a hazugság és a hallgatás ellen az igazságért folytatott harc jelképe is. Drámai tanújele a totalitárius rendszerek baljós természetének.

Az áldozatok tiszteletére és intő jelként a jövő nemzedékek számára, a magyar és a lengyel nemzet évszázados szolidaritása és barátsága emlékére parkot nevezett el Óbuda-Békásmegyér Önkormányzata Óbudán az Úr 2008. esztendejében."

Budapest főváros valamint a Harc és Mártíromság Emlékét Őrző Tanács közös kezdeményezésére 2010-ben egy emlékművet helyeznek el a park területén.

Forrás

https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Mako/marosvidek/marosvidek_2009_2/pages/001_lengyel_magyar_ket_jo_barat.htm

Katyn /Katyn'/

Lengyel történelmi dráma, 117 perc, 2007

A 81 éves Andrzej Wajda rendező Katyn című alkotása egyike annak az öt filmnek, amit a legjobb külföldi filmnek járó Oscar-díjra jelöltek 2008-ban. Wajda filmje a második világháború alatt történt katyni mészárlás történetét meséli el, amikor a szovjetek több mint tizenötezer elfogott lengyel tisztet és civilt - köztük Wajda édesapját - ölték meg egy erdőben. Az 1940-ben meggyilkolt emberek holttesteit rejtő tömegsírokat a német hadsereg fedezte fel 1943-ban. Wajda megrendítő hitelességgel ábrázolja a 66 évvel ezelőtti eseményeket. A történet túlmutat a fogva tartott, kétségbeesett, életben maradásukban az utolsó pillanatig reménykedő katonák sorsán, velük egyenrangú, sőt hangsúlyosabb helyett kapnak a filmben feleségeik, testvéreik, szüleik, akik öt évig semmit sem tudtak és semmilyen hírt nem kaptak szeretteikről. A dráma szinte végig néma csendben, zenei aláfestés nélkül zajlik. Minden jelenet és történet önmagában is katartikus. A tisztek kivégzése az utolsó percekre marad. Sokkoló végjáték a vásznon: egyesével tarkón lövik a tiszteket, majd bezuhannak a tömegsírba.

Lengyel menekültek Rákoscsabán 1939-1945

Rákoscsaba 1950-ig önálló település volt. A szájhagyomány szerint a nagy népvándorlások korát átvészelő hunok egy kis csoportja a mai Rákoscsaba területén húzta meg magát, s a helyet vezetőjük, Attila hun király fia, Csaba királyfi után nevezték el Rákoscsabának („Chabaracusa”) Ezen vélt vagy valós kötődést számos utca- és térnév is megjeleníti.

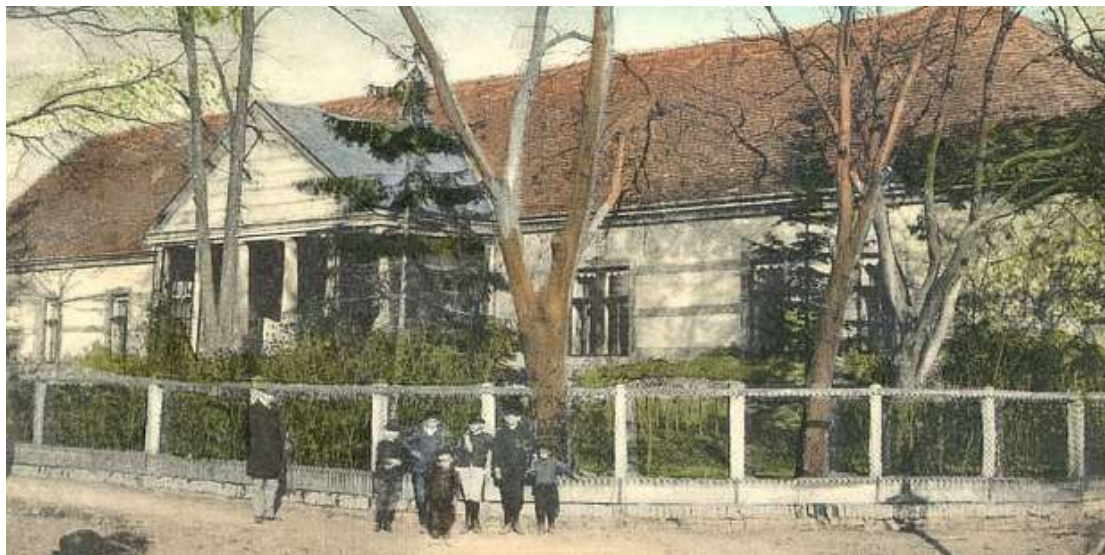
A település neve a Százdi apátság 1067-ben keletkezett alapítólevelében tűnik fel először, mint Chaba racusa (Csaba Rákosa). A kora középkortól kezdve Csabarákos formában is említik. A területet Géza magyar fejedelem adta hűbértokként az Aba nemzetségbeli Péter ispánnak, a hozzá rendelt 6 szőlőművessel és 12 földművestanyával együtt. Péter ispán viszont egy környékbeli monostor rendelkezésére bocsátotta. Az Árpád-kori templom félköríves szentélyét 1904-ben, a református templom építésekor tárták fel. 1535 után birtokosa Werbőczy István volt. Több birtokos következett, az utolsó a török időkig a Ráday család volt. A török hódoltság után szinte teljesen elnéptelenedett, a lakosság pótlására svábokat és szlovákokat telepítettek be. Rákoscsaba lakossága Rákóczi oldalán részt vett a Rákóczi-szabadságharcban is; maga Rákóczi Ferenc is eltöltött egy éjszakát a faluban (1705. július 4-5.) Később, 1848-ig a Laffert család tulajdonában volt. Rákoscsabának ekkor kb. 1000 lakosa volt. A helyi római katolikus templomban kötött házasságot Jókai Mór és Laborfalvi Róza 1848. augusztus 29-én, melyet egy emléktábla is jelez a templom falán. A lakosság száma 1910-ben 5000-re, 1941-ben 15 000-re növekedett. Jelentős volt az iparosok aránya.

Rákoscsaba a Magyarország 1941-es Katonai Felmérése térképen

Rákoscsabát 1950. január 1-jével – számos fővároskörnyéki településsel együtt – Budapesthez csatolták, jelenleg a XVII. kerület része.

A mai piactér helyén állt a község egykori földesurainak, a Laffert bárók kastélya. Az 1800-as évek elején épült, többször bővített kastélyt az 1940-es években lebontották.

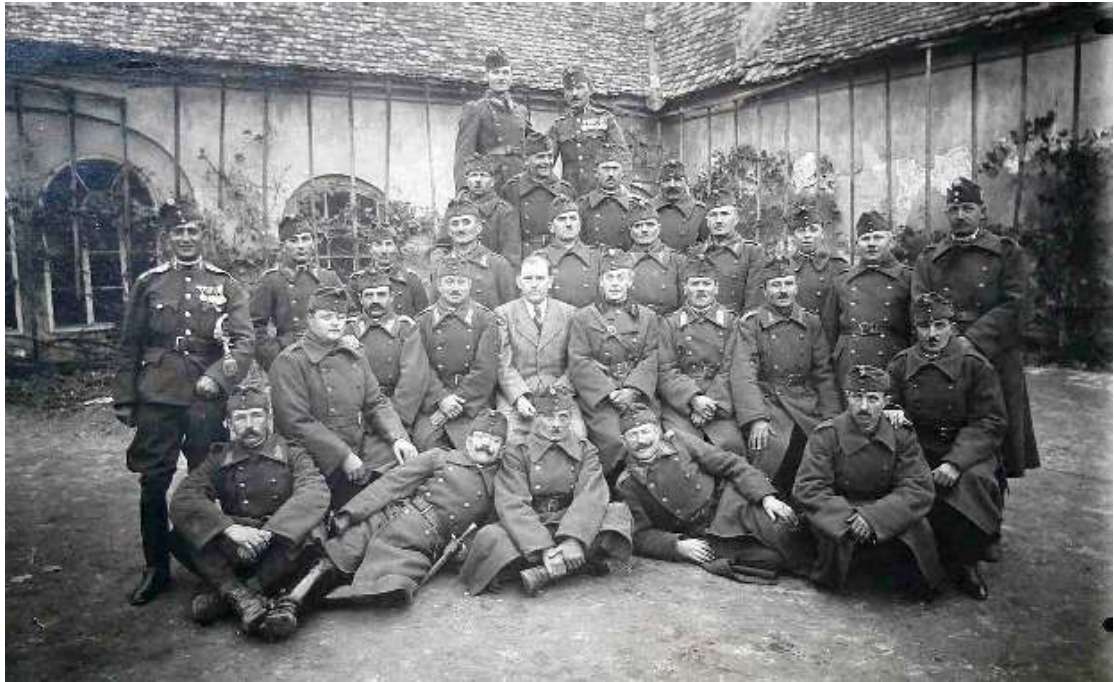
Az 1883-ban felvett kataszteri térképen jól látszik az U alakú kastély, mögötte az angolpark, és a kastély előtt lévő parkosított terület.

RÁKOSCSABA 1905. Báró Laffert Kastély, régi képeslap / RÁKOSCSABA 1915 Count Laffert Castle vintage postcard - Helytörténet Webshop

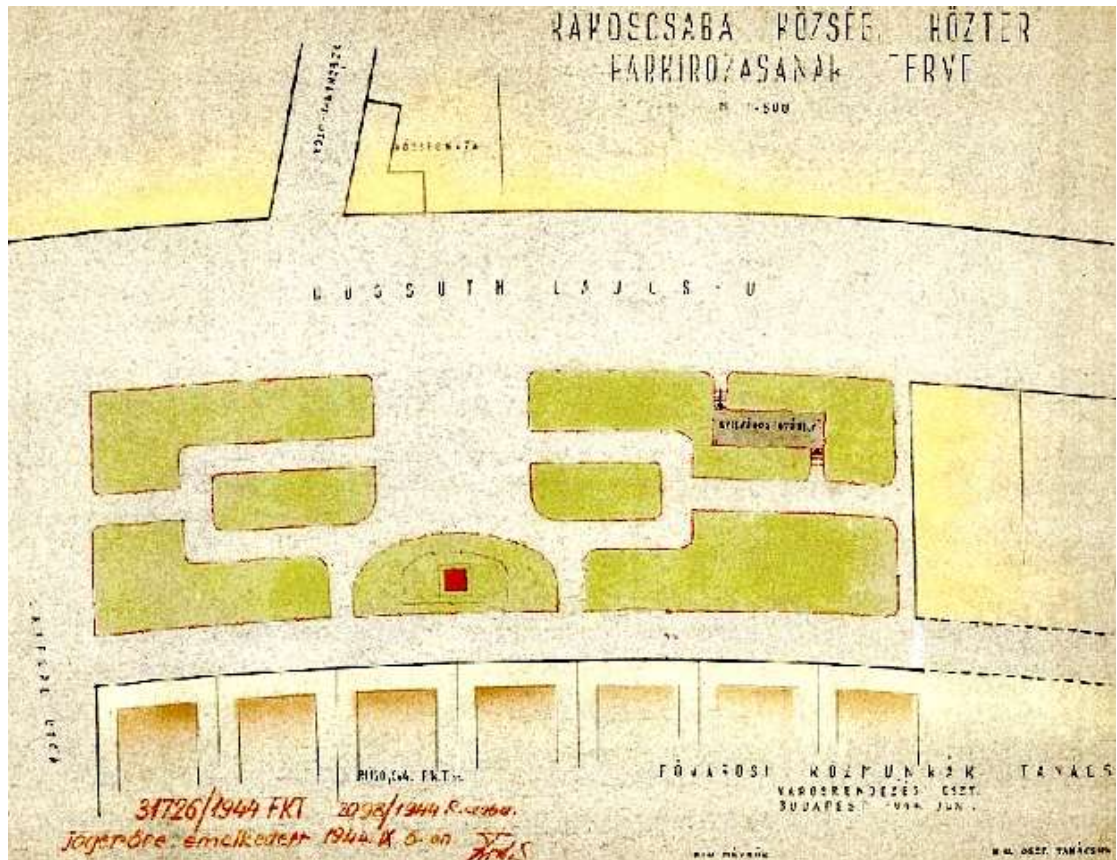
A kastély belső udvara / kb. 1910 /.

A II. világháború alatt a kastélyban katonai menekülttábor működött. Magyar katonák a már leromlott állapotú kastély udvarán /1939 november/.

A báró Laffert család kastélya Rákospalotán

1941. január 29-én meghalt a kastély utolsó lakója báró Schell Gyuláné sz: Antos Ilona. A menekülttábor 1943-as bezárása után a kastély elbontásra került, helyére 1944-ben közparkot terveztek, de az élet mást hozott. /Tervlap, készítette a Fővárosi Közmunkák Tanácsa 1944 Június/

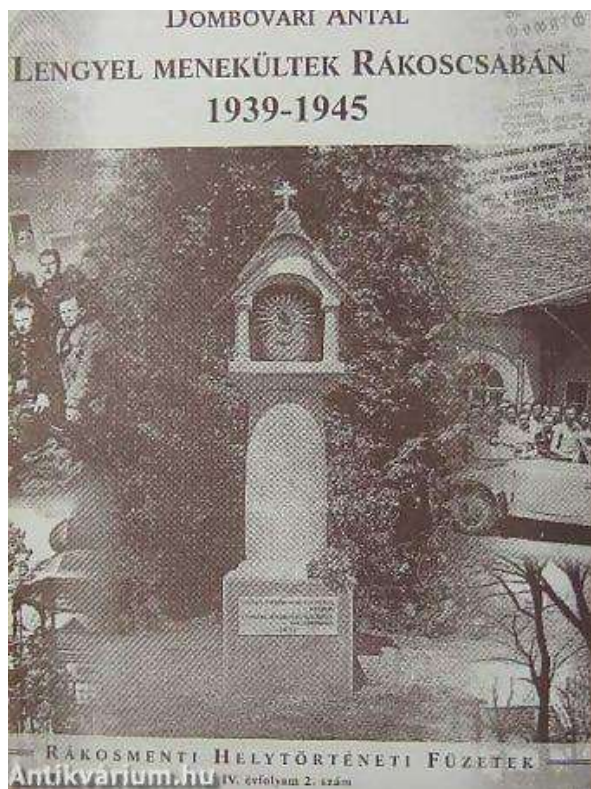
Forrás:

<http://rakocsaba.hu/az-egykori-laffert-kastely/>

<https://gallery.hungaricana.hu/hu/BudapestGyujtemeny/8574/?img=0>

Dombóvári Antal (Budapest, 1941. január 20. – 2016. január) magyar pedagógus, helytörténész, a Rákosmente televízió „Helytörténeti kalandozások” című műsorának állandó közreműködője. Több évtizedes pedagógiai munkássága mellett nagyon sokat tett Budapest XVII. kerülete illetve a kerület egyes településrészei történelmének feltárásáért. Az 1990-es évek elejétől gondozta a Helytörténeti Gyűjteményt és részt vett a publikálandó helytörténeti füzetek anyagainak összeállításában, valamint a városrészeket bemutató több kiállítás megszervezésében. Ő szerkesztette a Rákosliget című városrészi folyóiratot.

SZERZŐ

Dombóvári Antal

SZERKESZTŐ

Ádám Ferenc

FORDÍTÓ

Olejník Marek

Kiadó: Erdős Renée Ház
Muzeális Gyűjtemény
és Kiállítóterem

Kiadás helye: Budapest

Kiadás éve: 2006

Kötés típusa: Ragasztott papírkötés

Oldalszám: 79 oldal

Sorozatcím: Rákosmenti
Helytörténeti Füzetek

Kötetszám:

Nyelv: Magyar

Méret: 19 cm x 14 cm

ISBN: 963-87177-1-8

Megjegyzés: Megjelent 500 példányban. Fekete-fehér fotókkal. Lengyel nyelvű összefoglalóval.

Lengyel menekültek Rákoscsabán 1939–1945

Sok évvel ezelőtt, amikor elkezdtem intenzíven kutatni a XVII. kerület múltját, egy kedves kolleganóm – *Nyerges Gyuláné, Uti Julianna* – édesapjától érdekes kiadványt kaptam kölcsön. Az írás a rákoscsabai internált lengyel katonatisztek helyi naplója volt, 1941-ből. Ezt a példányt Kruszewski főhadnagy kézírásával dedikálta: „*A Rákoscsabán internált lengyel tiszteket körülvevő szívélyes kapcsolatok emlékére, 1941. X. 15.*” A lapot néhány grafikával illusztrálták. Lefénymásoltam, egy példányt adtam a Rákosmenti Helytörténeti Gyűjteménynek, egy példányt eltettem azzal a gondolattal, hogy majd egyszer valakivel lefordítatom a dokumentumot. Később, a fővárosi levéltárban kutatva a rákoscsabai iratokat, rábukkantam néhány olyan forrásra, mely szintén említette a csabai lengyel katonákat. Ekkor már fényképem is volt arról a Mária szoborról, melyet a lengyel internáltak állítottak emlékül az egykori katolikus kör bejáratának jobb oldalán. 1999. szeptember 25-én szentelte újra az emlékművet *dr. Mandula József* magyar és *Zbigniew Cernaik* lengyel pap. Az ünnepségen *Roman Kowalski* konzul mondott ünnepi beszédet. Ma az emlékoszlop egyike a hazánkban található lengyel emlékhelyeknek.

1939. augusztus 23. – Moszkvában Sztálin jelenlétében aláírta Molotov és Ribbentrop a megneemtámadási szerződést, mely Kelet-Európát felosztotta német és szovjet befolyási övezetre. Szeptember 1. – Németország megtámadta Lengyelországot. Ezzel kezdetét vette a második világháború. Szeptember 17-én a szovjet csapatok is megtámadják Lengyelországot és elfoglalják a megneemtámadási szerződés szerinti részt.

Már másnap, 18-án, Ungváron értekezletet tartott báró *Perényi Zsigmond*, Kárpátalja kormányzói biztosa, ahol megbeszéltek a lengyel menekültek elszállásolásával és továbbszállításával kapcsolatos tennivalókat. Mintegy 100 000 lengyel menekült érkezett Magyarországra. Hivatalosan megnyitotta hazánk a teljes magyar-lengyel határt a menekültek befogadására.

A világháború idején – 1939. szeptember 1-jétől 1945. május 8-ig – állandóan voltak változó létszámban lengyelek a mai XVII. kerület községeiben. A Rákoscsabán tartózkodó lengyel menekülteket három csoportba lehet sorolni: Menekülttáborba került tisztek és katonák – hivatalos elnevezésük „internált lengyel katonák” volt. A rákoscsabai gazdákhöz hosszabb-rövidebb időre dolgozni jött, az ország területén lévő más katonai internáló táborokból számos menekült katona. Végül kis számban csabai családoknál akadtak polgári menekültek is. „*Az ország területén ezrével éltek olyan lengyel menekültek, akik sem polgári, sem katonai táborban nem voltak nyilvántartva.*”

Először a civilekről teszek említést. Az első hivatalos lengyel menekült *HRIKOCION MARTAN* volt. A Külföldiek Ellenőrző Központi Hivatal Rákoscsabát jelölte ki részére lakhelyül. Minden hónap 7. napjáig köteles volt jelentkezni a helyi csendőrőrsön, ahol munkahelyet és lakhelyet kellett igazolnia. Hrikocion 1917. augusztus 18-án született Przilisben, nőtlen, szobafestő. A másik civil menekültre Novák Jánosnénál „találtam” rá. Ő Rákoscsabán, a Kossuth Lajos utca (ma Péceli út) 14-ben lakott. Emlékezete szerint 8 éves lehetett, amikor az emlékkönyvébe rajzolt egy lengyel férfi, egy másik, pedig fényképet is adott a családnak emlékül. A fénykép hátoldalán olvasható dátum: 1940. november 20. *Tadeusz Dregienicz* és fia *Jerzy* Balatonboglárról került Rákoscsabára, rövid időre. Tadeusz a balatonboglári lengyel gimnáziumban tanított történelmet, fia 1948-ban Lengyelország magasugró bajnoka volt. A rajz alatt jól olvasható a dátum: 1942. január 30. Az aláírás *Bol Janiski*.

A menekültek második – nagyobb – csoportja a munkára idejött lengyel katonáké volt. Ők csabai gazdákhöz kerültek mezőgazdasági munkára. Így érkezett Szabó Lajoshoz *Krzystek Andrzej*. Egy fényképet ajándékozott Andrzej egy csinos 17–18 éves rákoscsabai kislánynak, *Vida Marikának*, akinek a húga, *Vida Katalin* (ma *Komár Jánosné*; lakása: Rákoscsaba, Korsó u 7.) megőrizte ezt a képet. A fényképen egy nagy csoport látható az egykori Laffert-kastély belső udvarán, Kómár Jánosné az ajándékozót is megmutatta. A kép hátoldalán a következő írás olvasható: „*Emlék Vegett Kedves Mariszka és egész család Krzystek Andrzej*”

Varsó elestével egy időben jelentek meg Rákoscsabán a menekültek harmadik csoportjába tartozók, a menekült lengyel katonák. Kezdetben az egykori Laffert-kastélyban szállásolták el őket. Abban az időben Schell-kastélynak ismerte a falu népe az épületet, mert az utolsó Laffert – *Laffert Matild* – lánya, *Antos Ilona* második férje báró *Schell Gyula* volt. Ekkor csak átmenő lengyel katonaság fordult meg a községben.

Hogy mikor alakult ki a kastélyban az internált lengyel katonák tábora, azt nem lehet pontosan megállapítani. Tény azonban, hogy a kastély lakója báró *Schell Gyuláné*, született *Antos Ilona* 1941. január 29-én meghalt, Rákoscsabán temették el két nappal később. Mivel házasságuk nem volt felhőtlen, a férj nem lakott a csabai kastélyban. Így *Antos Ilona* halálával a kastély megüresedett. Vélhető, hogy mivel már korábban is volt a kastélyban átmeneti szállás a menekült lengyel katonák számára, a Honvédelmi Minisztérium (HM) intézkedésére alakult át a kastély internált lengyel katonák táborává.

Rákoscsaba főjegyzője 1940. június 27-én egy belügyminisztériumi körlevélre az alábbiakat válaszolta: „*Tisztelettel jelentem, hogy Rákoscsaba községben menekült tábor nincs. Itt csak katonai menekült tábor van.*” Valószínűleg a levélváltás idején állt szervezés alatt a rákoscsabai tábor felállítása. A HM 1940. augusztus 9-i rendelete alapján a Szeged–Alsóközponti tábort a Budapesttől 23 kilométerre lévő Rákoscsabára telepítették át. A tábor parancsnokává *Csathó Sándor* századost nevezték ki, aki a parancsnoki tisztséget 1941. július 10-én *Ayer András* főhadnagynak adta át. A tábor rangidőse 1941. május 2-ig *Polaczek Henrik* őrnagy volt, majd ezt a tiszteket *Moszczenski Tadeusz* viselte. A szállásmesteri tisztséget a kezdet kezdetétől kezdve *Nyez József* főhadnagy, az összekötőtiszt szerepét, pedig a magyarul is tudó *Bankowski József* főhadnagy látta el. A tábor átlagos létszáma 140 fő volt, köztük egy tábornok, húsz törzstiszt hatvan idősebb és fiatalabb tiszt, mintegy negyven családtag, valamint húsz legénységi állományú.

A lengyel hadsereg Rákoscsabán internált tisztjeinek „tábori naplója”, a *Jednodniówka* 1941 júliusában jelent meg. Szerkesztő bizottsága *Mgr. Tadeusz Moszczenski* alezredes, táborvezető, *Zygmunt Zaboklicki* alezredes a kulturális szekció vezetője és *Jan Kruszewski* főhadnagy, a Kaszinó alelnöke volt. Példányszáma ismeretlen, de néhány rákoscsabai lakos ma is őriz belőle egyet-egyét.

Az első oldalon Moszczenski kifejtette a *Jednodniówka* megjelenésének célját. „*Az internált lengyel katonák képviselőjének utasítása értelmében kötelesek vagyunk a vendég magyar földön történt tartózkodásunk nyomát hagyni, hogy a jövő történésze olyan valami forrásokat találjon, amelyből objektíven megírhatja itteni tartózkodásunk történetét. A Rákoscsabai Tiszti Tábor szívesen felkarolta e gondolatot.*”

Lássunk ezután a tábori hangulatokból néhányat.

„*Mint a villámsújtotta fának, az év alkonya előtt szétszórt leveleit, dobált bennünket a száműzöttek végzete a rákoscsabai táborba. Magához öleltek akárcsak a viharban, az ütött-kopott, romosodó falu luggatott fedelű házai és maga is elcsodálkozott, hogy a »polákok« egy maréknyi csoportja, motyóikon gubbasztva kenyér darabkákon osztozkodik és azt együttérző szívélyes mosollyal izesíti. (...) Társaink egy része sebtében elfoglalta állandó*

lakhelyéül az említett kastélyt, mások, a szerencsésebbek a település lakossága között kerestek lakást. És itt, mint ahogy más táborban is, a telep lakossága a legmagasabb értékmerővel – az emberi szív ércéjével kezdtek bennünket értékelni.(...) És akkor, amidőn Lengyelország földjén Krisztus csak az emberi szívekben született meg, midőn az istálló romokban hevert, nálunk karácsonyi lakoma közepette született olyan meleg, túlfűtött és érzelem teli hangulatban, hogy Szűz Máriának még be sem kellett Őt takargatnia. Amikor Trojanowski tábornok szót kért, amidőn régebbi a családtagok és a rokonság körében töltött karácsonyestékről beszélt, amidőn a szentelt ostyát a tisztekkal és a legénységgel megtörte, az emlékek áradat feltört,... széttörte az önuralom támfalait és könnyek öntözték az elfogódott, elérzékenyült arcokat. Az öreg tisztelendő Krozka úgy sírt, mint egy gyermek. (...) Az ünnepi vacsora után a tábori káplán éjjeli misét tartott a »Katolikus Domban« az un. »Kultúrházban« Az istentisztelet minden bizonnyal eltörülhetetlen emlék marad... (...) Hiszitek-e, ha elmondom, hogy amikor mi ezt a »hangversenyt« Újtelepen a magyar templomban megismételtük, a magyarok által nem érthető szöveg ellenére, szem nem maradt szárazon. (...) A karácsonyi ünnepek előtt tizenegynéhány nappal, Háziasszonyom Juhászné Nyitó Andrásné, Mária, teljesen váratlanul a magyar Nemzeti Bank engedélyét nyújtotta át nekem, amely női ruhának a kiküldését engedélyezi. Egyidejűleg az asztalomon terem egy lepecsételt csomag és a feszélyezett, zavarban lévő magyar asszony megmagyarázta, hogy a feleségemnek küldi ezt az ajándékot és arra kér, hogy egyezzem bele ebbe...mert esetleges ellenkezésem fájdalmat okozna neki. További beszélgetésünkön kiderült, hogy ez az Ő egyetlen ünneplő selyemruhája... (...) ...meg kell említenem, hogy egy akarattal, emelkedett lelkiállással az Ostrobramskai Szűz Máriának kápolnát ajánlunk fel Rákoscabán, amely a plébánia templommal szemben lesz felállítva.”

Jan Stolarski egykori menekült szerkesztésében megjelent 1999-ben Lengyelországban egy könyv „Magyarországi lengyel menekültek visszaemlékezései” címen. A magyar fordítás 2000-ben látott napvilágot hazánkban. Pawel Stepkiewicz – 1939 októberének első napjaiban került Magyarországra, első tábor a Győrben volt – alzászlós-örmmester, a Kaszinó büfése is szerepel ebben a visszaemlékezésben, melyet már főhadnagyként vetett papírra Lengyelországban: „Az otthontól való távollét, a bizonytalan jövő a legtöbb internáltat kikököntette korábbi életritmusából. Így érthető volt a fokozott érzékenység, amikor az ártatlan viccnek számító megjegyzésekre is párbaj kihívás volt a válasz. (...) reggeli közben Rajthar hadnagy megkérdezte az »Öreget«, Józef Bankowski gondnoksági tisztet, a tábori ellátás vezetőjét, az első világháború előtti nyíregyházi huszárezred valamikori strázsamesterét, hogy azokban az időkben, amikor ő szolgált, a huszároknak egylovetű karabélyuk volt-e. Az »Öreg« különösen sértve érezte magát, (...) miszerint ő olyan karabélyból lőtt volna, amelyet mintegy száz éve kivontak már a használatból. Ő, a hatvanéves főhadnagy, az idős, jó lelkű veterán, ráadásul öregcserkész nem vette tréfára a dolgot...” Másnap hajnalban az erdő szélén párbajjal akarta a sértést megtorolni. Társainak azonban nehezen, de sikerült lebeszélni erről az öreg huszárt.

Itt kell külön megemlékezni Józef Bankowski főhadnagyról. 2004. február 19-i dátummal érkezett egy levél az Országos Lengyel Kisebbségi Önkormányzat mellett működő Lengyel Múzeumba. A levelet Bankowski főhadnagy unokája, Roman Bankowski írta. Keresi nagyapja emlékeit, ehhez kér segítséget. Leveléből kiderült, hogy a nagyapa 1878-ban született Galiciában, Stebnikben. 1899–1918 között az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregében szolgált. 1899–1912 között a 77. gyalogezred örvezetőjeként Jaroslawban állomásozott. 1912-ben önkéntesként jelentkezett a nyíregyházi huszárokhöz, ahol az 5. lovasszázad altisztje lett. (Levelében Roman Bankowski utalt arra, hogy birtokában van egy dokumentum, melyen látható a rákoscsabai bélyegző. Kérésemre e dokumentum másolatát elküldte, így munkámhoz fel tudtam használni.) Önkéntesi sorszáma 1735 volt, katonai nyilvántartási száma, pedig 19. „Assentjahr 1912 Blatt No. 19. Vor und Zuname

Bankowski Jozef (...) Assentiert und eingeteilt am 14. November 1912 freiwillig (...) zum k.u.k. Husarenregiment No. 14. Eingereicht am 14. November 1911” 1916 januárjában áthelyezték a Lublini Kormányzóságba, beosztása maradt I. osztályú gazdasági altiszt Itt szolgált 1918. november 3-ig, amikor a kormányzóság megszűnt. Az első világháború után 1918-tól 1927-ig, nyugdíjba vonulásáig a lengyel hadsereg katonája volt. 1939-ben – 61 évesen – ismét behívták őt, így került hazánkba. Az unoka levelében megírta, hogy Bankowski főhadnagy katonai iratait, kitüntetéseit magával hozta és itt valamilyen hivatalos fórumon leadta azokat. Az idézett és bemutatott okmánymásolaton jól olvasható Csorna főjegyző hitelesítő aláírása és Rákoscsuba hivatalos körbélyegzőjének lenyomata. A Hadtörténeti Intézetben csak a névkatalógusban találtam rá utalást, a rákoscsabai községi irattárat az 1944. december 28-án beözönlő román katonaság felégette, így valószínűleg minden emlék eltűnt a lengyel főhadnagy után.

A rákoscsabai tábor 1943-ban bezárták, lakóit átköltöztettek Dömsödre.

A végére hagytam azt az igen kevés anyagot, amit rákoscsabai emberek körében sikerült összegyűjtenem. A helyi újságok több alkalommal közölték rövid felhívásomat, melyben érdeklődtem az esetleges szemtanúk után. Az egyik ilyen jelentkező *Nagy Béláné*, a rákoscsabai Péceli út 103. szám alatti lakos volt. Elmesélte, hogy édesapja, *Laczkó Ágoston* igen jó baráti viszonyba került két internált lengyel tiszttel. Egyikük *Jan Lapinsky* mérnök-hadnagy volt, aki a krakkói „Európa” szálloda tulajdonosaként vonult be. A másik tiszt *Henrik Pierzchalsky* hadnagy volt, a táborban a büfé főnöke. Az emlékező szerint Pierzchalsky Varsóból került Rákoscsubára és elmondása szerint civilként, egy pisztollyal dobták át őt a határon. Amikor a csabai tábor megszűnt, a hadnagy Dömsödre került. A barátság tovább tartott a háború után is. *Laczkó Ágostont* 1943-ban behívták katonának, hosszú ideig nem kapott hírt róla családja. Hazatérése után sokáig levelezett a két lengyel tiszttel. Nagy Béláné nagynénje az 1960-as évek második felében járt Lengyelországban, és találkozott a krakkói szálloda tulajdonossal, aki megadta nekik Pierzchalsky varsói címét.

Pomaháziné Selényi Julianna, aki valamikor a kerületi főposta egyik vezető beosztású dolgozója volt, említette, hogy Rákoscsubán a Borsfa utca elején is lakott egy *Picsevszki Szaniszló* nevű lengyel férfi. Más helyi forrás *Pencsánszki László* századost említ. A visszaemlékező szerint a lengyel férfi felesége Sárosi lány volt, Sárosi József testvére. József első felesége – *Matus Piroška* – emlékezete szerint egy kis bőrdíszműves üzlete volt a lengyel férfinak, akit igen becsületes embernek ismert. Sajnos, ma már nem lehet a fentieket egyértelműen bizonyítani, ma élő hozzátartozókat nem találtam.

Lengyel-magyar két jó barát – tartja a mondás. Erről a barátságról tettek tanúbizonyságot a magyar emberek egy olyan korban, amikor emberekre halál várt származásuk, vallásuk miatt. Ezrekre tehető azoknak a menekült lengyeleknek a száma, akik menedéket találtak Magyarországon, s e nélkül a menedék nélkül nem biztos, hogy átvészelték volna a zivataros éveket. Büszke vagyok arra, hogy a rákoscsabai emberek befogadták azokat, akiknek egyik napról a másikra el kellett hagyniuk hazájukat. Nemcsak befogadták őket, hanem a körülményekhez képest egy kicsit pótolták a családot, a barátokat.

Felhasznált források és irodalom

Budapest Főváros Levéltára, Rákoscsaba iratai 1939–1945

Hadtörténelmi Intézet Levéltára, Lengyel emigránsok névkatalógusa

Gödöllői Hírlap, 1937–1940

Hadtörténelmi Közlemények, 1973/4.

Jednodniówka (fordította: dr. Hámor Béla)

Menekült rapszódia Lengyelek Magyarországon 1939–1945. Szerk. Jan Stolarski, Szenyán Erzsébet. Bp. 2000.

Magyarország történelmi kronológiája I-III. Főszerk. Benda Kálmán. Bp. 1981.

Lagzi István: Tanulmányok a magyarországi lengyel emigráció történetéből. Szeged. 1979.

Lagzi István: Uchodzcy Polscy na Wegrzech. Warszawa. 1980.

Rákosi hírlap, 1939–1940

A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944. Szerk. Ránki György, Pemplényi Ervin, Tilkovszky Loránt, Juhász Gyula. Bp. 1968.

Forrás: <http://www.bpht.hu/historiak/60.pdf>

A Budapesti Honismereti Társaság kiadásában megjelent Budapesti Helytörténeti Emlékkönyv IV. kötetében megjelent szöveg. 2008. április 18.

DOMBÓVÁRI ANTAL

Lengyel menekültek Rákoscsabán 1939–1945

— *Második közzététel* —

Bevezetés.

Sok évvel ezelőtt, amikor elkezdtem intenzíven kutatni a XVII. kerület múltját, egy kedves kolleganóm - Nyerges Gyuláné, Uti Julianna - édesapjától egy érdekes kiadványt kaptam kölcsön. Az írás a rákoscsabai internált lengyel katonatisztek helyi naplója volt, 1941-ből. Ezt a példányt Kruszewski főhadnagy kézírásával dedikálta: „A Rákoscsabán internált lengyel tiszteket körülvevő szívélyes kapcsolatok emlékére, 1941.X.15.” A lapot néhány grafikával illusztrálták. Lefénymásoltam, egy példányt adtam a Rákosmenti Helytörténeti Gyűjteménynek, egy példányt eltettem azzal a gondolattal, hogy majd egyszer valakivel lefordítatom a dokumentumot. Később, a Fővárosi Levéltárban kutatva a rákoscsabai iratokat, rábukkantam néhány olyan forrásra, mely szintén említette a csabai lengyel katonákat. Ekkor már fényképem is volt arról a Mária szoborról, melyet a lengyel internáltak állítottak emlékül az egykori katolikus kör bejáratának jobb oldalán. 1999. szeptember 25-én szentelte újra az emlékművet dr. Mandula József magyar és Zbigniew Cernaik lengyel pap. Az ünnepségen Roman Kowalski konzul mondott ünnepi beszédet. Ma az emlékoszlop egyike a hazánkban található lengyel emlékhelyeknek.

1939 augusztus 23. Moszkvában Sztálin jelenlétében aláírta Molotov és Ribbentrop a meg nem támadási szerződést, mely Kelet-Európát felosztotta német és szovjet befolyási övezetre. Szeptember 1. Németország megtámadta Lengyelországot. Ezzel kezdetét vette a második világháború. Szeptember 17-én a szovjet csapatok is megtámadják Lengyelországot és elfoglalják a meg nem támadási szerződés szerinti részt.

Már másnap, 18-án, Ungváron értekezletet tartott báró Perényi Zsigmond, Kárpátalja kormányzói biztosa, ahol megbeszélték a lengyel menekültek elszállásolásával és továbbszállításával kapcsolatos tennivalókat. Mintegy 100 000 lengyel menekült érkezett Magyarországra. Hivatalosan megnyitotta hazánk a teljes magyar-lengyel határt a menekültek befogadására.

A világháború idején - 1939. szeptember 1-jétől 1945. május 2-ig - állandóan voltak változó létszámban lengyelek a mai XVII. kerület községeiben. A Rákoscsabán tartózkodó lengyel menekülteket három csoportba lehet sorolni: menekült táborba került tisztek és katonák - hivatalos elnevezésük „internált lengyel katonák” volt. A rákoscsabai gazdákhöz hosszabb - rövidebb időre dolgozni jött, az ország területén lévő más katonai internáló táborokból számos menekült katona. Végül kis számban csabai családoknál akadtak polgári menekültek is. „Az ország területén ezrével éltek olyan lengyel menekültek, akik sem polgári, sem katonai táborban nem voltak nyilvántartva.”

Először a civilekről teszek említést. Az első hivatalos lengyel menekült HRIKOCION MARTAN volt. A Külföldiek Ellenőrző Központi Hivatal Rákoscsabát jelölte ki részére lakhelyül. Minden hónap 7. napjáig köteles volt jelentkezni a helyi csendőrőrsön, ahol munkahelyet és lakhelyet kellett igazolnia. Hrikocion 1917. augusztus 18-án született Przilisben, nőtlen, szobafestő. A másik civil menekültre Novák Jánosnénál „találtam” rá.

Ő Rákoscabán, a Kossuth Lajos utca 14-ben lakott akkor (ma Péceli út). Emlékezete szerint 8 éves lehetett, amikor az emlékkönyvébe rajzolt egy lengyel férfi, egy másik, pedig fényképet is adott a családnak emlékül. A fénykép hátoldalán olvasható dátum: 1940. november 20. Tadeusz Dregienicz és fia Jerzy Balatonboglárról került Rákoscabára, rövid időre. Tadeusz a balatonboglári lengyel gimnáziumban tanított történelmet, fia 1948-ban lengyelország magasugró bajnoka volt. A rajz alatt jól olvasható a dátum: 1942. január 30. Az aláírás Bol Janiski.

A menekültek második, - nagyobb - csoportja a munkára idekerült lengyel katonáké volt. Ők csabai gazdákhöz kerültek mezőgazdasági munkára. Így került Szabó Lajoshoz Krzústek Andrzej. Ő egy fényképet ajándékozott egy csinos 17-18 éves rákoscsabai kislánynak, Vida Marikának, akinek a húga Vida Katalin, Komár Jánosné (lakik: Rákoscaba Korsó u 7.) megőrizte ezt a képet. A fényképen egy nagy csoport látható az egykori Laffert kastély belső udvarán, Kómár Jánosné az ajándékozót is megmutatta. A kép hátoldalán a következő írásolvasható: *„Emlék Vegett Kedves Mariszka és egész család Krzystek Andrzej”*

Varsó elestével egy időben jelentek meg Rákoscabán a menekültek harmadik csoportjába tartozók, a menekült lengyel katonák. Kezdetben az egykori Laffert kastélyban szállásolták el őket. Abban az időben Schell kastélynak ismerte a falu népe az épületet, mert az utolsó Laffert - Laffert Matild - lánya, Antos Ilona második férje báró Schell Gyula volt. Ekkor csak átmenő lengyel katonaság fordult meg a községben.

Hogy mikor alakult ki a kastélyban az internált lengyel katonák tábora, azt nem lehet pontosan megállapítani. Tény azonban, hogy a kastély lakója báró Schell Gyuláné sz: Antos Ilona 1941. január 29-én meghalt, Rákoscabán temették el két nappal később. Mivel házasságuk nem volt felhőtlen, a férj nem lakott a csabai kastélyban. Így Antos Ilona halálával a kastély megüresedett. Vélhető, hogy mivel már korábban is volt a kastélyban átmeneti szállás a menekült lengyel katonák számára, a HM intézkedésére alakult át a kastély internált lengyel katonák táborává.

Rákoscaba főjegyzője 1940. június 27-én egy belügyminisztériumi körlevélre az alábbiakat válaszolta: *„Tisztelettel jelentem, hogy Rákoscaba községben menekült tábor nincs. Itt csak katonai menekült tábor van.”* Valószínűleg a levélváltás idején állt szervezés alatt a rákoscsabai tábor felállítása. A Honvédelmi Minisztérium 1940. VIII. 9.-iki rendelete alapján a Szeged-Alsóközpointi tábort a Budapeستől 23 km-nyire lévő Rákoscabára telepítették át. A tábor parancsnokává Csathó Sándor századost nevezték ki, aki a parancsnoki tisztséget 1941. július 10-én Ayer András főhadnagynak adta át. A tábor rangidőse 1941. V. 2.- ig Polaczek Henrik őrnagy volt, majd ezt a tiszte Moszczenski Tadeusz viselte. A szállásmesteri tisztséget a kezdet kezdetétől kezdve Nyez József főhadnagy, az összekötőtiszt szerepét, pedig a magyarul is tudó Bankowski József főhadnagy látta el. A tábor átlagos létszáma 140 fő volt, ebből: egy tábornok, 20 törzstiszt 60 idősebb és fiatalabb tiszt, mintegy 40 családtag, valamint 20 légénységi állományú.

A lengyel hadsereg Rákoscabán internált tisztjeinek „tábori naplója”, a „Jednodniowka” 1941 júliusában jelent meg. Szerkesztő bizottsága Mgr. Tadeusz Moszczenski alezredes, táborvezető, Zygmunt Zaboklicki alezredes a kulturális szekció vezetője és Jan Kruszewski főhadnagy, a Kaszinó alelnöke személyeiből állott. A példányszám ismeretlen, de néhány rákoscsabai lakos ma is őriz belőle egyet - egyet.

Az első oldalon Moszczenski kifejtette a „Jednodniowka” megjelenésének célját. *„Az internált lengyel katonák képviselőjének utasítása értelmében kötelesek vagyunk a vendég magyar földön történt tartózkodásunk nyomát hagyni, hogy a jövő történésze olyas valami*

forrásokot találjon, amelyből objektíven megírhatja itteni tartózkodásunk történetét. A Rákoscsabai Tiszti Tábor szívesen felkarolta e gondolatot.”

Lássunk ezután a tábori hangulatokból néhányat.

„Mint a villámsújtotta fának, az év alkonya előtt szétszórt leveleit, dobált bennünket a száműzöttek végzete a rákoscsabai táborba. Magához öleltek akárcsak a viharban, az ütött-kopott, romosodó falu luggatott fedelű házai és maga is elcsodálkozott, hogy a 'polákok' egy maréknyi csoportja, motyóikon gubbasztva kenyér darabkákon osztozkodik és azt együttérző szívélyes mosollyal izesíti. (...) Társaink egy része sebtében elfoglalta állandó lakhelyéül az említett kastélyt, mások, a szerencsésebbek a település lakossága között kerestek lakást. És itt, mint ahogy más táborban is, a telep lakossága a legmagasabb értékmérővel – az emberi szív ércéjével kezdtek bennünket értékelni.(...) És akkor, amidőn Lengyelország földjén Krisztus csak az emberi szívekben született meg, midőn az istálló romokban hevert, nálunk karácsonyi lakoma közepette született olyan meleg, túlfűtött és érzelem teli hangulatban, hogy Szűz Máriának még be sem kellett Őt takargatnia. Amikor Trojanowski tábornok szót kért, amidőn régebbi a családtagok és a rokonság körében töltött karácsony estékről beszélt, amidőn a szentelt ostyát a tisztekkel és a legénységgel megtörte, az emlékek áradat feltört, ...széttörte az önuralom támfalait és könnyek öntözték az elfogódott, érzékenyült arcokat. Az öreg tisztelendő Krozka úgy sírt, mint egy gyermek. (...)Az ünnepi vacsora után a tábori káplán éjféli misét tartott a 'Katolikus Domban' az un. 'Kultúrházban' Az istentisztelet minden bizonynyal eltörülhetetlen emlék marad...(.) Hiszitek-e, ha elmondom, hogy amikor mi ezt a 'hangversenyt' Újtelepen a magyar templomban megismételtük, a magyarok által nem érthető szöveg ellenére, szem nem maradt szárazon. (...) A karácsonyi ünnepek előtt tizenegynéhány nappal, Háziasszonyom Juhászné Nyitó Andrásné, Mária, teljesen váratlanul a magyar Nemzeti Bank engedélyét nyújtotta át nekem, amely női ruhának a kiküldését engedélyezi. Egyidejűleg az asztalomon terem egy lepecsételt csomag és a feszélyezett, zavarban lévő magyar asszony megmagyarázta, hogy a feleségemnek küldi ezt az ajándékot és arra kér, hogy egyezzem bele ebbe...mert esetleges ellenkezésem fájdalmat okozna neki. További beszélgetésünkkor kiderült, hogy ez az Ő egyetlen ünneplő selyemruhája... (...) ... meg kell említenem, hogy egy akarattal, emelkedett lelkiülettel az Ostrobramskai Szűz Máriának kápolnát ajánlunk fel Rákoscsabán, amely a plébánia templommal szemben lesz felállítva.”

Jan Stolarski egykori menekült szerkesztésében megjelent 1999-ben Lengyelországban egy könyv „Magyarországi lengyel menekültek visszaemlékezései” címen. A magyar fordítás 2000-ben látott napvilágot hazánkban. Pawel Stepkiewicz alzászlós-örmester, a Kaszinó büfése is szerepel ebben a visszaemlékezésben, melyet már főhadnagyként vetett papírra otthon. Stepkiewicz. 1939 októberének első napjaiban került Magyarországra, első tábora Győrben volt. Írásából idézek alább: „Az otthontól való távollét, a bizonytalan jövő a legtöbb internáltat kikököntette korábbi életritmusából. Így érthető volt a fokozott érzékenység, amikor az ártatlan viccnek számító megjegyzésekre is párbaj kihívás volt a válasz. (...) reggeli közben Rajthar hadnagy megkérdezte az 'Öreget', Józef Bankowski gondnoksági tisztet, a tábori ellátás vezetőjét, az első világháború előtti nyíregyházi huszárezred valamikori strázsamesterét, hogy azokban az időkben, amikor ő szolgált, a huszároknak egylovatű karabélyuk volt-e. Az 'Öreg' különösen sértve érezte magát, (...) miszerint ő olyan karabélyból lőtt volna, amelyet mintegy száz éve kivontak már a használatból. Ő, a hatvanéves főhadnagy, az idős, jó lelkű veterán, ráadásul öregcserkész nem vette tréfára a dolgot....” Másnap hajnalban az erdő szélén párbajjal akarta a sértést megtorolni. Társainak azonban nehezen, de sikerült erről lebeszélni az öreg huszárt.

Itt kell külön megemlékezni Józef Bankowski főhadnagyról. 2004. február 19-i dátummal érkezett egy levél az Országos Lengyel Kisebbségi Önkormányzat mellett

működő Lengyel Múzeumba. A levelet Bankowski főhadnagy unokája, Roman Bankowski írta. Keresi nagyapja emlékeit, ehhez kér segítséget. Leveléből kiderült, hogy a nagyapa 1878-ban született Galiciában, Stebnikben. 1899 – 1918 között az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregében szolgált. 1899 – 1912 között a 77. gyalogezred őrzetőjeként Jaroslawban állomásozott. 1912-ben önkéntesként jelentkezett a nyíregyházi huszárokhoz, ahol az 5. lovasszázad altisztje lett. (Levelében Roman Bankowski utalt arra, hogy birtokában van egy dokumentum, melyen látható a rákoscsabai bélyegző. Kérésre e dokumentum másolatát elküldte, így munkámhoz fel tudtam használni.) Önkéntesi sorszáma 1735 volt, katonai nyilvántartási száma, pedig 19. „Assentjahr 1912 Blatt No. 19. Vor und Zuname Bankowski Jozef (...) Assentiert und eingeteilt am 14. November 1912 freiwillig (...) zum k.u.k. Husarenregiment No. 14. Eingereicht am 14. November 1912” 1916 januárjában áthelyezték a Lublini Kormányzóságba, beosztása maradt I. osztályú gazdasági altiszt Itt szolgált 1918. november 3-ig, amikor a kormányzóság megszűnt. Az első világháború után 1918-tól 1927-ig, nyugdíjba vonulásáig a lengyel hadsereg katonája volt. 1939-ben – 61 évesen – ismét behívták őt, így került hazánkba. Az unoka levelében megírta, hogy Bankowski főhadnagy katonai iratait, kitüntetéseit magával hozta és itt valamilyen hivatalos fórumon leadta azokat. A fent idézet és bemutatott okmánymásolaton jól olvasható Csorna főjegyző hitelesítő aláírása és Rákoscscaba hivatalos körbélyegzőjének lenyomata. A Hadtörténeti Intézetben csak a névkatalógusban találtam rá utalást, a rákoscsabai községi irattárat az 1944. december 28-án beözönlő román katonaság felégette, így valószínűleg minden emlék eltűnt a lengyel főhadnagy után.

A rákoscsabai tábort 1943-ban bezárták, lakóit pedig átköltöztették Dömsödre...

Dolgozatom végére hagytam azt az igen kevés anyagot, amit rákoscsabai emberek körében sikerült összegyűjtenem. A helyi újságok több alkalommal közölték rövid felhívásomat, melyben érdeklődtem az esetleges szemtanúk után. Az egyik ilyen jelentkező Nagy Béláné Rákoscscaba, Péceli út 103. alatti lakos volt. Elmesélte, hogy édesapja, Laczkó Ágoston igen jó baráti viszonyba került két internált lengyel tiszttel. Egyikük Jan Lapinsky mérnök-hadnagy volt, aki a krakkói „Európa” szálloda tulajdonosaként vonult be.. A másik tiszttel Henrik Pierzchalsky hadnagy volt, a táborban ő volt a büfé főnöke. Az emlékező szerint Pierzchalsky Varsóból került Rákoscscabára és elmondása szerint civilként, 1 pisztollyal dobták át őt a határon. Amikor a csabai tábor megszűnt, a hadnagy Dömsödre került. A barátság tovább tartott a háború után is. Laczkó Ágostont 1943-ban behívták katonának, hosszú ideig nem kapott hírt róla családja. Hazatérése után sokáig leveleztek a két lengyel tiszttel. Nagyné nagynénje 1960-as évek második felében járt Lengyelországban és találkozott a krakkói szálloda tulajdonossal, aki megadta nekik Pierzchalsky varsói címét.

Pomaháziné Selényi Julianna, aki valamikor a kerületi főposta egyik vezető beosztású dolgozója volt, említette, hogy Rákoscscabán a Borsfa utca elején is lakott egy Picsevszki Szaniszló nevű lengyel férfi. Más helyi forrás Pencsánszki László századost említ. A visszaemlékező szerint a lengyel férfi felesége Sárosi lány volt, Sárosi József testvére. József első felesége – Matus Piroska – emlékezet szerint egy kis bórdíszműves üzlete volt a lengyel férfinak, akit igen becsületes embernek ismert. Sajnos, ma már nem lehet a fentieket egyértelműen bizonyítani, ma élő hozzátartozókat nem találtam.

Lengyel-magyar két jó barát - tartja a mondás. Erről a barátságról tettek tanúbizonyságot a magyar emberek egy olyan korban, amikor emberekre halál várt származásuk, vallásuk miatt. Ezrekre tehető azoknak a menekült lengyeleknek a száma, akik biztos menedéket találtak Magyarországon, s e nélkül a menedék nélkül nem biztos, hogy átvészelték volna a zivataros éveket. Büszke vagyok arra, hogy a rákoscsabai emberek befogadták azokat, akiknek egyik napról a másikra el kellett hagyniuk hazájukat. Nemcsak befogadták őket, hanem a körülményekhez képest egy kicsit pótolták a családot, a barátokat.

Források

A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról. Budapest, Kossuth kiadó, 1968.

Menekült rapszódia. Budapest, Széphalom könyvműhely, 2000.

Magyarország történeti kronológiája I. – III. Akadémia kiadó, Budapest, 1981.

Lagzi István: Tanulmányok a magyarországi lengyel emigráció történetéből. Szeged. 1979.

Lagzi István: Uchodzcy Polscy na Wegrzech. Warszawa, 1980.

Gödöllői hírlap 1937-1940

Rákosi hírlap 1939-1940

Hadtörténeti közlemények 1973/4

Budapest Főváros Levéltára. Rákoscsaba iratai 1939-1945

Hadtörténeti Intézet Levéltára. Lengyel emigránsok névkatalógusa

Jednodniówka, fordította. Dr. Hámor Béla

Egyéni helyi kutatások

A mellékelt kép az ostrobramai Mária emlékoszlopot ábrázolja. Ezt a lengyel menekült katonák 1941 elején állították Rákoscsabán. A kép hátoldalán németül a következő olvasható: *„Emlékül Kwaniewicz Marian hadnagytól és Dobrzynski Stanislaw őrnagytól Rákoscsaba 1941. augusztus 14.”*

A Budapesti Helytörténeti Társaság meghívására készült előadásom, melynek rövidített formája a fenti időpontban megjelent

DOMBÓVÁRI ANTAL

Lengyelek a XVII. kerület elődközségeiben a II. világháború idején. Lengyel - magyar kapcsolat

Bevezetés.

Sok évvel ezelőtt, amikor elkezdtem intenzíven kutatni a XVII. kerület múltját, egy kedves kolleganóm édesapjától egy érdekes kiadványt kaptam kölcsön. Az írás a rákoscsabai internált lengyel katonatisztek helyi naplója volt, 1941-ből Később, a Fővárosi Levéltárban kutatva a rákoscsabai iratokat, rábukkantam néhány olyan forrásra, mely szintén említette a csabai lengyel katonákat.

2000-ben Rákosligetén, a Csekovszky Művelődési Házban létrejött egy lengyel – magyar baráti klub, melynek vezetője és egyik alapítója Maria Kotarba (Puskás Mária). A baráti körnek 2002 őszén lettem tagja. Ezen kívül, anyai nagyapám *dr. Kaveczky Béla* orvos, valószínűleg lengyel származású volt. Ezek a tények együttesen hatottak rám úgy, hogy összeállítsam a rákoscsabai lengyel menekültek történetét.

1939. szeptember 1. Németország megtámadta Lengyelországot. Ezzel kezdetét vette a második világháború. 9-én, Ribbentrop telefonon kéri Csáky külügyminisztert, bocsássák a németek rendelkezésére a kassai vasútvonalat, hogy a lengyelek ellen irányuló német csapatokat minél gyorsabban lehessen Lengyelország ellen felvonultatni. A kormány megtagadta a kérést.

Erdmannsdorf távirata Berlinbe: *„magyar királyi kormánynak, őszinte sajnálatára, fel kell kérnie excellenciádat, hogy a magyar vasútvonalak Lengyelország elleni német csapatszállítások céljaira történő igénybevételtől eltekinteni szíveskedjék. A magyar kormány véleménye szerint, amint azt excellenciádnak már volt szerencsénk ismételtelen kijelenteni, hozzájárulásunk ehhez az akcióhoz nem lenne összeegyeztethető a magyar nemzeti becsülettel.”*

Szeptember 17-én a szovjet csapatok is megtámadják Lengyelországot és elfoglalják a megnevezési szerződés szerinti részt.

Már másnap, 18-án, Ungváron értekezletet tartott báró *Perényi Zsigmond*, Kárpátalja kormányzói biztosa, ahol megbeszélték a lengyel menekültek elszállásolásával és továbbszállításával kapcsolatos tennivalókat. Mintegy 100 000 lengyel menekült érkezett Magyarországra. Hivatalosan megnyitotta hazánk a teljes magyar-lengyel határt a menekültek befogadására.

Minden olyan hivatalos és civil szervezet központja - akár lengyel, akár magyar volt is - amely a lengyel menekültek ügyeivel foglalkozott, megérkezésük pillanatától kezdve Budapesten működött. A rákoscsabai menekültek történetével összefüggésben csupán a legfontosabb központi szerveket említem.

A **polgári menekültek** gondozását a belügyminisztérium apparátusán belül a KEOKH (Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hivatal) és a IX., szociális és segélyügyi alosztály végezte. Az osztály vezetője *Dr. Antall József* miniszteri tanácsos volt, akit menekültügyi kormány megbízottá is kineveztek. Létrejött a Magyar – Lengyel

Menekültügyi Bizottság s, melyből rövid időn belül kialakult a Lengyel Polgári Bizottság. Ezt a fenti szervezetből kivált lengyelek irányították. Vezetője *Henryk Slavik* volt.

A **menekült katonák** ügyeit a Belügyminisztérium, a Külügyminisztérium, a Honvédelmi Minisztérium és a Miniszterelnöki Hivatal képviselői által 1939. szeptember 24-én megtartott közös értekezleten létrehozott HM 21. hadifoglyokkal foglalkozó alosztálya intézte. Vezetője 1943 nyaráig *Baló Zoltán* ezredes, majd *Utassy Lóránd* volt. Az alosztály mellett működött még a Lengyel Internált Katonák Képviselője a Magyar Királyságban nevű katonai iroda is.

A II. világháború idején váltakozó létszámban állandóan voltak menekültek a mai XVII. kerület elődközségében, Rákoscsabán. A menekülteket három csoportba soroltam: polgári menekültek, rákoscsabai gazdákhöz munkára kiküldött lengyel menekült katonák, illetve a rákoscsabai internált katonák táborának lakói.

Először a **civilekről** teszek említést. Róluk van a legkevesebb adatom, ami nem azt jelenti, hogy kevesen lettek volna. Az első hivatalos lengyel *HRIKOCION MARTAN* volt, aki 1917 augusztus 18-án született Przylisben, nőtlen, szobafestő. A Külföldiek Ellenőrző Központi Hivatal részére Rákoscsabát jelölte ki lakhelyül. Minden hónap 7. napjáig köteles volt jelentkezni a helyi csendőrőrsön, ahol munkahelyet és lakhelyet kellett igazolnia. Hrikocion Sajnos pontos csabai lakóhelyét nem tudtam kideríteni. Ez a főszołgabírói határozat 1939 december 15-én kelt, Gödöllőn.

A másik civil menekültre Novák Jánosnénál „találtam” rá. Emlékezete szerint 8 éves lehetett, amikor az emlékkönyvébe rajzolt egy lengyel férfi, egy másik pedig fényképet is adott a családnak emlékül. A fénykép hátoldalán olvasható dátum: 1940. november 20. *Tadeusz Dregienicz* és fia *Jerzy* Balatonboglárról került Rákoscsabára, rövid időre. (4. kép) A rajz alatt jól olvasható a dátum: 1942. január 30. Az aláírás Bol Janiski. Tadeusz Balatonbogláron volt tanár, fia Jerzy 1948-ban Lengyelország magasugró bajnoka volt.

A menekültek második - nagyobb - csoportja a munkára idekerült lengyel katonacsoportok voltak. A Budapest Főváros Levéltárában talált anyagok között a legkorábbi Molnár Ernő hadnagy levele. A hadnagy az I/8. honvéd gyűjtőtábor parancsnoka volt ekkor és egy névjegyzéket küldött Rákoscsaba főjegyzőjének: „*Értesítem az előljároságot, hogy a mai napon a tábor csoportparancsnok úr intézkedésére 30 fő menekült lengyel legénységet mezőgazdasági munkálatok elvégzésére az előljároság rendelkezésére bocsátottam. Kérem a pontos névjegyzéket megküldeni munkahelyek szerint.*” az irat dátuma: 1940. július 18. /5./ A névsorra rávezették a következőket: „A névjegyzékben foglalt fogjokat m.g. munkára átvettem.” (6.kép) A névsorban 1 tizedes, 1 tüzér 5 huszár és 25 gyalogos katona neve szerepelt. Még ezen a napon elosztotta a jegyző a munkaerőt a gazdák között és a kért ívet 12-én elküldte. 175 munkaközpont egyike volt Rákoscsaba ahol parasztagzádnál dolgoztak a lengyel katonák. „*A magyarok besorozása és a háborúban való kényszerű részvétele miatt szükség volt a lengyel munkaerőre. (...) A menekültek kivívták a magyarok elismerését és barátságát. A társadalomban nem hiányzott a két nemzet közös sorsából adódó ösztönös és őszinte együttérzés.*”

A munkára küldött lengyel katonák közül Szabó Lajosnál volt Kozüstek (Krzüstek) Andrzej. Ő egy fényképet ajándékozott egy csinos 17-18 éves rákoscsabai kislánynak, Vida Marikának, akinek a húga Katalin, megőrizte ezt a képet. A fényképen egy nagy csoport látható az egykori Laffert kastély belső udvarán, az ajándékozót a nyíl mutatja. A kép hátoldalán a következő írás olvasható: „*Emlék Vegett Kedves Mariszka és egész család Krzystek Andrzej*” (8. kép)

A következő dokumentumból kiderül, meddig dolgozott a 30 lengyel Rákoscsabán. A főjegyző megbízásából az irodatiszt a következőket írta augusztus 5-én a gazdáknak: „A

rákoscsabai lengyel gyűjtő tábor parancsnokságának kérelmére felhívom az alatt felsorolt gazdákat, hogy a náluk lévő lengyel katonai menekülteket holnap, azaz augusztus hó 6-án reggel 7 órára a rákoscsabai lengyel táborba feltétlenül állítsák elő."/6/

Varsó elestével egy időben jelentek meg Rákoscsabán a menekültek harmadik csoportjába tartozók, az első menekült lengyel katonák. Kezdetben az egykori Laffert kastélyban szállásolták el őket.)

Ekkor csak átmenő lengyel katonaság fordult meg a községben. Részletes kimutatás maradt fenn róluk, mely szerint 1939. szeptember 26. és 1940. március 31. között 12807 tiszt, 9128 legénységi állományú katona és 658 ló fordult meg a kastélyban.

Ekkor Rákoscsabán még nem volt lengyel katonai internáló tábor, de „illetéktelenül és felügyelet nélkül” lengyel katonák tartózkodtak Rákoscsabán. Többek között 1 fő a Krakkói tüézrezdéből /11./ Mikor alakult ki a kastélyban az internált lengyel katonák tábora? Nem lehet pontosan megállapítani. Tény azonban, hogy a kastély lakója báró Schell Gyuláné sz: Antos Ilona 1941. január 29-én meghalt, Rákoscsabán temették el két nappal később. Mivel házasságuk nem volt felhőtlen, a férj nem lakott a csabai kastélyban. Így Antos Ilona halálával a kastély megüresedett. Vélhető, hogy mivel már korábban is volt a kastélyban átmeneti szállás a menekült lengyel katonák számára, a HM intézkedésére alakult át a kastély internált lengyel katonák táborává.

Rákoscsaba főjegyzője 1940. június 27-én egy belügyminisztériumi körlevélre az alábbiakat válaszolta: „Tisztelettel jelentem, hogy Rákoscsaba községben menekült tábor nincs. Itt csak katonai menekült tábor van...”/12/ Valószínűleg a levélváltás idején állt szervezés alatt a rákoscsabai tábor felállítása. A később megszervezett internált lengyel tisztek táborának lakói egy Krónikát szerkesztettek, 1941 júniusában, amelyben Jan Unger százados röviden megírta a tábor kialakulásának és a lengyelek odakerülésének rövid történetét. „Magyarország déli részén, három kilométernyire a régi magyar - jugoszláv határtól, zöldellő kertek között fekszik egy mintának is beillő elővárosi település, Szeged-Alsóközpont. Ezen a telepen a volt határország nem nagy laktanyájában létesült 1939 végén az internált lengyel katonák tábora. A tábor személyi állománya 17 tisztből és egy nem jelentős létszámú legénységből állott. 1940 májusában a felszámolt tompai táborból és Balatonföldváról tisztek és családtagjaik érkeztek Alsóközpontba. Ekkor a táborban már mintegy 40 tiszt és körülbelül 30 személyt kitevő családtag volt./13./ A Honvédelmi Minisztérium 1940. VIII. 9.-iki rendelete alapján a Szeged-Alsóközponti tábort a Budapesttől 23 km-nyire lévő Rákoscsabára telepítették át. A tábor parancsnokává Csathó Sándor századost nevezték ki, aki a parancsnoki tisztséget 1941. július 10-én Ayer András főhadnagynak adta át. A tábor rangidőse 1941.V.2.-ig Polaczek Henrik őrnagy volt, majd ezt a tisztelet **Moszczenski Tadeusz** viselte. A szállásmesteri tisztséget a kezdet kezdetétől kezdve Nyez József főhadnagy, az összekötőtiszt szerepét pedig a magyarul is tudó Bankowski József főhadnagy látta el. A tábor átlagos létszáma 140 fő volt, ebből: egy tábornok, 20 törzstiszt 60 idősebb és fiatalabb tiszt, mintegy 40 családtag, valamint 20 legénységi állományú”. Tehát a tábor 1940 júniusában már létezett, a HM. augusztusban döntött a fent említett csoport áthelyezéséről. Ájer András főhadnagy - aki korábban a rákoscsabai önkéntes tűzoltó egyesület parancsnoka volt - 1942.december 5-én meghalt. Utódjáról nem tudok semmit.

Tábori élet a dokumentumok alapján

1941. február 24-én az I/4. Magyar királyi honvéd gyűjtőtáborának parancsnoka, *Csathó Sándor* százados levelet írt Rákoscsaba előljároságának. A levélben közli: „...*tudomásomra jutott, hogy a lengyel internáltak szökésre készülnek...*”, ezért kéri, hogy „... *a mellékelt felhívásomat a lehető legsürgősebben kidoboltni...*” szíveskedjen Csorna jegyző úr.

Néhány részlet a felhívásból: „*Felkérem a lakosságot, hogy a lengyel internáltak által eladásra felkínált akár magán, akár kincstári tulajdont képező tárgyaknak megvásárlásától tartózkodjanak. Ugy szintén felhívom a lakosság figyelmét arra is, hogy a lengyelek netaláni szökését elő ne segítsék, attól tartózkodjanak, ilyennek észlelése esetén a táborparancsnokságnak /Kossuth Lajos ucca, báró Schell kastély/ tegyenek jelentést. A lengyel internáltak szökésének előmozdítása fogolyszöktetés bűncselekményét képezi. .... Felkérem egyúttal a kintlakó lengyel internáltak szállásadóit, hogy az esetben, ha azt észlelnék, hogy a náluk lakó lengyel internált a szállásról csomaggal távoznék, a táborparancsnokságnak e körülményt haladéktalanul jelentsék.*” /15./ A felhívásból az is kiderült, hogy az internált tisztek nem mindnyájan laktak a kastélyban, igen sokan csabai családoknál kaptak szállást. A felhívásban megfogalmazottak azt mutatják, a magyar táborparancsnokság mindent elkövet, hogy a szökéseket megakadályozzák.

A kevés számú forrás ismeretében is megállapítható, hogy a lengyelek próbálkozásainak igen komoly oka volt. Lagzi István tanulmányában olvasható, hogy 1941 februárjában elterjedt egy rémhír országszerte, miszerint a magyarok kiszolgáltatják a németeknek a lengyel menekült katonákat. /16/ A szökésekről szóló információk bizonyára nem voltak légből kapottak, hiszen ekkor szökött meg *Sawiczki Kazimierz* tábornok is a táborból. A felhívás ellenére a rákoscsabai táborból márciusban tömegesen szöktek meg. Ezeknek a szökéseknek előkészületeiben vett részt *Trojanovszki* tábornok is, akit később emiatt át is helyeztek más táborba.

Tábori élet a Krónika alapján

A továbbiakban a Rákoscsabán megjelent „*Jednodniówka*” - Krónika - tartalmának részletes ismertetésével foglalkozom, majd a tábor lakóinak általam ismertté vált eseményeit szeretném leírni.

A lengyel hadsereg Rákoscsabán internált tisztjeinek „tábori naplója” 1941 júliusában jelent meg. Szerkesztő bizottsága **Mgr. Tadeusz Moszczenski** alezredes, táborvezető, **Zygmunt Zaboklicki** alezredes a kulturális szekció vezetője és **Jan Kruszewski** főhadnagy, a Kaszinó alelnöke személyeiből állott. A példányszám ismeretlen, de néhány rákoscsabai lakos ma is őriz belőle egyet - egyet.¹⁰⁵

Az első oldalon *Moszczenski* kifejtette a „*Jednodniówka*” megjelenésének célját. „*Az internált lengyel katonák képviselőjének utasítása értelmében kötelesek vagyunk a vendég magyar földön történt tartózkodásunk nyomát hagyni, hogy a jövő történésze olyas valami forrásokat találjon, amelyből objektíven megírhatja itteni tartózkodásunk történetét. A Rákoscsabai Tiszti Tábor szívesen felkarolta e gondolatot...*” A bevezetőben köszönte meg *Moszczenski* vitéz **Baló Zoltán** ezredesnek, a HM. 21. osztálya vezetőjének, **Kovács Géza** ezredesnek a Táborok Csoportja parancsnokának, **Csathó Sándor** századosnak a rákoscsabai tábor parancsnokának, **Csorna Lajos** Rákoscsaba főjegyzőjének és **Lokaicsek Károly** csabai plébánosnak azt a segítségét, ami nélkül a „*Jednodniówka*” nem jelenhetett volna meg. Köszönetet mondott a táborvezető **Dr. Steifer Marian** alezredesnek, **Król** rendőr ezredesnek és **Chromanski** alezredesnek támogatásukért.

A bevezető után **Dr. Steifer Marián** ezredes írt néhány szót „*Bajtársak*” címmel a tábor lakóihoz. Az ezredes a Magyarországon Internált Lengyel Katonák képviselője volt egy

---

¹⁰⁵ A „*Jednodniówka*” — *Jednodniówka*, azaz alkalmi kiadó által egyszer kiadott, nem periodikus, alkalmi folyóirat — 1941. évi júniusi (!) számának magyar nyelvű fordítása a Lengyel Köztársaság Budapesti Nagykövetségétől a Lengyel Kutatóintézet és Múzeum (Polski Instytut Badawczy i Muzeum) útján a Budapest Főváros XVII. kerületi Lengyel Nemzetiségi Önkormányzathoz is elkerült.

ideig, egykor, a Monarchia idején, *Bartha Károly* harcostársa volt. Történetünk idején *Bartha Károly* volt a honvédelmi miniszter (1938-1942). Ez az ismerettség azonban nem jelentett semmit az internáltak részére, mert *Bartha* németbarát politikus volt. Néhány idézet a cikkből: „*A rákoscsabai napló az első ilyen irodalomtörténet jellegű dokumentum, amely híven tükrözi az egyik legjelentősebb tábor életének összképét, valamint bemutatja annak eszmei szintjét. (...) Lehetetlen körülmények között élünk, mégis bizonyos kényelem, béke és biztonság látszata mellett. Mindegyikünk kizökölt a saját életstílusából és úgy érzi magát, mint a partra vetett hal. Valamennyien betegségekre 'Lengyelországhonvágyban' szenvedünk. (...) E gondolat, ezen törekvés cseng ki a Napló minden egyes verséből. Egy pillanatra sem felejtjük el sajátunkat, amikor is leírjuk a környék növényzetét. (...) Ezen keresztül a 'betegség' gyógyítható. (...) Azok mindnyájan, akik megalkották és kezünkbe adták a füzetecskét, egyidejűleg a jól felfogott hazaszeretetet tanúbizonyosságát adták nekünk. Tartós és isten áldotta munkát végeztek.*” /21./

Ezek után néhány oldalon keresztül *Dr Stefan Hubicki* dandártábornok írását olvashatjuk, aki az emigrációba került lengyelek vigasztalását kísérelte meg cikkében. Ne legyenek meghunyászkodóak, de tudják értékelni az átmeneti otthont adó emberek segítőkészségét. Nézzenek magukba is, mennyire tehet a lengyelség a bekövetkezett eseményekről. Ugyanakkor legyenek büszkék mindarra, amit rövid függetlenségük alatt képesek voltak elérni. „*A legbecesebb alkotás mégis a 'lengyel ember' megteremtése volt, mert benne összponosul az öntevékeny lengyel szellemiség, a lengyel lélek, (...) Átlagos, mindennapi tisztességre van szükség csupán. A normális, rendes lengyel állampolgár tisztességére. (...) Varsóban az Ujezdoski fasoron az Inspektoratum romjai között állva maradt egy házfal. (...) A falromon sértetlen, érintetlen felirat: 'Dicsőség és haza'.*” ... írta a dandártábornok.

A Jednoniówka a továbbiakban a táborban szervezett kulturális és ismeretterjesztő munkáról számol be. Többek között szerveztek nyelvtanfolyamokat, magyart, németet, angolt két csoportban. Volt kertészeti tanfolyam, tábori énekkar – külön férfi-, női- és vegyeskar.

Jan Kruszewski főhadnagy nem csupán az újság szerkesztésével foglalkozott a táborban. Verseket, nótákat, satirikus jeleneteket is írt, melyek a táborlakók saját szórakoztatásukra rendszeresen elő is adtak. Megszervezték a könyvtárat is, az állomány *Kruszewski* néhány hazuról hozott könyvéből, a lengyeleket segítő Amerikai Bizottság mozgókönyvtárából és a kastélyban, a *Schell* család tulajdonában lévő könyvekből tevődött össze. Vezetője 1941. július 1-ig *Stepkiewicz Pawel* zászlós, utána *Bukowski Alojzy* voltak. Sportolási lehetőséget a kastélypark és a helyi strand adtak, minimális belépődíj ellenében. Megszervezték a tájékoztató szolgálatot is, ez szinte létfontosságú volt a menekült katonáknak. Tagjai ebédidőben, a tisztai ebédlőben kommentálták a sajtó és rádió híreit. A tájékoztatást 1940. július 10-től 1941. február 26-ig *Dr. Aleksander Cwiakowski* főhadnagy, utána 1941. április 6-ig *Wiktór Romanski* ezredes, utána *Jan Unger* százados tartotta.

A tábor területén két becsületbíróság működött, egyik a törzstisztek, másik a többi tisztek számára. 1941. május 2-ig a törzstisztek Becsületbíróságát *Romanski* ezredes, a másik Becsületbíróságot *Jan Unger* százados vezette. A törzstiszteknél az utód *Cieslinski Witold* ezredes, illetve *Lesisz Aleksander* százados lett. Rengeteg munkájuk volt, róluk majd később.

Érdekes jelenség volt a „tábori alap” létrehozása. A rangidős tiszt rendelkezett a befolyt pénzzel. A pénz a tisztek önkéntes adományaiból, a büfé bevételéből, rendkívüli felajánlásokból jött össze. Ebből támogatták az egyedül álló családtagokat, gyermekeket, zászlósokat és legénységi állományú katonákat a kulturális jellegű kiadások esetén.

A tiszti kaszinó még Szegeden jött létre. Szinte valamennyi internált a kaszinóban étkezett, egy étkezés költsége 1,65 pengő volt. Itt működött a büfé is egy szerény tábori bolttal.

A következő 15 oldal szerzője *Krusewiczki* főhadnagy, írásának címe: „*Tábori hangulatok Rákoscscaba 1940 július 1941 július*”. A főhadnagy verseket is írt, többet közöl is a Napló.

Lássunk ezután a tábori hangulatokból néhányat.

„Mint a villámsújtotta fának, az év alkonya előtt szétszórt leveleit, dobált bennünket a száműzöttek végzete a rákoscsabai táborba. Magához öleltek akárcsak a viharban, az ütött-kopott, romosodó falu luggatott fedelű házai és maga is elcsodálkozott, hogy a 'polákok' egy maréknyi csoportja, motyóikon gubbasztva kenyér darabkákon osztozkodik és azt együttérző szívélyes mosollyal ízesíti. (...)

Társaink egy része sebtében elfoglalta állandó lakhelyül az említett kastélyt, mások, a szerencsésebbek a település lakossága között kerestek lakást. És itt, mint ahogy más táborban is, a telep lakossága a legmagasabb értékmérővel – az emberi szív mércéjével kezdtek bennünket értékelni.(...)

És akkor, amidőn Lengyelország földjén Krisztus csak az emberi szívekben született meg, midőn az istálló romokban hevert, nálunk karácsonyi lakoma közepette született olyan meleg, túlfűtött és érzelem teli hangulatban, hogy Szűz Máriának még be sem kellett Őt takargatnia. Amikor Trojanowski tábornok szót kért, amidőn régebbi a családtagok és a rokonság körében töltött karácsony estékről beszélt, amidőn a szentelt ostyát a tisztekkel és a legénységgel megtörte, az emlékek áradat feltört, ...széttörte az önuralom támfalait és könnyek öntözték az elfogódott, elzékenyült arcokat.

Az öreg tisztelendő *Krozka* úgy sírt, mint egy gyermek.

(...)Az ünnepi vacsora után a tábori káplán éjféle misét tartott a 'Katolikus Domban' az un. 'Kultúrházban' Az istentisztelet minden bizonnyal eltörülhetetlen emlék marad...

(...) Hiszitek-e, ha elmondom, hogy amikor mi ezt a 'hangversenyt' Újtelepen a magyar templomban megismételtük, a magyarok által nem érthető szöveg ellenére, szem nem maradt szárazon.

(...) A karácsonyi ünnepek előtt tizenegynéhány nappal, Háziasszonyom *Juhászné Nyitó Andrásné, Mária*, teljesen váratlanul a magyar Nemzeti Bank engedélyét nyújtotta át nekem, amely női ruhának a kiküldését engedélyezi. Egyidejűleg az asztalomon terem egy lepecsételt csomag és a feszélyezett, zavarban lévő magyar asszony megmagyarázta, hogy a feleségemnek küldi ezt az ajándékot és arra kér, hogy egyezzem bele ebbe...mert esetleges ellenkezésem fájdalmat okozna neki. További beszélgetésünkön kiderült, hogy ez az Ő egyetlen ünneplő selyemruhája...

(...) ... meg kell említenem, hogy egy akaratlan, emelkedett lelkiállással az Ostrobramskai Szűz Máriának kápolnát ajánlunk fel Rákoscscabán, amely a plébánia templommal szemben lesz felállítva.” Mindez az 1940. év karácsony estéjéről szól, akkor még nem volt Mária emlék, Trojanowski is a tábor lakója volt. /A „katolikus dom” tulajdonképpen a mai katolikus kör épülete volt, ahol szintén laktak akkoriban menekült lengyel katonák. Falán 2005. május 9-én emléktáblát avatott a XVII. kerületi Lengyel Kisebbségi Önkormányzat. A fenti idézetből az is kiderül, hogy ekkor még nem állt a kegyeleti oszlop a mai helyén.

Lengyel katonák bejegyzése a rákoscsabai 140. sz. PRO PATRIA Cserkészcsapat naplójában (1941)
 /Az ostrobramskai Szűz Mária szobrát 2005 tavaszán a wielickai sóbányák egyik mély termében is láttam sóból kifaragva. /

Végül Marian Zawadzski hadnagy dolgozata zárja a naplót. Zawadzski hadnagy 1940 július 29-én jött a táborba, ahol akkor egy néhány személyes kis kórust talált. Kitartó munkával igen széleskörű repertoárt sikerült megtanítania a kórusnak. 97 átíratot tartottak nyilván, fele egyházi, fele világi dal volt. Műsoraikat még Budapesten is előadták. Zongorakísérőjük Helena Dobrzynska volt. A kórusban 4 magyar, rákoscsabai hölgy is énekelt.

Forrás: <https://docplayer.hu/4326492-Lengyel-menekultek-rakoscsaban-1939-1945.html>

DOMBÓVÁRI ANTAL

Menekült rapszódia

*Jan Stolarski*¹⁰⁶ egykori menekült szerkesztésében megjelent 1999-ben Lengyelországban egy könyv „*Magyarországi lengyel menekültek visszaemlékezései*” címen. A magyar fordítás 2000-ben látott napvilágot hazánkban. A „Tábori naplóban” idézett nevekből 12 személy neve szerepel ebben a könyvben. Szereplésük nem minden esetben esik egybe rákoscsabai tartózkodásukkal. Ez bizonyítja az internáltak mozgását, fluktuációját. A következőkben ezeket a „csabai” internáltakat mutatom be, neveiket a „Napló” lengyel példányában leírtak alapján közlöm.

Jan Stolarski

Dr. Stefan Hubicki orvos, dan dártábornok, a tábori egészségügyi szekció vezetője volt Csabán. Később felkerült Budapestre, ahol a menekültek újrafelfegyverzésével foglalkozó csoport vezetője lett, miután Rydz-Smigly marsall, a csoport alakítója meghalt. A visszaemlékezést Jan Korcozowicz ezredes írta, aki Rákoscsabán együtt volt Hubickivel. Írásában Hubickit úgy említette, mint „egykori egészségügyi és népjóléti miniszter”. A csoport azon is munkálkodott, hogy fegyveres tiszti csoportokat visszajuttassanak Lengyelországba. Az első ilyen csoport az egri tábor tisztjeiből jött létre.

Czajkowski Zdislaw százados, **Jozef Bankowski** főhadnagy, összekötő tiszt, **Rech Beslaw** hadnagy a Becsületbíróság tagja és **Pawel Stepkiewicz** alzászlós-örmester, a Kaszinó büfése együtt szerepelnek abban a visszaemlékezésben, melyet már főhadnagyként vetett papírra otthon *Pawel Stepkiewicz*. 1939 októberének első napjaiban került Magyarországra, első tábora Győrben volt. Írását részletesen idézem, sok érdekes adalékkal. „*A rákoscsabai tábor. (...) spártai egyszerűséggel berendezve megfelelő szállást biztosított legalább száz lengyel tiszt számára. A hatalmas kúria egyik szárnyépületében kapott helyet a magyar és a lengyel táborparancsnokság, valamint a magyar őrszolgálat. A másik szárnyban a tábori konyha és a raktárak működtek, de itt voltak a tiszti szolgák is, akik mint szakácsok, iparosok és tábori szolgálatot vivők dolgoztak. Egy különálló, emeletes épületben, amely a hatalmas négyszögletes udvar park felőli részét zárta le, Trojanowski, Sawicki és Hubicki tábornokok szállása helyezkedett el.*”

¹⁰⁶ Jan Stolarski (1913 – Varsó, 2017. január 16.) — a lengyel-magyar barátság és kultúra propagátora, a Federacja Stowarzyszeń Polsko-Węgierskich RP többszörös elnöke.

(...) A könyvtár kulcsát a bárók annál az idős 'majordomus'-nál, gondnoknál hagyták, aki közvetlenül az uradalom mellett lakott, (...) ő volt a mi igazi, talpig becsületes 'Magyarunk', aki különleges ünnepek alkalmával, hagyománytisztelettől vezérelve, magára öltötte különös uradalmi öltözékét."

Stepkiewicz Pawel - akkor még zászlós - visszaemlékezése nem közli a pontos dátumát az alábbi esetnek. „Egy napon Kossak őrnagy kihívott a szállásomról. Kimentünk a parkba, ahol úgy fél órát sétáltunk. (...) Aztán egy pillanatra megállt, s hozzám fordult: 'Arra kérem Önt, hogy amit most mondok, azt senki se tudja meg. Ma éjjel eltűnök a táborból. A Közel – Keletre utazom, a Kopanski-dandárba. Ön teljes bizalmamat élvezi, tekintse ezt rokonszenvem jelének.' (...) Őszinte örömmel köszöntem meg neki a baráti bizalom megnyilvánulását és biztosítottam diszkréciómról. (...) Másnap a magyar csendőrség nyomozást indított – természetesen az eredmény elmaradt. Kossak elutazott Kopanski tábornokhoz, mert a 18 éves fia már ott volt.”/17./

Stepkiewicz főhadnagy a továbbiakban három csoportba sorolta sorstársait. Az egyik csoport tagjai „...mintha karóba húzták volna őket, fensőbbiségüket fitogtatva egész álló nap a Boziewicz –kötettel jártak-keltek a hónap alatt....” (Boziewicz: Becsület-kódex c. művéről van szó) „...de voltak olyanok is, akik egész nap kártyáztak, mások pedig bort és pálinkát vedeltek.” Az otthontól való távollét, a bizonytalan jövő a legtöbb internáltat kizökkentette korábbi életritmusából. Így érthető volt a fokozott érzékenység, amikor az ártatlan viccek számító megjegyzésekre is párbaj kihívás volt a válasz. „...reggeli közben **Rajthar hadnagy** megkérdezte az 'Öreget', **Józef Bankowski** gondnoksági tisztet, a tábori ellátás vezetőjét, az első világháború előtti nyíregyházi huszárezred valamikori strázsamesterét, hogy azokban az időkben, amikor ő szolgált, a husároknak egylovettű karabélyuk volt-e. Az 'Öreg' különösen sértve érezte magát, (...) miszerint ő olyan karabélyból lőtt volna, amelyet mintegy száz éve kivontak már a használatból. Ő, a hatvanéves főhadnagy, az idős, jó lelkű veterán, ráadásul öregcserkész nem vette tréfára a dolgot....” Másnap hajnalban az erdő szélén párbajjal akarta a sértést megtorolni. Társainak azonban nehezen, de sikerült erről lebeszélni az öreg huszárt.

Itt kell külön megemlékezni **Jozef Bankowski** főhadnagyról. 2004. február 19-i dátummal érkezett egy levél az Országos Lengyel Kisebbségi Önkormányzat mellett működő Lengyel Múzeumba. A levelet Bankowski főhadnagy unokája, **Roman Bankowski** írta. Keresi nagyapja emlékeit, ehhez kér segítséget. Leveléből kiderült, hogy a nagyapa 1878-ban született Galiciában, Stebnikben. 1899 – 1918 között az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregében szolgált. 1899 – 1912 között a 77. gyalogezred örvezetőjeként Jaroslawban állomásozott. 1912-ben önkéntesként jelentkezett a nyíregyházi husárokhöz, ahol az 5. lovasszázad altisztje volt. (Levelében Roman Bankowski utalt arra, hogy birtokában van egy dokumentum, melyen látható a rákoscsabai bélyegző. Kérésre e dokumentum másolatát elküldte, így munkámhoz fel tudtam használni.) Önkéntesi sorszáma 1735 volt, katonai nyilvántartási száma pedig 19. „Assentjahr 1912 Blatt No. 19. Vor und Zuname Bankowski Jozef (...) Assentiert und eingeteilt am 14. November 1912 freiwillig (...) zum k.u.k. Husarenregiment No. 14. Eingereicht am 14. November 1912” (kép a dokumentum) 1916 januárjában áthelyezték a Lublini Kormányzóságba, beosztása maradt I. osztályú gazdasági altiszt Itt szolgált 1918. november 3-ig, amikor a kormányzóság megszűnt.(12. kép) Az első világháború után 1918-tól 1927-ig, nyugdíjba vonulásáig a lengyel hadsereg katonája volt. 1939-ben – 61 évesen – ismét behívták őt, így került hazánkba. Az unoka levelében megírta, hogy Bankowski főhadnagy katonai iratait, kitüntetéseit magával hozta és itt valamilyen hivatalos fórumon leadta azokat. A fent idézet és bemutatott okmánymásolaton jól olvasható Csorna főjegyző hitelesítő aláírása és Rákoscsaba hivatalos körbélyegzőjének lenyomata. A Hadtörténeti Intézetben csak a névkatalógusban találtam rá utalást, a rákoscsabai községi irattárat az 1944 december 28-

án beözönlő román katonaság felégette, így valószínűleg minden emlék eltűnt a lengyel főhadnagy után.

Folytatva *Stepkiewicz* visszaemlékezéseinek idézését, álljon itt egy másik eset: „Jaj, jaj! Látomásom van!” kiáltott fel az egyik kissé ittas tiszt. „Látomásom van, valami rossz történik ma velem” „Erre a másik puff, jól szájon vágta, majd elkurjantotta magát: „Már teljesült is”!

Az iszákosokról igen rossz véleménnyel emlékezett meg a főhadnagy. Az italozó csoport az élelmezési kivételezésekkel óriási botrányt okoztak, a hírek eljutottak Budapestre, a HM mellett működött Lengyel Katonák Képviselőtára is. Az italozók egy részét a siklósi várban lévő büntetőtáborba helyezték át, Rákoscabán új táborfelelőst jelöltek ki **Kazimierz Moszczenski ezredes** személyében.

1944-ben a nyilasok hatalomátvétele után sok lengyel menekült katona halt hősi halált 1944 novemberében, Pákozdon¹⁰⁷. Erre emlékezik vissza *Alfred Wyrzykowski* mérnök főhadnagy: „*Amikor Pákozdon voltam, az ő kezüktől esett el Moszczenski ezredes. A szájába dugták puskacsövet, s a golyó a szájpadrólán keresztül hatolt az agyba. Aztán megölték a tisztiszolgáját, a testet pedig a Zala folyóba dobták.*” (?) A hadnagy ekkor a zalaszentgróti tábor lakója volt, valószínűleg hallomásból értesült a történetéről. Valószínűleg ezért került ide a Zala folyó. *Alina Wasilewska*, a kiskunlacházi tábor egykori lakója így ír erről az esetről: „*Sok lengyel esett áldozatul vérengzéseiknek, 1944 novemberében például agyonlőtték Moszczenski ezredest, aki civilben gyógyszerész volt.*”/22/ „*A rákoscsabai tábort 1943-ban bezárták, bennünket pedig átköltöztettek Dömsödre...*”.

Rzepka Wawrzyniec századossal folytatom a tábori névsor tagjainak Rákoscabán kívüli élményeit. *Zdzislaw Antoniewicz* újságíró visszaemlékezésében olvashatunk róla. Az újságíró Magyarcsanakra került. „*A mi falunk az isten háta mögött volt, 230 kilométerre Budapesttől és mindössze 120 lakója volt a tábornak. Nem számíthattunk hát hivatalos látogatókra. 1939 november közepén azonban mégis csak megjelent két lengyel tiszt. Kiderült, hogy egyikük Wawrzyniec Rzepka százados, ő lett a táborfelelős, aki összekötőként fog működni köztünk és a magyar parancsnok valamint a fővárosi hatóságok között. (...) Azt is megtudtam, hogy Rzepka századosnak lesz még egy kiegészítő feladata is. Még októberben Franciaországban megalakult a lengyel emigráns kormány Wladyslaw Sikorski tábornok vezetésével s elhatározták, hogy lengyel hadsereget szervezzenek Franciaország területén. A lengyel hadügyminiszter 1939 október 11-én kiadott parancsa szabályozta a különböző országokban lévő internáltak evakuálási sorrendjét. (...) Az 'Ewa' evakuálási akciót a mi táborunkra is kiterjesztették, vezetésével pedig Rzepka századost bízták meg.*” Miután 1940. június 22-én Franciaország kapitulált, az erre irányuló evakuálás leállt.

A táborban lakó tisztek közül utoljára említtem **Jan Korkozowicz** ezredest, valamennyi szereplő közül az ő feladata volt a legfontosabb. Az említett könyvben „Titkos tevékenységem” címen számolt be munkásságáról. 1942 derekán létrehozták az internált katonák titkos parancsnokságát, melynek parancsnoka 1943 májusában Korkozowicz ezredes lett. Ekkor már nem a rákoscsabai tábor lakója volt a több tábort is megjárt főtiszt. A parancsnokság egyik feladata volt, hogy önkénteseket juttassanak a Honi Hadsereghez. Civil ruhában a fővárosban lengyel tisztek által bérelt lakásokban dolgozott a parancsnokság. Korkozowicz álneve ekkor „Barski” volt. A feladatok ellátása 1944. március 19-e, a német megszállás után vált igen nehézé és életveszélyessé. „A lengyel intézményeket bezárták, vagyonukat elkobozták vagy elpusztították. (...) Bebörtönözték a

¹⁰⁷ MEGJEGYZÉS: Nem a Fejér megyei Pákozdon, hanem a Zala megyei Pakodon halt hősi halált.

lengyel illegális mozgalom rettenthetetlen harcosát Rzepko-Laski lelkész, aki később egy koncentrációs táborban pusztult el. (...) Az elsők között halt meg dr. Jan Kollataj-Srzednicki tábornok...kapcsolatban állt Barski ezredessel.” Ekkor már Budán lakott az ezredes egy barátjával. Karácsonykor szereztek tudomást arról, hogy az oroszok hamarosan megkezdik a főváros elleni támadást. 1945 január elején valamennyi lakos levonult a pincébe, annyira fokozódott a tüzérségi harc a környéken. *”Éjszakánként a lakóknak földmunkálatokat kellett végezniük. Egy alkalommal a mi szobánkra került a sor. Én felmentést kaptam a munka alól, mert beteg volt a lábam.(...) A leleplezéstől való félelmem hamar elröppent, már lelepleződünk. Az egész ház (pince) tudta, hogy lengyelek vagyunk. (...) Igaz, egyetlen magyar sem leplezett le bennünket a németek előtt.(...) A lóhús gyorsan elfogyott, hasonlóképpen a kávé és a bab. Forró vizet ittunk, amit paprikával ízesítettünk.”*

Korkozowicz beszámol röviden a civil menekültek helyzetéről. Ők nem olyan katonai jellegű táborokban laktak, szállásuk inkább menekültszállások voltak. Mozgásukban nem voltak korlátozva, megélhetésükhöz a magyar államsegéllyel járult hozzá. 1943-ban az emelés után az egyedül álló napi 5 pengőt, családosoknál az apa 5 pengő, az anya 4 pengő és minden gyerek 3 pengő segélyt kapott. A gyerekekből mindenütt cserkészcsapatok, cserkészkörök alakultak. 1942-ben, 1943-ban sok zsidó gyermek került hazánkba Lengyelországból. Hatvan gyereket láttak el „árja” papírokkal, katolikuskén regisztrálták őket és Vácott iskolába járhattak. Tantárgyaik között hivatalosan szerepelt a hittan is. A nyilas hatalomátvétel után sok gyereket fogadtak be magyar családok, az idősebbek a környező falvakba kerültek. *„A váci zsidó gyerekeket a magyar társadalom, a lengyel emigráció és a magyar kormányzati körök mentették meg a haláltól, akikre Horthy kormányzó személyes kiállása is bátorítóan hatott”* - fejezi be visszaemlékezéseit Korkozowicz ezredes, a lengyel internált katonák parancsnoka.

Előadásom végére hagytam azt az igen kevés anyagot, amit rákoscsabai emberek körében sikerült összegyűjtenem. A helyi újságok több alkalommal közölték rövid felhívásomat, melyben érdeklődtem az esetleges szemtanúk után. Az egyik ilyen jelentkező Nagy Béláné Rákoscsaba, Péceli út 103. alatti lakos volt. Elmesélte, hogy édesapja, Laczkó Ágoston igen jó baráti viszonyba került két internált lengyel tiszttel Egyikük **Jan Lapinsky** mérnök-hadnagy volt, aki a krakkói „Európa” szálloda tulajdonosaként vonult be. A táborban a revíziós bizottság egyik tagja volt. A másik tiszt **Henrik Pierzchalsky** hadnagy volt, a táborban ő volt a büfé főnöke. Az emlékező szerint Pierzchalsky Varsóból került Rákoscsabára és elmondása szerint civilként, 1 pisztolyal dobták át őt a határon. Amikor a csabai tábor megszűnt, a hadnagy Dömsödre került. A barátság tovább tartott a háború után is. *Laczkó Ágostont* 1943-ban behívták katonának, hosszú ideig nem kapott hírt róla családja. Hazatérése után sokáig leveleztek a két lengyel tiszttel. Nagyné nagynénje 1960-as évek második felében járt Lengyelországban és találkozott a krakkói szálloda tulajdonossal, aki megadta nekik Pierzchalsky varsói címét.

Pomaháziné Selényi Julianna említette, hogy Rákoscsabán, a mai Borsfa utca elején is lakott egy *Picseszki Szaniszló* nevű lengyel férfi. Más helyi forrás *Pecánszki László* századost említ. A visszaemlékezés szerint a lengyel férfi felesége Sárosi lány volt, Sárosi József testvére. Sárosi József első felesége, *Matus Piroška* emlékezet szerint egy kis bórdíszműves üzlete volt a lengyel férfinak, akit igen becsületes embernek ismert. Sajnos, ma már nem lehet a fentieket egyértelműen bizonyítani. Lehet, hogy ez a katona Stanislaw Peczalski főhadnagy volt?

Lengyel-magyar két jó barát - tartja a mondás. Erről a barátságról tettek tanúbizonyságot a magyar emberek egy olyan korban, amikor emberekre halál várt származásuk, vallásuk miatt. Ezrekre tehető azoknak a menekült lengyeleknek a száma, akik biztos menedéket találtak Magyarországon, s e nélkül a menedék nélkül nem biztos, hogy átvészelték volna

a zivataros éveket. Büszke vagyok arra, hogy a rákoscsabai emberek befogadták azokat, akiknek egyik napról a másikra el kellett hagyniuk hazájukat. Nemcsak befogadták őket, hanem a körülményekhez képest egy kicsit pótolták a családot, a barátokat. Remélhető, hogy a későbbiekben a lengyel-magyar barátság baráti látogatásokban és nem életmentésben nyilvánulhat meg.

Források

A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról. Budapest, Kossuth kiadó, 1968.

Menekült rapszódia. Budapest, Széphalom könyvműhely, 2000.

Magyarország történeti kronológiája I. – III. Akadémia kiadó, Budapest, 1981.

Lagzi István: Tanulmányok a magyarországi lengyel emigráció történetéből. Szeged. 1979.

Lagzi István: Uchodzczy Polscy na Węgrzech. Warszawa, 1980.

Gödöllői hírlap 1937-1940

Rákosi hírlap 1939-1940

Hadtörténeti közlemények 1973/4

Budapest Főváros Levéltára. Rákoscsaba iratai 1939-1945

Hadtörténeti Intézet Levéltára. Lengyel emigránsok névkatalógusa

Jednodniówka, fordította. Dr. Hámor Béla

Egyéni helyi kutatások

A kiadvány az Erdős Reneé Ház gondozásában jelent meg 2006-ban

DOMBÓVÁRI ANTAL

Lengyelek a XVII. kerület elődközségeiben a II. világháború idején. Lengyel - magyar kapcsolat

Bevezetés.

Sok évvel ezelőtt, amikor elkezdtem intenzíven kutatni a XVII. kerület múltját, egy kedves kolleganóm - Nyerges Gyuláné, Uti Julianna - édesapjától egy érdekes kiadványt kaptam kölcsön. Az írás a rákoscsabai internált lengyel katonatisztek helyi naplója volt, 1941-ből. Ezt a példányt Kruszewski főhadnagy kézírásával dedikálta: „A Rákoscsabán internált lengyel tiszteket körülvevő szívélyes kapcsolatok emlékére, 1941.X.15.” (1.kép) A lapot néhány grafikával illusztrálták. (2.kép) Lefénymásoltam, egy példányt adtam a Rákosmenti Helytörténeti Gyűjteménynek, egy példányt eltettem azzal a gondolattal, hogy majd egyszer valakivel lefordítatom a dokumentumot. Később, a Fővárosi Levéltárban kutatva a rákoscsabai iratokat, rábukkantam néhány olyan forrásra, mely szintén említette a csabai lengyel katonákat. Ekkor már fényképem is volt arról a Mária szoborról, melyet a lengyel internáltak állítottak emlékül az egykori katolikus kör bejáratának jobb oldalán. (3.kép) Hosszú évekig „Halászkert” néven volt ismerős ez a vendéglő, az ezredforduló előtt kapta vissza az egyház az ingatlant és lett ismét Katolikus kör a neve. 1999. szeptember 25-én szentelte újra az emlékművet dr. Mandula József magyar és Zbigniew Cernaik lengyel pap. Az ünnepségen Roman Kowalski konzul mondott ünnepi beszédet.

2000-ben létrejött a Csekovszky Művelődési Házban egy lengyel- magyar baráti klub, melynek vezetője és egyik alapítója Maria Kotarba (Puskás Mária) gyógytornász. Marika Zabrzeben született, 1979 óta él Magyarországon. 2002-ben a XVII. kerületben is megalakult a Lengyel Kisebbségi Önkormányzat.

A baráti körnek 2002 őszén lettem tagja. Valami kevés lengyel vér bennem is van, hiszen az én őseim is az egykori Osztrák - Magyar Monarchia területéről származtak, melynek a mai Lengyelország jelentős területe is része volt. Anyai nagyapám dr. Kaveczky Béla orvos volt. Fia, aki szintén orvos volt, kereste őseit Lengyelországban, sajnos kutatásainak eredménye előttem ismeretlen.

A magyar és lengyel nép barátsága több évszázados múltra tekint vissza, még az iskolai történelemkönyvek is említést tesznek róla. Mint a kerület helytörténete iránt elkötelezett történelemtanár, és mint a baráti kör tagja, jelen írásommal helyi események alapján szeretnék maradandó emléket állítani a két nemzet barátságának.

Néhány gondolat a hagyományos lengyel-magyar barátságról

A lengyel Piast - ház utolsó uralkodója, III. (Nagy) Kázmér örökös nélkül halt meg 1370-ben. Az 1339. évi örökösödési szerződés értelmében a trón Kázmér unokaöccsét, az Anjou házbeli Lajost illette, aki 1342 óta Magyarország királya volt. 1370. november 17-én koronázták lengyel királlyá. Hatalmát a lengyel nemesség kiváltságainak tiszteletben tartása mellett gyakorolta. E kiváltságokat a kassai privilégiumban, 1374-ben külön el is ismerte, miután a lengyel nemesség elfogadta az Anjou-ház leányági örökösödését. I. (Nagy) Lajos 1382-ben halt meg, Utódjának idősebbik lányát, Máriát szemelte ki, aki 1382 - 1385 között volt Lengyelország uralkodója. A lengyel urak azonban szívesebben látták volna a kisebbik lányt, Hedviget (Jadvigát) a trónon. 1386-ban Hedviget feleségül vette Jogaila litván pogány nagyfejedelem, miután felvette a katolikus vallást és II. Jagelló

Ulászló néven társuralkodóként Lengyelország királya lett 1386-tól 1434-ig. /Mária férje Luxemburgi Zsigmond a magyar trónt örökölte meg, ahol 1437-ig uralkodott. / II. Ulászlót halála után fia, III. Ulászló követte a trónon. Ő Magyarországon I. Jagelló Ulászló néven volt magyar király. 1444-ben a törökökkel vívott várnai csatában halt meg. 1447 – 1492 között öccse, IV. Kázmér volt a lengyel uralkodó. Kázmér fia, aki 1471-ben cseh király lett, Hunyadi Mátyás halála után jelentkezett trónigényével Magyarországon. A rendek 1490. május 15-én, a rákosi országgyűlésen II. Ulászló néven királlyá választották őt.

Sok száz évvel később legendás hírű lengyel katonatisztek öregbítették a hagyományos lengyel-magyar barátságot. Az 1848/49-es szabadságharcban több ezer lengyel vett részt a magyarok oldalán. Érthető, hiszen hazájukat a poroszok, oroszok és osztrákok többször is felosztották egymás között. Ezért, ahol csak lehetőség nyílt a „felosztók” elleni függetlenségi harcra, ott megtalálhatóak voltak a lengyelek is. Josef Wisocki őrnagy alakította meg 1848. november 18-án a lengyel légiót. A légió a „tavaszi hadjárat” során, 1849. április 1-én, Jászárokszálláson tartózkodott, amikor Damjanich tábornok Gáspár András megsegítésére Hatvan alá rendelte a Wisocki vezette hadtestet. A Gáspár vezette VII. hadtest így megerősödve visszaverte Schlick támadását. Néhány nap múlva - április 6-án - a lengyelek ott harcolnak az isaszegi csatában is, ahol fényes győzelmet aratnak a magyar honvédek. Wisocki még az oroszok ellen is felvette a harcot. Amikor Dembinski 1849. május 24-én lemondott a IX hadtest parancsnokságáról, Wisocki - akkor már tábornok - átvette a vezetést és megpróbálta a Hernád mentén kilencszerez túlerőben lévő orosz csapatokat feltartóztatni.

Ugyancsak ismert ember volt Bem József, aki 1794-ben Tarnow-ban született. Elvégezte a varsói katonai akadémiát, 1812-ben a lovas tüzérek főhadnagya lett. Minden alkalmat megragadott, hogy a lengyel függetlenségért harcoljon. Benne volt a Lukaszinski ezredes vezette összeesküvésben, csatlakozott az 1830/31-es oroszellenes függetlenségi harchoz. A bukás után Párizsban élt emigránsként. 1848-ban a bécsi forradalom egyik katonai vezetője volt, majd a schwechati csata után felajánlotta szolgálatait Kossuthnak. Mint az erdélyi hadsereg parancsnoka, három hónap alatt kiűzte az osztrákokat Erdélyből. A cári orosz csapatok túlerejével szemben Segesvárnál csatát veszített. Még sebesülten visszafoglalta Dévát 1849. augusztus 17-én, de másnap Törökországba emigrált, ahol egy oroszellenes háború kirobbanásában reménykedett. Áttért a moszlim hitre, élete végéig Szíria katonai parancsnoka volt Murad Tevfirk pasa néven. Az ágyúharc mestere volt, 1850-ben halt meg Aleppóban. Végül, hogy „hazai” földeken is járjunk, álljon itt egy apró hír a **Gödöllői Hírlap** 1929. július 7-i számából. *„Bem apó hamvait hazaszállító vonaton Kelebiától egészen a cseh határig Vass Lajos rákosligeti községi bírónak fia teljesítette a mozdonyvezetői szolgálatot.”*

Közeledik a II. világháború kitörése.

1938. február elején Horthy Miklós kormányzó, Darányi miniszterelnökkel és Kánya külügyminiszterrel Lengyelországba látogatott. A delegáció célja az olasz - jugoszláv - magyar - lengyel horizontális tengely kialakítása volt. Az ötlet Jozef Beck lengyel külügyminiszterben is felmerült, de megvalósítása lehetetlen volt, mert valamennyi ország erős szálakkal kötődött Németországhoz, bármilyen szövetség csak e barátság jegyében születhetett meg.

Február 3-án Bohle külügyi államtitkár budapesti látogatásakor Kánya külügyminiszterrel folytatott beszélgetésről készített feljegyzéseiben olvasható: *„...Németországnak és Magyarországnak, indokolt területi követeléseik vannak Csehszlovákiával szemben. Ugyanez áll Lengyelországra is. Ha Németország bevonul Csehszlovákiába, Magyarország ugyanezt csak akkor teheti meg, ha abszolút biztosítéka van arra, hogy Jugoszlávia nem támadja meg Magyarországot”.*

Június 10-én Weizsaecker külügyi államtitkár készített feljegyzést Sztójay magyar követtel folytatott beszélgetésről. Előzőleg Sztójay Göringgel tárgyalt, „...a tábornagy úgy nyilatkozott, hogy jó lenne, ha egy Németország - Csehszlovákia közötti háborús konfliktusba Magyarország is hamarosan aktívan bekapcsolódna. Talán praktikus lenne megelőzni a lengyeleket, akik tudvalevően maguknak igénylik Csehszlovákia egy kis darabját - mielőtt a lengyelek a magyarokkal fennálló jó kapcsolataik ellenére mindkettőnket megelőznének.”

Szeptember 12-én Beck lengyel külügyminiszter átadja a varsói magyar követnek a magyar - lengyel „gentleman's agreement”-et. (Miután a két ország közép-európai érdekei azonosak, megállapodtak abban, hogy politikájuk összhangba hozását minden esetben megtárgyalják. A megállapodást titokban tartották.)

Szeptember 17-én Horthy kormányzó levelet küldött Hitler kancellárnak. Ebben azt kérte, hogy Csehszlovákia minden nemzetisége számára biztosítva legyen a területi hovatartozás népszavazással történő eldöntése. Ugyanezen a napon Beck lengyel külügyminiszter a varsói magyar követen keresztül üzent, hogy a Csehszlovákia elleni német támadás esetén Magyarország és Lengyelország azonnali közös akciót kezd a köztársaság ellen.

Október 7-én a német külügyminisztérium állásfoglalása közli, hogy Németországnak nem érdeke az, hogy Kárpátalját Magyarországhoz csatolják, főleg katonai szempontból ellenzi a közös lengyel - magyar határt.

November 2-án megszületett az I. bécsi döntés. Ennek értelmében Magyarországhoz kerül Csehszlovákiából 11 927 km², Munkács, Kassa, Ungvár városokkal.

November 9. Erdmannsdorf budapesti követ a német külügyminisztériumnak küldött jelentéséből kiderül, hogy a magyarországi lapokból nem az öröm, hanem a gyász csendül ki, amiért a bécsi döntés egyedül a Führer érdeme. Egyben hiányolják a közös lengyel-magyar határt is. Eckhardt Tibor kijelentette: „...Magyarországnak, ha biztonságban akar élni, közös határra van szüksége Lengyelországgal.” Ugyanezen a napon a varsói magyar követ átadja Becknek a magyar külügyminiszter jegyzékét. A lengyel - magyar együttműködés értelmében a lengyel kormány katonai támogatását kéri Kárpátalja magyar megszállásához. A lengyel külügyminisztérium csak szabadcsapatokat ígért.

November 18. Woermann államtitkár helyettes távirata Erdmannsdorf követnek Budapestre. „A magyar követ (...) utalt arra, hogy Kárpát-Ukrajnában a helyzet kezd tarthatatlanná válni, és hogy a magyar kormány számára nehéz mérsékletet tanúsítani (...) a magyar kormány nagyon szeretne az ügyről a német kormánnyal tanácskozni.” A német válasz: „...közölje a magyar külügyminiszterrel, hogy a német kormány ellenzi a kormányzó Kárpát-Ukrajnában nyilvánvalóan szándékolt akcióját.” Ugyanezen a napon rendkívüli minisztertanácsi ülést tartott a magyar kormány, ahol elhatározták, katonai támadást indítanak Kárpátalja megszállására.

November 19. A katonai akciót a németek nem helyeslik Erdmannsdorf jelentést küldött Ribbentrop külügyminiszternek: „...Időközben azonban új helyzet keletkezett azzal a nyilatkozattal, amely Kárpát-Ukrajna lakossága döntő többségének Magyarországgal való egyesülési akarátát fejezi ki.”

November 20. A Ruszin Nemzeti Tanács rendfenntartás céljaira magyar csapatokat hívna be.

November 21. Újabb rendkívüli minisztertanács, a fegyveres akciót leállítják a magyarok, bár tervüket, a közös határt illetően nem adták fel.

1939. március 10-én a Minisztertanács ülése elhatározza, hogy ha a német hadsereg bevonul Csehszlovákiába, a magyar honvédség megszállja Kárpátalját, még akkor is, ha ez

nem tetszik a németeknek. Március 12-én Hitler a követen keresztül értesíti a magyar kormányt, hogy bevonul Csehszlovákiába, el fogja ismerni Szlovákia önállóságát, de a kárpátukránoknak 24 óráig nem ad erre lehetőséget, a rutén kérdést oldja meg Magyarország.

Március 15. A honvédség alakulatai megkezdik Kárpátalja megszállását. Megvan tehát a közös magyar - lengyel határ, amely igen nagy jelentőséggel bírt a későbbiekben szétvert lengyel hadsereg menekülésében.

Varsás Miklós őrmester kezét fog egy lengyel katonával, a lengyel-magyar határon (háttérben egy csehszlovák címeres határoszlop) a kárpátaljai bevonuláskor (MTI)

Európa vezető politikusai számára Csehszlovákia megszüntetése egyértelműen bizonyította a németek háborús politikáját. Mivel semmilyen nemzetközi retorzió nem következett a feldarabolás után, mindenki úgy vélte a következő áldozat Lengyelország lesz. Ezt erősítette meg Adolf Hitler, amikor 1939. április 28-án érvénytelennek nyilvánította a német – lengyel megnehtámadási egyezményt.

Május 1-jén Ribbentrop megbeszélést folytatott Teleki miniszterelnökkel és Csáky külügyminiszterrel. Erdmannsdorf követ feljegyzéseket készített a tárgyalásról. Ribbentrop elmondta: „*A lengyeleknek minden okuk meg lett volna arra, hogy hálásak legyenek a tesini terület visszaszerzéséért, valamint a közös lengyel-magyar határ létesítésénél nyújtott támogatásunkért. Nincs szándékunkban háborút zúdítani Lengyelországra, de azt mindenesetre megüzente Becknek, hogy a danzigi terület megsértését mi a birodalom határa megsértésének tekinténk.*”

Július 19. A német külügyi államtitkár megbeszélést folytatott Sztójay követtel, az erről készült feljegyzéséből idézek: „*...Sztójay úr tudomására hoztam néhány anyagot (...) a magyarlengyel fraternizálás egyes aktusait, amint az a lebergi jelentésből kiderül.*” A lebergi jelentés pedig a következő: „*A lebergi német konzul 1939. július 14-i jelentése arról számol be, hogy a magyar és lengyel iskolák, intézmények, társadalmi egyesületek küldöttségeik útján találkozókat rendeznek a közös határon, s a Lengyelországban tartózkodó magyar turistacsoportok is a németellenesség jegyében vesznek részt különböző barátságos aktusokon.*”

A fényképet Sattler Tamás készítette, aki a budapesti Német Birodalmi Iskola érettségiző diákjaként – néhány tanuló társával és osztályfőnökével együtt – a nem sokkal azelőtt visszatért/visszafoglalt felvidéki és kárpátaljai területeken kirándult (Rimaszombat, Kassa, Ungvár, Munkács). A kép rövid címe: *A lengyel-magyar határ 1939 nyarán*. Készítő: Sattler Tamás. Készítés ideje: 1939. július 11. Készítés helye: Verecke-hágó (ma Ukrajna). Jogtulajdonos: Sattler Anna és Sattler Katalin

Forrás: <http://www.magartudat.com/magyar-lengyel-kozoshatar-1939-ben-a-verecke-hagon/>

Augusztus 19-én a német külügyi államtitkár Mackensen római német követnek küldött táviratot, melyben beszámol a birodalmi külügyminiszter tájékoztatójáról. Ebben kijelentette: „*Ha Lengyelország nem adja be a derekát, akkor eltörlik. A nyugati hatalmak egyáltalán nincsenek abban a helyzetben, hogy Lengyelország oldalára álljanak, vagy Olaszországot megtámadják, hacsak nem akarják létüket kockáztatni.*”

A Kisgazdapárt augusztus 19-én országos nagyválasztmányi ülést tartott. Eckhardt Tibor, a párt újraválasztott elnöke beszédében elítélte a németeket kiszolgáló magyar külpolitikát. Az ülésen többen közbekiáltottak: „*Lengyelország ellen sohasem fogunk fegyvert!*” A Nemzetőr főszerkesztője, Kodolányi János írta, hogy Magyarország és Lengyelország között nem „bizonyos rokonszenv”-ről, hanem a sors műhelyében kikovácsolódott barátságról van szó. A lengyel szabadság sérthetlensége és függetlensége szoros kapcsolatban áll a magyar szabadsággal és függetlenséggel.

1939. augusztus 23. Moszkvában Sztálin jelenlétében aláírta Molotov és Ribbentrop a meg nem támadási szerződést, mely Kelet-Európát felosztotta német és szovjet befolyási övezetre.

Szeptember 1. Németország megtámadta Lengyelországot. Ezzel kezdetét vette a második világháború. 9-én Ribbentrop telefonon kéri Csáky külügyminisztert, bocsássák a németek rendelkezésére a kassai vasútvonalat, hogy a lengyelek ellen irányuló német csapatokat minél gyorsabban lehessen Lengyelország ellen felvonultatni. A kormány megtagadta a kérést. Erdmannsdorf távirata Berlinbe: „*a magyar királyi kormánynak, őszinte sajnálatára, fel kell kérnie excellenciádat, hogy a magyar vasútvonalak Lengyelország elleni német csapatszállítások céljaira történő igénybevételétől eltekinteni szíveskedjék. A magyar kormány véleménye szerint, amint azt excellenciádnak már volt szerencsénk ismételtelen kijelenteni, hozzájárulásunk ehhez az akcióhoz nem lenne összeegyeztethető a magyar nemzeti becsülettel.*”

Szeptember 17-én a szovjet csapatok is megtámadják Lengyelországot és elfoglalják a meg nem támadási szerződés szerinti részt.

Demarkációs vonal 1939 szeptemberében - egy orosz térkép, amely az orosz és a német divízió közötti határvonalat tartalmazza.

A II. Köztársaság határainak felosztása a Szovjetunió és a III. Birodalom között – 1939. 09. 28.

Már másnap, 18-án, Ungváron értekezletet tartott báró *Perényi Zsigmond*, Kárpátalja kormányzói biztosa, ahol megbeszélték a lengyel menekültek elszállásolásával és továbbszállításával kapcsolatos tennivalókat. Mintegy 100 000 lengyel menekült érkezett Magyarországra. Hivatalosan megnyitotta hazánk a teljes magyar-lengyel határt a menekültek befogadására.

Szeptember 24. A minisztertanácsi ülésen kialakították a lengyel menekültügy szervezetét, feladatkörét, felelősségi rendszerét. A katonai menekültekről a Honvédelmi Minisztérium fog gondoskodni. A minisztérium létrehozta a 21. hadifoglyokkal foglalkozó alosztályát melynek vezetői *Baló Zoltán* ezredes, 1943 nyarától *Utassy Lóránd* ezredes voltak. A polgári menekültekről a Belügyminisztérium gondoskodik, a KEOKH és a IX. osztály feladatává téve a feladat megoldását. A IX. osztály vezetője *dr. Antall József* / a rendszerváltást követő első miniszterelnök apja / volt. A katonai menekültekről rengeteg nyilvántartás, iratanyag keletkezett és maradt fenn a Hadtörténeti Levéltárban. A polgári menekülteknek nem volt bejelentkezési kötelezettsége, rájuk csak a falvak lakossága emlékezik, különösen azok a családok, akik hosszabb - rövidebb időre befogadták őket.

Szeptember 27. Varsó letette a fegyvert a német csapatok előtt.

Október 27. Néhány részlet *Erdmannsdorf* követ *Ribbentrop* külügyminiszternek küldött táviratából: „*Meglepően nagyszámú lengyel katonai személy magyar területre történt átlépése azt eredményezte, hogy ezeket először ideiglenesen falusi magánszállásokon helyezték el, ahol őrzésük nehéz. Lengyel tisztek franciaországi lengyel légióba belépését célzó propaganda a katonák csekély harci szelleme ellenére kedvező talajra talált.*”

1940. április 1-jén *Orlowski* lengyel követ búcsúebédet ad távozása előtt.

Mi történt ezalatt a Rákos menti településeken?

A helyi sajtóból nagyon ritkán lehet következtetni a világot formáló események alakulására. Sem a két világháború kirobbanása, sem az országban történő jelentős politikai, gazdasági eseményekről nem számoltak be a környéken megjelent újságok. Amíg a fent leírt események hatására a lengyel nép elvesztette átmenetileg függetlenségét, hazáját, Magyarország is közelebb került a háborúhoz. Minden koncepció nélkül válogattam a korabeli újságok cikkei közül, ezekből kötöttem egy kis csokrot. Megtoldottam a „sajtószemlét” levéltári anyagokkal is. Nézzük hát, hogyan éltek az emberek 1938 - 39-ben a mai XVII. kerület településein!

„*A Rákoscsaba község főjegyzői állását az elmúlt héten töltötték be, erre a tisztségre Csorna Lajos isaszegi vezetőjegyzőt választották be egyhangúlag. Csorna Lajos éveken át Gödöllőn volt, mint ellenőr-jegyző és habár sajnáljuk, hogy Isaszegről Rákoscsabára költözve még távolabbra kerül tőlünk, az egyhangú megválasztásához szívből gratulálunk...*”- olvashatták a hírt a **Gödöllői Hírlap** olvasói az 1938. június 26-i számban.

Az „Anschluss” /a németek elfoglalták Ausztriát / után Rákosligetén érdekes határozatot kézbesített a postás a vármegyétől. „*Az osztrák állampolgárok a horogkeresztes jelvényt, mivel német állampolgárok, viselhetik, kivéve a zászlók és szalagok formájában.*”(1.)

A m.kir. budapesti I. csendőrkerület rákoscsabai őrsé a téli nyomorenyhíthó akcióban úgy kíván részt venni, hogy december, január hónapokban minden vasárnap néhány gyereket a csendőrőrsön megebédeltet, Miklós - napra pedig, egy fiút felöltöztet. Csorna jegyző javasolta *Stugnya József* 14 éves fiút, és *Simon Eszter*, illetve *Simon Erzsébet* 14 év körüli lányokat.(2.)

A következő, 1939-es esztendőben már a **Rákosi Hírlapból** is lehetett „ollózni”. Az április 6-i számából megtudhatták az érdeklődők, hogy Tarnay Béla rákoskeresztúri jegyző több évtizedes munka után nyugalomba vonult. Barátai, kollegái bensőséges ünnepségen búcsúztatták el.

Májusban avatták fel az új rákoshegyi evangélikus templomot. Dr. Raffay Sándor püspök az avatás utáni díszközgyűlésen mondta: *„Ha megérteni nem tudjuk egymást, ezért valamikor mindannyian felelni fogunk. Sajnálom a gyűlölködőket, mert ezeknek nagyon szigorú ítéletük lesz, hiszen nem haragra, de szeretetre rendelt minket az Isten.”*

Május 18. A Szociáldemokrata Párt május 18-án gyűlést szeretne tartani 18 órakor a Piskó vendéglőben. („...a Piskó féle vendéglő pártszervezeti helyiségében...”) Az engedélyt Szabó Imre kérte. Május 20-án Csorna főjegyző jelentette: *„A gyűlés meg lett tartva, mintegy 90 ember volt jelen. A nemzeti frontiak a gyűlést megzavarták.”*

Júniusi hír: *„A rákoshegyi autobusz, amely Rákoshegy-Rákosliget-Rákoscsaba és Rákoskeresztúr helyi és Budapesttel való személyforgalmat látja el, ma már teljesen bevált és napról napra nélkülözhetetlenné lett a ki- és beutazó közönség előtt. Sajnos azonban, nem elég sűrű a járat, melynek fokozása közérdekből erősen indokolt.”*

Ugyancsak ebben a hónapban, június 15-én jelent meg az alábbi rövid tudósítás: *„A rákoscsabai nyolc osztályú állami elemi iskola nyolcadik osztályát végzett növendékei június 18-án tartják kedves ünnepség keretében ez évi ballagásukat”* Néhány sorral lejjebb: *„A rákoscsabai evangélikusok június 11-én avatták új templomukat és annak harangját. Az avatási szertartást Dr. Raffay Sándor bányakerületi püspök végezte.”*

Egy „aktuálpolitika” hír a **Rákosi Hírlap** június 22-i számából: *„A rákosligeti állami elemi iskola növendékei több kárpátaljai iskolának a felszabadulás örömnapjaiban maguk festette gyönyörű magyar címereket küldtek ajándékba.”*

Július 6. **Rákosi Hírlap.** *„Napközi otthont kérnek a Wangel telepiek. Rákoscsaba község már régebben elhatározta, hogy a hozzá tartozó Wangel telepen napközi otthont és kisdédóvodát létesít. Az intézmény létesítése már azért is sürgős, mert ebben az esetben a rákosligeti kisdédóvo tehermentesül, ami Rákosliget szempontjából kívánatos.”*

Az augusztus 24.-i **Rákosi Hírlap** már komoly felhívást közölt. *„A rákosmenti községek lakosait figyelmeztetjük, hogy légvédelmi felszereléseiket, ha azok még hiányosak volnának, annál inkább egészsítsék ki a községi elöljáróságok korábbi útmutatásai szerint...”* Az újság már hetek óta cikksorozatban hívja fel az olvasók figyelmét a légvédelmi tudnivalókra.

1939. augusztus 31. Talán témánkban a legérdekesebb hírt ebben a számban olvashatjuk - egy nappal a II. világháború kitörése előtt. *„A háborús hírek hatása alatt áll a rákosmenti lakosság, de minden izgalom nélkül. A múlt hét utolsó napjaiban a fővárosból érkező vonatokat nagy tömeg várta az állomásokon, jobbra családtagok, akik friss hírekre vártak. Nagyon megnyugtató és jó hatást tett a lakosságra a magyar kormány magatartása. A kiadott rendeletek ellen egyetlen hang sem támadt. A rákosmenti községek lakossága politikai érettségről kitűnő vizsgát tett. A lakosságnak az a része, akinek nincsen rádiókészüléke, nagyobb csoportokban hallgatja a leadást vendéglők vagy olyan házak előtt, ahol hangos rádiókészülék működik.”*

Szeptember 14. **Rákosi Hírlap.** *„A Budaörs határában lévő közforgalmi repülőtér nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket: ezért elhatározták, hogy új polgári repülőtér építenek alkalmasabb helyen. A helyét is kijelölték Vecsés, Pestszentlőrinc, és Rákoskeresztúr határában, az úgynevezett Ferihegyen.”*

Megérkeztek az első menekültek.

II. világháború idején - 1939. szeptember 1-jétől 1945. május 2-ig - állandóan voltak változó létszámban lengyelek a mai XVII. kerület községeiben. A Rákoscsabán tartózkodó lengyel menekülteket három csoportba lehet sorolni.

1./ Tisztek és katonák menekült táborba kerületek - hivatalos elnevezésük „internált lengyel katonák” volt.

2./ A rákoscsabai gazdákhöz az ország területén lévő más katonai internáló táborokból számos menekült katona jött hosszabb - rövidebb időre dolgozni.

3./ Végül kis számban csabai családoknál akadtak polgári menekültek is. „Az ország területén ezrével éltek olyan lengyel menekültek, akik sem polgári, sem katonai táborban nem voltak nyilvántartva.”/1./ Harsányi járási főszolgabíró 1939 decemberében adatszolgáltatást kért a községekbe érkezett lengyel menekültekről. 1.Felhívását 1940 szeptemberében megismételte. Az első alkalommal még nemleges választ küldött Csorna főjegyző. /2./

Először a civilekről teszek említést. Róluk van a legkevesebb adatom, ami nem azt jelenti, hogy kevesen lettek volna. Az első hivatalos lengyel HRIKOCION MARTAN volt. A Külföldiek Ellenőrző Központi Hivatal Rákoscsabát jelölte ki részére lakhelyül. Minden hónap 7. napjáig köteles volt jelentkezni a helyi csendőrorsön, ahol munkahelyet és lakhelyet kellett igazolnia. Hrikocion 1917. augusztus 18-án született Przilisben, nőtlen, szobafestő. A főszolgabírói határozat 1939. december 15-én kelt, Gödöllőn. /3./ Sajnos csabai lakóhelyét nem tudtam kideríteni.

A másik civil menekültre Novák Jánosnénál „találtam” rá. Ő Rákoscsabán, a Kossuth Lajos utca 14-ben lakott akkor (ma Péceli út). Emlékezete szerint 8 éves lehetett, amikor az emlékkönyvébe rajzolt egy lengyel férfi, egy másik, pedig fényképet is adott a családnak emlékül. A fénykép hátoldalán olvasható dátum: 1940. november 20. Tadeusz Dregienicz és fia Jerzy Balatonboglárról került Rákoscsabára, rövid időre.(4. kép) A rajz alatt jól olvasható a dátum: 1942. január 30. Az aláírás Bol Janiski. (5.kép) Itt szeretném megjegyezni, hogy a jelen írásomban szereplő, mintegy 200 személy itteni tartózkodása csak egy adott pillanatra vonatkozik.

1943. április 12-én Csorna főjegyző írásban jelenti a járási főszolgabíróságnak, hogy *Wytosyanszky Györgyné* és fia 1942. október 28-án érkeztek a községbe. Azóta a Mária (ma: Martin) utca 18-ban laknak, „...*magatartásuk ellen eddig kifogás nem merült fel...*” Az egy évvel később - 1944. március 11-én - írt jelentésében ugyanez állt./4/

A menekültek második - nagyobb - csoportja a munkára idekerült lengyel katonacsoport volt. A Budapest Főváros Levéltárában talált anyagok között a legkorábbi *Molnár Ernő* hadnagy levele. A hadnagy az I/8. honvéd gyűjtőtábor parancsnoka volt ekkor és egy névjegyzéket küldött Rákoscsaba főjegyzőjének: „*Értesítem az előjáróságot, hogy a mai napon a tábor csoportparancsnok úr intézkedésére 30 fő menekült lengyel legénységet mezőgazdasági munkálatok elvégzésére az előjáróság rendelkezésére bocsátottam. Kérem a pontos névjegyzéket megküldeni munkahelyek szerint.*” az irat dátuma: 1940. július 18. /5./A névsorra rávezették a következőket: „*A névjegyzékben foglalt fogjokat m.g. munkára átvettem*”. (6.kép) A névsorban 1 tizedes, 1 tüzér 5 huszár és 25 gyalogos katona neve szerepelt. Még ezen a napon elosztotta a jegyző a munkaerőt a gazdák között és a kért ívet 12.-én elküldte. Ezek szerint *Kacsmarek Antal, Kasperszky Brunó, Baranyak Ignác, Goirynszky Branyiszláv, Matlovszky János, Sledsz Szaniszláv, Sabat Szaniszláv, Lukaszek Szaniszláv Osewszky Féliksz, Wasieszavszky Ferenc, Adamcsek Ferenc, Wrak Stefán, Koziot Stanislav, Polys Jozef, Mataszewszky Valentin, Koziot Stanislav és Gondalszky Tadeus Barizs Sándorhoz és Mózer Gyögyhöz* kerültek. **Mihály András**hoz mentek

dolgozni *Poremba József, Pietszik Boleszláv, Oszeklowszky Staniszláv, Skuzsa János és Utnyik Staniszláv. Reitinger Andrásné Grzaba Romanot, Szabó János Kovey Jánost, L.Nagy Sándor Piszczek Waclavot, Kléner János Kordiys Wladiszlavot, Nagy Gábor Bugjany Jánost, Szabó Lajos Kozüstek Andrzejt. Foreminiak Boleslaw és Polys Jozef* pedig **Nagy Lászlóhoz** kerültek. (7.kép)

A lengyel nevek helyesírása nehézséget okozhatott a magyar tisztviselőknek. Ez kiderül, ha a fenti nevekről készült névsorokat összehasonlítjuk. Az a névsor, amit Molnár hadnagy adott át, inkább „lengyelül” íródott. Ami viszont az egyes gazdákhöz kerültek neveit tartalmazza, „magyar” írást mutat. Szabó Lajosnál volt *Kozüstek (Krzústek) Andrzej*. Ő egy fényképet ajándékozott egy csinos 17-18 éves rákoscsabai kislánynak, *Vida Marikának*, akinek a húga *Vida Katalin, Komár Jánosné* (lakik: Korsó u 7.) megőrizte ezt a képet. A fényképen egy nagy csoport látható az egykori Laffert kastély belső udvarán, az ajándékozót a nyíl mutatja. A kép hátoldalán a következő írás olvasható: „*Emlék Vegett Kedves Mariszka és egés csolad Krzystek Andrzej*” (8.kép)

A Hadtörténeti Levéltárban található lengyel névkatalógus áttanulmányozása során a felsorolt katonák közül néhányra vonatkozóan találtam feljegyzéseket. *Jan Bugajny, Roman Grzaba, Jan Kovalcsik, Andrzej Krzystek, Kordis Wladislaw, Jozef Palys, és Jozef Poremba* Rákoscsabán való tartózkodásuk során 1940-ben hazatérésre jelentkeztek. A források nem jelölnek pontos dátumot, azt sem lehetett kideríteni mi történt velük kérésük után. *Antoni Kacsmarek* tizedes 1902-ben született Lyskowoban. 1939 decemberében Nagykanizsáról Rajkára irányították át. *Bruno Kasperski* huszár 1939 decemberében az inárcsi tábor lakója volt. *Jan Machowsky* gyalogos 1899-ben született Stolezyn-ben. 1939. október 16-án megszökött Nagycenkről, majd 1940-ben Sárvárról börtönbe került. *Oszeklowsky Stanislaw* gyalogos 1914-ben született Sandomierzben. Ő Petlenden jelentkezett hazatérésre 1940-ben.

A következő dokumentumból kiderül, meddig dolgozott a 30 lengyel Rákoscsabán. A főjegyző megbízásából az irodatiszt a következőket írta augusztus 5-én a gazdáknak: „*A rákoscsabai lengyel gyűjtőtábor parancsnokságának kérelmére felhívom az alatt felsorolt gazdákat, hogy a náluk lévő lengyel katonai menekülteket holnap, azaz augusztus hó 6-án reggel 7 órára a rákoscsabai lengyel táborba feltétlenül állítsák elő.*”/6/

Újabb átvételi elismervény, ezúttal az 1/3 sz. kiskunlacházai gyűjtőtáborból a gazdák kérésére kiadott 12 „fogoj”-ról, 1940. augusztus 18-án. A dokumentum hibája miatt nem olvashatók teljesen a nevek.

Nagy Lászlóhoz - Széchenyi u. 4. – ment ....iznek János és ...ohierki Péter, T.Mihály Andrásához – Kossuth Lajos u. 35. - került ...ahovszky Sztaniszlav, ...zardil Sztaniszláv és ...rohavszky Sztaniszlav. **Gerendő János** – Rákos u. 21. – Klag Józsefnek adott munkát, ...ak Bolaeszlav, vitéz **Velez Sándorhoz** – Zrinyi u 20. – került. **L.Nagy Sándornál** – Lajos u 9. - ...ozsavszky Teofil dolgozott, Kléner Jánosnál – Temető u 24. – Jakubek Merzsizslav dolgozott. **Budavári Károlyhoz** – Lajos u 30. – **Kohanoszky Antal, Mihály Mártonhoz** – Kossuth Lajos u 23. – Arcsevszky Marián, végül **Hecz Mihályhoz** – Kossuth Lajos u. 27. – Lorencz Rudolf került. /7/

A HM 21. osztálya (vitéz Baló alezredes) távbeszélőn adott rendeletével a mezőgazdaságra kiadott lengyelek azonnali bevonultatását rendelte el október 17-én. Valamennyi lengyel internált a Budapest, Pasaréti úti táborba vonul, ahonnan október 18-án Aszódra, a katonai parancsnoksághoz mennek egy csoportban. „...*bánya segéd munkára, a szokásos bérek mellett körülbelül 14 napra lesznek felhasználva.*” Továbbra is a pasaréti és a kiskunlacházai táborok állományába tartoznak Az ottani munka befejeződése után, ismét lehet őket mezőgazdasági munkára kérni.(9.kép)

1940. november 23-án érdekes levél érkezett az előljárásságra az I/1 Honvéd gyűjtőtábor csoportparancsnokságától. „...a mezőgazdasági munkára kiadott lengyel internáltak közül azokat, akik Német megszállott területre valók és önként visszatérésre jelentkeznek, haladéktalanul be kell vonultatni....” Semmi nyom nem utalt arra, hogy a lengyel katonák a felhívásra jelentkeztek volna./8./

A pilisvörösvári táborból még 1944. május 5-én is érdeklődtek, azután hogy kinél, mióta dolgozik lengyel menekült katona (a katonai tábor ekkor már egy éve megszűnt Rákoscsabán). Rabb jegyző három nappal későbbi válaszában az alábbiak szerepelnek:

Jaroszevszky Vladiszláv 1940 óta

Klag Jozef 1940 óta

Adamski Michall 1940 óta

Gorczyca Jan 1942 augusztus óta

Aleszik Jozef 1942 augusztus óta

Szujmkov Grzegorz 1944 óta

Dresler Julian 1940 óta /9./

Ennek a késői felmérésnek az ad különös jelentőséget, hogy a felsoroltak közül ketten, - *Gorczyca Jan* tizedes kaszinó szolga és *Szynków Grzegorz* közlegény - a rákoscsabai katonai menekülttábor lakói voltak már 1941-ben (lásd a névsort). A tábor viszont 1943-ban Dömsödre telepítették át! *Klag Jozef* pedig 1940-ben Gerendő Jánosnál dolgozott. (Róla keringenek olyan hírek az idősebb emberek között, hogy ő nem ment haza Lengyelországba a háború után, hanem csabai lányt vett feleségül, családot alapított. Két fia született a házasságból.)

Ugyancsak külföldieket összeíró dokumentumot találtam a Budapest Főváros Levéltárában Rákoscsaba iratai között, XXI/32-b jelzet alatt, sajnos, dátum nélkül - illetve a külföldiek tartózkodási idejük felsorolásánál a szélső időpont 1945. április 18.. A felsorolás 13 lengyel és 4 román menekült rákoscsabai tartózkodásáról tájékoztat.

Orzelski (valószínűleg Oszeklowsky) Sztanisław 1939

Gorczyca János 1939

Cselátka (Czeladka) Ferenc 1939

Mostyenszki (Moszczenski) János és felesége 1939

Szymkow Grzegorz 1939

Klag Jozef 1939

Celak (Cehak) Ferenc alezredes 1939

Zmudszky János 1939

Lipke János 1944. III.1.

Rákosligetén, a Vartus vendéglőben dolgozott

Komorowszky Henrik 1944. VI. 9

Rychlevszky József tiszt és felesége

Roman Irene író 1945. IV. 12.

Rychlevszky György egyetemista 1945. IV. 18.

Ez a dokumentum szintén érdekes. A nevek között szerepel 4 olyan katona neve, akik a lengyel katonai tábor lakói voltak: *Gorzycza, Czeladka, Szymjow, Cehak*. Két személy a pilisvörösvári táborból került ide munkára: *Klag* és *Oszeklowszky*. **Jan Moszczenszky** valószínűleg nem a feleségével, hanem a húgával szerepel a dokumentumon. Eredetileg ők is a csabai katonai táborban laktak. A katonai tábor névjegyzékében a katonák mellett 41 hozzátartozó is szerepel, többségében gyerekek. Itt szerepel *Moszczenski Janusz, Moszczenska Stefania, Moszczenska Wanda*. Mivel az apa, **M. Tadeusz** alezredes táborvezető is volt, valószínűleg a két női név birtokosa a felesége és a lánya lehetett, mert **M. Jan** neve mellett külön szerepel a „syn” szó. Ismét felmerül a kérdés, hogyan és hol maradtak a katonai tábor egyes lakói 1945-ben Rákoscsabán?

Varsó elestével egy időben jelentek meg Rákoscsabán a menekültek harmadik csoportjába tartozók, az első menekült lengyel katonák. Kezdetben az egykori Laffert kastélyban szállásolták el őket. (10.kép)

Abban az időben Schell kastélynak ismerte a falu népe az épületet, mert az utolsó Laffert – Laffert Matild - lánya, Antos Ilona második férje báró Schell Gyula volt. Ekkor csak átmenő lengyel katonaság fordult meg a községben. Részletes kimutatás maradt fenn róluk:

Időpont	Tiszt	Legénység	Ló
1939.IX.26. - 30.	20	40	8
X.1. – X.31.	651	744	48
XI.1. – XI. 31.	3430	1020	124
XII.1.– XII.31.	3362	1085	124
1940.I.1. – I.29.	2790	1271	124
II.1. – II. 29.	2430	1443	106
III. – III.31.	124	3525	124
Összesen:	12807	9128	658

A fenti táblázatból nem lehet kiszámítani a változást, a fluktuációt, az adatok egy – egy meghatározott időszakra utalnak. A szállásköltség erre az időre 6856,5 pengő.

1940. április 13-án a Magyar Királyi /továbbiakban: m.kir./ 1/15. Honvéd gyűjtőtábor parancsnokságáról levél érkezett a csabai elöljárósághoz. „*Értesítem az Elöljáróságot, hogy a Honv. Kincstár által Schell báróéknak kiutalt összeget – kb. 6850 P-t – további utasításig tartsák vissza.*” Az Elöljáróság értesítette május 13-án az 1/V. Gyűjtőtábor gazdasági hivatalát, hogy a pénzt visszatartották. 1940 október 21-én a csabai elöljáróság levélben kérdezi meg a lengyel tábor parancsnokságát, mit csináljanak a HM által korábban leutalt pénzzel? Válasznak nincs nyoma, de a Községházán maradt levélmásolat hátoldalára a következő szöveget írták: „*Tak. betétbe helyezve 913/940 betét alatt 940. XI/11.*” Ebből arra lehet következtetni, hogy a pénzt nem kapta meg a kastély tulajdonosa. /10/

Ekkor Rákoscabán még nem volt lengyel katonai internáló tábor, de „illetéktelenül és felügyelet nélkül” lengyel katonák tartózkodtak Rákoscabán. Többek között 1 fő a Krakói tüzérezredből /11./ Mikor alakult ki a kastélyban az internált lengyel katonák tábora? Nem lehet pontosan megállapítani. Tény azonban, hogy a kastély lakója báró Schell Gyuláné sz: Antos Ilona 1941. január 29-én meghalt, Rákoscabán temették el két nappal később. Mivel házasságuk nem volt felhőtlen, a férj nem lakott a csabai kastélyban. Így Antos Ilona halálával a kastély megüresedett. Vélhető, hogy mivel már korábban is volt a kastélyban átmeneti szállás a menekült lengyel katonák számára, a HM intézkedésére alakult át a kastély internált lengyel katonák táborává.

Rákoscaba főjegyzője 1940. június 27-én egy belügyminisztériumi körlevélre az alábbiakat válaszolta: „*Tisztelettel jelentem, hogy Rákoscaba községben menekült tábor nincs. Itt csak katonai menekült tábor van...*”/12/ Valószínűleg a levélváltás idején állt szervezés alatt a rákoscabai tábor felállítása. A később megszervezett internált lengyel tisztek táborának lakói egy Krónikát szerkesztettek, 1941 júniusában, amelyben Jan Unger százados röviden megírta a tábor kialakulásának és a lengyelek odakerülésének rövid történetét. „*Magyarország déli részén, három kilométernyire a régi magyar - jugoszláv határtól, zöldellő kertek között fekszik egy mintának is beillő elővárosi település, Szeged-Alsóközpont. Ezen a telepen a volt határőrség nem nagy laktanyájában létesült 1939 végén az internált lengyel katonák tábora. A tábor személyi állománya 17 tisztből és egy nem jelentős létszámú legénységből állott. 1940 májusában a felszámolt tompai táborból és Balatonföldvállról tisztek és családtagjaik érkeztek Alsóközpontba. Ekkor a táborban már mintegy 40 tiszt és körülbelül 30 személyt kitevő családtag volt.*”/13./ A Honvédelmi Minisztérium 1940. VIII. 9.-iki rendelete alapján a Szeged-Alsóközponti tábort a Budapesttől 23 km-nyire lévő Rákoscabára telepítették át. A tábor parancsnokává Csathó Sándor századost nevezték ki, aki a parancsnoki tisztséget 1941. július 10-én Ayer András főhadnagynak adta át. A tábor rangidőse 1941.V.2.-ig Polaczek Henrik őrnagy volt, majd ezt a tisztséget **Moszczenski Tadeusz** viselte. A szállásmesteri tisztséget a kezdet kezdetétől kezdve Nyez József főhadnagy, az összekötőtiszt szerepét, pedig a magyarul is tudó Bankowski József főhadnagy látta el. A tábor átlagos létszáma 140 fő volt, ebből: egy tábornok, 20 törzstiszt, 60 idősebb és fiatalabb tiszt, mintegy 40 családtag, valamint 20 legénységi állományú.” Dr. Lagzi István történész¹⁰⁸ egyik tanulmányában közölt adatok szerint 1940 közepe táján 2 törzstiszt, 10 főtit, 10 altiszt, 50 legénységi állományú katona és 8 polgári személy volt a megszűnés előtt álló táborban./14./ Tehát a tábor már létezett 1940 júniusában, a HM. augusztusban döntött a fent említett csoport áthelyezéséről *Ajer András* főhadnagy – aki korábban a rákoscabai önkéntes tűzoltó egyesület parancsnoka volt - 1942. december 5-én meghalt. Utódjáról nem tudok semmit.

1941. február 24-én az I/4. Magyar királyi honvéd gyűjtőtáborának parancsnoka, *Csathó Sándor* százados levelet írt Rákoscaba előljáróságának. A levélben közli: „*...tudomásomra jutott, hogy a lengyel internáltak szökésre készülnek...*”, ezért kéri, hogy

---

¹⁰⁸ Professzor Dr. Lagzi István történész 1942. július 17-én született, Békés községben. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen 1967-ben történelem- és földrajz szakon diplomázott, utána az ELTE-n tanult politológiát. 1972-ben KLTE-n szerezte doktori címét, később megkapta az MTA akadémiai tudományos fokozatát. A 70-es és 80-as években 9 évig családjával együtt Varsóban élt, ahol a varsói Magyar Intézet titkáráként, később igazgatóhelyettesként, majd nagykövetségi tanácsosként és az Intézet igazgatójaként dolgozott. Szakmai tudását mindeközben a Szegedi Tudományegyetem BTK Új- és Legújabbkori Egyetemes Történeti Tanszékének önálló tudományos munkatársaként és tanárként is kamatoztatta. Fő kutatási területei: a magyar-lengyel kapcsolatok, Kelet-Európa XIX. és XX. század története, az I. és II. világháború katonai, diplomáciai vonatkozásai, a magyarországi lengyel, francia, olasz, angol és szerb menekültek története.

„... a mellékelt felhívásomat a lehető legsürgősebben kidoboltni...” szíveskedjen Csorna jegyző úr. Néhány részlet a felhívásból: „*Felkérem a lakosságot, hogy a lengyel internáltak által eladásra felkínált akár magán, akár kincstári tulajdont képező tárgyaknak megvásárlásától tartózkodjanak. Ugyiszintén felhívom a lakosság figyelmét arra is, hogy a lengyelek netaláni szökését elő ne segítsék, attól tartózkodjanak, ilyennek észlelése esetén a táborparancsnokságnak /Kossuth Lajos ucca, báró Schell kastély/ tegyenek jelentést. A lengyel internáltak szökésének előmozdítása fogolyszöktetés bűncselekményét képezi. Felkérem egyuttal a kintlakó lengyel internáltak szállásadóit, hogy az esetben, ha azt észlelnék, hogy a náluk lakó lengyel internált a szállásról csomaggal távoznék, a táborparancsnokságnak e körülményt haladéktalanul jelentsék*” /15./ A felhívásból az is kiderült, hogy az internált tisztek nem mindnyájan laktak a kastélyban, igen sokan csabai családoknál kaptak szállást A felhívásban megfogalmazottak azt mutatják, a magyar táborparancsnokság mindent elkövet, hogy a szökéseket megakadályozzák.

A kevés számú forrás ismeretében is megállapítható, hogy a lengyelek próbálkozásainak igen komoly oka volt. Lagzi István idézett tanulmányában olvasható, hogy 1941 februárjában elterjedt egy rémhír országszerte, miszerint a magyarok kiszolgáltatják a németeknek a lengyel menekült katonákat. /16/ A szökésekről szóló információk bizonyára nem voltak légből kapottak, hiszen ekkor szökött meg *Sawiczki Kazimierz* tábornok is a táborból. A felhívás ellenére a rákoscsabai táborból márciusban tömegesen szöktek meg. Ezeknek a szökéseknek előkészületeiben vett részt *Trojanovszki* tábornok is, akit később emiatt át is helyeztek más táborba (lásd a névsorban közölt adatoknál). Már 1940 második felében is sokan jelentkeztek hazatérésre, valószínűleg közülük is megszöktek néhányan. *Stepkiewicz Pawel* - akkor még zászlós - visszaemlékezése nem közli a pontos dátumát az alábbi esetnek. „*Egy napon Kossak őrnagy kihívott a szállásomról. Kimentünk a parkba, ahol úgy fél órát sétáltunk. (...) Aztán egy pillanatra megállt, s hozzám fordult: 'Arra kérem Önt, hogy amit most mondok, azt senki se tudja meg. Ma éjjel eltűnök a táborból. A Közel – Keletre utazom, a Kopanski-dandárba. Ön teljes bizalmamat élvezi, tekintse ezt rokonszenvem jelének.'* (...) *Őszinte örömmel köszöntem meg neki a baráti bizalom megnyilvánulását és biztosítottam diszkréciómról. (...) Másnap a magyar csendőrség nyomozást indított, – természetesen az eredmény elmaradt. Kossak elutazott Kopanski tábornokhoz, mert a 18 éves fia már ott volt.*”/17./

A szökéseket bizonyítja szerintem egy levél, melyben a községi előljáróság és képviselőtestület kéri a Honvédelmi Miniszter urat, hogy a „.../4. *Honvéd gyűjtőtábor továbbra is Rákoscscaba községben maradhasson*”. Ez 140 - 150 vásároló embert jelent, hiszen az internáltak rendszeres zsoldot kaptak a Honvédelmi Minisztériumból, amit mindenki a táborhelyén - azaz a lakóhelyén - költött el. Ha itt maradnak, „...*mindent el fogunk követni, hogy a lengyel internáltak elhelyezése községünkben teljesen megfelelő legyen*”. Az iraton lévő dátum: 1941. május 21. /18/

A már említett Krónika egy névsort tartalmaz, de az ott szereplő személyek a Krónika megjelenésének pillanatában laktak Rákoscscabán. Sajnos a fluktuációt nem lehet nyomon követni sem időben, sem személyekben. A Krónikában több olyan lengyel katona szerepel név szerint, akik a Krónika megjelenésekor már nem voltak a tábor lakói. Az eredeti névsorban rang szerint szerepelnek a katonák, számomra az alfabetikus névsor áttekinthetőbb volt, különösen a levéltári munkám során. Az alább közölt névsorban jelzem a katonák akkori rangját, a tábori beosztásukat és a kutatás során talált egyéb adatokat, megjegyzéseket

Antoniewicz, Michal őrnagy, (neje: Zofia, énekkari tag, fia: Piotr)

Bankowski, Josef főhadnagy, felelős híradós (született 1878. nov. 26. Szanok, tisztviselő, 1940-ben Rákoscscabán van, 1941-ben hazatérésre jelentkezett)

Bachmann, Karol dr., orvos-százados (1940-ben helyezik Rákoscabára, 1943-ban rangidős Vámosmikolán, 1944-ben leváltják e tisztségéről, Budapestre kért tartózkodási engedélyt)

Barton, Wladislaw főhadnagy

Bodzinski, Jan főhadnagy

Bochenski, Stanislaw hadnagy (1943. március: Dömsödön van)

Bukowsky, Alojzy hadnagy könyvtáros

Cehak, Franciszek ezredparancsnok, egyleti vezetőségi tag (áthelyezéssel került Rákoscabára 1943. okt-ben, 1944. ápr: munkára kiadva Dömsödre)

Cieslinski, Witold ezredes törzstiszti egylet elnöke

Czajkowski, Zdislaw százados (1940: áthelyezve Rákoscabára)

Czeladka, Franciszek rendőrtizedes tábori konyha alkalmazott

Czelusniak, Jan közlegény, laktanya ör (sz: 1905. Lazy, lakik: Zazezce, 1940, Komárom, hazatérésre jelentkezett)

Czwikla, Franciszek főhadnagy (1939: Nógrádverőce, 1943-44: várpalotai zsoldjegyzék, közben a győri kórházban volt)

Dobrzynski, Wladislaw őrnagy speciális szekció, felesége: D. Heléna, énekkari tag

Dostal, Karol dr hadnagy egyleti vezetőségi tag

Dynowski, Stanislaw ulánus örvezető tiszt szobák ellenőre

Felker, Jozef dr hadnagy a magyar nyelv oktatója, (1941. Siklóson kiségitő orvos)

Gajda, Rudolf hadnagy, a természettudomány oktatója (1943: szabadságra vezénylik, 1944: a bényi kertészti iskola megszűnik, Dömsödre helyezik át)

Gebarowicz, Stanislaw őrnagy (1944 ápr. munkára adják a pesthidegkuti táborból)

Glaczynski, Roman őrnagy (egyleti vezetőségi tag 1940: Rákoscabára helyezték)

Glogowski, Stanislaw őrnagy egyleti vezetőségi tag

Gorczyca, Jan tizedes, kaszinó szolga (sz: 1905. Carano szökés Nagycenkről 1941-ben, rendőr, alkalmazásban a lengyel főkormányzóságban)

Harbrich, Jozef mérnök-százados (1942 december, 1944 április kiadva Dömsödre. 1944. május 1-től 6 hónapig az EMAG-ban dolgozik)

Hubiczki, Stefan dr tábornok, az eü. szekcio parancsnoka (1939. október 28: a nagymarosi táborból, nejével együtt szabadon engedték, 1940: áthelyezés Rákoscabára az I/1. táborból. 1942-43-ban Budapesten, táboron kívül lakik, felesége H. Regina)

Holowan, Jerzy százados az énekkar technikai főnöke. (1939: Nógrádverőce)

Janowski, Mieczyslaw százados, egyleti vezetőségi tag (felesége: Janowska Zofia, lányai: Wanda, Ludmilla énekkari tagok, fia: Mieslaw, Balatonbogláron hazatérésre jelentkezett. 1940-ben Szikszóra helyezték, 1943-ban Egerben, kint lakik, mert nő) Eger kint lakik mert nő)

Jarzecki, Piotr rendőr-főhadnagy gazdasági vezető 1942-ben a Regula ügy szereplője

Jedynakiewicz, Jozef őrnagy egyleti vezetőségi tag

Jedynakiewicz, Viktor százados egyleti vezetőségi tag

Jelinski, Stanislaw főhadnagy kulturszekció titkára

Kaminski, Stefan hadnagy

Karpinski, Kazimierz tizedes, cipész (1940: Sárváron hazatérésre jelentkezett)

Kysiak, Eugeniusz főhadnagy énekkari tag (sz: 1897, 1940, Tápiógyörgye, majd Vámosmikola)

Koneczny, Henrik főhadnagy énekkari tag (1941 Vámosmikola: 7 nap szobafogság, szökésre hajlamos)

Konstantin, Eugeniusz dr százados, német-angol oktató (1939: Dömsöd, 1944-ben bevonult Vámosmikolára)

Kopanko, Witold közlegény, a tisztí szobák őre, (1943-ban kiadva munkára Diószegi cukorgyárnak, 1944 ugyanez a komáromi táborból)

Korkozowitz, Jan ezredes, a kaszinó elnöke (sz: 1891. Gawrolin-Warszawa Barkowska Wincetyna. 194. aug. Eger, 1943. Selyp, 1944 szökési kísérlet, 1944: várpalotai zsoldjegyzék, ápr. jún. borotvaszappan adag)

Krok, Kazimierz főhadnagy egyleti vezetőségi tag

Krolikiewicz, Mieczyslaw rendőr-százados, (1941: lakásadója feljelentette lopásért)

Kruszewski, Jan főhadnagy a kaszinó alelnöke (1939. szept. 24-26 Budapesten és Visegrádon járt, 1939: a budapesti I. honvéd dandár parancsnokságán van, 1941-ben Rákoscabáról Siklósra, büntetőtáborba kerül, onnan Ipolyhídvégre, 1943: állandó pesthidegkúti tartózkodási engedély, 1944-ben nincs magyar munkahelye)

Kulawiak, Ireneusz rendőr-százados, énekkari tag, felesége: Zofia (1940 elején Heves)

Kwasniewicz, Marian hadnagy kaszinó főnöke

Kwarczak, Stanislaw őrvezető kovács, műszerész

Lapinski, Jan mérnök-hadnagy revíziós bizottsági tag (sz: 1906. Chelm, anyaja: Paszkowszka Apollonia. 1942: Pelsőc)

Lipinski, Stanislaw rendőr-főhadnagy énekkari tag (felesége: Lipinska Berta. 1940 elején Heves)

Lesisz, Alexander százados egyleti elnök

Maciupa, Jozef közlegény, szabó 1943-ban kórházban kezelik

Madia, Gustav őrnagy (1941. Moszkva: súlyos hangú levelet írt családjá megsegítéséért, 1941: Zalaszentgrót, rangidős tiszt)

Majewsyki, Mieczyslaw mérnök-főhadnagy tábori főmérnök (1940. Komárom, Vámosmikola, 1943 dec. Dömsöd, Pesthidegkút, Zalaszentgrót, 1943, 1944 március zsoldjegyzék: Várpalota. Fia: Mieczyslaw)

Matusiak, Kazimierz százados (1942: zsold kifizetését kéri, 1944: szellemi munkára kiadják a selypi táborból)

Micherdzinski, Zygmunt hadnagy, (sz: 1911. Bielicz Ost Katovic. 1940. Rákoscaba, hazatérésre jelentkezett)

Moszczenki, Tadeusz alezredes táborparancsnok (1940. Gyöngyösapáti, 1943-1944 rangidős tiszt Dömsödon felesége: Stefánia, fia: Janusz, lánya: Wanda. 1942: Regula főhadnagy panasza Moszczenki ellen, kivizsgálták a panaszt, bűnös Regula)

Nycz, Jozef főhadnagy, hadtápfőnök, adjutáns (sz: 1917. Janowicz, lakik: Klimkowka, 1940: Komárom haza jelentkezett, 1942-ben Siklósra kísérik, büntetésbe)

Pawlik, Henrik tizedes asztalos, kaszinó szolgálat (1943: Dömsöd faipari munkára jár)

Paykart, Michal, őrnagy (felesége Zófia, szerepel a Regula ügyben. Gyermekai: Jerzy és Halina 1940-ben Rákoscabán vannak, majd Balatonboglárra kerültek ifjúsági táborba, 1943-ban az őrnagy Dömsödre került. A gyerekek énekkari tagok voltak.)

Peczak, Wladislaw százados, egyleti vezetőségi tag (fia: Zbigniew áthelyezve Rákoscabára)

Peczalski, Stanislaw rendőr-főhadnagy, számviteli előadó (1944 munkára kiadva Dömsödon)

Penk, Teofil őrnagy

Petryczkiewicz, Piotr hadnagy, felesége, Zofia kórházba kerül 1944-ben

Pierzchalski, Henryk hadnagy a büfé főnöke, (1939: Balatonlelle)

Rajthar, Jozef hadnagy

Rech, Boleslaw (Bronislaw) hadnagy egyleti vezetőségi tag

Regula, Edward rendőrfőhadnagy (1940: Vámosmikolára helyezve, 1942: fegyelmetlen magatartás, tiszti rendfokozat megszegényítése miatt 3 hónapra a siklósi táborba került)

Rzepka, Wawrzyniec százados

Serega, Franciszek tizedes tiszti szalon felügyelő

Siwicki, Franciszek közlegény istálló őr

Smieliczki, Jozef mérnök főhadnagy (1939 Hidasnémeti)

Smrokowski, Wkadyzlaw dr. őrnagy rangidős tábori orvos (szül: 1898, 1943-1944 győri kórházban kiségit, 1944: 2 nap szabadság, Budapestre ment)

Sobczak, Henryk tizedes, ápoló, betegszobás (1940: 2. lengyel műszaki zászlóalj, hazatérésre jelentkezett. 1943: büntetés mérséklése, 1944: várpalotai zsoldjegyzékben)

Sowinski, Wacław százados énekkari tag (1940: Tápiógyörgye)

Stepkiewicz, Pavel zászlós kaszinó büfés

Stern, Jozef őrvezető, legénységi szobák ellenőre, (bányász, a 2. lengyel műszaki zászlóaljban dolgozik)

Sulinski, Eugeniusz mérnökhadnagy (1940: gépkocsik átszállítása Szegedre, 1944 szellemi munkára kiadva, feleség: Janina)

Swiderski, Michal főhadnagy

Szayna, Myeczislaw őrnagy revíziós bizottság elnöke

Szymkov, Grzegorz közlegény tiszti szobák őr

Szkielski, Wojciech főhadnagy

Tarnawski, Wladyslaw őrnagy felesége: Stefánia, énekkari tag

Taton, Ludwik százados, egyleti vezetőségi tag (felesége: Wladyslawa, lánya Krystyna)

Teresinski, Jozef zászlós kaszinó büfés

Tuk, Alksander őrnagy, egyleti vezetőségi tag (1943 szökés)

Turczynski, Jozef százados (1941: 3 hónap Siklós, onnan Ipolyhidvégre került)

Unger Jan százados, hírlapi tudósító (1941. Janina lányát áthelyezték Rákoscabára. Felesége: Apolonia, lányai: Janina, Henryka, Danuta énekkari tagok, fia: Zygmunt)

Waskow, Michalo közlegény tiszti konyha

Wohl, Tadeusz dr. főhadnagy magyar nyelv oktatója

Zabokliczki, Zygmunt alezredes, kultúrfelelős (1942-ben szerepel a Regula ügyben)

Zawadzki, Marian főhadnagy énekkar vezetője

Zbieranowski, Karol őrmester tábori konyha

Zoltaszek, Jozef ezredes angol nyelv oktató, felesége: Zoifia

A névsorból a vastag betűvel írottakról nem találtam semmit a névkatalógusban. Ez különösen *Rzepka Wawrzyniec* százados esetében érdekes, mert neki fontos megbízatása volt az internált lengyel katonák körében. Igaz, hogy *Korkozowitz Jan* ezredesről is szűkszavúak a katalógus megjegyzései. Ennek oka lehetett a korabeli jó konspiráció, vagy a magyar hivatalos szervek jóindulata is. Még egy megjegyzés a fenti névsorral kapcsolatban. Valamennyi ott szereplő rendőr anyagában találtam egy megjegyzést:

alkalmazva a lengyel fő kormányzóságban, a dátum minden esetben 1941. Ennek jelentését nem tudtam megfejtetni.

A táborban lakott még a névsor keletkezése idejében néhány nő, akiknek nem voltak hozzátartozóik a tábor lakói között.

Brengorz Cecylia énekkari tag, *Debska Zofia* leánygyermek, *Dziobek* alezredes felesége, *Janina*, leánya *Irena* és *Wladyslawa* aki tanítónő volt. Őt 1943-ban az ipolypásztói táborból Balatonboglárra helyezték át a lengyel ifjúsági táborba. *Ostrowska Heléna* polgári menekültként lakott a táborban. *Poloszynowicz Waleria*, *Poloszynowicz Maria*, - aki szintén énekkari tag volt, - valamint *Pek Maria*.

Pieniazek Alfreda, született *Kober Anna*, *Zseszow*, *Pieniazek Czeslaw* őrnagy felesége volt. Rákoscsabáról 1942-ben Ipolypásztóra került. Fia *Maciej* tanuló 1944-ben került a balatonboglári ifjúsági táborba.

A névsor végére hagytam azokat a személyeket, akik a Krónika megjelenésekor nem voltak a tábor lakói, de az egyes írásokban megemlékeznek róluk is. *Polaczek Henryk*, *Wierzchaczewsky Fracuszek*, *Jakubowski Tadeusz*, *Dr. Cwiakowski Aleksander főhadnagy*, *Romanski Wiktor ezredes*, *Krozka pap*, *Jakubowski Jan alezredes*, *Sawicki Kazimierz tábornok*, *Moszczienski Kazimierz ezredes*, *Kossak őrnagy*, *Kruszinski*, *Chomranski*, *Dr. Stejfer Marian és Trojanowski Mieczyslaw tábornok*. *Trojanowski* tábornok Varsóban született 1881-ben. Már 1939 szeptemberében járt Budapesten és Visegrádon. 1940-ben feleségével került Rákoscsabára. A tábornok 1941-ben szökések előkészítésében vett részt, ezért áthelyezték őt Vámosmikolára. 1943-ban Gencsapátiban volt, ahonnan Pesthidegkútra került. 1944-ben is Budapesten tartózkodott.

Valószínűleg a szökések számának csökkentése a célja az 1941. évi október 14-i fősolgabírói körlevélnek is. Ebben felszólítják a községek előljáróságait, hogy ha mezőgazdasági munkára kiadnak lengyeleket, ha szabadságot kapnak, bármilyen mozgást végeznek a megérkezésük napján és a tartózkodási idő alatt is, jelentkezési kötelezettségük van. Kötelesek vagy a község házában, vagy a csendőrségnél jelentkezniük. Minden esetben névsort kell készíteni róluk, a névsort sűrűn ellenőrizni kell, nem csak a katonai, hanem a polgári táborok esetében is. Egy levéltári adat maradt fenn a rendelkezés végrehajtásáról.

1942. október 2-án a pesthidegkúti internáló táborból egy értesítés jött a rákoscsabai előljárósághoz. Ebben tudatják az előljárósággal, hogy *Krolikiewicz Mieczyslaw* rendőr százados **Simon András** keramikushoz került munkára. Ugyanez az értesítés tájékoztat arról, hogy *Bankowsky Jozef* szabadságra ment, idejét **Pelczéder Ágostonnál** tölti. A dokumentumból arra is lehet következtetni, hogy a két lengyel tiszt már valószínűleg nem a csabai tábor lakója volt. /19/

Egy 1944. október 20-i dokumentumban a Vöröskereszt hadifoglyokat segítő és tudakozó hivatala kéri Rákoscsaba előljáróságát, adja át üdvözlétüket *Moszcenska Stefaniának* és *Wislocka Mariannak*. Stefania a Pákozdon a nyilasok által akkortájt megölt egykori táborparancsnok felesége volt, a másik név nem fordult elő a csabai lengyel menekültek körében. Csorna főjegyző október 31-én jelezte a Vöröskereszt felé, hogy az üzenetet átadta. Vajon hol és hogyan találták meg *Moszcenska Stefaniát*? /20./

A továbbiakban a Rákoscsabán megjelent "Jednodniówka" - Krónika - tartalmának részletes ismertetésével foglalkozom, majd a tábor lakóinak általam ismertté vált eseményeit szeretném leírni.

A lengyel hadsereg Rákoscsabán internált tisztjeinek „tábori naplója” 1941 júliusában jelent meg. Szerkesztő bizottsága **Mgr. Tadeusz Moszczenski** alezredes, táborvezető, **Zygmunt Zaboklicki** alezredes a kulturális szekció vezetője és **Jan Kruszewski** főhadnagy,

a Kaszinó alelnöke személyeiből állott. A példányszám ismeretlen, de néhány rákoscsabai lakos ma is őriz belőle egyet - egyet.

Az első oldalon Moszczenski kifejtette a „Jednodniówka” megjelenésének célját.” Az internált lengyel katonák képviselőjének utasítása értelmében kötelesek vagyunk a vendég magyar földön történt tartózkodásunk nyomát hagyni, hogy a jövő történésze olyan valami forrásokat találjon, amelyből objektíven megírhatja itteni tartózkodásunk történetét. A Rákoscsabai Tiszti Tábor szívesen felkarolta e gondolatot...”A bevezetőben köszönte meg Moszczenski vitéz Baló Zoltán ezredesnek, a HM. 21. osztálya vezetőjének, Kovács Géza ezredesnek a Táborok Csoportja parancsnokának, Csathó Sándor századosnak a rákoscsabai tábor parancsnokának, Csorna Lajos Rákoscsaba főjegyzőjének és Lokaicsek Károly csabai plébánosnak azt a segítségét, ami nélkül a „Jednodniówka” nem jelenhetett volna meg. Köszönetet mondott a táborvezető Dr. Steifer Marian alezredesnek, Król rendőr ezredesnek és Chromanski alezredesnek támogatásukért.

A bevezető után *Dr. Steifer Marián* ezredes írt néhány szót „Bajtársak” címmel a tábor lakóihoz. Az ezredes a Magyarországon Internált Lengyel Katonák képviselője volt egy ideig, egykor, a Monarchia idején, *Bartha Károly* harcostársa volt. Történetünk idején Bartha Károly volt a honvédelmi miniszter (1938-1942). Ez az ismeretség azonban nem jelentett semmit az internáltak részére, Bartha németbarát politikus volt. Néhány idézet a cikkből: *„A rákoscsabai napló az első ilyen irodalomtörténet jellegű dokumentum, amely híven tükrözi az egyik legjelentősebb tábor életének összképét, valamint bemutatja annak eszmei szintjét.(...) Lehetetlen körülmények között élünk, mégis bizonyos kényelem, béke és biztonság látszata mellett. Mindegyikünk kizökölt a saját életstílusából és úgy érzi magát, mint a partra vetett hal. Valamennyien betegségserű 'Lengyelország-honvágyban' szenvedünk. (...) E gondolat, ezen törekvés cseng ki a Napló minden egyes verséből. Egy pillanatra sem felejtjük el sajátunkat, amikor is leírjuk a környék növényzetét. (...) Ezen keresztül a 'betegség' gyógyítható. (...) Azok mindnyájan, akik megalkották és kezünkbe adták a füzetcskét, egyidejűleg a jól felfogott hazaszeretet tanúbizonyságát adták nekünk. Tartós és isten áldotta munkát végeztek.” /21./*

Ezek után néhány oldalon keresztül *Dr. Stefan Hubicki* dandártábornok írását olvashatjuk, aki az emigrációba került lengyelek vigasztalását kísérli meg cikkében. Ne legyenek meghunyászkodóak, de tudják értékelni az átmeneti otthont adó emberek segítő készségét. Nézzenek magukba is, mennyire tehet a lengyelség a bekövetkezett eseményekről. Ugyanakkor legyenek büszkék mindarra, amit rövid függetlenségük alatt képesek voltak elérni. „A legbecesebb alkotás mégis a 'lengyel ember' megteremtése volt, mert benne összpontosul az öntevékeny lengyel szellemiség, a lengyel lélek, (...) Átlagos, mindennapi tisztességre van szükség csupán. A normális, rendes lengyel állampolgár tisztességére. (...) Varsóban az Ujezdoski fasoron az Inspektoratum romjai között állva maradt egy házfal. (...) A falromon sértetlen, érintetlen felirat: 'Dicsőség és haza'.”

A Jednoniówka a továbbiakban, a táborban szervezett kulturális és ismeretterjesztő munkáról számol be. Többek között szerveztek nyelvtanfolyamokat, a magyart *Dr. Wohl Tadeusz* főhadnagy tanította mintegy 30 főnek. Németet 1941 márciusáig *Wierzchaczewski Franciszek* őrnagy, majd később *Gajda Rudolf* hadnagy tanította mintegy 20 fő érdeklődőnek. Az angolt két csoportban Zoltaszek Jozef ezredes és Dr. Konstantin Eugén százados oktatták majdnem 30 embernek. 1941 tavaszán Gajda kertészeti tanfolyamot is szervezett, Peczalski Stanislaw főhadnagy pedig, könyvelésre tanított 10 embert. A táborigények a tábor keletkezésének pillanatában már készen állt. Vezetője Penk Teofil őrnagy, karnagya május 2-ig Henryk Polaczek rangidős tiszt volt. 1940. július 15-én érkezett a táborba Zawadzki Marian főhadnagy, - civilben a varsói Konzervatórium tanára – és megkezdte a kórus szakszerű szervezését, vezetését. Kialakított férfi, női és vegyes kart, 20

férfi és 14 hölgy részvételével. Egy éves munka után nem csak a csabai közönség elismerését vívta ki a kórus, híre eljutott Budapestre is, a Polóniáig is. A kórusban 4 magyar, rákoscsabai hölgy is énekelt. (11. kép)

Jan Kruszewski főhadnagy nem csupán az újság szerkesztésével foglalkozott a táborban. Verseket, nótákat, satirikus jeleneteket is írt, melyeket a tábor lakói saját szórakoztatásukra rendszeresen elő is adtak. Megszervezték a könyvtárat is, az állomány *Kruszewski* néhány hazuról hozott könyvéből, a lengyeleket segítő Amerikai Bizottság mozgókönyvtárából és a kastélyban, a Schell család tulajdonában lévő könyvekből tevődött össze. Vezetője 1941. július 1-ig *Stepkiewicz Pawel* zászlós, utána *Bukowski Alojzy* voltak. Sportolási lehetőséget a kastélypark és a helyi strand adtak, minimális belépődíj ellenében. Megszervezték a tájékoztató szolgálatot is, ez szinte létfontosságú volt a menekült katonáknak. Tagjai ebédidőben, a tiszti ebédlőben kommentálták a sajtó és rádió híreit. A tájékoztatót 1940. július 10-től, 1941. február 26-ig *Dr. Aleksander Cwiakowski* főhadnagy, utána 1941. április 6-ig *Wiktor Romanski* ezredes, utána Jan Unger százados tartotta.

A tábor területén két becsületbíróság működött, egyik a törzstisztek, másik a többi tisztek számára. 1941. május 2-ig a törzstisztek Becsületbíróságát *Romanski* ezredes, a másik Becsületbíróságot *Jan Unger* százados vezette. A törzstiszteknél az utód *Cieslinski Witold* ezredes, illetve, *Lesisz Aleksander* százados lett. Rengeteg munkájuk volt, róluk majd később.

Érdekes jelenség volt a „tábori alap” létrehozása. A rangidős tiszt rendelkezett a befolyt pénzzel. A pénz a tisztek önkéntes adományaiból, a büfé bevételéből, rendkívüli felajánlásokból jött össze. Ebből támogatták az egyedül álló családtagokat, gyermekeket, zászlósokat és legénységi állományú katonákat a kulturális jellegű kiadások esetén.

A tiszti kaszinó még Szegeden jött létre. Ennek szervezője, vezetője, 1940. augusztus 1-től *Dr. Bochenski Stanislaw* hadnagy volt. Az ősz folyamán *Rzepa Wawrzyniec* százados és *Jarzecki Piotr* vezették. Miután *Bochenski* hadnagy visszatért, ismét reá hárult ez a feladat. A pénzügyeket *Kwasniewicz Marian* és *Jozef Reithar* hadnagyok intézték. 1941 májusában egy alapszabályt dolgoztak ki és fogadtattak el a tagsággal. A kaszinó elnöke ezután *Jan Korkozowicz* ezredes, alelnök *Jan Kruszewski* főhadnagy lett. A gazdasági dolgokat a korábbi tisztek vitték tovább, vezetőségi tagoknak megválasztották még *Wojciech Szkielski* főhadnagyot, *Karol Dostal* hadnagyot és *Henryk Pierzchalski* hadnagyot. A Revíziós Bizottság tagjai *Szayna Mieczyslaw* őrnagy, *Stanislaw Peczalski* főhadnagy és *Lapinski Jan* hadnagy mérnök-tisztek lettek. Szinte valamennyi internált a kaszinóban étkezett, egy étkezés költsége 1,65 pengő volt. Itt működött a büfé is egy szerény tábori bolttal, vezetője *Henryk Pierzchalski* volt. A gyengélkedő főorvosa *Dr. Wladislaw Smorowski* őrnagy volt.

A következő 15 oldal szerzője *Kruszewski* főhadnagy, írásának címe: „Tábori hangulatok Rákoscsaba 1940. július – 1941. július”. A főhadnagy verseket is írt, többet közöl is a Napló. Ezek fordításai azonban csak tartalmiak, nem műfordítások. Emlékezésül álljon itt egy rövid vers a sok közül.

Tábori hangulatok

Repülj dalom Kárpátok csúcsain át
az elhagyott házakba, fészkekbe,
a véres harcmezőkre,
ahol több sírhant mint égen a csillag.

A fájó szívekből repüljön a dal a távolba,
keresse fel mezőinket, rónáinkat,
dalold a földnek minden keservünket,

izzó fájdalomunkat - ezernyi kínunkat.

Kopogj be minden házikó ablakán,
szólaltasd meg a büszke tornyok hangjait,
legyél a szabadság tavaszi virág hírnöke
siess a legkedvesebbek szívébe.

Meséld elé nekik, hogy - bár messziről
hangunk átröppen a hegyek csúcsain,
és tudjuk, hogy minden kis kert kerítése,
minden ház fala vár ránk.

Repülj dal, olyan varázsod van,
Hogy az egész ország meg fog hallani,
hirdesd a forró szeretet
és adj maréknyi reményt az embereknek!

Lássunk ezután a tábori hangulatokból néhányat.

„Mint a villámsújtotta fának, az év alkonya előtt szétszórt leveleit, dobált bennünket a száműzöttek végzete a rákoscsabai táborba. Magához öleltek akárcsak a viharban, az ütött-kopott, romosodó falu luggatott fedelű házai és maga is elcsodálkozott, hogy a 'polákok' egy maréknyi csoportja, motyóikon gubbasztva kenyér darabkákon osztzkodik és azt együtt érző szívélyes mosollyal izesíti. (...) Társaink egy része sebtében elfoglalta állandó lakhelyéül az említett kastélyt, mások, a szerencsésebbek a település lakossága között kerestek lakást. És itt, mint ahogy más táborban is, a telep lakossága a legmagasabb értékmérővel – az emberi szív mércéjével kezdtek bennünket értékelni.(...) És akkor, amidőn Lengyelország földjén Krisztus csak az emberi szívekben született meg, midőn az istálló romokban hevert, nálunk karácsonyi lakoma közepette született olyan meleg, túlfűtött és érzelem teli hangulatban, hogy Szűz Máriának még be sem kellett Őt takargatnia. Amikor Trojanowski tábornok szót kért, amidőn régebbi a családtagok és a rokonság körében töltött karácsony estékről beszélt, amidőn a szentelt ostyát a tisztekkel és a legénységgel megtörte, az emlékek áradat feltört,...széttörte az önuralom támfalait és könnyek öntözték az elfogódott, elérzékenyült arcokat. Az öreg tisztelendő Krozka úgy sírt, mint egy gyermek. (...) Az ünnepi vacsora után a tábori káplán éjjeli misét tartott a 'Katolikus Domban' az un. 'Kultúrházban' Az istentisztelet minden bizonnyal eltörülhetetlen emlék marad...(…) Hiszitek-e, ha elmondom, hogy amikor mi ezt a 'hangversenyt' Újtelepen a magyar templomban megismételtük, a magyarok által nem érthető szöveg ellenére, szem nem maradt szárazon. (...) A karácsonyi ünnepek előtt tizenegynéhány nappal, Háziasszonyom Juhászné Nyitó Andrásné, Mária, teljesen váratlanul a magyar Nemzeti Bank engedélyét nyújtotta át nekem, amely női ruhának a kiküldését engedélyezi. Egyidejűleg az asztalomon terem egy lepecsételt csomag és a feszélyezett, zavarban lévő magyar asszony megmagyarázta, hogy a feleségemnek küldi ezt az ajándékot és arra kér, hogy egyezzem bele ebbe...mert esetleges ellenkezésem fájdalmat okozna neki. További beszélgetésünkkor kiderült, hogy ez az Ő egyetlen ünneplő selyemruhája... (...) ... meg kell említenem, hogy egy akarattal, emelkedett lelkiülettel az Ostrobramskai Szűz Máriának kápolnát ajánlunk fel Rákoscsabán, amely a plébánia templommal szemben lesz felállítva.” Mindez az 1940. év karácsony estéjéről szól, akkor még nem volt Mária emlék, Trojanowski is a tábor lakója volt. /A „katolikus dom” tulajdonképpen a mai katolikus kör épülete volt, ahol szintén laktak akkoriban menekült lengyel katonák. Falán 2005. május 9-én emléktáblát avatott a XVII. kerületi Lengyel Kisebbségi Önkormányzat. A fenti idézetből az is kiderül, hogy ekkor még nem állt a kegyeleti oszlop a mai helyén. /Az ostrobramskai Szűz Mária szobrát 2005 tavaszán a wielickai sóbányák egyik mély termében is láttam sóból kifaragva. /

A rákoscsabai katolikus kör falán 2005. május 9-én emléktáblát avatott a XVII. kerületi Lengyel Kisebbségi Önkormányzat

Zygmunt Zaboklicki alezredes rövid írásában Rákosszaba történetét vázolta fel katonatársainak. Forrásként dr. Tadeusz Wohl írására hivatkozott, aki Szánthó Géza helytörténeti munkáját dolgozta fel. Majd Rudolf Gajda hadnagy cikke következik melyben Rákosszaba növényvilágáról ír. Munkájában szót ejtett a környék virágairól, szántóföldi növényeiről, veteményes kertek terméséről, díszkertek virágairól, fáiról egyaránt.

Végül Marian Zawadzki hadnagy dolgozata zárja a naplót. Zawadzki hadnagy 1940. július 29-én jött a táborba, ahol akkor egy néhány személyes kis kórust talált. Kitaró munkával igen széleskörű repertoárt sikerült megtanítania a kórusnak. 97 átiratot tartottak nyilván, fele egyházi, fele világi dal volt. Műsoraikat még Budapesten is előadták. Zongorakísérőjük Helena Dobrzynska volt.

Jan Stolarski egykori menekült szerkesztésében megjelent 1999-ben Lengyelországban egy könyv „Magyarországi lengyel menekültek visszaemlékezései” címen. A magyar fordítás 2000-ben látott napvilágot hazánkban. A „Tábori naplóban” idézett nevekből 12 személy neve szerepel ebben a könyvben. Szereplésük nem minden esetben esik egybe rákoscsabai tartózkodásukkal. Ez bizonyítja az internáltak mozgását, fluktuációját. A következőkben ezeket a „csabai” internáltakat mutatom be, neveiket a „Napló” lengyel példányában leírtak alapján közlöm.

Dr. Stefan Hubicki orvos, dandártábornok, a tábori egészségügyi szekció vezetője volt Csabán. Később felkerült Budapestre, ahol a menekültek újrafelfegyverzésével foglalkozó csoport vezetője lett, miután Rydz-Smigly marsall, a csoport alakítója meghalt. A visszaemlékezést Jan Korkozowicz ezredes írta, aki Rákosszabán együtt volt Hubickivel. Írásában Hubickit úgy említette, mint „egykori egészségügyi és népjóléti miniszter”. A csoport azon is munkálkodott, hogy fegyveres tiszti csoportokat visszajuttassanak Lengyelországba. Az első ilyen csoport az egri tábor tisztjeiből jött létre.

Czajkowski Zdzislaw százados, Jozef Bankowski főhadnagy, összekötő tiszt, Rech Boleslaw hadnagy a Becsületbíróság tagja és Pawel Stepkiewicz alászlós-örmmester, a Kaszinó büfése

együtt szerepelnek abban a visszaemlékezésben, melyet már főhadnagyként vetett papírra otthon Pawel Stepkiewicz. 1939 októberének első napjaiban került Magyarországra, első tábora Győrben volt. Írását részletesen idézem, sok érdekes adalékkal. „A rákoscsabai tábor 1940-ben hozták létre Schell báróék birtokán. (...) spártai egyszerűséggel berendezve megfelelő szállást biztosított legalább száz lengyel tiszt számára. A hatalmas kúria egyik szárnyépületében kapott helyet a magyar és a lengyel táborparancsnokság, valamint a magyar őrszolgálat. A másik szárnyban a tábori konyha és a raktárak működtek, de itt voltak a tiszt szolgák is, akik mint szakácsok, iparosok és tábori szolgálatot vivők dolgoztak. Egy külön álló, emeletes épületben, amely a hatalmas négyszögletes udvar park felőli részét zárta le, Trojanowski, Sawicki és Hubicki tábornokok szállása helyezkedett el.(...) A könyvtár kulcsát a báróék annál az idős 'majordomus'-nál, gondnoknál hagyták, aki közvetlenül az uradalom mellett lakott, (...) ő volt a mi igazi, talpig becsületes 'Magyarunk', aki különleges ünnepek alkalmával, hagyománytisztelettől vezérelve, magára öltötte különös uradalmi öltözékét.”

Stepkiewicz főhadnagy a továbbiakban három csoportba sorolta sorstársait. Az egyik csoport tagjai „...mintha karóba húzták volna őket, fensőbbiségüket fitogtatva egész álló nap a Boziewicz – kötettel jártak-keltek a hónuk alatt....” (Boziewicz: Becsület-kódex c. művéről van szó) „...de voltak olyanok is, akik egész nap kártyáztak, mások, pedig bort és pálinkát vedeltek.” Az otthontól való távollét, a bizonytalan jövő a legtöbb internáltat kizökkentette korábbi életritmusából. Így érthető volt a fokozott érzékenység, amikor az ártatlan viccnek számító megjegyzésekre is párbaj kihívás volt a válasz. „...reggeli közben Rajthar hadnagy megkérdezte az 'Öreget', Józef Bankowski gondnoksági tisztet, a tábori ellátás vezetőjét, az első világháború előtti nyíregyházi huszárezred valamikori strázsamesterét, hogy azokban az időkben, amikor ő szolgált, a huszároknak egylovetű karabélyuk volt-e. Az 'Öreg' különösen sértve érezte magát, (...) miszerint ő olyan karabélyból lőtt volna, amelyet mintegy száz éve kivontak már a használatból. Ő, a hatvanéves főhadnagy, az idős, jó lelkű veterán, ráadásul öregcserkész nem vette tréfára a dolgot....” Másnap hajnalban az erdő szélén párbajjal akarta a sértést megtorolni. Társainak azonban nehezen, de sikerült erről lebeszélni az öreg huszárt.

Itt kell külön megemlékezni Jozef Bankowski főhadnagyról. 2004. február 19-i dátummal érkezett egy levél az Országos Lengyel Kisebbségi Önkormányzat mellett működő Lengyel Múzeumba. A levelet Bankowski főhadnagy unokája, Roman Bankowski írta. Keresi nagyapja emlékeit, ehhez kér segítséget. Leveléből kiderült, hogy a nagyapa 1878-ban született Galiciában, Stebnyikben. 1899 – 1918 között az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregében szolgált. 1899 – 1912 között a 77. gyalogezred örvezetőjeként Jaroslawban állomásozott. 1912-ben önkéntesként jelentkezett a nyíregyházi huszárokhöz, ahol az 5. lovasszázad altisztje volt. (Levelében Roman Bankowski utalt arra, hogy birtokában van egy dokumentum, melyen látható a rákoscsabai bélyegző. Kérésre e dokumentum másolatát elküldte, így munkámhoz fel tudtam használni.) Önkéntesi sorszáma 1735 volt, katonai nyilvántartási száma pedig, 19. „Assentjahr 1912 Blatt No. 19. Vor und Zuname Bankowski Jozef (...) Assentiert und eingeteilt am 14. November 1912 freivillig (...) zum k.u.k. Husarenregiment No. 14. Eingereicht am 14. November 191” (kép a dokumentum) 1916 januárjában áthelyezték a Lublini Kormányzóságba, beosztása maradt I. osztályú gazdasági altiszt Itt szolgált 1918. november 3-ig, amikor a kormányzóság megszűnt.(12.kép) Az első világháború után 1918-tól 1927-ig, nyugdíjba vonulásáig a lengyel hadsereg katonája volt. 1939-ben – 61 évesen – ismét behívták őt, így került hazánkba. Az unoka levelében megírta, hogy Bankowski főhadnagy katonai iratait, kitüntetéseit magával hozta és itt valamilyen hivatalos fórumon leadta azokat. A fent idézet és bemutatott okmánymásolaton jól olvasható Csorna főjegyző hitelesítő aláírása és Rákoscsaba hivatalos körbélyegzőjének lenyomata. A Hadtörténeti Intézetben csak a

névkatalógusban találtam rá utalást, a rákoscsabai községi irattárat az 1944. december 28-án beözönlő román katonaság felégette, így valószínűleg minden emlék eltűnt a lengyel főhadnagy után.

Folytatva Stepkiewicz visszaemlékezéseinek idézését, álljon itt egy másik eset: „Jaj, jaj! Látomásom van!” kiáltott fel az egyik kissé ittas tiszt. „Látomásom van, valami rossz történik ma velem” „Erre a másik puff, jól szájon vágta, majd elkurjantotta magát: „Már teljesült is”!

Az iszákosokról igen rossz véleménnyel emlékezett meg a főhadnagy. Az italozó csoport az élelmezési kivételezésekkel óriási botrányt okoztak, a hírek eljutottak Budapestre, a HM mellett működött Lengyel Katonák Képviselőtára is. Az italozók egy részét a siklósi várban lévő büntetőtáborba helyezték át, Rákoscsabán új táborfelelőst jelöltek ki Kazimierz Moszczenski ezredes személyében. 1944-ben a nyilasok hatalomátvétele után sok lengyel menekült katona halt hősi halált 1944 novemberében, Pákozdon¹⁰⁹. Erre emlékezik vissza Alfred Wyrzykowski mérnök főhadnagy: „*Amikor Pákozdon voltam, az ő kezűktől esett el Moszczenski ezredes. A szájába dugták puskacsövet, s a golyó a szápadlason keresztül hatolt az agyba. Aztán megölték a tisztiszolgáját, a testet pedig, a Zala folyóba dobták.*” A hadnagy ekkor a zalaszentgróti tábor lakója volt, valószínűleg hallomásból értesült a történetről. Alina Wasilewska, a kiskunlacházi tábor egykori lakója így ír erről az esetről: „*Sok lengyel esett áldozatul vérengzéseiknek, 1944 novemberében például agyonlőtték Moszczenski ezredest, aki civilben gyógyszerész volt.*”/22/ „*A rákoscsabai tábort 1943-ban bezárták, bennünket pedig, átköltöztettek Dömsödre...*”.

Rzepka Wawrzyniec századossal folytatom a tábori névsor tagjainak Rákoscsabán kívüli élményeit. *Zdzislaw Antoniewicz* újságíró visszaemlékezésében olvashatunk róla. Az újságíró Magyarcsanádra került. „*A mi falunk az isten háta mögött volt, 230 kilométerre Budapesttől és mindössze 120 lakója volt a tábornak. Nem számíthattunk hát hivatalos látogatókra. 1939. november közepén azonban mégis csak megjelent két lengyel tiszt. Kiderült, hogy egyikük Wawrzyniec Rzepka százados, ő lett a táborfelelős, aki összekötőként fog működni köztünk és a magyar parancsnok valamint a fővárosi hatóságok között. (...) Azt is megtudtam, hogy Rzepka századosnak lesz még egy kiegészítő feladata is. Még októberben, Franciaországban megalakult a lengyel emigráns kormány Wladyslaw Sikorski tábornok vezetésével s elhatározták, hogy lengyel hadsereget szerveznek Franciaország területén. A lengyel hadügyminiszter 1939. október 11-én kiadott parancsa szabályozta a különböző országokban lévő internáltak evakuálási sorrendjét. (...) Az 'Ewa' evakuálási akciót a mi táborunkra is kiterjesztették, vezetésével pedig, Rzepka századost bízták meg.*” Miután 1940. június 22-én Franciaország kapitulált, az erre irányuló evakuálás leállt.

Waclaw Filiks emlékezésében megemlíttette *Mieczyslaw Majewskit*, akivel együtt töltötte 1939 szilveszterét a párkányi táborban. Azon az éjszakán átmentek Esztergomba – még állt a híd – és magyar fiatalok között töltötték az ünnepet. Szerencsájük is volt, mert az egyik kimaradós lengyel fiatal nagybátyja volt éppen őrségben, aki segített eltussolni a hosszú kimaradást. A rákoscsabai táborban mérnöki feladatokat látott el a főhadnagy végzettsége alapján.

A következő szereplő *Wiktor Romanski*, aki Gencsapátiban is volt táborban. Meleg szavakkal emlékezett meg az ott tapasztalt tisztaságról, vendégszeretetről, magyar katonákról és gyerekekről.

---

¹⁰⁹ MEGJEGYZÉS: Nem a Fejér megyei Pákozdon, hanem a Zala megyei Pakodon halt hősi halált.

A táborban lakó tisztek közül utoljára emlitem *Jan Korkozowicz* ezredest, valamennyi szereplő közül az ő feladata volt a legfontosabb. Az említett könyvben „Titkos tevékenységem” címen számolt be munkásságáról. 1942 derekán létrehozták az internált katonák titkos parancsnokságát, melynek parancsnoka 1943 májusában *Korkozowicz* ezredes lett. Ekkor már nem a rákoscsabai tábor lakója volt a több tábort is megjárt főtiszt. A parancsnokság egyik feladata volt, hogy önkénteseket juttassanak a Honi Hadsereghez. Selypről került az ezredes 1942-ben a pesthidegkúti táborba, még 1944 első felében is itt tartózkodott. Civil ruhában, a fővárosban lengyel tisztek által bérelt lakásokban dolgozott a parancsnokság. *Korkozowicz* álneve ekkor „Barski” volt. A feladatok ellátása 1944. március 19-e, a német megszállás után vált igen nehézé és életveszélyessé. „A lengyel intézményeket bezárták, vagyonukat elkobozták, vagy elpusztították. (...) Bebörtönözték a lengyel illegális mozgalom rettenthetetlen harcosát Rzepko-Laski lelkész, aki később egy koncentrációs táborban pusztult el. (...) Az elsők között halt meg dr. Jan Kollataj-Szrednicki tábornok...kapcsolatban állt Barski ezredessel.” Ekkor már Budán lakott az ezredes egy barátjával. Karácsonykor szereztek tudomást arról, hogy az oroszok hamarosan megkezdik a főváros elleni támadást. 1945. január elején valamennyi lakos levonult a pincébe, annyira fokozódott a tüzérségi harc a környéken. *”Éjszakánként a lakóknak földmunkálatokat kellett végezniük. Egy alkalommal a mi szobánkra került a sor. Én felmentést kaptam a munka alól, mert beteg volt a lábam. (...) A leleplezéstől való félelmem hamar elröppent, már lelepleződünk. Az egész ház (pince) tudta, hogy lengyelek vagyunk. (...) Igaz, egyetlen magyar sem leplezett le bennünket a németek előtt. (...) A lóhús gyorsan elfogyott, hasonlóképpen a kávé és a bab. Forró vizet ittunk, amit paprikával ízesítettünk.”*

Korkozowicz ezredes több internáló tábort megismert magyarországi tartózkodása alatt. A visszaemlékezés kötetből sajnos nem derült ki egyértelműen, hogy az ezredes lakóként tartózkodott egy – egy táborban hosszabb – rövidebb ideig, vagy a fent leírt fontos megbízatása miatt járt több táborban. A jolsvai tábor rövid történetéből kiderül, milyen sok programot talált ki a táborvezetőség, hogy a menekültek idejét lehetőleg hasznosan kösse le. Ez részletesen megvalósult a rákoscsabai táborban is. *„A jolsvai tábor adta ki az első faliújságot 'Polak na Wegrzech' (Lengyelek Magyarországon) címmel. (...) A tábor 1940 április végén történt felszámolásának az oka a Franciaország kapitulálása kapcsán Magyarországra nehezedő, egyre nagyobb német nyomásban rejlett, melynek célja a Magyarországon lévő lengyel katonai központok ártalmatlanná tétele volt. (...) A maradék 78 tisztet és tíz-egynéhány közkatonát a selypi táborba küldték.”*

A mohácsi táborról a következőket írta az ezredes. *„1939 októberének végén, közvetlen azután, hogy átléptük a határt, a mohácsi táborban találtam magamat mint internált, nyolc napot kellett ott átvészelnem.”* Mintegy 1500 katona és altiszt került ide ekkor, táborfelelős nem volt, egy magyar tiszt irányította a tábort. 1940 tavaszán ez a tábor is megszűnt. A lengyelek fegyelmezettségét példaértékűnek vélte *Kozkorowski*, *„...vasárnap és ünnepnapokon az egész tábor négyes oszlopban fejlődve menetelt a templomba.”* Sok gondot okoztak a „volksdeutch” provokátorok. *„A volksdeutchféle provokátorok elleni akcióból viszont magam is döntően kivettem a részem. Közöltem a magyar századossal, hogy a provokátorokat haladéktalanul ki kell hajítani a kaszárnya kapuin kívülre, ha azt akarjuk, hogy a táborban béke uralkodjon. (...) Az volt a benyomásom, hogy pont egy olyan magyar tisztre akadtam, aki azon kevesek közé tartozott, akiknek imponált Hitler...”*

Egerről úgy írt az ezredes, hogy a törzstisztek menedékének tartotta az ottani tábort. 1940-ben ott 980 tiszt talált menedéket, közülük mintegy 50 ezredes volt. Az internáltak teljesen szabadon mozoghattak a városban, a tábor vezetője 4 éven át *Józef Ryzmut* ezredes volt.

1942-től a pilisvörösvári tábor lett a legnagyobb gyűjtőhelye a lengyel menekült katonáknak. Ez elsősorban nyilvántartási központot jelentett, 175 munkaközpont tartozott

ide, ezek között szerepelt Rákoscsaba is, ahol parasztagzáknál dolgoztak a lengyel katonák. „*A magyarok besorozása és a háborúban való kényszerű részvétele miatt szükség volt a lengyel munkaerőre.(...) A menekültek kivívták a magyarok elismerését és barátságát. A társadalomban nem hiányzott a két nemzet közös sorsából adódó őszinte együttérzés.*”

A selypi táborról úgy tesz említést *Korkozowicz*, hogy az a magyar és lengyel vezető közötti összetűzés miatt szűnt meg 1940 áprilisában. Később újra megnyílt és zömmel Jolsvárról került ide mintegy 160 lengyel tiszt. A korábbi rend ismét helyreállt.

Az ezredes röviden megemlékezett a nagykanizsai, kiskunlacházai táborokról is. A pesthidegkúti tábor nem volt igazán internáltak tábora. A lengyelek házakban, villákban és a helyi panzióban laktak, civilben, őrszemélyzet nélkül jártak-keletek. Az egyik panzió lakója volt *Mieczyslaw Trojanowski* tábornok, aki Rákoscsabán is lakott 1940-ben. Korábban ő volt a varsói hadtest körzetparancsnoka. Pesthidegkútról irányították a Londonig is elnyúló titkos politikai munkát az itt lakó tiszték. Itt lakott egy erdőszéli házikóban néhány hónapig a magyarországi lengyel csapatok parancsnoka, *Jan Korkozowicz* is. Amikor 1944 márciusában a németek megszállták hazánkat, az ezredest egy francia katonai küldöttség tisztje figyelmeztette, mire ő elrejtőzött.

Hasonló szerepet játszott az emigránsok életében a zugligeti tábor is. Erről is az ezredes tájékoztatja az utókort: „először, 1939 szeptemberében, egy vegyes tábor hoztak létre Pesten, az egyik filmgyár területén. A tiszték, ha akarták, saját pénzen lakást bérelhettek a városban, ugyanakkor időközönként jelentkezniük kellett, ennek a kötelességüknek pedig, leginkább a zsold felvétele alkalmával tettek eleget. Ezt az előjogot azonban 1940 kritikus nyarán eltörölték, és a tisztéket a közeli településekre költöztették, leginkább Rákoscsabára. Budán, a Zugligetben új, alapjában véve katonai jellegű tábort alapítottak, ahol bizonyos mértékben az eltörölt előjogok visszaállítására is sor került, újra lehetővé vált a városban lakás.” Ezt a tábort látogatta meg 1943 nyarán Angela Rotta pápai nuncius, a pápa állandó követe.

Korkozowicz beszámol röviden a civil menekültek helyzetéről. Ők nem olyan katonai jellegű táborokban laktak, szállásuk inkább menekültszállások voltak. Mozgásukban nem voltak korlátozva, megélhetésükhöz a magyar állam, segéllyel járult hozzá. 1943-ban az emelés után az egyedül álló napi 5 pengőt, családosoknál az apa 5 pengő, az anya 4 pengő és minden gyerek 3 pengő segélyt kapott. A gyerekekből mindenütt cserkészcsapatok, cserkészkörök alakultak. 1942-ben, 1943-ban sok zsidó gyermek került hazánkba Lengyelországból. Hatvan gyereket láttak el „árja” papírokkal, katolikuskén regisztrálták őket, és Vácott iskolába járhattak. Tantárgyaik között hivatalosan szerepelt a hittan is. A nyilas hatalomátvétel után sok gyereket fogadtak be magyar családok, az idősebbek a környező falvakba kerültek. „A váci zsidó gyerekeket a magyar társadalom, a lengyel emigráció és a magyar kormányzati körök mentették meg a haláltól, akikre Horthy kormányzó személyes kiállása is bátorítóan hatott” - fejezi be visszaemlékezéseit *Korkozowicz* ezredes, a lengyel internált katonák parancsnoka.

Végül egy dokumentumot említenék még, mely Rákoshegy iratai között található. *Jambrik főjegyző* írta 1945. augusztus 10-én lengyelek haza szállításával kapcsolatban, hogy *Wach Ferdinand* és felesége eddig nem akartak hazatérni, de most mégis elmenne./23/

Dolgozatom végére hagytam azt az igen kevés anyagot, amit rákoscsabai emberek körében sikerült összegyűjtenem. A helyi újságok több alkalommal közölték rövid felhívásomat, melyben érdeklődtem az esetleges szemtanúk után. Az egyik ilyen jelentkező Nagy Béláné Rákoscsaba, Péceli út 103. alatti lakos volt. Elmesélte, hogy édesapja, *Laczkó Ágoston* igen jó baráti viszonyba került két internált lengyel tiszttel. Egyikük *Jan Lapinsky* mérnök-

hadnagy volt, aki a krakkói „Európa” szálloda tulajdonosaként vonult be. A táborban a revíziós bizottság egyik tagja volt. A másik tiszt *Henrik Pierzchalsky* hadnagy volt, a táborban ő volt a büfé főnöke. Az emlékező szerint *Pierzchalsky* Varsóból került Rákoscabára és elmondása szerint civilként, 1 pisztollyal dobták át őt a határon. Amikor a csabai tábor megszűnt, a hadnagy Dömsödre került. A barátság tovább tartott a háború után is. *Laczkó Ágostont* 1943-ban behívták katonának, hosszú ideig nem kapott hírt róla családja. Hazatérése után sokáig leveleztek a két lengyel tiszttel. Nagyné nagynénje 1960-as évek második felében járt Lengyelországban és találkozott a krakkói szálloda tulajdonossal, aki megadta nekik *Pierzchalsky* varsói címét.

Pomaháziné Selényi Julianna említette, hogy Rákoscabán, a mai Borsfa utca elején is lakott egy *Picseszki Szaniszló* nevű lengyel férfi. Más helyi forrás *Pecánszki László* századost említ. A visszaemlékezés szerint a lengyel férfi felesége Sárosi lány volt, Sárosi József testvére. Sárosi József első felesége, *Matus Piroška* emlékezet szerint egy kis bördízműves üzlete volt a lengyel férfinak, akit igen becsületes embernek ismert. Sajnos, ma már nem lehet a fentieket egyértelműen bizonyítani. Lehet, hogy ez a katona *Stanislaw Peczalski* főhadnagy volt?

A második világháborúban sokan áldozták életüket a kerület egykori községeiben lakók közül. A hősi halottak között van két katona, aki a mai Lengyelország területén esett el, akkor ott is temették el őket. Ha már a Rákoscabára került lengyel menekültekről emlékeztem meg munkámban, befejezésül szeretnék emléket állítani a magyar hősi halottaknak is. *Miedzyrzec Podlaska* a Krzna folyó partja mentén fekvő város Breszt-Litovszktól 60 km-re Varsó felé. Itt halt hősi halált a rákoskeresztúri **Slezák Pál** honvéd 1944. július 14-én. 1912 május 6-án született, anyja *Majer Zsuzsanna* volt. Az I. önálló huszárosztály katonájaként fejlődést kapott. A település északkeleti kijáratánál fekvő polgári temetőben temették el a műút mellett, sírjel száma: 21128. Összesen 18 magyar katona nyugszik a temetőben, köztük van még a rákoscsabai **Vitárius József** honvéd, aki gyomorfekély következtében hunyt el 1944. július 17-én. Ő a 12. sütő oszlopnál teljesített szolgálatot. 1896. december 4-én született, anyja *Vitárius Mária* volt.

Lengyel-magyar két jó barát - tartja a mondás. Erről a barátságról tettek tanúbizonyságot a magyar emberek egy olyan korban, amikor emberekre halál várt származásuk, vallásuk miatt. Ezrekre tehető azoknak a menekült lengyeleknek a száma, akik biztos menedéket találtak Magyarországon, s e nélkül a menedék nélkül nem biztos, hogy átvészelték volna a zivataros éveket. Büszke vagyok arra, hogy a rákoscsabai emberek befogadták azokat, akiknek egyik napról a másikra el kellett hagyniuk hazájukat. Nemcsak befogadták őket, hanem a körülményekhez képest egy kicsit pótolták a családot, a barátokat. Remélhető, hogy a későbbiekben a lengyel - magyar barátság baráti látogatásokban és nem életmentésben nyilvánulhat meg.

Képaláírások

- 1./ A „Jednodniówka” belső lapja *Kruszewski Jan* dedikációjával: „A Rákoscabán internált lengyel tiszteket körülvevő szívélyes kapcsolatok emlékére”
- 2./ *Tadeusz Moszczanski* tábornok és *Dr. Stefan Hubicki* tábornok
- 3./ Az osztrobramai *Mária* emlékoszlop. A fénykép 1941-ben készült, hátoldalán németül: „emlékül *Kwasniewicz Marian* hadnagytól és *Dobrzynski Stanialaw* őrnagytól”
- 4./ Fénykép *Novák Jánosné*, Rákoscaba, *Kossuth Lajos u. 14.* (ma *Péceli út*) alatti lakos lánykori emlékkönyvéből. A képen *Tadeusz Dregiewicz* és fia *Jerzy* látható, a kép *Balatonbogláron* készült 1940, november 20-án
- 5./ *Novák Jánosné*, Rákoscaba, *Kossuth Lajos u. 14.* (ma *Péceli út*) alatti lakos lánykori emlékkönyvébe a náluk lakó lengyel menekült rajza 1942. január 30
- 6./ Az I/8. Honvéd gyűjtőtáborból Rákoscabára mezőgazdasági munkára kiadott lengyel internált katonák névsora.

- 7./ A csabai gazdák átvételi elismervénye a hozzájuk került lengyel katonákról. Feltűnő, hogy a két listán különböző számú gyűjtőtábor szerepel, pedig ugyanazokat a neveket tartalmazza mindkettő
- 8./ Krzystek Andrzej ajándéka A kép a Laffert kastély belső udvarában készült, az ajándékozó katonát megjelölte Komár Jánosné, (Vida Katalin), így tudtuk kiemelni őt a csoportból
- 9./ A HM telefonon visszarendeli a mezőgazdasági munkára kiadott lengyeleket, két hétre Aszódra mennek, bányamunkára.
- 10./ A Laffert kastély belső udvara a XX. század elején.... és ahogy a „Jednodniówka” szerkesztői látták az utca felől 1941-ben
- 11./ A lengyel kórus férfi tagjainak fotója Dr. Lagzi István Varsóban megjelent könyvéből
- 12./ Bankowski Jozef főhadnagy katonai „Nyilvántartási lapja”
2. oldal. Lublinba helyezik át, 1916. június 7. Nyíregyháza
4. oldal A másolatot hitelesített Csorna főjegyző Rákoscsabán 1943.január 4-én

Jegyzetek

- 1./ Hadtörténeti Közlemények 1973/4. szám 715. oldal
- 2./ Budapest Főváros Levéltára (továbbiakban BFL) Rákoscsaba iratai 7420/1939
- 3./ BFL Rákoscsaba iratai 17431/1939
- 4./ BFL Rákoscsaba iratai 5322/1943
- 5./ BFL Rákoscsaba iratai 8904/1940
- 6./ BFL Rákoscsaba iratai 8904/1940
- 7./ BFL Rákoscsaba iratai 8904/1940
- 8./ BFL Rákoscsaba iratai 15575/1940
- 9./ BFL Rákoscsaba iratai 5501/1944
- 10./ BFL Rákoscsaba iratai 6306/1940
- 11./ Hadtörténeti Közlemények 1973/4 szám, 692. oldal, 2. jegyzet
- 12./ BFL Rákoscsaba iratai 8055/1940
- 13./ Jednodniówka magyar fordítása (ford: Dr. Hámor Béla) 8. oldal
- 14./Tanulmányok a magyarországi lengyel emigráció történetéből Szeged, 1979. Szerkesztette: Dr. Lagzi István 98. oldal
- 15./ I/4. Honvéd gyűjtőtábor parancsnoksága 105/gyt.-1941 Csathó Sándor táborparancsnok felhívása
- 16./ Dr. Lagzi István i.m. 716. oldal, 97. jegyzet
- 17./ Menekült-rapszódia Budapest, Széphalom Könyvműhely 2000 259. oldal
- 18./ BFL Rákoscsaba iratai 6604/1941
- 19./ BFL Rákoscsaba iratai 12651/1942
- 20./ BFL Rákoscsaba iratai 12575/ 1944
- 21./ Jednonniówka magyar fordítása (ford: Puskás Zoltán) 1 - 4 oldal
- 22./ Menekült-rapszódia i.m 253. és 291. oldal
- 23./ BFL Rákoshegy iratai 3923-24/1945

Források

- A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról. Budapest, Kossuth kiadó, 1968.
- Menekült-rapszódia Budapest, Széphalom Könyvműhely 2000.
- Magyarország történeti kronológiája Akadémia, Budapest. 1981. I. kötet
- Dr. Lagzi István: Tanulmányok a magyarországi lengyel emigráció történetéből Szeged, 1979
- Dr. Lagzi István: Uchodzcy Polscy na Wegrzech Varsó, 1980
- Gödöllői Hírlap 1937 - 1940
- Rákosi Hírlap 1939 - 1940
- Hadtörténeti Közlemények 1973/4
- Budapest Főváros Levéltára Rákoscsaba és Rákoshegy iratai
- Hadtörténeti Intézet Levéltára lengyel emigránsok névkatalógusa
- Jednodniówka magyar fordításai (Dr. Hámor Béla és Puskás Zoltán)
- Rákoscsabai lakosok emlékezései

Életképek Rákoscsabáról

Dr. Dombóvári Antal helytörténész írásaiban említett képek:

Tadeusz Moszczenski /Rákoscsaba/

Tadeusz Moszczenski lengyel alezredes, gyógyszerész 1939-ben több ezer társával együtt érkezett Magyarországra. Dombóvári Antal rákoscsabai helytörténész adatai szerint 1940-ben a gyöngyöspatai, 1941-ben a rákoscsabai lengyel tábor lakója. Családját is sikerült magával hoznia. Felesége: Moszczeska Wanda, lánya: Moszczeska Stefánia, fia: Moszenski Janus. 1941-ben a család a rákoscsabai táborban él. Tadeusz ekkor a tábor rangidős parancsnoka, e beosztásban dolgozik 1944 decemberében bekövetkezett tragikus haláláig. Tadeuszról az egyetlen ismert kép a rákoscsabai Jednodniówka címlapjának belső oldalán látható rajz. A rajz alatt egy csoportkép is látható, ami a korabeli nyomdai technika miatt igen gyenge minőségű. Internetes vásárlás útján sikerült a kép eredetijét megszerezni. A fénykép hátoldalán: „Lengyel tiszti tábor 1941” olvasható. A felirat felett a fényképész céges bélyegzője: „Fehér fotó Rákoscsaba Béla u. 9.” A képen jól felismerhető Tadeusz és a tábor akkori katonai parancsnoka, Csathó Sándor. Az eladó tulajdonában volt még egy másik rákoscsabai csoportkép is, de azért már „csillagászati” árat kért. A képek értékét növeli, hogy kevés fénykép marad fenn a táborról.

Moszczenskit 1943-ban a tábor lakóival együtt Dömsödre helyezik át. 1944-ben a front közeledése miatt a tábor férfi lakót Zalába viszik. Feltehetően katonai védművek építésére akarták őket felhasználni. 1944. december 6-ikáról -7.-ére virradó éjszaka a batyki Hármasi malomnál két társával együtt kegyetlen módon meggyilkolták. Valószínűleg családja is meghalt a háború alatt. Felesége, Wanda a németországi Meppenben halt meg 1945. október 28-án. Gyermekének sorsa nem ismert. Dombóvári Antal kutatásai során talált egy érdekes dokumentumot Rákoscsaba község iratai között: a Vöröskereszt hadifoglyokat segítő hivatala kéri, hogy adja át üdvözetüket Moszczeska Stefániának. A község főjegyzője az irat szerint az üzenetet átadta. Talán ekkor Tadeusz családtagjai Rákoscsaba közelében tartózkodtak.

A tábor magyar személyzetére vonatkozóan is több fotó került elő, de a fotókon látható személyeket ez idáig nem sikerült azonosítani.

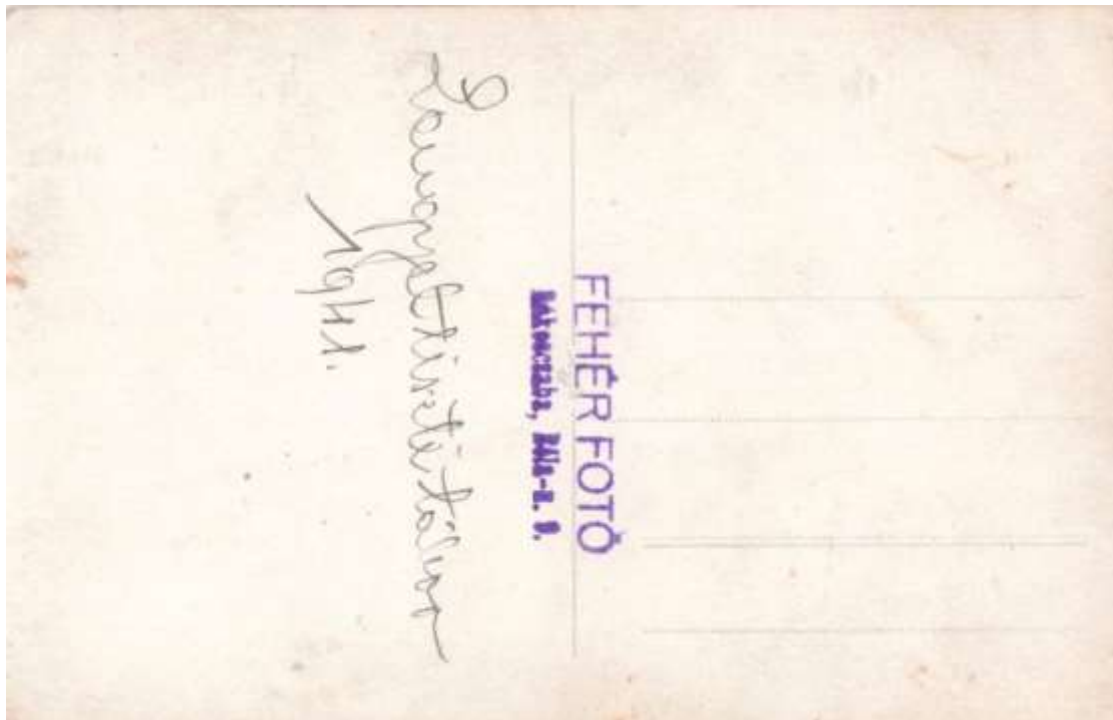
(Vikár Tibor)

Rákoscsabai lengyel tábor

(ülő sor, jobb oldalon középen Tadeusz Moszczenski alezredes)

Lengyel tiszti tábor, 1941
(FEHÉR FOTÓ, Rákóczi, Béla u. 9.)

Egy lengyel tiszt nyomában Tadeusz Moszczeński lengyel alezredes, gyógyszerész 1939-ben több ezer társával együtt érkezett Magyarországra. Dombóvári Antal rákoscsabai helytörténész adatai szerint 1940-ben a gyöngyöspatai, 1941-ben a rákoscsabai lengyel tábor lakója volt. Családját is sikerült magával hoznia: Wanda feleségét, Stefánia lányát és Janusz fiát. Amikor 1941-ben a rákoscsabai táborban élt a család, Tadeusz a tábor rangidős parancsnoka volt, és e beosztásban dolgozott 1944 decemberében bekövetkezett tragikus haláláig. Az egyetlen ismert kép Tadeuszról a rákoscsabai Jednodniówka címlapjának belső oldalán látható rajz. Alatta egy csoportkép is látható, ami a korabeli nyomdatechnika miatt igen gyenge minőségű. Internetes vásárlás útján sikerült megszerezniem a kép eredetijét. A hátoldalán a „Lengyel tiszti tábor 1941” felirat, felette pedig a fényképész „Fehér fotó Rákoscaba Béla u. 9.” céges pecsétje olvasható. Tadeusz és a tábor akkori katonai parancsnoka, Csathó Sándor, jól felismerhető rajta. Az eladó tulajdonában volt még egy másik rákoscsabai csoportkép is, de azt már nem vettem meg, mert nagyon drága volt. A táborról készült képek értékesek, hiszen kevés maradt fenn belőlük. Moszczeńskit 1943-ban a tábor többi lakójával együtt Dömösre helyezték át. Később, 1944-ben, a front közeledése miatt a férfi táborlakókat Zalába szállították. Feltehetően katonai védművek építésénél akarták őket munkára fogni. 1944. december 6-áról 7-ére virradó éjszaka a batyki Hármasi-malomnál Moszczeńskit és két társát kegyetlen módon meggyilkolták. Valószínűleg az egész család meghalt a háború alatt. A feleség, Wanda, a németországi Meppenben hunyt el 1945. október 28-án. Gyermekük sorsa ismeretlen. Dombóvári Antal talált egy érdekes dokumentumot Rákoscaba község iratai között: a Vöröskereszt hadifoglyokat segítő hivatalának a főjegyzőhöz intézett kérését arra, hogy adja át üdvözlőlevelet Moszczeńska Stefániának. Az irat szerint az üzenet eljutott a címzetthez. Ezek szerint Tadeusz családtagjai ekkoriban talán Rákoscaba közelében tartózkodtak. Kerültek elő olyan fényképek is, melyek feltehetően a tábor magyar személyzetét ábrázolják, de a fotókon szereplők személyazonosságát ez idáig nem sikerült megállapítani.

Vikár Tibor

Forrás:

<http://www.polonia.hu/images/lengyelmedia/poloniawegierska/2013/pw206.pdf>

Lengyel katonai tábor – Rákoscsaba

Lengyel katonák a Laffert kastély udvarán

A rákoscsabai tábor alkalmi lapja — 1941. évi június

Dr. Dombóvári Antal tanár úr feljegyzéseiben többször felhasználta a Rákoscsabai tábor alkalmi lapjának cikkeit. A Budapest Főváros XVII. kerületi Lengyel Nemzetiségi Önkormányzat birtokában van az 1941. évi júniusi szám magyar fordítása, melyet a következőkben teljea egészében közlünk:

A RÁKOSCSABAI TÁBOR

ALKALMI LAPJA

1941. évi június

Szerkesztő bizottság:

Tadeusz Moszczyński	magister, alezredes
Zyejmunt Zaborlicki	alezredes
Jan Kruszewski	hadnagy

Dr. Stefan Hubicki dandártábornok¹¹⁰

És ha visszatérünk...

Órák, napok, hónapok mulnak és száműzött életünk múltjává válnak. Hontalanságunk szürke percei az idő sűrű örvényébe hullnak...

Mi marad meg nekünk ezekből a hosszú, végtelen hosszú napokból, ha egyszer végűg szakad, ha egyszer való életünk elszakadt fonalát ismét összeköthetjük? És ha majd egyszer számot kell adnunk arról, hogy e – bár hogy nézzük is – biztonságos és éhezésmentes napok alatt mit műveltünk. — Hol keressük a napok között azokat, amelyek igazolhatnának bennünket, magunk és azok előtt is, akik nyomor, gond és kétségbeesés közepette otthon maradtak?

Igazolható-e, hogy semmivel sem járultunk hozzá sorsunk enyhítéséhez, hogy utat törjünk jobb, jövőjükhöz, hogy passzív dermedtségben éltünk, önmagunknak filléres gondok és apró törekvések között, tele gyomorral, puha fekhelyen?

Igazolható-e, hogy kezünk nem markol semmit a szívünk meg üres? Igazolható-e az, hogy mígélünk?... Hol keressük az itt töltött napok színpompáit? Fellelhetjük-e bennük a lelkesedést, a szeretet napfényes villanásait, be fedte-e valamelyiket is az áldozat az önzetlenség bíborpalástja? Vagy tán fellelhetjük bennük a kölcsönös barátságot, szívünk dobbanásának közös ritmusát? Vagy tán e napok bármelyikén is előntött bennünket az eljövendő szabadság, az erősödés épületén fáradozó munkák sós izzadtsága? Küldünk-e „oda”, „hozzátok” csak egyetlen egy vigasztaló, reménytelő szót?

---

¹¹⁰ Stefan Bolesław Józef Hubicki (született 1877. március 18-án, Pilicában, 1955. október 30-án meghalt Serockban) - orvos, nőgyógyász, a lengyel hadsereg dandártábornoka. Dr. Stefan Hubicki orvos, dandártábornok, a tábori egészségügyi szekció vezetője volt Csabán. Később felkerült Budapestre, ahol a menekültek újrafelfegyverzésével foglalkozó csoport vezetője lett, miután Rydz-Smigly marsall, a csoport alakítója meghalt. A visszaemlékezést Jan Korcozowicz ezredes írta, aki Rákoscsabán együtt volt Hubickivel. Írásában Hubickit úgy említette, mint „egykori egészségügyi és népjóléti miniszter”. A csoport azon is munkálkodott, hogy fegyveres tiszti csoportokat visszajuttassanak Lengyelországba. Az első ilyen csoport az egrí tábor tisztjeiből jött létre.

Keressük! Éberen keressük számkivetésünk e csaknem két évének szánandó napjai között az elért eredményeket!

Keressük! Éberen keressük! – Talán valahol a meddő sóhajok, a károgó kritikák, a pletyka mocsarak és a rosszmájú irigység szeméthalma alatt felcsillan a cselekvés kis morzsája, az értékelhető lényeg fénye.

Keressük! Talán megrettent, de hála agyunkban elrejtve a gondolat – a romokból és hamuból való újjá teremtés tégladarabkája.

Keressük! Mert jaj, nekünk és mindegyikünknek!

Vajon számkivetésünk összes eredménye csak a maroknyi sár, amellyel egy dúsan dobáltuk körül ANYÁNKAT az idegenek gúnyolódására és az ellenség örömére?

Egyetlen képességünk csak a pörlekedés a tényleges és képzelt személyes sérelmekért?

Vajon csak az irigység és a megbánás összetartozásunk és erőnk egyetlen kötőanyaga? Vajon csak ilyen erényekkel állhatunk azon barátaink szeme elé, akiket naponta takar el a halál köd fátyla?

Vajon csak ilyen magot vethetünk kiszipolyozott anyaföldünkbe? Hát milyen jövőt remélhet e föld ebből a mi vetésünkből?

— . — . —

Kemény és fájdalmas kérdés ez, amelyet állandóan felteszünk magunkban, és amelyben már magában is benne cseng a negatív válasz. Itt már nem is az egyes ember értékéről, hanem „az 1939 évi lengyel emigránsoknak” nevezett egész emberi közösség értékéről van szó. Akadnak köztünk a sorskiválasztotta, a szerencsések. Akiknek szerencsésük volt abban, hogy vérükkel vagy életükkel áldoztak. De mi, megmaradtak, akiknek ez a szerencse nem jutott osztályrészül? Hiszen nem csak azért menekültünk meg, hogy „drága” életünket megnyerjük!

Bizonyos, hogy az emigránsok nagy tömegében akadnak emberek, akik valamilyen, talán nem is kis értékű lélek – és szív nagysággal térnek vissza, de nem ezekről van szó. Az összességről beszélek. Arról van szó, hogy ezzel az összességgel szemben valami alapvető követelményt állítsunk fel, amely megteremtené arculatát, emberhez méltó arculatot és nem a koldus nyomorult, a magát és múltját megtagadó arculatát. És ehhez már nincs szükség pátozra, valamiféle magas követelményre, vagy áldozatra. Átlagos, mindennapi tisztességre van csupán szükség. A normális, a rendes ember, a rendes lengyel állampolgár tisztességére. De mindenek előtt arról van szó, hogy ne legyünk tovább farizeusok. A krisztusi példabeszédek farizeusaira célok. Ne mondjuk állandóan és mindenkinek, akár szívesen hallgatják, akár nem akarják hallani, hogy naponta így imádkozunk: „Uram! Uram! Köszönöm, hogy nem vagyok olyan, mint a vámszedő”.

Mert az aljasság azok előtt is, akik tudták, hogy mik voltunk, de azok előtt is, akik azt tudni akarták vagy meglátni nem akarták.

Mert talán épp eléggé szétnéztünk a világban, talán épp elég tény áll a szemünk előtt, hogy átlássuk és észrevegyük, hogy nem csak hogy nem voltunk rosszabbak másoknál, de lényegesen jobbak és méltóbbak is. — Nézzünk csak magunk körül, elfogultság nélkül figyeljük és megláthatjuk, egyetlen korunkbeli nép sem vitt véghez húsz év alatt — a mi újkori, bár eléggé korlátozott függetlenségünk éve alatt — annyit, amennyit a lengyelek. — Ilyen rövid idő alatt és ilyen politikai-, gazdasági- és szociális viszonyok közepette.

Emlékezzünk csak.

Már 1914-től 1920-ig a hosszú esztendő alatt akkori ellenségei egymást gyilkolva egyúttal Lengyelországot is sanyargatták.

Milyen képet is mutatott ez a Lengyelország függetlensége hajnalán? A felégetett falvak és városok romokban heverő, meredező falai, kiéhezett, lélekben és testben sebzett, a szabadság ajándékát értékelni nem tudó, egymásra acsarkodás, a 150 éves hármassal szétforgácsolódott nép.

Emlékezzünk rá, hogy akkor minden olyan erőforrás nélkül álltunk munkához, mind amilyenekkel más háború utáni nép rendelkezett. Nem volt államszervezetünk; állam alkotásunk a messzi középkori útszakaszon másfél évszázad előtt szakadt meg. Hozzáidomultunk másfél évszázad előtt az idegen életformákhoz. Az idegen államiság idegen útjait jártuk. Három részre szakadt törekvések jellemezték politikai, gazdasági és társadalmi fejlődésünket. A háború csaknem tövig rombolta azokat a laza szervezeti kötelékeket is, amelyek útján a lengyel nép a bitorlók igája alatt is lengyelül törekedett élni.

Emlékezzünk csak vissza erre a Lázárra, aki a tehetős és hatalmas népek között hazája romjaiból emelkedik fel.

És emlékezzünk csak vissza, hogy meztelen testét képes volt betakargatni semmivel sem rosszabb ruházattal, mint amilyeneket azok a népek hordanak, amelyek közt élni most számkivetésünkben kényszerülünk.

Vajon a mi hazánkat elkerülték-e úgy a háborúk, mint ahogy elkerülték pl. Németországot, a százéves iparukkal, érintetlen városaikkal, falvaikkal és hagyományos megszakíthatatlan függetlenségükkel?

Ki segített nekünk romjaink újjáépítésében, mint ahogyan segítettek a franciáknak és a belgáknak? Rendelkeztünk olyan érintetlen, meg nem tépázott értékekkel, mint Franciaország, Belgium vagy Anglia, amilyeneken az egész világ épül? Voltunk-e valaha olyan tejjel-mézzel folyó kánaán, mint ez a föld itt, ahol bennünket olyan vendégszeretően magához ültet?

De hasonlítsátok össze az átlagember sorsát és végzetét. Vajon valóban rosszabb volt az akárcsak az itteni állampolgár sorsánál? És őszintén, minden előítélet nélkül emlékezzetek csak vissza milyen Lengyelországot is hagytunk el? Bizonyára volt ott sos-sok rossz is, de volt és van-e annyi másutt is? Talán öröktől fogva „Dicséritek az idegent... és magatok nem fogjátok fel mitek van”. És függetlenségünk húsz év alatt munkájában nem Gdynia, a lakótelepek újjáépítése, a saját ipar, a saját természeti kincsek, a saját hadsereg volt-e a

legfontosabb eredmény? A legbecsesebb alkotás mágis a „lengyel ember” megteremtése volt, mert benne összponstosul az öntevékeny lengyel szellemiség, a lengyel lélek.

— . — . —

Valamikor. Egy áldott napon. Egy napon, amelyről nem lehet hevesebb szívdobogás nélkül ábrándozni, amelyről álmodik hitünk és álmunk. Egy olyan napon, amelyeknek a mi elkeseredett lelkünk még nevet sem képes adni.

Egy napon, amikor hazatérünk.

Halljátok! Hazatérünk! Lengyelországba!

Ezen a napon megláthatjuk, hogy a gennyedző sebeket, az üszkös romokat eltüntette az ember, az ember, aki köztük maradt, törhetetlenül, áldozatosan emelte magasba a hála koronáját és a dicsőség jelvényeit!

Vérrel borítva, de a fejét nem hajtva!

— . — . —

Varsóban, az Ujazdovski fason az Inspektorátum romjai között állva maradt egy házfal. Magányos és egyetlen fal az egész épülettömbből. A falromon sértetlen, érintetlen felirat: „Dicsőség és Haza”.

Azoknak a szívéből, akikkel a visszatérés napján otthon találkozunk, és azoknak is, akiknek csak sírhalmait látjuk viszont, semmi és senki sem égethette e két szót. Mert számukra a szavak testükkel és lelkükkel forrtak össze.

És vajon számunkra? .....

— . — . —

GENERALNY INSPEKTORAT SIŁ ZBROJNYCH (Al. Ujazdowskie 3)

FOT: (balra) 1928 körül - forrás: "Dziesięciolecie Polski Odrodzonej"; a II. világháborúban elpusztult;
(jobbra) 2008 július - forrás: Ryszard Mączewski felvétele

ÉPÍTÉSZEK: Wiktor Junosza-Piotrowski, Henryk G. Gay.; ÉPÍTÉS: 1900. körül.

Jan Unger százados¹¹¹

KRÓNIKA

Internált lengyel tisztok tábora Rákoscsabán

Magyarország déli részén, három kilométernyire a régi magyar-jugoszláv határtól, zöldelő kertek között ekszik egy mintának is beillő elővárosi település Szeged-Alsóközpont. Ezen a telepen a volt határőrség nem nagy laktanyájában létesült, 1939 szeptember végén az internált lengyel katonák tábora. A tábor személyi állománya 17 tisztből és egy nem jelentős létszámú legénységből állott. 1940 májusában a felszámolt tompai táborból Balatonföldváról tisztok és családtagjaik érkeztek Alsóközpontba. Ekkor a táborban már mintegy 40 tiszt és körülbelül 30 személyt kitevő családtag volt.

A Honvédelmi Minisztérium 1940. VIII. 9.-i rendelete alapján a tábort a Budapesttől 23 km-nyire lévő Rákoscsabára telepítették át. A tábor parancsnokává *Csathó Sándor* századost nevezték ki, aki a parancsnoki tisztséget 1941. július 10-én *Ayer András* hadnagynak adta át. A tábor rangidőse 1941. V. 2.-ig *Polaczek Henrik* őrnagy volt, jelenleg ezt a tiszteket *Moszczeński Tadeusz* alezredes viseli. A szállásmesteri tisztséget a kezdet kezdetétől kezdve *Nyes József* főhadnagy, az összekötőtiszt szerepét pedig a magyarul is tudó *Bankowski József* főhadnagy látja el.

Tadeusz Moszczeński alezredes portréja a „Jednodniówka”-ban

A tábor a Schell bárók tulajdonát képező, régi, kétszázéves kastélyban volt. Ebben a kastélyban volt a tábor rangidős tisztjének, valamint a tábor magyar parancsnokságának az irodája, a gyengélkedő szoba, az ebédlő és az olvasóterem. Itt vannak elhelyezve az egyedülálló tisztok, akik a tisztikar többségeit képviselték magán házaknál, a faluban laktak, ahol általában a szállásviszonyok igen kielégítőek.

---

¹¹¹ 1941 júliusában, amelyben Jan Unger százados röviden megírta a tábor kialakulásának és a lengyelek odakerülésének rövid történetét.

A tábor átlagos létszáma 140 fő volt, ebből: egy tábornok, 20 törzstiszt, 60 idősebb és fiatalabb tiszt, mintegy 40 családtagok, valamint 20 legénységi állományú.

A TÁBORI ÉLET SZERVEZÉSI FORMÁI

Kultúra és ismeretterjesztés

A kezdet kezdetéről nyelvtanfolyamok szervezésére került sor. Volt magyar, angol és német tanfolyam. A magyar és az angol tanfolyam két csoportból állt, egy haladó és egy kezdőből. A német nyelvoktatás csak egy csoportban történt.

A magyar nyelvtanfolyam előadója: Dr. Wohl Tadeusz főhadnagy

A hallgatók átlagos létszáma az I. csoportban 13,
a II. csoportban 17 fő.

Az angol nyelvet:

Zóltaszek Józef ezredes és

Dr. Konstantin Eugén százados tanította.

A hallgatók átlagos létszáma az I. csoportban 15,
a II. csoportban 12 fő.

A német nyelvet 1941 márciusáig: Wierzschaczewski Ferenc őrnagy

Márciustól pedig: Gajda Rudolf hadnagy tanította.

A tanulókk átlagos létszáma 18 fő.

Folyó év május 20.-tól két új speciális tanfolyam indult. Egy kertészeti és egy könyvelési. A *Gajda Rudolf* hadnagy által vezetett kertészeti tanfolyamon 18 fő, a *Peczalski Stanska* által vezetett könyvelési tanfolyamon pedig 10 fő vett részt.

A tisztek a családtagjaik részére szervezett nyelv és speciális tanfolyamokon kívül a legénység körében is szerveztek ismeretterjesztő munkát. A magyar nyelvtanfolyamot ezen a szinten *Dr. Felker József* hadnagy oktatta, de szerveztek általános ismeretekből, mint pld. történelemből, földrajzból, számtanból stb. is tanfolyamokat, amelyeket *Jarzeski Piotr* hadnagy adott elő. Ettől függetlenül hetenként egyszer vitaórákat is rendeztek.

Végsősoron a tisztek foglalkozása ilyen vonatkozásban nyáron tetenkint 14, télen és ősszel hetenkint 32 órát tett ki, míg a legénység ilyen foglalkoztatását heti 7 órában szabták meg.

A fentebb említett tanfolyamokon kívül az általános tudományok és speciális, pl. egészségügyi, irodalmi stb. tudományok tárgykörében esetenként előadásokat tartottak. Az előadókhöz tartoztak *PP. Zóltaszek Józef* ezredes, *Jakubowski Tadeusz* alezredes, *Lipinski Stanislaw* főhadnagy, *Jarzeski Piotr* főhadnagy, *Dr. Felker József* hadnagy, *Sulinski Tadeusz* mérnök hadnagy és *Teresiuski József* zászlós.

A TÁBORI ÉNEKKAR

A tábori énekkar a tábor keletkezésével együtt jött létre. Az énekkar első vezetője *Penk Teofil* magister őrnagy volt. Július 15-én az énekkar vezetését a táborba érkezett *Zawadzki Marjan* főhadnagy, a Varsói Konzervatórium (*Konwersatorium Muzyczne w Warszawie*) tanára veszi át, és megkezdí annak szakszerű megszervezését. Létre jön egy női, egy férfi és együtt egy vegyes énekkar. Az énekkarok összlétszáma 34 fő, ebből a férfikarban 20, a nőiben 14 személy énekel. Az énekkar egyéves munkája után nem csak a tábor és a helyi magyar közönség elismerését vívta ki, de hangja eljutott a budapesti Polóniaig is. A kórus karnagya 1941. május 2-ig *Henryk Polaczek* mag. őrnagy volt, jelenleg ezt a feladatot *Teofil Penk* mag. őrnagy látja el.

Különös hangsúlyozást érdemel az, hogy az internált hölgyekhez a kórusban négy magyar társaságbeli hölgy is csatlakozott. Érdekes megfigyelés, hogy a magyar nők igen jól elsajátítják a lengyel dalok szövegeit és fordítva a lengyel nők is jól bírkóznak meg a magyar nóta szövegekkel.

SZÓRAKOZTATÓ – ELŐADÓ CSOPORT

Életünk. Kedves momentumaink egyike a szórakoztató- előadócsoport által rendezett előadások. Ezek megteremtője és szervezője Jan Kruszewski főhadnagy, kinek tehetségéből futja nótákra, szatírákra és sok ehhez hasonlóra, melyek többségükben az ő szerzeményei, vagy összeállításai, előadói pedig a tábor tisztjei, hölgyei, valamint a tanuló ifjúság.

KÖNYVTÁR

A tábor ún. mozgó könyvtárral rendelkezik, amely átlagban tíz egynéhány könyvet tartalmaz és amelyet „A Lengyeleket Budapesten Segítő Amerikai Bizottság” bizonyos időközönként cserél. Ez a kis könyvtár legalábbis részben csillapítja a lengyel könyvéhségünket. Ezen túlmenően *Jan Kruszewski* főhadnagy közhasználatra átadott vagy egy tucatnyi szépirodalmi művet, amelyeket hazulról kapott. A könyvtárat kezdettől 1941. július 1-éig *Pawel Atepkiewicz* zászlós kezelte. Jelenleg a könyvtárosi tisztséget *Alajzy Bukowski* látja el.

SPORT

Az internált tiszték, családtagjaik és a legénység a tábor parkjában berendezett sportpályát használják. Különösen a kosárlabda a kedvelt játék. Az ijabbak ping-pong szakosztályt is létesítettek. Az úszásra a helyi strandfürdő¹¹² ad alkalmat, amelyet az internáltak minimális beléptídjért vehetnek igénybe.

---

¹¹² A rákoscsabai Mária strandfürdő építése 1934-ben kezdődött meg, a mocsaras és ingoványos területen, majd 1936-ban meg is nyitotta kapuit a fürdőzni vágyók előtt. A strandon két rendkívül hideg vizű medence működött, a nagyjából 1400 négyzetméter alapterületű felnőtt medence és az előbbinél jóval kisebb méretű gyermekek részére kialakított medence, vagy inkább pancsoló. — A strand egészen az előző évszázad végig működött, azonban az már nem tudta kielégíteni a XXI. század és az Európai Unió által támasztott követelmények sokaságát. A strand 1995-ig a fővárosi önkormányzat tulajdonában állt, majd átadta azt a Budapest Gyógyfürdői és Hévízei Rt.-nek. — 1998-ban eladták a strandot egy magánvállalkozónak. 2007-ben a strand területén működő illegális húsüzem miatt tett szert országos

TÁJÉKOZTATÓ SZOLGÁLAT

Abból a célból, hogy az internáltak valamennyije minden időszerű kérdésről, a világ eseményeiről tudjon, a tábor megalakulásától kezdve létrehoztuk a tájékoztató szolgálatot. Ennek kötelessége az ebédidő alatt, a tiszti ebédlőben naponta kommentálni a napi sajtót. A kommentárok a politikai élet legfontosabb eseményeit, a front-tudósításokat és az ehhez hasonló híreket öleli fel a Magyarországon publikálható adatok alapján.

A sajtótájékoztatást 1940. július 10-től 1941 február 26-ig *Dr. Aleksander Cwiakowski* főhadnagy, 1941. február 27.-től 1941. április 6-ig *Wiktor Romanski* ezredes és f. év április 7.-től *Jan Unger* százados tartja.

A kulturális és ismeretterjesztő munkák összességét a Kulturális – Ismeretterjesztő Bizottság irányítja, melynek elnöke *Zygmunt Zaboklicki* alezredes, titkár pedig *Stanislaw Jelinski* főhadnagy.

BECSÜLETBÍRÓSÁG

A tábor területén két Tiszti Becsületbíróság működik. Az egyik a törzstisztek, a másik az idősebb és fiatalabb tisztek számára. F. év május 2-ig a törzstisztek TTB. vezetője *Wiktor Romanski* ezredes, míg a többi tiszt TBB vezetője *Jan Unger* százados volt. Jelenleg a törzstiszti TBB vezetője *Witold Cieslinski* ezredes, az idősebb és fiatalabb tiszteké pedig *Aleksander Lesisz*.

TÁBORI ALAP

Már a tábor megszületése pillanatában felmerült az egyedül álló családtagok, a gyermekek, a zászlósok és a legénységi állománynak megsegítésének szükségessége. E célból hozták létre a tábor rangidős tisztje rendelkezésére álló Tábori Alapot. Ez az alap a tisztek önkéntes adományaiból, a büfé bevételéből és a rendkívüli szükség esetén összegyűjtött felajánlásokból tevődik össze. Az alapból állandó jellegű szerény támogatásban részesülnek az egyedül álló nők és gyermekek, a zászlósok és a legénységi állománynak is ebből fedezik a kulturális – ismeretterjesztő munkával kapcsolatos kiadásokat, valamint a szálláshelyek berendezésének fenntartási költségeit. A pénzüsszeg feletti rendelkezés jogát az Önkéntes Gyűlés a tábor rangidős tisztjére ruházta, a számlázást, könyvelést egy Revíziós Bizottság ellenőrzi.

---

ismeretségre a városrész. Napokig foglalkozott a média az ott talált több tonnányi, illegálisan előállított, csomagolt hússal. — A botrányt követően Szabó József, dunántúli gazda szerezte meg a területet, aki nem igazán tudott azzal mit kezdeni, így megkereste Rákosmente Önkormányzatát azzal a céllal, hogy nettó 160 millió forintért eladja számára a területet, azonban egy ingatlanbecslő ennél magasabb összeget helyezett kilátásba, méghozzá nettó 176 millió forintot. A tulajdonos és az önkormányzathozoszas huza-vona után megállapodott és a városháza nettó 110 millió forint + áfa összegért megvásárolta a területet. — Ezzel egyidőben megkezdődött a strandon található épületek és ingóságok amortizációja, eltulajdonítása, tönkretétele. A 2010-es évek elején több alkalommal is tűz pusztított az egykor szebb időköt is megélt fürdő területén. — 2012-ben a rákoscsabai lakosok a strand területének rehabilitációját követelték a városvezetéstől inkább kevesebb, mint több sikerrel.

Forrás <https://rakosvidek.hu/2016/04/09/elado-a-csabai-strand-egy-resze-vasarolja-meg/>

TISZTI KASZINÓ

A Rákoscsabai tábor tisztikaszinója még Alsóközpontban jött létre. A kaszinó szervezője és egyben gazdasági vezetője 1940. augusztus 1-től *Dr. Stanislaw Bochenski* hadnagy volt. 1940 augusztus és szeptember hónapokban felváltva *Wawrzyniec Rzepa* százados és *Piotr Jarzecki* főhadnagy vezették a kaszinót, majd *Dr. Bochenski* hadnagy visszatérte után megint ráhárult ez a feladat. A kaszinó pénzügyeit *Marjan Kwasniewicz* hadnagy és *Reithar Józef* hadnagy intézi, a kaszinó gazdálkodását a Revíziós Bizottság ellenőrzi.

F. év május végétől kidolgozásra került a kaszinó alapszabálya, amelyet a „Közgyűlés” elfogadott, és amelynek alapján megválasztották a kaszinó vezetőségét.

Jan Korkozowicz ezredes elnökként, *Jan Kriszewski* főhadnagyot alelnökként, *Marjan Kwasniewicz* hadnagyot a kaszinó gazdasági vezetőjeként, *Józef Reither* hadnagyot pénztárosként, valamint *Wojciech Szkielski* főhadnagyot *Karol Dostal* hadnagyot és *Henryk Pierchalski* hadnagyot vezetőségi tagként. A Revíziós Bizottságba elnökként *Mieczyslaw* főhadnagyot és *Jan Lapinski* mérnök hadnagyot választották meg.

A tisztikaszinó, ahol csaknem valamennyi internált étkezik, egészséges és jó élelmezést nyújt. Az egy főre eső élelmezési költség napi 1,65 Ft-ot tesz ki. A kaszinóban jól szervezett és jól ellátott büfé, valamint egy szerény tábori bolt is működik. Ezek vezetője *H. Pierchalski* hadnagy.

A folyóiratokkal, napilapokkal, időszakos lapokkal, sok társasjátékokkal stb. jól ellátott kaszinó az internált tisztek és családtagjaik kulturális és társadalmi életének központjává vált.

GYENGÉLKEDŐ SZOBA

A gyengélkedő szoba rendelből és egy kis elfekvő szobából áll. A tábor főorvosa *Dr. Szmorokowski Wladislaw* őrnagy, aki mind a lengyel tábor, mind a magyar állomási parancsnokság egészségügyi felügyeletét ellátja. A többi orvos a táboron belül orvosi ügyeleti szolgálatot teljesít.

MŰHELY

A táborban kés, szabó, cipész és asztalos műhely is van. A műhelyekben harcosok dolgoznak, feladatuk, hogy méltányos áron az internáltak részére munkát végezzenek.

Jan Kruszewski főhadnagy¹¹³

TÁBORI HANGULATOK

Rúkoscsaba, 1940 július – 1941 július

/: vers – csak tartalmi fordítás:/

Repülj dalom Kárpátok csúcsain át
az elhagyott házakba, fészkekbe,
a véres harcmezőkre,
ahol több sírhant, mint égen a csillag.

A Fájó szívekből röpjön a dal a távolba,
keresse fel mezőinket, rónáinkat,
dalold a földnek minden keserűnket,
izzó fájdalomunkat – ezernyi kínunkat.

Kopogj be minden házikó ablakán
szóltasd meg a büszke tornyok hangjait,
legyél a szabadság tavaszi virág-hírnöke,
siess a legkedvesebbek szívébe.

Meséld el nekik, hogy – bár messziről –
hangunk át röppen a hegyek csúcsain,
és tudják, hogy minden kis kert kerítése,
minden ház fala vár ránk.

Repülj dal, olyan varázsod van,
hogy az egész ország meg fog hallani,
hírdesd a forró szeretetet
és adj maréknyi reményt az embereknek!

A legérzékenyebb húrok rezdülnek meg a dal varázslatos hangjára, a beszéd melódiájára és ezzel tápláltuk szeretetre éhes szívünket, akkor, amikor várakoztunk a feltámadás csodatételére. Olyanok voltunk és vagyunk, mint a vándormadarak, amelyek idegen földön melegre és táplálékra lelve, mindég készek visszarepülni saját otthonaikba, fészkeikbe, ha a visszaútnan bármilyen nagy, égigérő helyiség, vagy bármilyen más akadály gördül is eléjük.

Mint a villámsújtotta fának az év alkonya előtt szétszórt leveleit dobált bennünket száműzöttek végzete, a rákoscsabai táborba. Magához öleltek, akárcsak a viharban, az ütött-kopott, romosodó falú, luggatott fedelű ház és maga is csodálkozott, hogy „polákok” egy maréknyi csoportja motyóikon gubbasztva kenyérdarabkákon osztozkodik, és azt együttérző szívélyes mosollyal izesíti.

A lengyel leleményesség a bizonytalan helyzetekben mégis csak százszorosán erőteljesebb, mint a tervszerű, megfontolt munka idején. Lehet, hogy ez maguknak a terveknek a bűne,

---

¹¹³ Jan Kruszewski főhadnagy, a Kaszinó alelnöke volt.

de lehet, hogy egyszerűen a találékony, de rendszerbe foglalton kellő ki nem használt sajátos trémészetünkről van szó. Elég az hozzá, hogy az élet = a maga „enni és összedugni a fejet” primitív alapelveivel – gyorsan normalizálódott.

Társaink egy része sebtében elfoglalta – állandó lakhelyül az említett kastélyt, mások, a szerencsésebbek a település lakossága között kerestek lakást. És itt, mint ahogy más táborban is a telep lakossága a legmagasabb értékmérővel – az emberi szív mércéjével kezdtek el bennünket értékelni.

Mindenütt, de különösen az egyszerű emberek között segítőkészséggel, új életre keltő szeretettel találkoztunk, ami kézzelfogható módon győzött meg bennünket arra, hogy Kinga, Báthori és Bem tradíciója a legőszintébb szentimentalizmussá vált és a lengyelek irányában élő valóságáért él ebben a népben, akár csak a boruk, amely (bár már szüret után) évente újjá éled.

Megindult a monoton, a szürke tábori élet...

És túl estek a földiek között csendes, őszi estéin beszélgetések a tábor parkja, gesztenyefái és platánjai védelme alatt, ahol halkszavú árnyék fogadott, a dondolat pedig a legrövidebb úton szállhatott a hozzátartozókhoz, a legkedvesebbekhez.

Ez a szikrákat gyújtó „adó-állomás” fénycsóvát a világ szórta szét. Azok küldik szerte, akik a sors a legkegyetlenebbül sújtott, kiknek legkedvesebbjei, feleségeik, gyermekeik fogoly munkán robotoltak Szibéria tajgáin vagy Kazahsztán kazamatáiban.

Akár hányszor nyújtott át társaim közül valaki elolvasásra ilyen levelet, vérzett a szívem, mint Krisztusé a Golgotán.

A nagy emberi bánatokhoz a gyengék és elesettek mindennapos véres verítékes áldozatához azok szenvedéséhez viszonyítva, akik a lengyel voltuk miatt kénytelenek az első keresztényekhez hasonló testi-lelki tortúrákat elviselni, milyen elenyészőek, mélyen összehasonlíthatatlanul elenyészőek a mi tábori életünk kellemetlenségei, az ilyen – vagy olyan elégtelenségek, amelyek a békés együttélés normáiban jelentkeznek, az esetleg ki nem elégíthető ambíciók tusái, amelyekhez Lengyelországban hozzászoktunk. Nincs közöttünk olyan ember, aki nem hagyta volna hazájában lelkének egy részecskéjét, a legszerencsésebbek azok, akik hírt kaphattak hozzátartozóiktól, áldozatkész, lelkes asszonyaiktól, s végül talán azok, akik napi gondjaik közepette át tudják érezni a könnyek összetartó erejét, amelyek a bánat felhőin át táplálják reményüket.

A mi tábori hangulata, kivétel nélkül mindannyiunk szíve mélyén, a legtöbbször tudat alatt, a magába szállás perceiben felfogta, saját mindennapi gondjaik és panaszaik mértékét és nagyságrendjét azoknak a gyeHENNATÜZÉVEL szemben, akik tán legártalmatlannabul a legsanyarúbb sorsra jutottak.

Ha a mi életünket összehasonlítjuk a Szovjet Oroszországi száműzetésben és táborokban való tartózkodással, a hazánkban maradt családok nyomorával és megaláztatásával, arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy a mi kis csoportunkhoz a sors kegyes volt, megértésre találtunk, amelyet nem homályosított el közvetlenül okozott fájdalom, nem terhel lelki küzdelem, ami hazánk jövőbeni szervezettsége szempontjából érne bennünket.

Ezért gyűjtjük tudatosan erőnket és vérmérsékletünket, őrizzük meg azt hasznos és szükséges feltételként arra a megfelelő időre, amikor a Feltámadás napját megelőző nagy-hét beköszönt.

A vígasztalan szíveket, a ki nem mondott bánatot a dal enyhítette!

„*Ha szól a dal, reszket az ellenség*” mondta misztifikált áttételben Słowacki¹¹⁴ a „*Lilli Wenadzia*” c. művében. És valóban reszket, ha e kórus hangjára a hallgatóság ráfelel, ha a dal a hősi rapszódiákat idézve tettekre serkent, vagy fegyvert ragadni készlet. A mi táborig énekkarunk jelentős visszhangra talált mindég hallgatói között, ha „*Háború, háború micsoda úrnő vagy!*” dalt énekelte nekünk, avagy amikor álmainkat visszhangoztatta a „*Feléd igyekszünk szülőföldünk, anyánk*” dallal.

Beköszöntött az ősz. Sűrű, szürke felhők vonták be nemcsak az eget, de lelkeinket is. Megértettük, hogy váró reménységünket a letargia váltotta fel, amelyből csak a természet tavasza és a népek tavasza ragadhat ki. A reményünk és a mi magunk is téli álomba merültünk. És csak egy-egy nap akadt, amely a mindennapi tetszhalálból néhány percre képes volt a magasba lendíteni bennünket.

A „halottak napja”! Gondolatban hazánkba szálltunk, arra aföldre, amelyről Krasinski szavaival Krisztus azt mondta Irideusnak: „*Menj a hantok és kereszték földjére, megismered azt a férfiak hallgatásáról, az apró gyermekek szomorúságáról, az éjszakában átsuhanó angyalaim sorsáról...*”

Azoknak a sírjára, akik szent ügyünkért legnagyobb kincsüket, az életüket adták, a rokonaink és barátaink sírjára, azoknak a névteleneknek a sírjára, akik vérükkel termékenyítették meg a földet és a nemzet történelmét, virágot tettünk, virágdíszbe öltöztetve a kápolnai ravatalt is. És egy napra megint átértük november 30-ikát is. — a felkelés napját¹¹⁵. Történelmi szavak, lelkesítő szavak hangzottak el.

A téli napok, amelyek rövidek a dologtalanoknak, fárasztóak a dolgozóknak, a mi táborig közösségünkben olyan embert hoztak felszínre, akik nem csak a maguk bajával törődtek, de tanácsokkal, ismeretekkel osztották meg mások gondjait, megosztották lelkük javait, mint a karéj kenyeret.

---

¹¹⁴ Juliusz Słowacki (Krzemieniec, 1809. szeptember 4. – Párizs, 1849. április 3.), lengyel költő, író. Zygmont Krasinski, Adam Mickiewicz és Cyprian Kamil Norwid mellett a 19. század egyik legnagyobb romantikus lengyel költője. A Három bárd egyike, a nagy emigráció egyik szellemi vezetője.

¹¹⁵ A novemberi felkelés (1830–1831) fegyveres felkelés volt a felosztott Lengyelországban az Orosz Birodalom ellen. 1830. november 29-én kezdődött Varsóban, amikor a Kongresszusi Lengyelország katonai akadémiájának fiatal tisztjei Piotr Wysocki vezetésével fellázadtak. Hamarosan a lengyel társadalom széles rétegei csatlakoztak hozzájuk, és a felkelés áterjedt, Nyugat-Fehéroroszországra jobb parti Ukrajna és a mai Litvánia területeire is. Néhány helyi siker ellenére az Ivan Paszkevicz vezette, számbeli fölényben lévő orosz birodalmi hadsereg leverte a felkelést. I. Miklós cár a Kongresszusi Lengyelországot az Orosz Birodalom integráns részének nyilvánította, Varsó és Vilna egyetemét pedig bezáratta. — A felkelés bukása után a nagy emigráció (Wielka Emigracja) keretében 50 000 katona, értelmiségi, nemes és más ember menekült el Lengyelország oroszok által megszállt területeiről. Mintegy 5000 ember később Franciaországban és Nyugat-Európa más országaiban véglegesen letelepült. A felkelés számos veteránja harcolt később az 1848–49-es magyar forradalom és szabadságharc honvédseregében, mint Bem József.

Nyelvtanfolyamok létesülte. A magyar és a német nyelv oktatói nem csak írással, szóval, de szívükkel is tanítottak; azt hiszem, hogy hálánk szerény bizonyítékaiként Dr. Wohl hadnagy szótárában csak a legszívélyesebb szavakat lesz képes visszaolvasni. Zóltaszek ezredes pedig irattáskájában külön rekeszt fog fenntartani hálás tanítványai tiszteletteljes elismeréseinek megőrzésére.

Így köszöntöttek be – egyeseknek munka közben, másoknak a „dolce far niente”¹¹⁶ állapotban a Karácsonyi ünnepek.

És akkor, amidőn Lengyelország földjén Krisztus csak az emberi szívekben született meg, midőn minden istálló romokban hevert, nálunk karácsonyi lakoma közepette született olyan meleg, túlfűtött és érzelmetli hangulatban, hogy Szűz Máriának még be sem kellett Őt takargatnia. Amikor *Trojanowski* tábornok¹¹⁷ szót kért, amidőn régebbi, a családtagok és a rokonság körében töltött karácsonyestékről beszélt, amidőn a szentelt ostyát a tisztekel és a legénységgel megtörte¹¹⁸, az emlékek áradata feltört, mint gagálykor a tenger hullámai, széttörte az önuralom támfalait és – a legszentebb emberi érzelmek tanúiként – könnyek öntözték az elfogódott, elérzékenyült arcokat.

Az öreg tisztelendő *Krozka* úgy sírt, mint egy gyermek. Ezen az emlékezetes karácsonyesten egyik saját versemet is elmondtam, amelyre így emlékezem:

(: *a vers nem versformában, nyersen van fordítva*)

„Amidőn ez ünnepi asztal mellett szentelt
ostyát török veletek, szeretném balsorsunkat,
bánatunkat törni szét.
Osztom veled, oly közeli és mégis oly távoli,
egyetlen hazám:

És nincs az egész éven át egyetlen óra sem,
melyben drága hazám ne volnál velem.
Osztom veletek romokkal és hírnévvel
elárasztott dicső városaink és rólad
— aki hősiességeddel mindent túlszárnyalsz —
hős Varsó!

Osztozom Veled szeretett föld, melyet
át és át tatott a hősök vére. Ahol

---

¹¹⁶ *Dolce far niente* olasz kifejezés, jelentése: édes semmittevés.

¹¹⁷ *Trojanowski Mieczyslaw tábornok*. Trojanowski tábornok Varsóban született 1881-ben. Már 1939 szeptemberében járt Budapesten és Visegrádon. 1940-ben feleségével került Rákoscabára. A tábornok 1941-ben szökések előkészítésében vett részt, ezért áthelyezték őt Vámosmikolára. 1943-ban Gencsapátiban volt, ahonnan Pesthidegkútra került. 1944-ben is Budapesten tartózkodott.

¹¹⁸ A vacsora után a karácsonyfa körül gyűlik össze mindenki, és a családfe, vagy a legidősebb jelenlévő a kezébe vesz egy ostyaszeletet (*oplatek*), és a mellette állónak nyújtja. Az letöri a felét, és szintén a mellette lévőhöz fordul, aki szintén tör belőle, így aztán mikor a kör bezárul, mindenkinek lesz a kezében ostya. A szokás szerint mindenki mindenkivel megtöri az ostyáját, és ezzel egyidőben elmondja a jókívánásait, kifejezi szeretetét, és megbocsát mindenért, amiért meg kell bocsátania a másiknak az adott évben. Hagyományosan csak akkor szokás valakivel ostyát törni, ha tiszta szívből meg tudja bocsátani az esetlegesen fennálló sérelmeket.

csak egyetlen katona sír van, minden-
hová szentelt ostyát helyezek.
Osztozom Veletek testvéreim Albion szabad
földjén. Fegyverrel a kézben nem ismertek
szégyent, szerencsések vagytok. Osztozom
veletek, Szibéria tajgáin és váraiban sínylődő
testvéreim. Szenvedéseitek nyomán és férfiszívetek
ellenállása nyomán fel fogtok magasztosulni.

Osztozom Veled drága feleségem, állj továbbra
is hűen az őrhelyeden, a hazában és az Istenben
vetett hittel, két legfőbb oltárunk előtt.
Osztozom Veled, egyetlen kislányom, ezen a
karácsonyestén, azzal az ostyával, amelyet
otthon, a kórházban a mi katonáinknak készítettél.
Osztozz velük is, úgy ahogy illik, tisztelegve
eléttük és hálával telve. Add neki kenyered
felét, szívedet pedig egészen.

Bocsássátok meg, hogy könnyeim fojtogatnak
amikor szeretteimet emlegetem. Ez olyan mintha
a nyitott sebre forró vizet öntenének...

— . — . — . —

Kis Jézusom, aki nem aranyos harmatként születél
engedd, hogy tereken és tengereken át házunk
küszöbéhez érhessünk. Nézz le kegyesen, népeidre,
amely a bilincsbe verve könnyezik. Engedd, hogy
visszatérjünk a lengyel földre, mégha térdencsúszva is!
Tedd, hogy balsorsunk visszarettenjen
és jóakarattal, e szent Bethlehemi éjszakán
vezess ki a fogságból. De mindenek előtt arra
kérünk Örökkévalóság Ura, add vissza hazánk
szabadságát és adj feltámadást.

Az ünnepi vacsora után a tábori káplán éjféle misét tartott a „Katolikus dombon” az ún. „Kultúrházban”. Az Istentisztelet minden bizonnyal eltörölhetetlen emlék marad, mintha valóban a Názáretbe vezető út menti véletlenül rátalált istállócska lenne. Komor terem, egyszerű bútorok, csaknem a jászolból épített oltár és az egész idő alatt bethlehemi énekeket dúdolt az énekkar, a lengyel föld minden tájáról valókat, annyira egyszerű, népi, megható, annyira a mi adallamainkat!

A Katolikus kör 2005. május 9-én

Elhiszitek-e, ha elmondom, hogy amikor mi ezt a „hangversenyt Újtelepen a magyar templomban megismételtük, a magyarok által nem érthető szöveg ellenére, szem nem maradt szárazon.

A mi tábori együttélésünkben a dalok és a szívek harmóniájának híre az emigráció életében messzehangzó volt. Budapesti meghívásunkkor megismételtük karácsonyi énekeinket és az ünnepi verset az YMCA-n¹¹⁹ belül összesereglett honfitársaink véleménye szerint, felejthetetlen percekét éltek át.

Nem az én feladatom hangsúlyozni azoknak az embereknek az érdemeit, akik munkájukkal, törekvéseikkel, jóakarattal képesek voltak magukban és másokban olyan felemelő momentumokat kelteni, amelyek a mi magyarországi emigrációnkról maradandó nyomokat hagynak.

---

¹¹⁹ A **Young Men's Christian Association (YMCA)** és testvérszervezete, a **Young Women's Christian Association (YWCA)** egy világméretű mozgalom több mint 45 millió fővel. Magyar fordításban: *Fiatalok Keresztény Egyesülete*. 124 nemzeti szövetségi tagja van a *World Alliance of YMCA*-nak. Angliában George Williams 1844. június 6-án alapította. A szervezet célja az volt, hogy a keresztény elveket a gyakorlatban is megvalósítsa. Három alapelvük az „*egészséges szellem, egészséges elme és egészséges test*”. A szervezet mindenki számára nyitott, kortól, nemtől, társadalmi illetve vallási hovatartozástól függetlenül. A YMCA/YWCA első magyar szervezete 1883-ban alakult meg Budapesti KIE (Keresztény Ifjak Egyesülete) néven. A második világháború után feloszlott szervezetet 1990-ben alakították újra Magyarországi Keresztény Ifjúsági Egyesület (MKIE) névvel. Az Erdélyi IKE 1926-ban alakult. — A YMCA/YWCA alapdokumentuma az ún. Párizsi Alap 1855-ből: „*A Keresztény Ifjúsági Egyesület célja: egy közösségbe gyűjteni azokat a fiatalokat, akik Jézus Krisztust Megváltójuknak és Istenüknek tartják a Szentírás szerint. Az Ő tanítványai akarnak lenni hitükben és életükben, és az Ő országát terjesztik a fiatalok között.*”

Ehelyütt kell megemlíteni az egész magyar nép nevében és a lengyel összes emigráció életében, hozott örök emléket, felejthetetlen emléket, amit köszönhetünk és egy pár szóval emlékezünk meg, arról a magyar kislányról, *Juhász Nyitó Juliannáról*, akiről a lengyelek egy külön könyvet fognak írni. Ha van világon szív, magyar szív, ha van igazi lelkű magyar kislány, az a kis Julianna személyében megtestesült. Emlékét örökre szívünkbe zártuk.

Szükséges azonban szintén ehelyütt megemlíteni táborunk magyar parancsnokának, *Csathó százados*¹²⁰ baráti érdemeit. Itt volt közöttünk feleségével a mi karácsonyesti ünnepélyünkön, *Lokaycsek* esperes plébánossal a helyi iskola vezetőjével együtt képviselték az örök lengyel-magyar barátságot, jó kívánságaink legmélyebb vágyainkra találtak rá. Az ilyen szavakat, de azokat az embereket sem, akik azokat kimondták soha nem lehet elfelejteni.

A himnuszról, most az egyszerű elbeszélésre tére át. Egyszerű szubjektív módon való megközelítéssel olyan esetekre szeretnék emlékeztetni, amelyek rendkívül hatást keltettek. Íme, a tények. A karácsony ünnepek előtt tizenegynéhány nappal, háziasszonyom, *Juhász Nyitó Andrásné*¹²¹, Mária, teljesen váratlanul a Magyar Nemzeti Bank engedélyét nyújtotta át nekem, amely női ruhának a kiküldését engedélyezi. Egyidejűleg az asztalomon terem egy lepecsételt csomag és a feszélyezett, zavarban lévő magyar asszony megmagyarázta, hogy a feleségemnek küldi ezt az ajándékot, és arra kér, hogy egyezzem bele ebbe és minden más véleményt tegyek félre, mert esetleges ellenkezésem fájdalmat okozna neki. További beszélgetésünkön kiderült, hogy ez az Ő egyetlen ünneplő selyemruhája, amelyet kivételes alkalmakkor évente kétszer szokott felvenni. Amikor megmagyarázom neki, hogy szerencsére feleségemnek még van mibe felöltöznie, és az áldozat nem szükségszerű – el volt keseredve. Hogyha *Csathó századosnak*, mint magyar tisztnek a magatartását és az olyan egyszerű, szívélyes embereknek, mint az én háziasszonyom és kislánya, minden előítéllettől mentes magatartását összevetjük, meg kell győződünk arról, hogy a mi barátaink, a magyarok – mint ahogyan már az elején elmondottam – a legmagasabb szinten, olyan mércével mérnek bennünket, amilyen az emberi szív.

Az év befejezését idegfeszültségek feloldásával, fűszerezett, gondtalan humorral határoztuk eltölteni.

Mindég kész barátok az otthonmaradottaknak kelemessé tették az estét, elűzve – legalább egy órára – a háborút, a gondokat. Így nézett ki például ebben a görbe tükörben a mi gyülekezetünk, amelyet az én szavaimmal Rejter barátom adott nagyszerűen elő.

/: a versem nem lehet lefordítani. Csupa szójátékból összetevődő komikum.
Lehetetlen visszaadni értelmét:/

A karácsonyi megemlékezés után a mi tábori életünk olyan folyamként hömpölygött tovább, mint amely a szemnek láthatatlan változásokat előidézve küldi mindig előbbre víztömegeit, de amely változások valahol a jövőben jelentősen átalakíthatják, és nem is mindig kedvező irányban a folyó medrét.

---

¹²⁰ A tábor parancsnokává *Csathó Sándor* századost nevezték ki, aki a parancsnoki tisztséget 1941. július 10-én *Ayer András* főhadnagynak adta át.

¹²¹ *Juhász Nyitó András* pék. [RÁKOSCSABA—RÁKOSKERESZTÚR — Pest-Pilis-Solt-Kiskun-Vármegye általános ismertetője és címtára 1930/1931; Pest-Pilis-Solt-Kiskun-Vármegye általános ismertetője és címtára]

Eéljött a januári felkelés évfordulója¹²² is, szemináriumokon emlékeztünk meg róla, melyek hangvétele a soha el nem halványuló, „*Szabad hazánkat add vissza nekünk Urunk*”¹²³ melódia jegyében zajlott le.

Erre az időszakra estek *Zóltaszek* ezredes, *Jakubowski* alezredes, *Zawadzki* hadnagy, *Lipinski* hadnagy és *Teresinski* zászlós előadásai.

Mindegyikük ismertük és érdeklődési körük szerint meg akarta osztani elsajátított ismeretanyagát a környezetével.

Reymont „*Parasztok*” c. művéről¹²⁴ tartott megbeszélésünkön e halhatatlan mű irodalmi értékéről beszéltem, így gondolva, hogy a mi táborig hallgatóságunk hangulatát és gondolatait ilyen keretek között is vissza lehet adni. Ezt az előadást Budapesaten is megismételtem „*A Lengyel Tudósítások*”-ban számomra felejthetetlen visszhangja támadt.

Március 11.-én Hubicki tábornok a Nagy Marsallról¹²⁵, nemzeti lelkiismeretünk őráról beszélt nekünk, aki az örök világosság honába távozott, örökül hagyva ránk és utódaikra a

---

¹²² A januári felkelés (lengyelül: *powstanie styczniowe*) a legjelentősebb litván–lengyel felkelés volt az Orosz Birodalom ellen: 1863. január 22-én indult, és a forradalmárok utolsó tagjait csak 1865-ben fogták el.

¹²³ Minden valamirevaló lengyel érzelmileg a szabad Lengyelországért könyörgött az inkriminált énekekkel – különösen ezzel a refrénnel. (Egy régi magyar fordítás is tanúskodik a refrén valódi mondanivalójáról, minthogy így szól: „*Szent oltárodnál térdre hullva kérünk, / hogy szabad hazánkat, ó, add vissza nekünk.*”)

SZABÓ LŐRINC (1900-1957):

Anyám dalolt

Anyám dalolt. Legtöbbször szomorú szövegeket. A megfagyott fiú szívzaggató volt, s édes-kedves a fekete tóban fürdő kis kacsá. De a legjobban az tetszett, ahogy a Lengyel himnuszt - szinte lobogott, mikor azt énekelte: oly üdén szárnyalt a hangja, s oly szomorú fény ragyogta be, hogy szívem reszketett, s bár azt se tudtam, kik a lengyelek, letérdeltem (így biztosan nagyobb foganatja lesz!): háromszor csapott égig a hang, a szent oltár előtt, a térdhullásnál, s amikor Őt, Istent kértük: "Szabad hazánkat, óh, add vissza nekünk." S hogy a zokogó ima elnémult, csend lett, nagy szünet. Ez után csak hallgatni lehetett.

Tücsökzene, 41. [Kiadás éve: 1947]

¹²⁴ *Władysław Stanisław Reymont*, eredeti nevén *Stanisław Władysław Rejment* (Kobiele Wielkie, 1867. május 7. – Varsó, 1925. december 5.) – lengyel író. Az Ifjú Lengyelország kritikai realizmusának egyik legfőbb képviselője, munkásságát naturalista elemek jellemzik. Négy kötetes *Parasztok* című regényéért, a „paraszti eposzért” 1924-ben irodalmi Nobel-díjat kapott.

¹²⁵ *Józef Klemens Piłsudski* (Zułów, 1867. december 5. – Varsó, 1935. május 12.) lengyel államférfi, marsall, tábornagy, a Második Lengyel Köztársaság első államfője (1918–1922), majd az 1926–1935 közötti tekintélyuralmi rendszer irányítója, a hadsereg vezetője. Az első világháború közepétől haláláig Piłsudski komoly befolyással bírt a lengyel politikára, és fontos alakja volt az európai politikának is..

nagyság és a szilárdság utolérhetetlen mintaképét. Szíveinkben a waweli kripta ezüst harangjai visszhangoztak.

Józef Klemens Piłsudski marsall kriptája a Wawelben

/:Szabadon fordított vers következik:/

Tavaszközeledett...

Az április feltámadásra az azurkék
mennybolt alatt, az áhítatos imádság
csendjében felcsattan a pacsirta dala.
a napfény patinájában vont serleget megszentelt
kezek emelik magasra és e nagy véráldozat után
Krisztus a vért borrá változtatja.
Az isten igéje testet ölt, az úrfelmutatás
oltárává válik – misztikus ünnepi misét
mond az egész lengyel föld, a megtört
szívek órájában.
Maga az Úr görgeti el a sírkövet
és a vérkereszttség áldása nyomán lehull
szemünkről a hályog.

„Resuresitis! Ite missa est!”¹²⁶

¹²⁶ **Ite missa est** (lat. 'menjete, elbocsátás van'). — a latin szertartású liturgiában a szentmise végét jelző →*akklamáció* (a lat. *acclamare*, 'odakiált' szóból). *Húsvét* nyolcadában 2 alleluja csatlakozik az *Ite missa est*-hez és válaszához. - A 11. sz-ig minden sztmisét *Ite missa est*-tel fejeztek be.

A feltámadás napján a harangok gyönyörű összhangban szóltak. A *Regina Cellis*¹²⁷ (az Ég királynője) széttárta anyai karjait, hogy megáldja a lélekben sebzetteket.

Nem sokára rá vihar tombolt a tábor felett. Mint ahogy a tavaszi vihar általában, termő és haszontalan fákat is kidöntött. Ezután kiderült az ég.

Ez a kedvező időjárás hosszan tartott mind a szíveinkben, mind a lelkünkben, mert olyan szükséges volt a számunkra, mint a magvetőnek, aki azért szórja szét magvait, hogy a termést akár maga, akár gyermekei leszedhessék.

Majd ismét ünnepek szakították meg a szürke hétköznapi létet, melynek nem a pihenés volt a jellemzője. Emlékezzünk.

Szentlélek napján¹²⁸ majálist rendeztünk a tábor parkjában. Gondtalanságunk, pillanatnyi jó hangulatunk ellenére epuilógussal zártuk a napot, amelyet egy szép, fiatal leány mondott el nekünk, észak-kelet felé mutatva. Többek között ezt mondta:

/: vers nyers fordításban:/

Az Ó lengyel pünkösdi ünnepeken
jobb lenne a Visztula parti Bielany¹²⁹
körhintáira, vásárosbódéira emlékezni...
Krakkótól Varsóig ilyenek voltak
mindenütt. Ki ne emlékezne rájuk?

Megbabonáz mindez bennünket.
Érzed a kedvesem, hogy bármilyen messze
de itt van közelünkben, emlékeinkbe zárva.

J. Ny. J.

---

¹²⁷ *Regina coeli, Ég királynője* (lat. *regina coeli*) → Boldogságos Szűz Mária megszólítása. — **Regina coeli**: a húsvéti idő → *Mária-antifónájának kezdőszavai*. - A hagyomány szerint nagy járvány idején 590: Nagy Szt Gergely p. a S. Maria Maggiore-baz. kegyképét ünnepélyes, engesztelő körmenetben vitte a Szt Péter-baz-ig. A körmenetben az Angyalvár fölött angyalt látott, aki kardját visszalökte hüvelyébe, ami a pestisjárvány megszűnését jelezte. Egyúttal angyali kar énekét is hallotta: „Regina coeli laetare, alleluja!” Erre a p. így válaszolt: „Ora pro nobis Deum, alleluja!” A feltámadásról szóló kiegészítéssel ebből lett a *Regina coeli* antifóna.

¹²⁸ A Szentlélek (görög: Ἅγιον Πνεῦμα vagy Πνεῦμα τὸ Ἅγιον; latinul: *Spiritus Sanctus*) napja: Mindnyájan megteltek Szentlélekkel, és különféle nyelveken kezdtek beszélni; úgy, ahogyan a Lélek adta nekik, hogy szóljanak. Apostolok Cselekedetei 2,4 — APOSTOLOK CSELEKEDETEI 2,1-13: Amikor pedig eljött a pünkösdi napja, és mindnyájan együtt voltak ugyanazon a helyen, hirtelen hatalmas szélrohamhoz hasonló zúgás támadt az égből, amely betöltötte az egész házat, ahol ültek. Majd valami lángnyelvek jelentek meg előttük, amelyek szétszórtak, és leszálltak mindegyikükre. Mindnyájan megteltek Szentlélekkel, és különféle nyelveken kezdtek beszélni; úgy, ahogyan a Lélek adta nekik, hogy szóljanak. Sok kegyes zsidó férfi tartózkodott akkor Jeruzsálemben azok közül, akik a föld minden nemzete között éltek. Amikor a zúgás támadt, összefutott ez a sokaság, és nagy zavar keletkezett, mert mindenki a maga nyelvén hallotta őket beszélni. és csodálkozva mondták: „Íme, akik beszélnek, nem valamennyien Galileából valók-e? Akkor hogyan hallhatja őket mindegyikünk a maga anyanyelvén: pártusok, médek és elámiták, és akik Mezopotámiában laknak, vagy Júdeában és Kappadóciában, Pontuszban és Ázsiában, Frígiában és Pamfíliában, Egyiptomban és Líbia vidékén, amely Ciréné mellett van, és a római jövevények, zsidók és prozeliták, krétaiak és arabok: halljuk, amint a mi nyelvünkön beszélnek az Isten felséges dolgairól.” Álmélkodtak mindnyájan, és nagy zavarban kérdezték egymástól: „Mi akar ez lenni?” Mások azonban gúnyolódva mondták: „Édes bortól részegedtek meg.”

¹²⁹ Bielany-erdő (Las Bielański) – Bielany kerületben, a Visztulánál, természetvédelmi terület.

Néhány nap múlva Úrnapja¹³⁰. A hagyományos körmenet a kastély frontjára általunk épített oltárhoz ért. A Jasna Górából való Máriakép¹³¹ aranyos fényei beragyogták a lengyelek és magyarok lehajtott fejét, ott ragyogtak az oltár jobb és baloldalán álló lengyel és magyar katonák által adott díszörségen.

A Jasna Góra-i kegyhely Mária, Lengyelország Királynője kegyképe

A plébános a szentségtartóval megáldotta mind a háziakat, mind azok barátait.

A tábori énekkar a körmenet résztvevőit magyar énekkel köszöntötte és lengyellel búcsúztatta...

Alig egy hétre rá a magyarok kegyelmes kormányzójának, *Horthynak*¹³² tisztelegtünk születésnapja alkalmából.

---

¹³⁰ Az *úrnapja* (latinul *Festum Eucharistiae, Solemnitas Corpus Domini*) katolikus főünnep az Eucharisztia tiszteletére, teljes nevén az Úr Szent Testének és Szent Vérének ünnepe. Magyarországon és több más országban (például Angliában és Walesben) a húsvéti időt lezáró pünkösdvasárnap után két héttel tartják. Jellemzően körmenet kapcsolódik hozzá. Napja eredetileg a Szentháromság vasárnapja utáni csütörtök volt és sok helyen ma is akkor ünneplik, a húsvét utáni 60. napon.

¹³¹ A *Jasna Góra-i* pálos kolostor (magyarul *Fényes Hegy*, latinul *Clarus Mons*) Lengyelország legnagyobb tisztelettől övezett zarándokhelye, Częstochowa városban, a Warta folyónál. Az épületegyüttes részben gótikus, részben barokk stílusú. A kolostor a lengyel vallási és nemzeti szabadság szimbóluma. Itt található Európa egyik legismertebb Szűz Mária ábrázolása, a częstochowai Fekete Madonna ikon, amely az 1382-es alapítás körül került a kolostorba.

¹³² Vitéz nagybányai Horthy Miklós (Kenderes, 1868. június 18. – Estoril, Portugália, 1957. február 9.) magyar politikus, a 20. századi magyar történelem meghatározó alakja. Az Osztrák–Magyar Haditengerészet tengerésztisztje, 1909–1914 között Ferenc József szárnysegédje, ellentengernagyként a flotta utolsó főparancsnoka volt. Az uralkodó a világháború végén altengernaggyá léptette elő. 1920. március 1-jétől 1944. október 16-áig ő volt a Magyar Királyság kormányzója.

Megfelelő dekorációval díszített és ünnepélyesen meghírdetett takarodónkon ott voltak a helyi nagyságok, akik forrón köszönték meg ezt a megható manifesztációt.

Június 27-én pedig két magasrangú előljárónak, a Köztársasági elnök és a főparancsnok névnapját ünnepeltük. Cieslinski ezredesnek, a tábor rangidős vezetőjének az előadása, reformatuma után, az énekkar gyönyörű dal csokrának elhangzása után, szívünk adóállomásán át jelentést küldtünk az Elnök Úrnak¹³³:

Azt akarjuk, hogy a nagy órában
a számbavételkor
mellettünk szóljon az, hogy
becsülettel harcoltunk, hogy haltunk.

/: vers nyers fordításban:/

Összejövetelünkön hálás köszönetet mondtunk *Dobrzynski* őrnagy és *Majewski* hadnagynak, aki nagy hazánk megjelenítésében szolgáltak nekünk egy maguk alkotta, felejthetetlen igazi művészettel teljes előadásban.

Összejövetel végén *Csathó* századosnak, szíves megemlékezésül egy gyönyörű lengyel lovagi talizmánt (ringráfot) adtunk át ünnepélyesen. Ajándékunk elismerésünket fejezte ki azokért a lovagi szolgálatokért, amilyenekkel a magyar táborparancsnok nekünk tett. Az átadás időpontja csaknem egybeesett a százados búcsúztatásával, aki rövidesen más beosztást kapott.

Érzelmek ezen kifejezésére válaszolva *csathó* százados olyan meghatott és olyan szívhezszóló beszédet mondott, amilyent a magyarok gyakran mondanak, ha lengyel barátaikhoz szólnak.

Július 7.-ikét *Padarewski Ignác*¹³⁴ emlékének szenteltük. A nagy hazafi halálának híre, aki utolérhetetlen virtuozitással és mindenek előtt a nép szeretetével öregbítette Lengyelország hírét még az ország határain, a tengereken túl is – szentmisére jöttünk össze, hogy nagy lelke nyugalmáért imádkozzunk, majd szemináriumokon világítottunk rá nagyságára és mondtunk földi pályafutásáért hálát.

Zawodzki hadnagy tömör, de a nagytekintélyű mester nagyértékű művét reprezentáló szavakkal emlékezett meg róla, az emberi lehetőségek határáig áúldozatkész, hazafias és bőkezűen adakozó mesterről.

Tisztelgő néma hallgatásunk tiszteletadás volt a Mesternek és kifejezte érthető büszkeségünket azzal a néppel szemben, amely ilyen fiaikat szül.

---

¹³³ *Władysław Raczkiewicz* (Grúzia, Kutaisi, 1885. január 28. – Ruthin (wal. Rhuthun), Nagy-Britannia, Wales, 1947. június 6.) — 1939. szeptember 30. – 1947. június 6. (1945. július 5-ig az elnök és az emigráns kormány teljes nemzetközi elismeréssel rendelkezett).

¹³⁴ *Ignacy Jan Paderewski* (németül *Ignaz Paderewski*; Kurilovka, Oroszország, 1860. november 18. – New York, 1941. június 29.) lengyel politikus, diplomata, zongoraművész, zeneszerző. Élete egy részében svájci, illetve amerikai egyesült államokbeli emigrációban élt. — Az orosz, német és osztrák fennhatóság alól felszabadítandó Lengyelország függetlenségének élharcosa, a lengyel ügy nemzetközi propagálója volt. 1919-ben közel egy évig töltötte be hazája, az immár független Lengyel Köztársaság miniszterelnöki tisztét. Korának egyik legvirtuózabb zongoraművésze volt.

Ignacy Jan Paderewski lengyel politikus, diplomata, zongoraművész, zeneszerző

A mi rákoscsabai tartózkodásunk egyéves időszakának az én feladatkörömnek megfelelően a hangulatok leírása végéhez érve meg kell említenem, hogy egy akaratlan, emelkedett lendülettel az *Ostrobramski Szűz Máriának* kápolnát ajánlunk fel Rákoscsabán, amely a plébánia templommal szemben lesz felállítva. Ez a hálaadásunk legyen áldás a mi átmeneti tartózkodási helyünk számára, hozzon áldást a Szűztől a könnyektől áztatott, imádságainktól felmagasztosult földön, a Szent-Földre – Lengyelországba zarándokolni vágyóknak, de a mi magyar barátainknak is, akik úgy vágyódnak Erdély visszanyert területeire.

Emléktábla avató ünnepség a Péceli út 228. sz. telken, a Kegyoszlopnál 2005. május 9-én

(: A szövegben szereplő minden vers a szerző műve:)

Zabokicki Zymut alezredes

RÁKOSCSABA

Táborunk Rákoscsabán, Budapesttől északkeletre, mintegy 17 km-nyire, a Budapest-Hatvan vasútvonal mentén, a Budapest-Gödöllői országúton fekszik.

Ez egy több km-re húzódó nagy falu, amely mintegy az utolsó láncszemét képezi azoknak a településeknek, amelyek Budapesttől kiindulva annak városszéli helyiségeit alkotják.

Magyarország Katonai Felmérése (1941)

Rákoscsaba elhelyezkedése 1941-ben

Annak ellenére, hogy Rákoscsaba nem játszott nagyobb szerepet sem a gazdasági, sem a politikai életben, de történelmi események sem emelték ki az egyszerű magyar falut megillető érdeklődés szintje fölé, mégis arra való tekintettel, hogy a Budára vezető egyik főútvonal mentén fekszik, elég mélyen bele itta magát a történelembe.¹³⁵

---

¹³⁵ A Budapesti Történelmi Múzeum 2004 és 2006 között az M0-ás autópálya építése miatt Rákoscsaba határában kisajátított, kb. 106 ezer négyzetméteres területen végzett régészeti feltárást. Hasonló méretű, tervszerű régészeti munka ezen a környéken még nem volt. Míg Korábban csak esetlegesen, főleg építkezések kapcsán találtak egy-egy tárgyat, itt nyolc régészeti korszak telepei, és csaknem 4400 régészeti objektum került elő. E páratlan leletgazdagság a Rákos-patakot északról és délről kísérő dombhátság kedvező természeti és közlekedés földrajzi adottságainak köszönhető. A feltárt legkorábbi leletek az újkőkori (neolitikum) középső szakaszából származnak. Két kb. 7000 éves oszlopvázás épület maradványait találták meg, a környezetükben csontvázas temetkezésekkel, különféle gödrökkel és szabadtéri tűzhelyek maradványával. — A Major-hegy területén a középső rézkornak a főváros területén első ízben megfigyelt nagyobb temetkezési helye és árokkal körbevett települése került napvilágra. Kiemelkedő az itt előkerült, rendkívül intenzív szakrális életéről tanúskodó késő rézkori, valamint a főváros területén első alkalommal megfigyelt középső bronzkor végi nyílt színi település leletanyaga. Páratlan jelentőséggel bír az előkerült császárkori továbbélő kelta népesség településének vizsgálata is. A Péceli úti szarmata lelőhelyen végzett kutatások pedig a főváros jelenleg ismert legnagyobb kiterjedésű 3-5. századi település helyét hozták napvilágra.

AQUINCUM A BTM Aquincumi Múzeumának ásatásai és leletmentései 2006-ban *Excavations and rescue work at the Aquincum Museum in 2006* kiadványban a területre vonatkozó régészeti adatok —19. Budapest XVII. ker., (Rákoscsaba) Major-hegy alja (M0 kelet Budapest 05/ 2. lh.) A Budapest és Pécel határában, a Rákospataktól északra emelkedő Major-hegy lankás déli lejtőjén található lelőhelyen március 20. és május 31. között folytattuk az előző évben megkezdett munkát. (ENDRŐDI et al 2006) Egyrészt kibontottuk az előző évben lehumuszolt felületen előkerült objektumokat, másrészt déli és délkeleti irányban újabb felületekkel összesen 47700 négyzetméterre bővítettük a feltárási területet,

---

amelyen az idén előkerült 670 objektummal összesen több mint 1600 régészeti objektumot tártunk fel. A legkorábbi időszakot a DVK kottafejes és zselízi időszakára datálható objektumok képviselik, a nagyobb sekély, amorf, illetve mélyebb kerek gödrök mellett egy újabb cölöpszerkezetes házat tártunk fel, öt cölöplyuk sorral, illetve a ház mellett húzódó jellegzetes hosszanti árkokkal. Az ásatási terület déli, illetve délkeleti részén a korábbi évadhoz képest sűrűbben jelentkeztek a Baden-kultúra különböző telepjelenségei: tűzhelyek, illetve gödrök, ezek mellett újabb rituális állattemetkezések (szarvasmarha és kiskérődzők) kerültek elő. A korszak kiemelkedő lelete a töredékes állapotban előkerült fejnélküli idol. A lelőhelyen idén is nagy számban tártunk fel a késő bronzkor időszakára datálható gödröket, változón gazdag, nagyrészt a halomsíros idősakra datálható kerámiaanyaggal: két objektumban turbántekercses tálperemeket találtunk, ezek megerősítik korábbi datálásunkat, mely szerint a telepet a korai halomsíros idősaktól az urnamezős kultúra idősakaig használták. Kibontottuk a terület nyugati oldalán húzódó észak-déli, 8-10 méter széles, körülbelül 40 méter hosszú, helyenként 1,8 méter mély árkot. A természetes eredetű mélyedés egy egykori patakmeder lehetett, amely a tektonikai mozgások miatt lefűződött, kiszáradt. Az árok alján előkerült szabálytalan alakú újkőkori gödrök alapján valószínű, hogy a neolitikum idején az árok még nem töltődött fel. A neolitikum gödrök indulási szintje felett egy barna, szinte leletektől mentes réteget figyeltünk meg, amely a geológiai szakvélemény alapján természetes eredetű talajképződés eredménye. A barna réteg felett egy fekete, változó vastagságú réteg volt megfigyelhető, ebből nagyobb mennyiségű késő bronzkori leletanyag került elő. Az újonnan nyitott délkeleti szelvényben egy újabb, a lelőhelyen korábban ismeretlen (272 kor) emlékmű került elő. A lelőhely legkorábbi leletei a kora bronzkori makói kultúra idősakából származnak. Az idén előkerült különböző mélységű és alakú 35 hulladék- és tárológödör a nyomvonal keleti szakaszán, igen szórta jelentkezett. Az objektumok közül kiemelhető egy humuszba ázott jelképes sír. A 11 – zömében ép – edényt tartalmazó leletegyüttest (8. kép) a császárkori temető és telep között húzódó üres sávban tártuk fel. Az előkerült objektumok többsége a császárkorra datálható. A tavalyi év során tapasztalt kronológiai különbséget az idei munkánk megerősítette: a megtelepedés a patakot kísérő dombháton indult, majd D felé, a Péceli út irányába terjeszkedett. (KOROM 2006, 181–195) A majdnem 3 hektáros ásatási felületen a császárkori településnek csak a déli határát sikerült meghatározunk. A lelőhely az objektumok intenzitása alapján kelet, nyugat és észak felé, a Rákos-patak irányba biztosan folytatódik. 2006-os ásatásunk során a felületünk déli felén, egy erősen bolygatott császárkori sír került elő, mely a nyomvonal területére eső – 1971 és 1987 között retlen időszak emlékműve is előkerült: itt egy földbemélyített szkíta házat, illetve néhány hulladékgödört tártunk fel. A szórta jelentkező császárkori gödrök mellett újabb földbemélyített házak, illetve szabadtéri tűzhelyek kerültek elő, ezek egy része az 1-2. századra datálható, de a délkeleti részen késő császárkori (3-4. század) házakat és gödröket is feltártunk. Az idei feltárások egyik legkiemelkedőbb leletegyüttese a terület nyugati részén előkerült kelet-nyugati tájolású Kr. u. 2. századi sír. Endrődi Anna – Maráz Borbála – Reményi László Irodalom: ENDRŐDI et al 2006 – Endrődi A. – Maráz, B. – Reményi L. – M. Virág Zs.: Régészeti kutatások az M0 környűri keleti szektorának nyomvonalán. Aqfűz 12 (2006) 166–180.

20. Budapest XVII. ker., Péceli út (M0 kelet, Budapest 06. lh.), Hrsz.: 138598/4, 138598/29-38, 138598/60-73, 138598/8- 9-95. 2006 tavaszán, az M0 autópálya nyomvonalán, a Péceli úti (06.) lelőhelyen folytattuk az előző évben megkezdett régészeti kutatásokat. A rendelkezésre álló területből 2006 során a nyomvonal északi és keleti sávját, megközelítőleg egy hektárt kutattunk át, 806 új objektumot tártunk fel. Így 2005-2006 során összesen 28100 négyzetméteren 2415 objektumot dokumentáltunk. A 2006-os ásatási szezon alatt két régészeti korszak (kora bronzkor, császár 8. kép: Kora bronzkori jelképes sír 273 feltárt (NAGY 1996) – császárkori temetőhöz tartozik. A feltárt objektumok többségét az idei év során is a különböző alakú és mélységű hulladék- és tárológödrök csoportja alkotta. Kiemelkedik közülük egy 2/3-4. század végi gödör, melyben 5 rétegben legalább 11 állathoz tartozó vázrészelt tártunk fel. Viszonylag nagy számban kerültek elő 2006-ban is különböző nagyságú épületek, többségük padló, cölöplyuk és tűzhely nélküli, néha többszörös szuperpozícióban. Idén csak egy külső kemence és egy három, rövid ideig használt tüzelőfelületből álló munkahelyet tártunk fel, mindegyik a telep korai fázisához tartozott. A telep déli szélén egy megújított füstölőbokrót találtunk, amit feltehetően tűzveszélyessége miatt helyeztek a már viszonylag lakatlan területre. Korom Anita **Irodalom:** KOROM 2006 – Korom A.: Régészeti kutatások az M0 környűri keleti szektorának

A levéltári dokumentációk a XIV. századra utalnak, míg az ásatások leletei a római impériumhoz vezetnek. A római korban ismertek és forgalmasak voltak a Szeged-Jászberény, Jászberény-Buda valamint a Jászberény-Hatvan országutak. Erről tanúskodnak a rómaiak által épített és ezen utak védelmét szolgáló, különösen Jászberény környékén ma is látható sánctmaradványok.¹³⁶

Számos ásatási leletből arra lehet következtetni, hogy ezek az utak nem csak a kereskedelem lebonyolítását szolgálták, de arra is, hogy többek között ezeken a vidékeken is laktak rómaiak.

A rákoscsabai református templom 1904-ben történt lebontásakor például a templom alapjai alatt Jupiter-oltárkövet és egy Szilvánus nevű, a II. római légióban szolgáló zászlós sírkövét találták meg. A sírkő vésett felirata tanúskodik erről. E köveket jelenleg a Nemzeti Múzeum őrzi Budapesten.

A Rákoscsabához közel fekvő Pécelen római pénzeket és urnákat találtak. Ezek a leletek is bizonyítják a fent említett hipotézist.¹³⁷

A helység neve egy kis, sáros patakról Rákos-pataktól származik.¹³⁸ A helység ennek a pataknak a partján terül el. A helységnév másik fele Csabától¹³⁹, Attila fiától származik és a róla szóló legendával van kapcsolatban, mely szerint Attila halála után, három fia között

---

06. lelőhelyén. – Archaeological investigations at site no. 06. in the eastern sector of the M0 ring highway. Aqfűz 12 (2006) 181–195. NAGY 1996 – Nagy M.: Rákosmente története a római és népvándorlás korban. in.: Évszázadok a Rákosmentén (Szerk.: Nagy G.) Budapest, 1996, 20–31.

Forrás: http://www.aquincum.hu/wp-content/uploads/2015/06/Aquincumi-F%C3%BCzetek_13_2007.pdf

¹³⁶ A Jászberénytől északra halad el a szarmaták által 324 és 337 között épített, a Dunát a Tiszával összekötő Csörsz árok nyomvonalára.

¹³⁷ Pécel területe, miként azt a határában talált régészeti leletek is igazolják, már jóval az időszámítás előtti korszakban is lakott volt. A község belterületén többek között kő- és rézkori csontvázas sír, a Várhegyen bronzkori urnatemetőt találtak, a Tó-malom melléke és a Lebuki-dűlő feltehetően szarmata sírok emlékét őrzi. Régészeti lelőhelyei közül kiemelkedő jelentőségű az a Kárpát-medencét egészében kitöltő késő rézkori kultúra, amelyet a magyar régészet itt figyelt meg és különített el legelőször, és ezért a péceli kultúra nevet kapta. — 2018-ban a Gödöllő-Hatvannal összekötő vasútvonal rekonstrukciós munkáinak keretében a Ferenczy Múzeumi Centrum munkatársai újabb, nagy kiterjedésű és régészeti objektumokkal sűrűn fedett római kori, szarmata település részletét tárták fel Pécel határában.

¹³⁸ A Rákos-patak egy rövid, a Gödöllői-dombságból eredő és a Dunába az átlagban 1-3 méter széles patak a Gödöllői-dombságban, Szada határában ered. Gödöllő városában az egyik mellékágával, a Fiók-Rákos-patakkal ömlik össze. Isaszegen és Pécelen áthaladva lép be Budapest területére a XVII. kerületben. Rákosmentét elhagyva a X., XIV. és a XIII. kerületen átszobogva ömlik végül a Dagály fürdő északi vége felett a Dunába. Több kisebb ér is táplálja útja közben. torkolló patak; a Duna magyarországi szakaszának egyik leghosszabb balparti mellékvíze. A patak a régen benne élő rákokról kapta a nevét. Manapság már nemhogy rákot, de egyéb vízi élőlényt is alig találni benne. Középkori leírások szerint az említett rákok a patak forrásánál éltek. A 18. században a Pest határában lévő mocsarakat lecsapolták, és a patakot szabályozták. Pest város vezetése a 19. század elején elhatározta, hogy a vízával fogják táplálni az akkor posványos és kellemetlen szagú Városligeti-tavat. A tervet az 1896-os millenniumi ünnepségekre meg is valósították.

¹³⁹ *Csaba királyfi* a székelyek legendás vezére. Életére vonatkozó megbízható adatokkal nem rendelkezünk, élete a legendák, és mondák ködébe vész. Néhány elmélet szerint nem is egy, hanem legalább három, időben egymástól távol eső személy összemosásából keletkezett. Az egyik legenda szerint a Balkánról vezette Magyarország területére a 3000 fős népet. A székely és a magyar nép eredettörténete szorosán kötődik Csaba királyfihoz.

ellentét támadt a hatalmas Hun birodalom kormányzásáért.¹⁴⁰ Háború tört ki, melyben szövetséges népek, a Gótok¹⁴¹ és a gepidák¹⁴² is részt vettek, és amely végülis a hunok megsemmisülésével végződött.

Csaba, híveivel együtt kénytelen volt Görögországba menekülni. Halála előtt híveivel megfogadtatta, hogy legyőzőin bosszút állnak. Csaba hívei görögországi harcaik után az Al-Dunánál telepedtek le, majd a folyón felfelé húzódva, az ellenséggel vívott szakadatlan harcok közepette Óbuda, ősi fészük környékére értek és ott megtelepedtek. Minden olyan helységet, amelyet a környéken birtokba vettek, vezérük tiszteletére a Csaba névvel illették. Ezekhez tartozik a mai Rákoscsaba is.¹⁴³

Rákoscsabának nincsenek olyan emlékei, amelyek jelentőségéről, vagy akár régi pompájáról tanúskodnának, bár urai tekintélyes emberek voltak, és bár a helység tulajdonjogát mindég valamilyen rendkívüli cselekedeteiért ítélték oda valakinek.¹⁴⁴

---

¹⁴⁰ Attila halálát követően Attila két fia között a hatalomért harc kezdődött. A nyugati népek Aladárt támogatták, mert ő egy német fejedelemasszonytól származott (Krimhilda), míg a hunok Csabát támogatták. Véres harc kezdődött a két tábor között, melynek végére Csaba és szövetségesei vereséget szenvedtek. Csaba 15 000 hun vitézzel a görögök földjére, majd Szittyországba (a királyi szkíták egykori birtokai a kelet-európai pusztán, nagyjából a Don és a Déli-Bug között) vonult. A megmaradt hunok, mintegy háromezren, Csigle mezején telepedtek le, s várták Csaba királyfi visszatérését. Mivel félték a további támadásoktól, már nem hunoknak, hanem székelyeknek nevezték magukat.

¹⁴¹ A *gótok* (gótul **ΓΟΤΑΝΣ**, *Gutans*, latinul *gotones*) germán törzs volt, mely a Római Birodalom (keleti és nyugati) sorsára a későbbi időben nagy befolyást gyakorolt. Ez adja jelentőségüket. A Kárpát-medence népvándorláskori történetében is szerepet játszottak. Két nagy törzsi csoportjuk volt, a keleti gótok vagy osztrogótok és a nyugati gótok vagy vizigótok. Nevük legelőször *Tacitusnál* (Germánia, 44.) fordul elő. Eredetileg Germania északkeleti részén éltek, ahova egy régi monda szerint Skandia szigetéről vándoroltak (a mai Skandinávia).

¹⁴² A *gepida*, keleti-germán eredetű, a vandálokkal és a gótokkal rokon dialektust beszélő nép. Történetükről nem maradt fenn saját írásos emlék, amit tudni lehet róluk, néhány késő római kori – korai bizánci forráson kívül, azt ellenségeik: a gótok és a longobárdok (más források szerint „langobárdok”) krónikáiból lehet kihámozni.

¹⁴³ A szájhagyomány szerint a nagy népvándorlások korát átvészelő hunok egy kis csoportja a mai Rákoscsaba területén húzta meg magát, s a helyet vezetőjük, Attila hun király fia, Csaba királyfi után nevezték el Rákoscsabának („Chabaracusa”) Ezen vélt vagy valós kötődést számos utca- és térnév is megjeleníti.

¹⁴⁴ A település neve a Százdi apátság 1067-ben keletkezett alapítólevelében tűnik fel először, mint *Chaba racusa* (*Csaba Rákosa*). A kora középkortól kezdve *Csabarákos* formában is említik. A területet *Géza* magyar fejedelem — keresztségben kapott nevén István — (945 – 997) magyar nagyfejedelem 972 és 997 között — adta hűbérbirtokként az Aba nemzetségbeli *Péter* ispánnak [Anonymus szerint a nemzetség ősei: *Ed* és *Edömén* kun vezérek, unokájuk, *Pota*, a Mátraalján várat építtetett. *Pota* (*Pata*) nemzetségéből származott *Sámuel* király is. Anonymus elbeszélése hibás, mivel a kunok csak Aba halála után jelentek meg Európában. A „kunok” itt talán a *kabarokat* jelenthetik. Ugyanakkor *Pata* nevét viseli a Mátraalján Gyöngyöspata. *Pata* Aba Sámuelnek *Taksony* vagy *Géza* idejéből lehetett:], a hozzá rendelt 6 szőlőművessel és 12 földművestanyával együtt. Péter ispán viszont egy környékbeli monostor rendelkezésére bocsátotta.

A község házában található egy okmány, amely szerint Rákoscsabát *IV. Béla*¹⁴⁵ a *Széchy* családnak adományozta, amiért 1241-ben a muhi csatában megmentette a király életét.¹⁴⁶

A *Széchy* család kihalása után Rákoscsaba a *Weböczy család* tulajdonává vált¹⁴⁷, a török megszállás alatt *Huszein ben Elhad Ahmed* kezén volt¹⁴⁸, végül a törökök kivonulása után¹⁴⁹, a XVIII. század közepétől báró *Laffertéké* lett¹⁵⁰, akik – mint ahogy azt a községi krónikák említik – gyönyörű kastélyt építettek és nagy szolgálatokat tettek Rákoscsaba fejlődésének.

A mai piactér helyén állt a község egykori földesurainak, a Laffert bárók kastélya. Az 1800-as évek elején épült, többször bővített kastélyt az 1940-es években lebontották.

¹⁴⁵ *IV. Béla* (1206. november 29. – 1270. május 3.) Magyarország királya 1235-től haláláig.

¹⁴⁶ *A felsőlendvai* nemes, valamint a *rimaszécsi* nemes és gróf *Széchy* család. Okmányokban Zech, Zechi, Zeechi változatokban fordul elő, s abból az ősrégi Balog nemzetségből származik, amely hajdan Gömör vármegyében Balog várát bírta. A család már a XIII. sz.-ban szerepelt; első törzse *Ivánka* vagy *Ancha* (*Joanka de genere Balogh*), aki *IV. Béla* idejében élt.

¹⁴⁷ 1535 után Rákoscsaba birtokosa *Werböczy István* (eltérő írásmódban *Werböczy, Verböczy, Verböczy*) (*Verböc*, 1458 – Buda, 1541. október 13.) magyar jogtudós, királyi ítélőmester, királyi személynök, Magyarország nádora, a Tripartitum törvénykönyv megalkotója volt.

¹⁴⁸ Több birtokos következett, az utolsó a török időkig a *Ráday család* volt. A rádayi *Ráday család* a *Rátó* nemzetségből származó régi nemesi magyar család. A család ősi törzse állítólag a XI. század vége felé, *Könyves Kálmán* uralkodása alatt Nápolyból jött Magyarországra. *Rátóld* volt az, aki megalapította az idővel több ágra oszlott *Rátó* nemzetséget. Ebből származott a XIV. században már *Ráday* nevet viselő *I. Balázs*. Ennek leszármazottai közül *I. István* 1545-ben Pest vármegye szolgabírája volt. A család felemelkedése *Ráday Pállal* kezdődött, aki Rákóczi diplomatája, titkos kancelláriájának vezetője volt, majd a szabadságharc leverése után a hazai protestánsok vezéralakjává vált. Miután a péceli uradalom *Kajali Klárával* (a Nógrád megyei főjegyző lányával) kötött házassága révén hozományképpen birtokába került, *Ráday Pál* felépíttette az első péceli kúriát 1722 és 1730 között, mely a mai kastély alapját alkotja. II. Gáspár unokája, *Ráday Gedeon* 1782. február 8-án bárói, majd 1790. február 18-án grófi rangot kapott II. Józseftől.

¹⁴⁹ A török hódoltság után szinte teljesen elnéptelenedett, a lakosság pótlására svábokat és szlovákokat telepítettek be. — Rákoscsaba lakossága Rákóczi oldalán részt vett a Rákóczi-szabadságharcban is; maga *Felsővadászai II. Rákóczi Ferenc* (Borsi, 1676. március 27. – Rodostó, 1735. április 8.) magyar főnemes, a Rákóczi-szabadságharc vezetője, erdélyi fejedelem is eltöltött egy éjszakát a faluban (1705. július 4-5.), miután július 3-án a fejedelem beszédet intézett Gyömrőn katonáihoz, amelynek hatása a szabadságharc további katonai sikereiben mutatkozott meg.

¹⁵⁰ Később, 1848-ig a Laffert család tulajdonában volt. Rákoscsabának ekkor kb. 1000 lakosa volt. — *Laffert család*. (*báró*): eredetét németországból veszi, hol Hannoverában és Mecklenburgban most is (XIX. sz.) három vonalon él a család.* a magyarországi laffert családot *Laffert Antal* alapította, kit az 1729-ki országgyűlés 48-ik törvényezikbe vett be a honosított családok sorába. **Forrás:** Nagy Iván: Magyarország családai. 1857 és 1868 között jelent meg a tizenkettő plusz egy pótkötetes „Magyarország családai”, mely 6500 nyomtatott oldalon, 3.700 családfát, 550 címet, több mint 10.000 család adatait tartalmazza.

1827-ben a kastélyt átépítették, lebontották a gazdasági épületeket és gyönyörű angolparkot létesítettek. A kastély utolsó tulajdonosa az idén elhunyt *Schell* bárónő volt¹⁵¹.

Hiába való dolog lenne Rákoscsabán mohos romok alakjában erődítményszerű vár nyomait idéző értékes maradványokat keresni — csak egy becsületben kivénhedt, kopott épület maradt vissza, amely tanúskodhat a hajdani jólétről, de semmit sem beszél az elmúlt időszakok pompájáról. Ebben a kastélyban van a mi táborunk, és milyen nagyszerűen illeszkedett a mi sorsunkhoz, öreg, elhanyagolt, gazzal benőtt parkjával — mondja Krusewski barátom „*Tábor hangulat*” című írásában.

Rákoscsaba nevezetességeiről csak még annyit lehetne elmondani, hogy 16 ezer főnyi lakosára¹⁵² 5 különböző felekezetnek 6 temploma van. A legnépesebb a római-katolikus egyház, amely mintegy 10 ezer lelket számlál. Az okmányok azt bizonyítják, hogy már a XIV. században volt Rákoscsabán katolikus templom¹⁵³.

Rákoscsaba, római katolikus templom

A mai plébánia templomot 1740-ben Laffert báró építette.¹⁵⁴ A másik templomot modern stílusban, Újtelepen 1940-ben építették.

¹⁵¹ Rákoscsaba földjeinek többsége így az a terület is amelyen ma Rákoskert fekszik, az utolsó egyenesági Laffert, Antos Istvánné, született báró *Laffert Matild* 1909-ben bekövetkezett halálával lánya, ifjabb báró Schell Gyuláné sz. *Antos Iona* tulajdonába került.

¹⁵² Rákoscsaba lakosság száma 1910-ben 5000-re, 1941-ben 15 000-re növekedett. Jelentős volt az iparosok aránya.

¹⁵³ Az Árpád-kori templom félköríves szentélyét 1904-ben, a református templom építésekor tárták fel.

¹⁵⁴ A helyi római katolikus templomban kötött házasságot *Ásvai Jókay Móric*, közismertebb nevén *Jókai Mór* (Komárom, 1825. február 18. – Budapest, Erzsébetváros, 1904. május 5.) a márciusi ifjak egyike, regényíró és *Laborfalvi Róza* (Miskolc, 1817. április 8. – Budapest, 1886. november 20.) színésznő 1848. augusztus 29-én, melyet egy emléktábla is jelez a templom falán. A II. világháború csak kis mértékben érintette a plébánia területét: 1939-től több ezer menekülő lengyel katonai szállt meg Rákoscsabán, 1941-től a légvédelmi előírások miatt nem harangozhattak. Az épületeket nem érte sérülés, de a kultúrházat és a plébániát katonai célokra vették igénybe. 1948-ban Zsellér Imre festőművész a templom üvegablakait díszítéssel látta el. 1949-ben a Belügyminisztérium feloszlatta a Katolikus Kört, államosították a katolikus iskolát és a kántori lakást, majd az egyházi javadalmi földeket is. 1955-ben elkezdték rendbehozni a templom belső terét, a következő években pedig a külső restaurálás

A református egyházközség mintegy 3 ezer lélekszámú. Az okmányok 1759-ig nyúlnak vissza. A templomot 1905-ben építették¹⁵⁵.

A rákosszabai református templom

Az evangélikus egyház körülbelül 800 hívőt számlál, és 1773-ból származó okmányokkal dicsekedhet. Templomukat 1938-ban építették¹⁵⁶.

A rákosszabai evangélikus templom

következett. 2000-ben újították fel az orgonát. 2011-ben kijavították a homlokzat vakolathibáit. 1993-tól az Esztergom-Budapesti Főegyházmegyéhez tartozik az egyházmegyéik határrendezése miatt.

¹⁵⁵ Rákosszaba fő terén álló református templom felépítésének megszervezése Szánthó Géza (1875-1933), a Rákosszabai Református Egyházközség neves lelkipásztorának érdeme. A mai templom helyén, középkori eredetű templom állt a XX. század elejéig. A régi templomot a reformátusok a XVII. század első évtizedeitől használták, de mivel életveszélyessé vált, 1904-ben lebontották. Ugyanott épült fel a jelenlegi templom *Strasser Albert* tervei szerint, amelyet 1905. április 9-én szentelt fel *Mády Lajos* esperes. Forrás: <http://reformatus.hu/mutat/110-eves-a-rakosszabai-reformatus-templom/>

¹⁵⁶ 1880-ban 63 evangélikus lakosa járt Keresztúrra templomba, s ez évben alakult meg a csabai leányegyház. 1911-ig a hívek száma 100 fölé emelkedett, ekkor a rákoskeresztúri egyházközség fiókegyházává váltak. Már 1910-ben indult gyűjtés templom építésére, de a pénzt elvitte a háború. Az 1935-ben alakult Templomépítő Bizottság s a Nőegylet segítségével újból gyűjteni kezdtek. 1937-ben vásároltak telket és kérték fel Sándy Gyulát, legtöbb XX. századi (különösen pestkörnyéki) evangélikus templom építését a tervek elkészítésére. A templomot 1939. június 11-én szentelte fel *Raffay Sándor* püspök. Rákosszaba Rákosligettel és Rákoshegygel 1950-ben egy közigazgatási egységgé vált. Az önálló fiókegyházak megszűntek s a rákoskeresztúri egyházközség részeivé lettek. Forrás: <https://pest.lutheran.hu/pest/rakosszaba/00002templomaink/3csaba>

A zsidó egyházközség 1860 óta létezik. A zsinagóga 1913-ban épült. Az egyházközséghez 170 zsidó család tartozik.

Rákosszabai zsinagóga

Végül a baptista szekta mintegy 300 tagot számlál. Imaházuk 1902-ből való.

Baptista imaház Rákosszabán

Dicséretre méltó Rákosszabai Általános Iskolai helyzete. Négy általános iskolája van (melyek közül az egyik állami), ahol évente mintegy 1000 gyermek tanul. Ezen kívül van két óvodája is.

Van két, jól ellátott „Hangya” szövetkezeti¹⁵⁷ és számos más boltja, ami lehetővé teszi a közszükségleti cikkek normális beszerzését. Budapest közelsége és a jó közlekedés nem kedves Rákosszabai kereskedelmi fejlődésének. Nincs nagyobb ipari üzem sem. Viszont a zöldség és kertészet, valamint a szőlőgazdaságok az a forrás, amely a lakosság keresetének alapvető bázisa.

---

¹⁵⁷ A „Hangya” Országos Fogyasztási és Értékesítési Szövetkezet szövetkezeti hálózat volt Magyarországon a 20. század első felében. 1898-ban fogadták el az Országos Központi Hitelszövetkezetről szóló törvénytervezetet, melynek hatására létrejött a termelő-értékesítő és fogyasztási szövetkezetek HANGYA központja. Az első szervezet *gróf Károlyi Sándor* kezdeményezésére 1898. április 12-én alakult meg Brogyánban. A Bethlen-kormány a Hangya szövetkezeti üzletrészehez állami támogatást nyújtott. Az 1945 utáni kommunista hatalomátvétel következményeként az összes Hangya vagyont kártalanítás nélkül államosították.

Rákoscscaba állandó lakossága gyári munkásokból, vasutasokból és földművesekből tevődik össze. Sok más foglalkozású lakos él: szellemi munkás, hivatalnok, kereskedő, iparos foglalkoztatottság szempontjából általában Budapesthez van kötve. Számos más lakos átmeneti, idényjellegű nyaralóból áll. A lakosság viszonya hozzánk igen szívélyes és így igen jól érezzük magunkat közöttük.

Rákoscscaba törekvő lakossága szemében a községnek nyaralóhely jellege van, de ennek, hogy a helység már kivetkőzött a jellegzetes magyar falu külsőségeiből és színeiből, nem öltötte magára a korszerű üdülőhely jellegét és bár a község hivatalos szervei ilyennek szeretnék látni, két korszerűen berendezett strandja és a felépült új lakótelep ellenére a lakosság még mindég a burkolatlan utak mentén kitaposott ösvényeken jár.¹⁵⁸ Nyáron porfelleget lélegezve be, tavasszal és ősszel pedig bámulatra méltó türelmességgel taposva a bokáig érő ragacsos sarat. Hozzászórtak ehhez.... és mi is velük együtt.

---

¹⁵⁸ A *Bogáti-Hajdú villa* egy a 19. század végén épült vadászkastély. Az épületet Bogáti-Hajdú Imre táblabíró emeltette az akkor még önálló település Rákoscscaba határában valamikor az 1890-es években, eredetileg romantikus stílusban, amit neogótikus elemekkel díszítettek. A villa egy akkoriban mocsaras, süppedős talajra épült, ezért a Loire-völgyi francia kastélyok mintájára a házat lábakra helyezték.

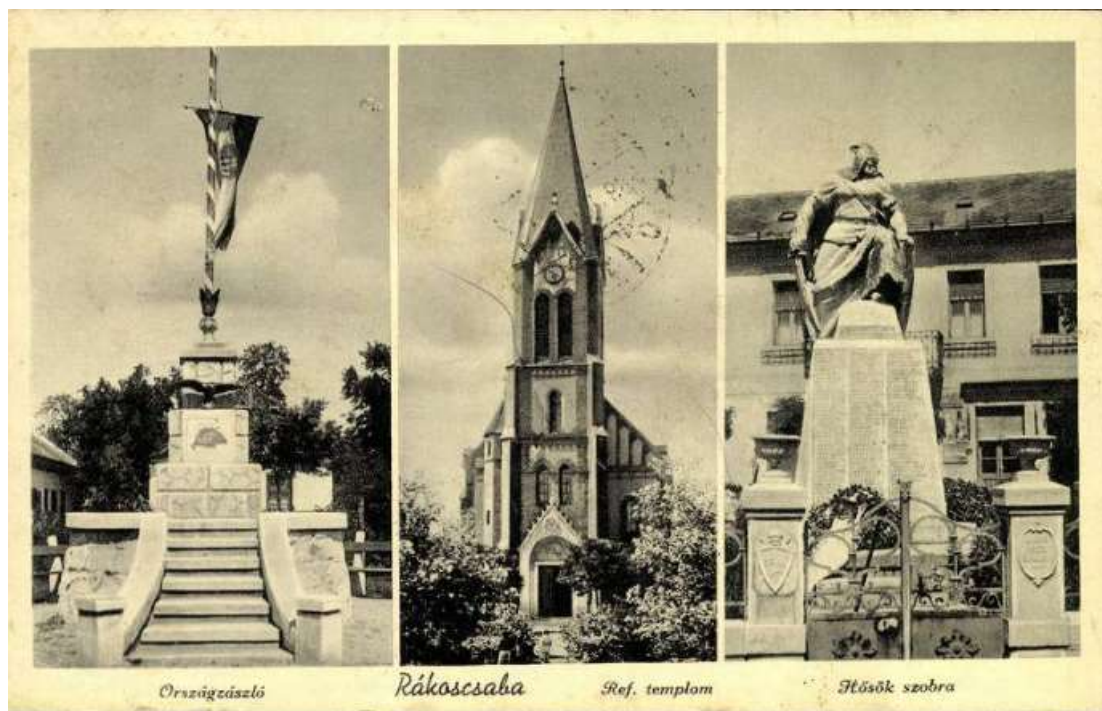
Rákoscscaba, *Bogáti-Hajdú villa* (eredeti állapotban)

A kialakítása okán „süllyedő kastély” becenévvel illetett épületet a második világháborút követően államosították, miközben állaga a karbantartás hiánya miatt gyors romlásnak indult. A szimmetriatengelyben a főhomlokzat elé ugró csúcsíves-árkádós előcsarnok és az emeleti terasz valamint az oldalszárnyak attikafalai is elbontásra kerültek, mielőtt az 1960-as évek elejére teljesen elhagyatottá nem vált. Ennek ellenére főbb építészeti elemei és tagozatai ekkor még megvoltak. 1965-ben aztán a Budapesti Várostervezési Intézet tervei alapján teljesen „felújították”, melynek következtében maradék stílusjegyeit is elvesztette; a délnyugati négyzetes tornyot elbontották, hasonlóan a hátsó homlokzat tornyaihoz, a középrizalit pártázatos attikájához vagy a terasz és a külső lépcsők falazott mellvédjéhez. Több ablakot is befalaztak, a tető kovácsoltvas dízeit is lebontották, a homlokzati vakolatarchitektúrát szinte teljesen megsemmisítették és az épület egyszerűen fehérre festették. A radikális külső átalakításhoz radikális belső átépítés is társult, a belső tereket úgy formálták át, hogy abból három, komfort nélküli szociális lakást alakítottak ki. Az épület fővárosi helyi védelem alatt áll. A rendszerváltás után Rákoscmente Önkormányzatának tulajdonába került.

Egyébként a magyarra jellemző mintaszerű tisztaság és rend uralkodik a községben, a most épülő korszerű országút pedig valóban komoly lépést jelent az igényes községi vezetők szándékainak a megvalósulása felé.

Rákoscaba valódi díszje azonban — számos, gondosan művelt, bályos kertecskéken kívül — az Újtelepi vasútállomásra vezető és Horthy Miklós nevét viselő nyárfa-fasor, a tüskés akácfákkal szegélyezett Kossuth Lajos utca és az újonnan épülő közút.

Rákoscaba központjában díszbokrokkal ékesített parkban két emlékmű játszik uralkodó szerepet, az „Országzászló”, amelyet az 1937 évi trianoni szerződésben megcsonkított ország elleni tiltakozásul emeltek, és az 1914-1918 évi Világháborúban esetek emlékműve, amely Csabát, mint a szabadságért vívott harc szimbólumát ábrázolja.

Rákoscaba Országzászló. Református templom. Hősök szobra

Kiadási adatok: Barasits Budapest, Nagyatádi Szabó utca 46., 3. sz.; Kiadás éve: 1939.07.20.

— . — . — . —

Cikkem forrásművétől dr. Tadeusz Wohl írása szolgált, aki a „Rákoscaba község leírása — régi és új ismertetése” címmel Szántó Géza¹⁵⁹ által szerkesztett magyarnyelvű kiadványra támaszkodott.

¹⁵⁹ Szántó Géza 1875-ben született a Pest megyei Bugyi községben. Teológiai tanulmányai befejezését követően Tápionszélén kezdte el lelkészi hivatását. 1903. szeptemberében választották meg a Rákoscabai Református Egyházközség 28.-ik, vezető lelképásztorává. Szántó Géza (1875-1933) a rákoscabai reformátusok talán legnagyobb hatású lelkésze volt, a hálás utókor a mai XVII. kerület első helytörténeti monográfiáját is neki köszönheti. Ő volt az, aki először dolgozta fel Rákoscaba történetét, 1912-ben kiadott Rákoscaba község leírása – Régi és újkori ismertetése című munkájában. A község anyagi támogatásával maga adta ki művét. Azt, hogy ez mennyire nem felekezeti ügy volt, bizonyítja, hogy dr. Lakatos István esperes-plébános írt hozzá ajánlást (előszót). A szerző saját bevezetőjéből kiderül, hogy ismerte korának helytörténet irodalmát – nagyjából azokat a folyamatokat, amelyeket a fentiekben vázoltam –, s fel is használta eredményeiket munkájának elkészítésekor. A forrásmunkákon kívül pedig

---

a községi irattár okmányai, könyvei, a katolikus egyház iratai és Historia Domusa valamint a református egyház „minden felhasználható levéltári anyaga” volt segítségére.

Művének általános történeti része meglehetősen rövid. A II-V. fejezetben ír a községnek és lakosságának eredetéről, a névről, címerről és a földesurakról. Mindezt a könyv egészére jellemző alaposítással teszi, azonban ma már nem ezt tartjuk műve fő érdemének. (Természetes, hogy a későbbi kutatások sok mindent hozzáadtak azokhoz az adatokhoz, amelyeket akkor ismerni lehetett, sok mindent meg is változtattak velük kapcsolatban.) Máig nem született viszont jobb összefoglaló munka a helyi egyházak, felekezetek történetéről, mint amelyet Szánthó Géza írt. (VI-XII. fejezet.) Ugyanígy alapvető a ma kutatója számára műve harmadik egységének tanulmányozása, amelyben a közelmúlt történetét és a község „újkori ismertetését” találjuk. (XIII-XX. fejezet) Az pedig már az 1996-ban, reprint kiadásban megjelent munka szerkesztőinek az érdeme, hogy az eredeti kiadványhoz függelékként csatolták a szerző kéziratban megmaradt feljegyzéseit, amelyek 1913-tól 1928-ig ismertetik a református egyház és a község történéseit.

Szánthó Géza munkája úttörő jelentőségű, alapos, kora színvonalát meg is haladó kiadvány volt. (Sok esetben forrásértékűek Korsós László református rektor-tanító könyvhöz készített illusztrációi is.) Még hosszú ideig alapmű lesz a kutatók számára. És valamit még el kell mondani, hogy ne csak a korában értékeljük a könyvet: a község múltja iránt érdeklődő olvasónak, az általános részekre vonatkozó mai kritikát fenntartva, jó szívvel még napjainkban is ezt ajánlhatjuk leginkább. A sorozatos megpróbáltatások, Géza nevű fia halála, Szánthó Géza egészségi állapotának negatív változásához vezetett. 1926-ban életében bekövetkezett agyi történés során fél éves lábadozást követően folytatta lelképásztori szolgálatát halála évéig, 1933 -ig. Életművének elismeréseként posztumusz kitüntetésként Rákoscscaba városrész díszpolgára címet kapta, és szintén az ő viseli az 1903-ban alakított református énekkar.

Forrás: <http://www.erdosrenehaz.hu/wp-content/uploads/2013/06/RMESTE-o8-3.pdf>

Rudolf Gajda alhadnagy¹⁶⁰

RÁKOSCSABA NÖVÉNYVILÁGA

A Rákoscsabai emlékekből készségeként sokáig megmaradnak azok a séták, amelyek túlnyomóan helyettesítették a békés időszak otthoni szórakozásainkat és élvezeteinket. Cikkekben szeretném botanikai ismereteim mértékében tudatosabbá tenni társaim számára a táborunkat körülvevő természetet, képed adni a táj, fa és virág állományáról...

/: itt a 23. és 24. oldal hiánya miatt a cikk megszakad, a 25. oldalla folytatom: /

...Különösen az idén pusztított a vész, a kártevők még virágjukban és rügyeikben rágták le a fákat. A cserebogarak¹⁶¹ is jelentősen hozzájárultak a termés csökkenéséhez. A növényi betegségek közül nagy károkat okozott a cseresznye és a szilva pudvásodása.

Rákoscsaba egész környékét széppé és jellegzetessé teszik a szőlőskertek. A legjobb szőlőfajtákat Magyarországon Egerben, Tokajban, Badacsonyan, Szentendrén, Budafokon és Kecskeméten termelik. Jó termés idején a szőlősgazdáknak százszorosán is kifizetődik a munkájuk.

Egy holdról ugyanis /1 hold egyenlő 1600 öl, 1 öl egyenlő 3577 akó, azaz 1 hold többé-kevésbé egyenlő a mi „mórg”-unkkal/ 60 hektolitert megközelítő termést szüretelnek. Ha igen alacsony, mintegy 30 filléres bor árakat számítunk is és betudjuk a nagyon költséges munkát is, rendkívüli hasznot számíthatunk. Ilyen bő szüret mellett nem csoda, ha a magyar ember gyakran iszik bort, ami nagymértékben befolyásolja jókedvű alaphangulatát. A szőlőfajták közül Rákoscsabán a dallovirit¹⁶², Chaslat¹⁶³, az oportot¹⁶⁴, az othelot¹⁶⁵, az

¹⁶⁰Gajda, Rudolf hadnagy, a természettudomány oktatója (1943: szabadságra vezénylik, 1944: a bényi kertészeti iskola megszűnik, Dömsödre helyezik át). 1941 tavaszán Gajda kertészeti tanfolyamot is szervezett.

¹⁶¹ *A májusi cserebogár (Melolontha melolontha)* egy viszonylag gyakori európai bogárfaj, egyben a Kárpát-medence legnagyobb mezőgazdasági jelentőségű cserebogárfaja. Az óriási étvágyú cserebogár mind pajorként, mind kifejlett állapotában problémát jelent a mező- és erdőgazdaságok számára. — A másik kártevő a *közönséges sárga cserebogár (Amphimallon solstitiale)* a rovarok (Insecta) osztályának a bogarak (*Coleoptera*) rendjébe, ezen belül a mindenevő bogarak (*Polyphaga*) alrendjébe és a ganajturófélék (*Scarabaeidae*) családjába tartozó faj. Középkötött és laza talajokon fordul elő. Az imágók júniustól egészen július végéig láthatók kertekben mezőkön. Egész Európában június és július hónapokban közönséges a mezőkön. Pajorjai az őszi vetésekben pusztítanak. A faj kártétele néha nagyon jelentős is lehet.

¹⁶² *Delavári, delaware* vagy piros delaware egy világospiros színű, enyhe labruska mellékízű, direkt termő szőlőfajta, *Vitis labrusca* × *Vitis aestivalis* × *Vitis vinifera* természetes hibridje. Magyarországon a filoxérvész után jellemzően hazánk északi részén termesztették.

¹⁶³ *A sasza* vagy *chasselas* a szőlőfélék (*Vitaceae*) családjába, a bortermő szőlőkhöz (*Vitis vinifera*) tartozó elterjedt és jó ízű csemegeszőlő-fajta.

¹⁶⁴ *Kékoportó* vagy *oportó* elnevezés földrajzi helyre utal, a fajta hivatalos megnevezése az EU-szabályok értelmében *portugieser* vagy *blauer portugieser*, jellemzően Közép-Európában, Magyarországon, Ausztriában és Németországban – elterjedt a szőlőfélék (*Vitaceae*) családjába, a bortermő szőlőkhöz (*Vitis vinifera*) tartozó kék, vörösborszőlő-fajta. Az oportót Magyarország legtöbb vörösbors-termelő borvidékén megtaláljuk.

¹⁶⁵ Az *Othello* észak-amerikai eredetű, kék bogyójú, jellegzetes vitis labrusca (rókaszőlő) mellékízű direkt termő szőlőfajta, a *Vitis labrusca* × *Vitis riparia* × *Vitis vinifera* keresztezéseiből származó hibrid. A labruska mellékízű fajták borát Magyarországon kereskedelmi forgalomba hozni már évtizedek óta tilos, ezért árutermelő ültetvényeken sehol sem találkozunk az Othello fajtával.

Erzsébetkirályné mellékét a Passatulit, a mézesfehéret, a kadart¹⁶⁶, a kövidinkát¹⁶⁷ és az amerikai novát¹⁶⁸ és másokat termesztnek. Bizonyos fajtákat kizárólag borra termelik, mások csemege gyümölcsül szolgálnak. A szedést már elkezdik augusztus közepén, amely október közepéig is eltart. Szüret után nagy szüreti mulatságokat tartanak, az emeberek tájjelegű népviseletben vonulnak fel, és cigányzene mellett táncolnak és mulatnak.

Igen kedves képet nyújtanak a csaknem mindegyik ház előtt létesített virágoskertcskék. A mi népszerű mályvánk vagy eléggé ismert gyűszűvirág¹⁶⁹ (*Digitalis porpurea*) itt óriásira nő.

Igen sok a sziklástalaj kedvelő virág, amelyeket vegyesen ültetnek *pünkösdi rózsával*, *zsályával*, *muskátlival*, *verbénával*, *tátikával* stb. A lakosság rendkívül kedveli a szegfűt és a rózsát. A vadon termő mezei virágok közül figyelemre méltóak a nálunk ismeretlen, tavasszal nyíló „*muscari comosum*”¹⁷⁰ kék színű változata később, lényegesen nagyobb méretben virágzik. Vadon terem itt a nálunk csak melegágyi változatban ismert „*Paasusetnia*”. Rőt levelei egészen karácsonyig eltartanak. Igen érdekes és az ún. „*Lampion virág*” (*Physalis*)¹⁷¹ melynek termése mintha kis lámpaburába volna zárva.

Rákoscsabán van néhány virág-kertész, akik meglegházakban és szabadban egyaránt termesztnek virágot. A magyar emberek virágkertészete révén a termesztők akár helyben, akár Budapesten mindig találnak megfelelő piacot.

Egyébként a rákoscsabai piacon rengeteg zöldségvéle kel el. A 16 ezer főnyi lakosság nagy hányada Budapesten dolgozó munkásból és hivatalnokból tevődik össze. Ezek mindég jó vevői a környék zöldség termésének. Zöldséget termelnek itt a kertészek mellett a parasztok is. Vannak olyan vállalatok, amelyek kizárólag primőr terméket termelnek. Néhány ilyen

---

¹⁶⁶ *Kadarka* Magyarországon gyakori kék szőlőfajta, melyből a hasonló nevű bor készül. Származása bizonytalan; egyesek Kis-Ázsiai eredetűnek tartják, mások pedig Albániát jelölik meg származási helyül. Magyarországra a Balkán-félszigetről került, valószínűleg szerb közvetítéssel, a török kiűzését követően, a 18. században. Hazánkban gyorsan elterjedt és a reformkorban már szinte minden borvidékünkön termesztették; napjainkra termőterületei lecsökkentek. Leghíresebbekké az alföldi Kadarka (Kiskőrös) és a szekszárdi Kadarka borok váltak. A magyar borvidékek közül a kadarka igazi otthona a keceli, illetve a szekszárdi borvidék. A „kadark” a hunok főbírája volt egyes források szerint.

¹⁶⁷ *Kövidinka* a Kárpát-medencében feltehetőleg őshonos, késői érésű fehér szőlőfajta, amelyik hazánkban a filoxeravész után az egyik legelterjedtebb fajta volt. A természetes fajtarendszerezés szerint a balkáni változatsoporthoz tartozik. Az Alföld szőlőtermesztésének korábban meghatározó szőlőfajtája volt.

¹⁶⁸ *Noah* a szőlőfélék (*Vitaceae*) családjába, a direkt termő szőlőkhöz tartozó, borból a leggyengébb minőséget adó, erős labruska (róka) mellékízű szőlőfajta. Az Amerikában honos *Vitis labrusca* és *Vitis riparia* ősköztől származó Hartford és Taylor fajtákból 1896-ban *Otto Wasserzicher* állította elő. Magyarországon régebben a Nyugat-Dunántúlon és Heves megyében termesztették. Telepítése, pótlásra való felhasználása évtizedek óta tilos.

¹⁶⁹ A piros gyűszűvirág (*Digitalis purpurea*) az útifűfélék (*Plataginaceae*) családjába, a *Digitalis* nemzetségbe tartozó, erdei irtásokon, sík és hegyvidéken előforduló növényfaj. Magyarországon vadon nem fordul elő, azonban kertekben dísznövényként használják.

¹⁷⁰ Az üstkös gyöngyike (*Muscari comosum*) a spárgavirágúak (*Asparagales*) rendjébe és a spárgafélék (*Asparagaceae*) családjába tartozó növényfaj. Hagymás évelő. Magyarországon elterjedt gye- és gyomtársulásokban.

¹⁷¹ A lampionvirág (*Physalis alkekengi*) a burgonyavirágúak (*Solanales*) rendjébe és a burgonyafélék (*Solanaceae*) családjába tartozó faj. A *Physalis* nemzetség mintegy 30 faja közül ez egyetlen olyan, amely fagyűrűsének köszönhetően a Kárpát-medencében is megél.

kertészet több száz melegágyi ablakkal rendelkezik és primőr zöldséget, majd dugványokat termel. Az utóbbival főként bulgárok foglalkoznak. Egyesek közülük egész földtulajdonukat a zöldségtermesztésre alakították át. A zöldségfélék nálunk ismert fajtái mellett elsősorban a magyar életre olyan jellemző fajtákat is termelnek, mint a különféle paprika (a kisméretű csípőstől a nagyobb édesig), a sárgadinnye, a görögdinnye. A paprika, mint ismeretes, rengeteg vitamint tartalmaz, a görögdinnye pedig tizenegynéhány kilósra is megnő.

— . — . — . —

Ebben a hevenyészett írásban igyekeztem képet nyújtani arról a növényvilágról, amely bennünket Rákoscabán körülvesz. Írásomat szükségszerűen rövidre kelle fogni. Hogyha azonban, évek múltával a halványodó emlékek közül fel kívánjátok eleveníteni, hogy milyen környezetben volt a mi magyarországi „azilumunk” beágyazva, és ezért elveszítitek ezeket a sárguló lapokat — írásomat nem fogom haszontalannak tekinteni.

— . — . — . —

Marian Zawadzki¹⁷²

TÁBORI ÉNEKKAROK

Arról, hogy a dal legmagasztosabb és legmélyebb érzelmek, a bánat és a vágy kifejezője, csak itt, messze attól a földtől győződünk meg igazán, amely maga is csupán dallá vált számunkra.

Senki sem felejtette el azt az élményt, amelyet menekültekként az első istentiszteletkor éltünk át, amikor is magasan szárnyalva, ünnepélyesen hangzott fel az „*Isten, ki lengyel hont*”¹⁷³ és felrázta legbelső érzelmeinket, kicsalta szemünkből a könnyeket.

---

¹⁷² 1940. július 15-én érkezett a táborba Zawadzki Marian főhadnagy, - civilben a varsói Konzervatórium tanára – és megkezdte a kórus szakszerű szervezését, vezetését.

¹⁷³ „*Isten, ki lengyel hont sok számos éven át...*” egyházi himnusz. Az eredeti szöveget a „Varsói Újságban” tették közzé 1816. július 20-án:

Boże! Coś Polskę przez tak liczne wieki
Otaczał blaskiem potęgi i chwały
I tarczą swojej zasłaniał opieki
Od nieszczęść, które przywalić ją miały
Przed Twe ołtarze zanosim błaganie,
Naszego Króla zachowaj nam Panie!

Tyś, coś ją potem, tknięty jej upadkiem,
Wspierał walczącą za najświętszą sprawę,
I chcąc świat cały mieć jej męstwa świadkiem,
Wśród samych nieszczęść pomnożył jej sławę
Przed Twe ołtarze...

Ty, coś na koniec nowymi ją cudy
Wskrzesał i sławne z klęsk wzajemnych w boju
Połączył z sobą dwa braterskie ludy,
Pod jedno berło Anioła pokoju:
Przed Twe ołtarze...

Wróc nowej Polsce świetność starożytną
I spraw, niech pod Nim szczęśliwą zostanie
Niech zaprzyjaźnione dwa narody kwitną,
I błogosławią Jego panowanie;
Przed Twe ołtarze...

A szavak tartalmával és a dallam rezdülésével oly szorosan egybehangzó ének emlékezetünkbe idézte mind, ami a legdrágább, a legszebb, a legértékesebb volt számunkra, és amit oly hirtelen, oly tragikusan veszítettünk el.

A hazaszeretet legmagasztosabb érzelmeivel eltelve, szinte gyermeki hittel és bizalommal fejeztük be dallamunka: „*Szent oltárod előtt esdekelve kérünk téged...*”¹⁷⁴

A karének tábori életünket végigkísérte akár vallási, akár állami vagy nemzeti ünnepeinket, mind a templomba, a vasárnapi istentiszteleteken, mind a szemináriumokon.

A kórus rákoscsabai története nem hosszú, de nagyon jellemző és figyelmet érdemlő. Amidőn 1940. július 29-én megjelentem az itteni táborban, szerény, néhány személyes kis együttest találtam. Ezek azonban olyan személyek voltak, akik szerelmesei a dalnak, azt nagyra értékelték és áldozatkészek, szorgalmasak, felfrissültek voltak. Ez a szervezetlen, nem teljes, de ambíciózus kar, amely az egyes hangokat illetően is aránytalan határozatlan hangnemű volt, a legnagyobb elismerést érdemlő kiratással harcolt, hogy leküzdjön nehézségeket és a vasárnapi misén mégis elénekeljen valamit.

Az akkori táborvezető (rangidős tiszt) *Polaczek* őrnagy¹⁷⁵ felkérésére vettem át az énekkar vezetését félve, hogy akár mint szakember, ilyen körülmények között sikerül-e valamit tennem, mivel az őszinte kívánság nem helyettesíthet mindent, megfelelő mennyiségű és minőségű hanganyaggal és repertoárral is rendezkелni kell.

---

¹⁷³ Boże, coś Polskę przez tak liczne wieki
Otaczał blaskiem potęg i chwały,
Coś ją osłaniał tarczą swej opieki
Od nieszczęść, które przygnębić ją miały,
**Przed Twe ołtarze zanosim błaganie:
Ojczyznę wolną pobłogosław, Panie!**

Ty, któryś potem tknięty jej upadkiem
Wspierał walczących za najświętszą sprawę,
I chcąc świat cały mieć jej męstwa świadkiem
W nieszczęściach samych pomnażał jej sławę.
**Przed Twe ołtarze zanosim błaganie:
Ojczyznę wolną pobłogosław, Panie!**

Wróc nowej Polsce świętość starożytną,
Użyźnij pola, spustoszałe łąny,
Niech szczęście, pokój na nowo zakwitną,
Przestań nas karać, Boże zagniewany!
**Przed Twe ołtarze zanosim błaganie:
Ojczyznę wolną pobłogosław, Panie!**

Powstała z grobu na Twe władne słowo
Polska, wolności narodów chorąży.
Pierzchnęły straże, a ponad jej głową
Znów swobodnie Orzeł Biały króży!
**Przed Twe ołtarze zanosim błaganie:
Ojczyznę wolną pobłogosław, Panie!**

*Isten, ki Lengyelhont oly számos éven
Övezted fénnel és dicső karoddal
Megóvtad őt a számtalan veszélyben
S ő bátran küzdött az ostromló bajjal;
Szent oltárodnál térdrehullva kérünk:
Szabad hazánkat, ó, add vissza nekünk!*

Te, valamiért ezután őt szenvedéssel sújtván
támogatta harcát a legszentebb ügyekért
És látván a világ az ő hősiességét
Szenvedéseiben fokozza dicsőségét
*Szent oltárodnál térdrehullva kérünk:
Szabad hazánkat, ó, add vissza nekünk!*

Vissza régi dicsőségét az új Lengyelországnak
Legyen élet mezőkön, pusztult vidéken
Legyen boldogság, virágozzék újra béke
Szűnjék meg bűnhődésünk, ó haragvó Isten
*Szent oltárodnál térdrehullva kérünk:
Szabad hazánkat, ó, add vissza nekünk!*

Feltámadt a sírból, szavad hatalmára
Lengyelország, szabad nemzetek zászlóvivője.
Viharverte őt, és feje felett
körüzzön újra a szabad Fehér Sas!
*Szent oltárodnál térdrehullva kérünk:
Szabad hazánkat, ó, add vissza nekünk!*

A dőlt betű Gyalui-Boér György fordítása

¹⁷⁵ A tábor rangidőse 1941. május 2-ig *Polaczek Henrik* őrnagy volt.

Kezdetben a kórus kiegészítésén fáradoztam és igyekeztem könnyebb és jobban összehangolható vallásos énekeket szervezni. A repertoár nőtt, növekedett mind nehezebb és komolyabb művekkel. Hovatovább világi művek is napirendre kerültek, közöttük hazai zeneirodalmunk gyöngyszemei, Maniuszko¹⁷⁶, Lachman, Gall, Szopski¹⁷⁷, Wallek-Walewski¹⁷⁸, Swiezynski művei, kivételesen még operarészleteket is, a hazaiakból pl. „*Halka*”¹⁷⁹, a „*Rettenetes palota*” vagy az idegenekből pl. a „*Faust*”.

Megragadtuk az alkalmat és magyar, főként vallási énekek szerzői is megszólaltattuk (*Halmos*¹⁸⁰, *Bárdos*¹⁸¹ és mások), de a magyar világi- és napdalok is sorra kerültek.

A lengyel, főként a gorali (hegyi) és a mazúri népdalok szintén jelentős számarányban voltak képviselve repertoárunkban.

A férfikóruson kívül vegyeskart is szerveztem, melynek tagjai a tábor asszonyaiból és a segítségüket felajánlott magyar hölgyekből tevődtek össze.

Az énekkarok viszonylagos magas szintje nem csak a közösség kitartó, lelkes munkájának volt köszönhető, hanem a tábor lengyel parancsnokságának is, amely lehetőséghez képest igyekezett mindég segítségemre lenni, akár anyagi, akár erkölcsi vonatkozásban.

Mind a világi, mind a vallásos dalokat általában én írtam át kórusra. Jó néhányat magam írtam, miután kisebb mennyiséget saját zenei könyvtáramból véve alapul, az itteni feltételekre kell átírni. Azok a partitúrák, amelyeket más táborokból kaptam, sajnos többségükben emlékezetből készültek és csak átdolgozásuk után tudtuk azokat felhasználni.

A kották másolásában a hatalmas, lelkiismeretes és aprólékosságot igénylő munkát *Holowan* százados¹⁸² és *Kysiak* hadnagy¹⁸³ vállalták, akik e téren nagyszerű technikára tettek szert. A partitúra, a hangjegyek különösen tetszetősek, áttekinthetőek, ezeket speciális íróttal írták. A szöveg gépírással volt. Minden egyes mű speciális kartoták rendszerű nyilvántartásba került, és azonossági számmal ellátva.

Összesen 97 átiratot tartottunk nyilván, természetesen hangnemek szerint külön-külön. Ebből 58 volt az egyházi, és 39 a világi mű.

---

¹⁷⁶ *Stanisław Moniuszko* (Ubiel, 1819. május 5. – Varsó, 1872. június 4.) lengyel romantikus zeneszerző, zongorista és orgonista. A lengyel nemzeti opera atyja. Magyar zenetörténészek gyakran illetik a „lengyel Erkel” jelzővel. A lengyel zenetörténetben ugyanis nagyjából azt a szerepet töltötte be, mint a magyar zenetörténetben Erkel Ferenc.

¹⁷⁷ *Felicjan Szopski* (Krzeszowice, 1865. június 5. – Varsó, 1939. szeptember 28.) - lengyel zeneszerző, zongorista, pedagógus és zenei kritikus. 1939. szeptember 28-án Varsó kapitulációjának napján szívrohamban hunyt el.

¹⁷⁸ *Bolesław Wallek-Walewski* (Lviv, 1885. január 23. – Krakkó, 1944. április 9.) lengyel zeneszerző és karmester, előadó és igazgató a Krakkói Zenei Társaság Konzervatóriumában (jelenleg a Zeneakadémia).

¹⁷⁹ A *Halka* Stanisław Moniuszko négyfelvonásos operája, amelyet a lengyelek nemzeti operájukként tisztelnek. A darab színpadi bemutatójára 1854-ben került sor, az opera premierje azonban már 1848. január 1-jén lezajlott egy koncertszerű előadás keretén belül.

¹⁸⁰ *Halmos László* (Nagyvárad, 1909. november 10. – Győr, 1997. január 26.) magyar zeneszerző, karnagy.

¹⁸¹ *Bárdos Lajos* (Budapest, 1899. október 1. – Budapest, 1986. november 18.) zeneszerző, karnagy, zenetudós, a magyar kórusművészet kiemelkedő személyisége. Kodály Zoltán tanítványa, majd a Zeneművészeti Főiskola tanára volt.

¹⁸² *Holowan*, Jerzy százados az énekkar technikai főnöke.

¹⁸³ *Kysiak*, Eugeniusz főhadnagy énekkari tag.

A férfikórus repertoár 47 műből állt. Ebből 19 volt az egyházi és 28 a világi. A vegyeskar 25 dallal rendelkezett, melyből 14 volt az egyházi és 11 a világi.

Amidőn a tábori kórusok repertoárjáról és jellegéről beszélve nem hallgathatom el, hogy többségükben a komoly, hazafias tartalmú, zenei szempontból a legértékesebb, kifejezőerejű művekről van szó, olyanokról, amelyek normális időkben, Lengyelországban a legjobb, az igazi zenét művelő együttesek programjában szerepelnek.

A legszebbek közülük „*Szaray Florián Balladája*”, polonéz a „*Halka*” operából, trio a „*Rettenes palota*”-ból¹⁸⁴ Moniuszktól, „*Lengyel zászlók a Kremlben*”¹⁸⁵ és „*Hozzád megyünk*” c. ami a kiváló korunkbeli szerzőtől, *Lechmantól* való.

Egy néhány kórus darabunk zongora kíséretét *Halina Dobrzyńska*, tábori kórustagunk vállalta magára, aki kitűnő zenei képességeivel, szereplésével mindég kitűnt.

Énekkarunk nemcsak Rákoscabán lépett fel, de Budapesten is. Négy önálló hangversenyünk volt, ebből kettőt a rákoscsabai Katolikus Házban, egy egy karácsonyi, bethlehemes énekekből állott az újtelepi templomban és egy ugyancsak ilyent Budapesten tartottunk. A rákoscsabai és az újtelepi hangverseny jövedelmét az itteni plébánosnak ajánlottuk fel egyházi célokra. Az egyik hangverseny jövedelme az erdélyi menekültek segélyezését szolgálta.

Ezekén kívül az énekkar a tábor által rendezett minden szemináriumon szerepelt, többször volt Budapesten az YMCA által rendezett ünnepeken, vagy a lengyel „*Katolikus Lelkipásztoroknál*”, avagy a „*Polgári Bizottságnál*”. Csaknem valamennyi budapesti nyilvános előadásunkon a rákoscsabai „*Katolikus Ház*” minden hangversenyén részt vett *Halina Dobrzyńska* is, aki zongorajátékával élénkítette és tette kitűzőbbé a programot, majd *Jan Kruszewski* hadnagy, számos költői mű alkotója, aki szavalattal lépett fel.

Együttműködve *Kruszinski* hadnaggal *Grieg* nagyszerű kompozíciója, a „*Győzelmi induló*”¹⁸⁶ nyomán speciális jellegű művet alkottunk. A művet nem kívánom méltatni, de úgy vélem, a maga idején, Lengyelországban, szakértők és kritikusok megfelelően fogják értékelni.

Valamennyi bajtársunk jóindulattal és megértéssel fogadta erőfeszítéseinket. A magyar lakosság is hasonlóan viszonyult teljesítményeinkhez és különös örömmel hallgatta előadásainkat. A kórus tagjai sokat és lelkesedéssel dolgoztak, akár azért, hogy megismerjék, megtanulják a műveket, akár pedig, hogy megismertessék azokat a mieinkkel, és a kívülállókkal is.

Nemes és eredményes kulturális tevékenységünk, komoly eredményeket szült, felemeli a lelkeket, hozzá segít a szép megismeréséhez és élvezetéhez. Kifejezővé vált annak az országnak a boldog jövőjébe vetett hitnek, amely „...*még nem pusztult el...*”

---

¹⁸⁴ *Straszny Dwór* 1861-1864: A *kisértetkastély* Stanisław Moniuszko 1865. szeptember 28-án, Varsóban bemutatott négyfelvonásos operája. A lengyel zeneszerző ebben a művében szerencsésen ötvözte a lengyeles és az idegen (elsősorban olasz) elemeket, miközben a lengyel népdalkincsnek feltétlenül elsőbbséget biztosított. A történet fordulópontjain hatásosan felépített táncok (polonéz, mazurka, dumka) állnak.

¹⁸⁵ *Mieczysław Jan Juliusz Romanowski* (Żuków, Pokucie, 1833. április 12. - Józsefővár Bilgorajski, 1863. április 24.), lengyel nemeses és a romantikus korszak költőjének „*Lengyel zászlók a Kremlben*” verse.

¹⁸⁶ *Edvard Hagerup Grieg* (Bergen, 1843. június 15. – Bergen, 1907. szeptember 4.) norvég zeneszerző és zongoraművész Győzelmi indulója.

A RÁKOSCSABAI INTERNÁLÓ TÁBOR
TISZTJEINEK ÉS LEGÉNYSÉGÉNEK NÉVSORA

1.	Dr. Hubicki Stefan	dandártábornok	az egészségügyi szekció parancsnoka
2.	Korkozowicz Jan	ezredes	a kaszinó elnöke
3.	Cieslinski Witold	ezredes	törzstiszti egylet elnöke
4.	P. Zóltaszek József	rendőr ezredes	az angol nyelvtanfolyam vezetője
5.	Moszczeński Tadeusz	alezredes	táborparancsnok
6.	Zaboklicki Zsgmunt	alezredes	tanulmányi és kultúrfelelős
7.	Cehok Franciszek	ezredparancsnok	egyleti vezetőségi tag
8.	Antoniewicz Michal	őrnagy	
9.	Gobarowicz Stanisław	őrnagy	
10.	Dobrzynski Władysław	őrnagy	speciális szekció vezetője
11.	Glaczynski Roman	őrnagy	egyleti vezetőségi tag
12.	Glogowski Stanisław	őrnagy	egyleti vezetőségi tag
13.	Jedynakiewicz Józef	őrnagy	egyleti vezetőségi tag
14.	Madia Gustaw	őrnagy	
15.	Paykart Michał	őrnagy	
16.	Penk Teofil	őrnagy	
17.	Dr. Smrokowski Władysław	őrnagy	rangidős tábori orvos
18.	Szayna Mieczysław	őrnagy	revíziós bizottság elnöke
19.	Tarnawski Władysław	őrnagy	
20.	Tuk Aleksander	őrnagy	egyleti vezetőségi tag
21.	Bachmann, Karol dr.,	orvos-százados	
22.	Czajkowski Zdzisław	százados	
23.	Harbrich Józef	mérnök százados	
24.	Holowan Jerzy	százados	az énekkar technikai főnöke
25.	Janowski Mieczysław	százados	egyleti vezetőségi tag
26.	Jedynokiewicz Wiktor	százados	egyleti vezetőségi tag
27.	Dr. Konstantin Eugeniusz	százados	német és angol nyelv oktatója
28.	Królikiewicz Mieczysław	rendőr százados	
29.	Kulawiak Ireneusz	rendőr százados	énekkari tag
30.	Matusiak Kazimierz	százados	
31.	Lasisz Aleksander	százados	egyleti elnök
32.	Paczek Władysław	százados	egyleti vezetőségi tag
33.	Rzepka Wawrzyniec	százados	
34.	Sowinski Waclaw	százados	énekkari tag
35.	Taton Ludwik	százados	egyleti vezetőségi tag
36.	Turczynski Józef	százados	
37.	Unger Jan	százados	hírlapi udósító
38.	Baukowski Józef	főhadnagy	híradás felelős tiszt
39.	Barton Władysław	főhadnagy	
40.	Bodziuski Jan	főhadnagy	
41.	Swikla Franciszek	főhadnagy	
42.	Jarzecki Piotr	főhadnagy	GH. vezető
43.	Jaliuski Stanisław	főhadnagy	kultúr szekció titkára
44.	Krok Kazimierz	főhadnagy	egylet vezetőségi tag
45.	Komeczny Henryk	főhadnagy	énekkari tag
46.	Kruszewski Jan	főhadnagy	kaszinó alelnöke
47.	Kyszak Eugeniusz	főhadnagy	tábortörzsi tiszt, énekkari tag
48.	Lipinski Stanisław	rendőr-főhadnagy	énekkari tag

49.	Majewski Mieczysław	főhadnagy	a tábor főmérnöke
50.	Nycz Józef	főhadnagy	hadtápfőnök és tábori adjutáns
51.	Peczolski Stanisław	főhadnagy	számviteli előadó
52.	Regula Edward	főhadnagy	
53.	Smieloski Józef	főhadnagy	
54.	Swiderski Mihal	főhadnagy	
55.	Szkielski Wojciech	főhadnagy	
56.	Dr. Wohl Tadeusz	főhadnagy	magyar nyelv oktató
57.	Zawadzki Marian	főhadnagy	énekkar vezető
58.	Bochenski Stanisław	hadnagy	
59.	Bukowski Alojzy	hadnagy	könyvtáros
60.	Dostal Karol	hadnagy	egyleti vezetőségi tag
61.	Dr. Felker Józef	hadnagy	magyar nyelv oktatója
62.	Gajda Rudolf	hadnagy	természettudományi oktató
63.	Kwasniewicz Marian	hadnagy	Kaszinó főnök
64.	Kaminski Stefan	hadnagy	
65.	Lipicki Jan	hadnagy	a revíziós bizottság tagja
66.	Micherdzinski Zygmunt	hadnagy	
67.	Pierzchalski Henryk	hadnagy	büfé főnök
68.	Petryczkiewicz Piotr	hadnagy	
69.	Rojzhar Józef	hadnagy	kasznó pénztáros, énekkari tag
70.	Rech Bolesław	hadnagy	egyleti vezetőségi tag
71.	Suliuski Eugeniusz	hadnagy	mérnök
72.	Stepkiewicz Pawel	zászlós	kaszinó büfés
73.	Tarczinski Józef	zászlós	kaszinó büfés
74.	Zbieranowski Karol	őrmester	szolgálatvezető
75.	Czeladka Franciszek	rendőrtizedes	tábori konyha alkalmazott
76.	Gorczyca Jan	tizedes	kaszinó szolga
77.	Karpiuski Kazimierz	tizedes	cipész
78.	Pawlik Henryk	tizedes	kaszinó szolgálat és asztalos
79.	Serega Franciszek	tizedes	tiszti szalon felügyelő
80.	Sobczek Henryk	tizedes	ápoló, betegszobás
81.	Dynowski Stanisław	ulánus őrvezető	tiszti szobák ellenőre
82.	Stern Józef	őrvezető	legénységi szobák ellenőre
83.	Kwarczak Stanisław	őrvezető	kovács, műszerész
84.	Czelesnak Jan	honvéd	laktanya őr
85.	Kopanko Witold	honvéd,	tiszti szobák őre
86.	Kacinpa Józef	honvéd	szabó
87.	Siwecki Franciszek	honvéd	istálló őr
88.	Szymków Grzegorz	honvéd,	tiszti szobák őre
89.	Waskow Michal	honvéd,	tiszti konyha

Létszám:

• dandártábornok:	1 fő	• zászlós:	2 fő
• ezredes, ezredparancsnok:	6 fő	• őrmester:	1 fő
• őrnagy:	13 fő	• tizedes:	6 fő
• százados:	17 fő	• őrvezető:	3 fő
• főhadnagy:	20 fő	• honvéd:	6 fő
• hadnagy:	14 fő		

A RÁKOSCSABAI INTERNÁLÓ TÁBOR
KATONA-CSALÁDTAGOK NÉVSORA

1. Antoniewicz Zofia	énekkari tag
2. Antoniewicz Piotr	gyermek
3. Brengorz Cecylia	énekkari tag
4. Debska Zofia	énekkari tag (gyermek)
5. Dzióbek Janina	
6. Dzióbek Irena	gyermek
7. Dzióbek Władysława	gyermek
8. Dobrzynska Helena	zongoraművész, énekkar
9. Hubicko Regina	
10. Janowska Zofia	
11. Janowska Wiesław	gyermek
12. Janowska Wanda	gyermek, énekkari tag
13. Janowska Ludmilla	gyermek, énekkari tag
14. Kulawiak Zofia	
15. Lipinska Berta	
16. Moszczeńska Stefania	
17. Moszczeńska Janusz	gyermek
18. Moszczeńska Wanda	
19. Mojewski Mieczesław	gyermek
20. Ostrowska helena	
21. Poloszynowicz Waleria	
22. Poloszynowicz Maria	gyermek
23. Peczek Zbigniew	gyermek
24. Pek Maria	
25. Petryczkiewicz Zofia	
26. Pieniszek Alfreda	
27. Pieniszek Maciej	gyermek
28. Paykert Zofia Paykert Jerzy	gyermek, énekkari tag
29. Paykert Halina	gyermek, énekkari tag
30. Sulinska janina	
31. Tarnowska Stefania	énekkari tag
32. Taton Władysława	
33. Taton Krystyna	gyermek
34. Unger Apolonia	
35. Unger Henryka	gyermek, énekkari tag
36. Unger Janina	gyermek, énekkari tag
37. Unger Danuta	gyermek, énekkari tag
38. Unger Zygmunt	gyermek, énekkari tag
39. Zoltaszek Zofia	

Lengyel katonák Dömsödön

Megemlékezés Dömsödön, a második világháború kitörésének 75. évfordulóján

Nemoda-Stiasny Márta¹⁸⁷: Emlékezés a 75. évfordulóra. In: Dömsödi Hírnök. XXIV. évfolyam 9. szám:

Forrás: DÖMSÖDI HÍRNÖK - XXIV. évfolyam 9. szám; 2014. szeptember

„A lengyel-magyar barátság ezeréves történetében hosszasan lehet sorolni a dinasztikus érdekekkel összekötött közös királyaink, szentjeink, történelmi sorsfordulóink, szabadságharcaink hőseit. Legfőképpen az egymásnak nyújtott segítséget emelem ki most.

Községünkben két gazdag, tartalmas kiállítást rendeztek az I. világháború kezdetének 100. évfordulója kapcsán, megemlékezve a dömsödi háborús hőseinkről. Gondolatébresztő volt, s ez adott indítást e soraimnak. Az 1914-18, az 1920-38-as években még közös határunk volt a lengyelekkel, de a politikai történet mindkét nép számára szomorú változást hozott. Molotov és Ribbentrop 1939. 08. 23-án a Kremlben Sztálin jelenlétében aláírta a paktumot, a 10 évre szóló szovjet-német meg nem támadási szerződésüket. Ennek értelmében felosztották maguk között Lengyelország területét is. Gdansk-Westerplatte a II. világháború kezdetének adott színteret, a németek lerohanták 1939. szeptember 1-jén.

Most, 75 év távlatából e sorokkal tisztelgek az akkor itt élő dömsödi lakosok előtt, akik befogadták '39. szeptember közepén a nagyrészt zsidó származású lengyel menekülteket. A lengyel katonai főparancsnokság utasította a zárt és szétszórt egységeit, hogy lépjenek át a magyar-lengyel határt (Uzsok, Volóc, Ökörmező, Körösmező, Tatár-hágó), és az előírásoknak megfelelően adják át a fegyvereiket. Lengyelország déli területén harcoló hadosztályok, dandár, határőr, rendőregységek és polgári lakosok ezekkel a katonai alakulatokkal együtt igyekeztek biztonsággal hazánkba jönni. Gróf Teleki Pál miniszterelnök hivatalból és magánemberként is figyelemmel kísérte a menekültek sorsát. Ez már nemcsak a rokonszenv, testi-lelki barátság jelképe volt népeik között, hanem később intézményes rendszereken ment keresztül. A civil lengyel lakosok a magyar Belügyminisztériumhoz, a katonák a Hadügyminisztériumunkhoz tartoztak. A Lengyel Szekciót az akkori miniszteri titkár (id. dr. Antall József) irányította. A Magyar Vöröskereszten kívül több segélyszervezet, cserkészszövetség és magánember (H. Slawik, R. Wallenberg), lelkész (Varga Béla) hozott áldozatot. Az akkori adatok szerint az első menekülthullámban a 150 ezerből kb. 15 ezer volt a civil, polgári személy. Vármegyénk neve akkor Pest-Pilis-Solt-Kiskun volt, így a mostani Pest megyei levéltári adatok szerint Budapest közelsége miatt internáló tábort nyitottak Ráckeviden, Kiskunlacházán, Dömsödön is. A 141 katonai és 114 civil tábor közül Dömsödön 1939-ben még csak a katonákat befogadó táborról találtam adatokat. Számsorrendben a 94. Kiskunlacháza, 95. Dömsöd, 96. Ráckeve. A 114 polgári személyeket befogadó internálótáborok 1939-es településjegyzékében nem írnak Dömsödről. A katonákat, polgári személyeket, akik hazánkban maradtak, ellátták igazolványokkal, végleges táborokba kerültek, orvosi

¹⁸⁷ Nemoda-Stiasny Márta – a dömsödi Kisherceg Gyerekház vezetője;
<http://kisherceggyerekhaz.hupont.hu/6/kapcsolat>

ellátásban részesültek, sőt iskolába is jártak. Falun népszerűek voltak a mezőgazdasági képzések, kertész tanfolyamok, a méhészeti kurzusok, erről a lacházi lengyel iskolai emlékek, fotók is tanúskodnak. Akatonai menekültek jelentős számban csatlakoztak a lengyel emigráns kormány nyugaton szervezett hadseregéhez még 1939 késő őszen. A Pest megyei levéltár (főispáni bizalmas levelezéseiben) és a Váci Egyházmegye püspöki levéltárának archív anyagaiban ráakadtam néhány hasznos adatra, iratra. A polgári menekültek családokhoz, gazdaságokba, majorságokba, tanyákra, a tiszti kar Dömsődön a Cassino, Kaszinó, Gazdakör, Iparoskör épületeibe voltak beszállásolva, legtöbbször fizikai munkát végezve a helyi lakosokkal. Az idén derült fény az egykori dömsödi fényképek tüzetes lengyelországi szakértői megvizsgálatása után, hogy a falunkban állomásozó katonai alakulatok, tisztek a rend őrei voltak, a rendőrséghez tartoztak. Az internáló táborban a tábori gyűlés megválasztotta a tábori tanácsot, ennek a feje a tábor legidősebb, legmagasabb rangú tisztje volt. A felettes hatáskörébe tartozott minden, így a táboron kívüli reprezentációs tevékenység is 1939-45 között. A fényképek magukról beszélnek, amikor a dömsödi március 15-i ünnepségünkön részt vettek a lengyel tisztek is. A tábori tanácsnak a tisztek mellett lelkész tagja is volt. A váci püspöki levéltárban meglelt iratok is visszaigazolták *Hrenkó Ferenc* katolikus esperesünk levelezéseit ez időből. Katolikus templomunk 1939-ben ajándékba kapta a pesterzsébeti templom régi főoltárát, melyet az itt tartózkodó lengyel táborlakók tettek rendbe. 1939 novemberében már Michal Zembrzusi pálos szerzetes atya neve mellett 1943-tól Czerwinski Leo szalézi szerzetes lengyel tábori lelkész nevét is említi az egykori plébániai levél. Akkor a dömsödi internáló tábor rangidős lengyel alezredese, **mgr. Tadeusz Moszczenski** már magyarul írt levelet *dr. Pétery József* megyéspüspöknek Vácra a lengyel oltár szenteléséről.

Zygmunt Zaboklicki alezredes, *Wladyslaw Dobrzynski*, *Karol Kolski* őrnagy, *Józef Siwkowski*, *Wlaciaw Sowinski* százados, *Julian Ratajczak* főhadnagy, *Boleslaw Janicki*, *Józef Rajthar* hadnagy neve 70 év távlatából is fényes visszaigazolása ezen lengyel emlékeknek Dömsödről.

Nagy segítséget, lendületet ad számomra *Grzegorz Lubczyk* (volt Mo-i lengyel konzul) személyes szakmai segítsége most, és *Virág József*, a Mo.-i Lengyeliség múzeumának igazgatói útmutatása. Fél éve hírt adtunk *dr. Andrzej Kalinowski* jelenlegi lengyel konzul dömsödi látogatásáról a polgármesternél, a katolikus templomban és temetőben tett útjáról. Kalinowski konzul úrnak ezúton is köszönjük adományát, melyben nagyon gazdag könyvgyűjteményt ajándékozott községünk könyvtárának a lengyel-magyar közös történelem kutatóinak. Levéltári (BM, HM) felfedező munkám közel sem ért véget, felkeresem még *Bödő Misi* bácsit, *Ács Sándor* bácsit, *D. Nagy Juditot*, ők is bizonyára besegítenek a helyi emlékezéseikkel. Ezúton kérem a kedves dömsödi lakosokat, akiknek szívügyük az 1939-45. év közötti lengyel menekültek dömsödi emlékeinek felkutatása, ennek összegyűjtése: segítsenek! Ráckeveén nem maradt nagy hagyománya az akkori lengyel testvéri kapcsolatok későbbi ápolásának. Balogh László egykori dömsödi tanár a '60-as években úttörő-cserkész-harcér megszállottságának köszönhetően még vizitúrát is indított Dömsödről Gdanskba a Visztulán, erről bizonyára több emlék, fénykép maradt meg családjainkban. Köszönettel tartozom *Bencze István* polgármesternek és *Varsányi Antal* alpolgármesternek, *Kecskés Lajos* köművesnek, *Pálffy Magdi* temetőgondnoknak, akik most besegítenek, hogy novemberre községünk közös összefogással rendbehozza azt a 3-4

sírt, mely a katolikus temetőnkben őrzi a 70-75 évvel ezelőtti lengyel menekülttábor halottait végső dömsödi nyughelyükön.

A dömsödi lengyel internáló táborról egykori emlékezéseiket, fényképeiket örömmel várjuk a **Dömsödi Hírnök** szerkesztőségi címén *Vass Ilona* szerkesztőnek eljuttatni, ezekről később hírt adunk az újságban. Mentsük meg helyi értékeinket az utókornak, unokáinknak!

A lengyelekkel láthatatlan szálak kötnek össze ma is bennünket a politikai, gazdasági ok egyre kevesebb, de előtérbe kerülnek napjainkban a civil szervezetek lelkes kapcsolatai, ez sokkal fontosabb érzelmi-lelki szál, mely. átmenti, átszövi a testvéri lengyel-magyar baráti kapcsolatunkat a következő dömsödi ezer évre.”

(nemoda-stiasny márti)

Forrás: DÖMSÖDI HÍRNÖK - XXV. évfolyam 3. szám; 2015. március

„Köszönettel tartozom mindazoknak, akik 2015. január 30-án megtiszteltek a lengyel menekültekről szóló dömsödi kiállítás megnyitóján. Akik ott voltak szép számban, mély együttérzésükről tettek bizonyosságot, lerótták kegyeletüket, meghatottan vitték magukkal a tanúságot a 70-75 évvel ezelőtt történetekről. Sajnálatomra községünkből sokan nem jöttek el a kiállítás két hete alatt sem! A kiskunlacháziak naponta családotól tekintették meg, köztük egy 93 éves néni is, aki még élénken emlékezett nevekre, történetekre, helyekre. Köszönettel vettem a lengyel Misi bácsi-ról szóló pontos adatközlést, akiről eddig nem sokat tudtam, és *Michal Biega* néven a tassi református temetőben nyugszik. Azóta más, még szomorúbb, elkésőbb hírt is kaptam Batyk településről. Az a lengyel alezredes, **Tadeusz Moszczenski**, aki a dömsödi r. katolikus templomban a fő- és oldaloltárt átépíttette az akkori lengyel menekültek parancsnokaként, aki hosszú évekig falunkban békében élt, Őt ártatlanul 1944. december 6-ról 7-ére virradó éjjelen a magyar hunyadista csendőrök agyonlőtték!!! Másnap szekérre rakták, belevetették a Zala folyóba, tetemét másik két társával együtt csak 1945. május 21-én dobta partra a folyó, jeltelen sírba temették. Főhajtással adózom előtte! Ez örök keserű emlék, sorsa tanúság, figyelmeztetés, ilyen többet ne legyen magyar földön!

A Lengyel-Magyar Barátság Napját 2006-tól minden év március 23-án ünnepeljük a győriek kezdeményezésére állami szinten is elismerve, évenként háromnapos ünnepeksorozat keretében.”

(nemoda-stiasny márti)

A dömsödi lengyel katonai menekülttábor

A II. világháború kitörése után a német, illetve szovjet megszállás elől magyar területre menekült lengyel katonák számára (csakúgy, mint a polgári személyeknek) az ország számos pontján internálótáborokat hoztak létre.

Így alakult meg a dömsödi is, amely a menekültek történetének alapos feldolgozása mellett is a kevésbé ismertek közé tartozik, holott az itt tartozkodó lengyelek az emlékeken túl kézzelfogható nyomokat is hagytak maguk után.

A római katolikus Szent Márton-templomban egy, a czerstochowai Fekete Madonnát ábrázoló kép, illetve a mellékoltár (rajta egymás mellett két apró címer lengyel és magyar) jelzi a település múltjának egy különleges időszakát: utóbbit (a pesterzsébeti templom korábbi főoltárát) ugyanis a lengyel menekültek segítettek rendbe tenni az átvétel után.

A falu katolikus egyházközségét a váci püspök 1924-ben engedte megszervezni, majd 1928-ban, felépítették, és Szent Márton tiszteletére felszentelték neogótikus templomukat.

Dömsödön már 1939 szeptember-októberében megalakult a tábor, amely egészen a nyilas hatalomátvétel időszakáig, 1944 október-novemberéig működött, ezzel azon, mindössze 31 katonai menekülttábor közé tartozva, melyet nem számoltak fel a lengyel katonák tömeges nyugatra evakuálása után. Korábban ugyanis összesen 141 működött az ország területén: ezt a számot az illetékes magyar hatóságok folyamatosan csökkenteni próbálták, ám ilyen irányú törekvéseik csak azt követően vezettek sikerre, hogy az Evakuációs Iroda (EWA), a Lengyel Hadsereg Képviselével karöltve, 1941 nyaráig a polgári menekültekkel együtt mintegy 30 ezer embert juttatott ki francia, illetve brit területre, a Lengyel Hadseregbe.

A dömsödi tábor egy 1940 februárjában készült felmérés szerint akkor 178 katonának adott otthont. Ezzel nem tartozott a legnagyobbak közé, ám így is felvetődik az elszállásolás kérdésének problematikája, különösen úgy, hogy ez sok településen komoly nehézségeket okozott.

Ennek következtében a lengyel katonák igencsak különböző színvonalon kvártélyozhatták be magukat az egyes táborokban (például amíg Lengyeltótiban a Zichy-kastélyban, addig Tápiószelén a magtárban alakítottak ki férőhelyet a számukra). Dömsöd esetében egyrészt a helyi Iparos-, illetve Gazdakörnél szállásolták el a lengyeleket, másrészt pedig a „48-as kör” nevű vendéglő (és egyben kaszinó) tágas épületét engedték át nekik használatra. Bem, Dembiński, Wysocki és Woroniecki portréival a falakon ez utóbbi helyszínen több mint otthonosan érezhették magukat a katonák.

Kényelmes életről és barátságos légkőről ír visszaemlékezéseiben *Paweł Stępkiewicz* hadnagy is, akit 1943-ban, a rákoscsabai tábor felszámolása miatt – annak többi lakójával együtt – helyeztek át Dömsödre. Kiemeli, hogy a helyi értelmiség tagjai szívesen látták vendégül a lengyeleket otthonaikban, sőt, részt vettek az utóbbiak szervezte május 3-i ünnepségen is. Stępkiewiczre nagy hatás gyakorolt az a mély együttérzés is, mellyel a magyar lakosok fordultak feléjük azt követően, hogy 1943. július 5-én (az angol rádióból) Dömsödon is értesültek *Władysław Sikorski* tábornok, miniszterelnök előző este bekövetkezett tragikus gibraltári haláláról. Az istentisztelet utáni komor hangulatú összejövetelen ugyanis magyarok is megjelentek, akik így a befogadottakkal együtt hallgatták egy másik lengyel tiszt, *Zdzisław Czajkowski* események hatására írt versét, és annak záró sorait:

„...*Naród przed Twoim cieniem chyli głowy
z wdzięcznością wielką, z serca poruszeniem.
Tyś się Wolności stał wyrazem nowym,
Wcieleniem.*”*

Balázs István
Lengyel Kutatóintézet és Múzeum

Felhasznált források és szakirodalom

- id. Gazda István: Magyarországi lengyel katonai táborok postája 1939-1944. Magyar Tudománytörténeti Intézet, Piliscsaba, 2000.
- Lagzi István: Droga żołnierza polskiego przez węgierską granicę w latach 1939-1941. Poznań, Wydawnictwo Poznańskie, 1987.
- Nemoda-Stiasny Márta: Emlékezés a 75. évfordulóra. In: Dömsödi Hírnök. XXIV. évfolyam 9. szám
- Andrzej Przewoźnik: Polacy w Królestwie Węgier 1939-1945. Budapest, 2006. (magánkiadás)
- Por. Paweł Stępkiewicz: Wygodne życie (Obóz Rákoscscaba – Dömsöd).
In: Jan Stolarski (szerk.): Wspomnienia polskich uchodźców na Węgrzech w latach 1939-1945. Federacja Stowarzyszeń Polsko-Węgierskich RP, Warszawa, 1999.

* *A nemzet fejet hajt színed előtt
Nagy hálával, megrendült szívvel
Te lettél a Szabadság kifejezésének új
Megtetesülése*

(ford. Balázs István)

Forrás:

<http://lengyelmuzeum.hu/hu/2018/01/08/a-domsodi-lengyel-katonai-menekulttabor/>

Szent Miklós templom és harangláb – Dömsöd

A második világháború zivataros időszakában nagy volt a vándorlás Európában. — Hazánk is sok nemzet gyermekét fogadta be, közülük is elsősorban lengyeleket, hiszen a két országot történelmi barátság köti össze.

Zalabérben¹⁸⁸ tevékenykedik egy helytörténész, történelemtanár, aki nagyon sokat tesz a megyében meghalt, meggyilkolt és ott eltemetett lengyelek sírjainak ápolásáért, sorsuk felkutatásáért. Vikár Tibor 2009 őszén megkereste a Magyar Vöröskereszt Keresőszolgálatát is, hogy segítsenek megtalálni az itt nyugvó lengyel katonák esetleg még élő hozzátartozóit.

Hogy kerültek hozzánk?

A második világháború Lengyelország lerohanásával kezdődött 1939-ben. A hitleri Németország és a sztálini Szovjetunió csapatai felszabdalták az országot, több mint százezer ember menekült el hazájából, és talált menedéket Magyarországon, hiszen a két oldalról támadó hatalmak elől más irányba nem is futhattak. Civilek és katonák egyaránt voltak közöttük. A menekülteket a magyar hatóságok nyilvántartásba vették, ellátták őket igazolványokkal, ami jogi védelmet is jelentett.

Somogy és Zala megyében helyezték el a menedéket kérők többségét, úgy gondolták, földrajzi fekvése miatt ez a két megye lenne a leoptimálisabb. Zamárdiban ifjúsági tábort, Balatonbogláron pedig középiskolát működtethettek a lengyelek, Keszthelyen még szanatóriumot is alapítottak, míg Zalaszentgróton¹⁸⁹ a tiszti táborban lengyel nyelvű újság jelent meg 1942-ben. Zalabéren 1943 áprilisában *Angelo Rotta* pápai nuncius¹⁹⁰ is meglátogatta a menekülteket.

---

¹⁸⁸ Zalabér község Zala megyében, a Zalaszentgróti járásban. A településen polgárőrség működik. A település a megye északkeleti részén a Zala folyó kanyarulatában fekszik, lakóinak száma 786 fő. A nyolcszáz éves múltú, mezővárosi rangú település, központi elhelyezkedése miatt ma is a környék központja.

¹⁸⁹ Zalaszentgrót Zala megye északkeleti részén, a Zalaszentgróti járásban, a Zala folyó völgyében elhelyezkedő város, a Zalai-dombságban, a Zalaapáti-hát területén. A településhez tartozik Kisszentgrót, Tüskeszentpéter, Csáford, Zalakoppány, Zalaudvarnok, Tekenye és Aranyod településrész. A második világháború idején lengyelek százai kerültek a községbe, ahol szeretetet, második családot, barátokat találtak. Ugyanis 1939-1945 között itt nagy lengyel menekülttábor működött. Egykori lakói közül többen a községben találtak feleséget, vagy éppen férjet. Emiatt a község gyakori vendége volt id. Antall József menekültügyi kormánybiztos, a későbbi miniszterelnök édesapja, dr. Beresztóczy Miklós prelátus, Serédi Jusztinián bíboros-hercegprímás titkára, valamint a budapesti Lengyel Intézet vezetői – prof. dr. Zbigniew Załęski és Zdzisław Antoniewicz, valamint Angelo Rotta érsek, pápai nuncius. A menekülttábor parancsnoka régi vágású katonatiszt, Hajdú István százados volt. Mindketten meggyőződéses kisgazdák és nagy lengyelbarátok voltak. Végül 1984-ben Csáford, Tekenye, Zalaudvarnok és Zalakoppány beolvasztása mellett várossá, egyben városkörnyéki központtá alakult a település. A 2010-es önkormányzati választás napján az 1984 óta Zalaszentgróthoz tartozó Tekenye ismét önálló községgé alakult.

¹⁹⁰ Angelo Rotta (Milánó, 1872. augusztus 9. – Vatikán, 1965. február 1.) olasz katolikus pap, magyarországi apostoli nuncius 1930-tól 1945-ig. Elsősorban az 1944-es embermentésben játszott szerepe miatt ismert. 1939-ben támogatta a lengyel menekülteket, köztük zsidókat is. 1945 áprilisában a Szövetséges Ellenőrző Bizottság, a szovjet hatóságok nyomására, kiutasította Magyarországról.

Feljegyezték a zalabéri községi históriában, hogy a lengyel katonatisztek igen vallásokat voltak, naponta többször gyakorolták a hitüket. Emellett nagyon szerettek volna segíteni az őket befogadó közösségnek. Jelentkeztek mezőgazdasági munkára, képek bizonyítják, hogy részt vettek például a szüretéken.

Mi lett velük?

1944-ben Magyarországot is megszállták a németek. Ez a lengyel menekültek sorsában is újabb fordulatot hozott, és nem kedvezőt. A Gestapo emberei letartóztatták a lengyel emigráció teljes tisztikarát, néhányukat koncentrációs táborban gyilkolták meg. A polgári táborok lakói a megvont segélyek és visszavont munkavállalási engedélyek miatt kerültek veszélybe. A nyilas megszállás után sok lengyelt gyalog hajtottak el Németország felé.

Hajduk Tadeusz mérnök hadnagyot a saját lakásában támadták meg 1944-ben. Elfogták és elszállították őket a zalabéri kastélyba a Hunyadista közkatonák – meséli a történetet Vikár Tibor. Az elfogott lengyel tiszteket aztán pár nap múlva agyonlőtték a tábori csendőrök. Éjszaka kivitték őket a batyki Halmos malom mellé, ahol meg történt a kivégzés. Másnap reggel a holttestek a Zala folyóba dobták.

1945 márciusában Zalaszentgrótnál, a folyó partján bukkantak három ismeretlen férfi holttestére, mely nagy valószínűséggel *Hajduk Tadeusz* és társai teteme volt. A feltételezett tetteseket ugyan elfogták, de a népbírósi jegyzőkönyv szerint ismeretlen körülmények között megszöktek, és onnantól nyomuk veszett. '48-ban ugyan indult még egy eljárás az ügyben, azonban a vádlottak hiányában lezárták ítélet nélkül az aktákat. Hozzájuk kapcsolódott még három lengyel halálának esete, ám ezek közül csak egyben született ítélet. Egy lengyel legény összeveszett egy falusival egy lány miatt. A szerelmi dráma gyilkossággal végződött. Egyedül ezt a falusi férfit ítélték el, politikai színezettel, a többi gyilkosság felderítetlen maradt.

A háború végén a lengyelek többsége nem várt, hanem elindult gyalog haza. Sokan azonban itt maradtak, a magyar föld lett a második otthonuk.

A hatvanas években utaztak ide leszármazottak, majd 1999-ben egy ha gyományörző csoport tisztelgett az internált tisztek emléke előtt.

Emlékek és hagyományok

Vikár Tibor Győr megyéből került Zalába. Már Kajárpécen is végzett helytörténeti kutatásokat, így odaköltözése után Zalabér múltjába is beásta magát. A helyiek elbeszéléséből hallott először a száz fős lengyel táborról.

Vikár Tibor helytörténész őriz emlékeket a lengyel emigránsokról, a környező településeken már ismerik érdeklődését a téma iránt, ha valaki a padlásán rábukkan egy otfeledett tárgyra, egyből hozzá fordul. Előkerült már lengyel katonai zubbonyról származó gomb, fotók, német nyelvkönyv, melyet egy '42-es nyelvkönybe kötött használója.

A kivégzett lengyel katonák emlékére Batykon emléktáblát szeretnénk állítani – mondja Vikár Tibor helytörténész. A zalabéri, valamint a zalaszentgróti lengyel tábor levéltári dokumentumait a mai napig is kutatom, több hazai lengyel szervezettel van kapcsolatomban.

Lampért Zsófia

Történelmi emlékezés — 2012. Batyk község

2012. augusztus 20-án Batyk község¹⁹¹ önkormányzatának anyagi támogatásával kopjafát állítottak a falu központjában, a Hármasi malomnál brutálisan meggyilkolt lengyel katonák emlékére. A jeles eseményen jelen voltak az egyik áldozat - *Hajduk Tadeusz* mérnökhadnagy hozzátartozói a lengyelországi Zamośćból. E nap méltán mérföldkő a lengyel-magyar barátság történelmében. Egy olyan történelmi esemény „zárult le”, amely 70 éven keresztül vérző seb volt a két nemzet közös történelmében.

1944 decemberének elején egy magyar járőr alakulat ismeretlen okból letartóztatta a Batykra beszállásolt lengyel internált katonák parancsnokát, tisztiszolgáját, és helyettesét. Őket a zalabéri kastélyba hurcolták, majd december 6-áról 7-ére virradó éjszaka a batyki Hármasi malomnál több lövéssel meggyilkolták őket. December 7-én reggel a gyilkosok a lengyel áldozatok holttesteit kocsira rakatták és a közeli Zala folyóba dobatták. Czelusniak Vincenty közlegény tetemét Batyk határában találták meg. Egyenruhája alapján állapították meg nemzetiségét, a község temetőjében hantolták el. 1948-ban már, mint ismeretlen lengyel katonák sírját tartották számon a község lakosai. Fakeresztje hamar elporladt, így azóta jeltelenül nyugszik a temetőben. *Moszczewski Tadeusz* alezredes, táborparancsnok testét a Zala Aranyod község határában vetette partra. *Gonda György* aranyodi lakos találta meg, koporsót csinált számára és a csáfordi temetőben temették el. Sírja ma jeltelen. A lengyel katonák eltemetéséről nem készült anyakönyvi feljegyzés. A sírokat 1945-ben *Czurylo Stanislaw* alezredes, a Nemzetközi Vöröskereszt Bizottságának lengyel szekciója megbízásából kutatta fel, így az ő jelentése alapján tudjuk a lengyel katonák eltemetésének helyét. *Hajduk Tadeusz* földi maradványait valószínűleg Zalaszentgrót határában találták meg a folyóparton, ugyanis 1945 elején több ismeretlen holttestet találtak a Zalában. Őket, mint ismeretlen személyeket a szentgóti temető jeltelen sírjában hantolták el. A sírjelek elporlásával a tragikus esemény is lassan kikopott az emlékezetből.

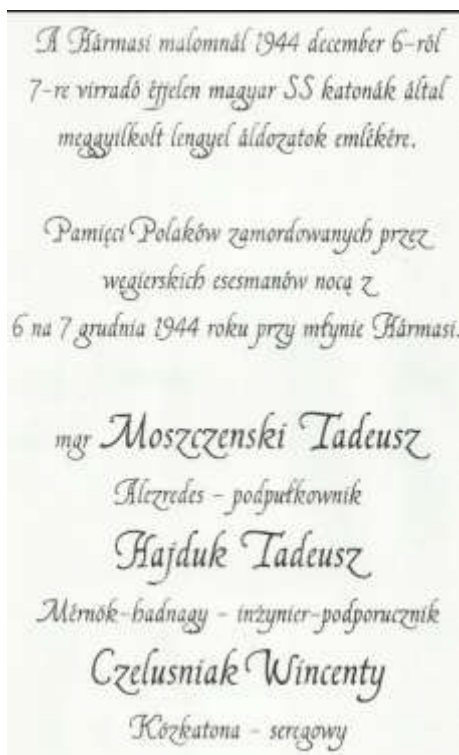
1945-ben még széleskörű vizsgálat indult az ügyben, a feltételezett gyilkosok azonban rejtélyes körülmények között a vizsgálati fogságból megszöktek és nyomuk veszett. 1948-ban ismét tárgyalták, de tettes híján egy szerelmi gyilkossággal vádolt legényt ítétek el. Az ő ügyét – ismeretlen okból -1948-ban a batyki eseményhez csatolták és annak részeként tárgyalták. Ugyanis a megvádolt legény, 1945 elején zalabéri szőlőhegyen egy Etelka nevű lány kegyei miatt összeveszett egy lengyel katonával. Tettlegességre került sor, s a verekezésben a lengyel katonák meghalt, akit valószínűleg a helyi temetőben temettek el. A verekedő legényt bűne miatt el kellett ítélni, de hogy miért tárgyalták háborús bűnkét, arra még nem találtam magyarázatot. Ám a korábbi brutálisan meggyilkolt lengyel katonák történetét, mint a két nép barátságának fekete foltját, a hivatalos szervek sem igen hangoztatták.

1948 után az egykori szemtanúk is csak nagy titokban, ritkán meséltek az ügyről. A történelmi lengyel és magyar források szűkszavúan, lábjegyzetekben emlékeztek meg róla. *Ruzsa Károly* történész barátom Batyk történetének feldolgozása közben akadt a tragédia nyomára. Mivel az eseménynek zalabéri vonatkozása is volt, elkezdtem az ügygel kapcsolatos levéltári források felkutatását. A kutatásomat a kezdetektől *Adorján Péter* Batyk község polgármestere is támogatta. Sok levelezés és aprólékos levéltári kutatások után tíz év alatt egy dossziéra való anyag gyűlt össze. Az elmúlt években több hazai lengyel szervezettel sikerült felvennem a kapcsolatot. A Magyar Vöröskereszt segítségével tudtam kapcsolatba lépni *Hajduk Tadeusz* hozzátartozóival. 2010-ben megtörtént az első levélváltás, ami azóta folyamatos. Több adatot, fényképet kaptam *Zoffa Hajduktól*,

---

¹⁹¹ Batyk Zala megye egyik községe a Zalaszentgróti járásban. Batyk a legészakibb Zala menti település.

Tadeusz sógornójétől. 2011 novemberében a batyki önkormányzat határozatot hozott a község területén legyilkolt lengyel katonák emlékének megörökítésére. Erre a célra 100 ezer forintot szavazott meg. Az emlékállítást módjáról, helyszínéről hosszas egyeztetés után az önkormányzat döntött: egy kopjafa állítását határozta el a községháza épülete előtt. A kopjafát Szabó Lajos türjei fafaragó készítette el. A magyar motívumokkal díszített emlékművön a lengyel Jagelló sas emlékeztet a két nemzet közös történelmére. Rajta kétnyelvű tábla utal a szomorú 1944-es eseményre.

Batyki emlékoszlop

A kopjafaavatásra augusztus 20-án, Batyk község búcsújának napján került sor. Az ünnepség Kiss János plébános által celebrált tábori misével kezdődött, majd Adorján Péter polgármester köszöntötte az emlékezőket. A magyarországi lengyel kisebbség nevében Zarowny Ferenc a Sárvári Lengyel Kisebbségi Önkormányzat elnöke beszélt a lengyel – magyar történelmi kapcsolatokról. Jőmagam beszédemben felidéztem az 1944-es tragédia történetét. Az ünnepséget megtisztelték jelenlétükkel Hajduk Zofja (Hajduk Tadeusz sógornője) és két lánya Zamośc-ból. Az ünnepség után Hajduk Zofja lánya Danuta Hrycak könnyes szemmel köszönte meg családja nevében a kopjafaállítást, és kinyilvánította, hogy megbocsátanak a tragédia magyar elkövetőinek. Mindkét nemzet történetében történtek szomorú, véres találkozások. A batyki események is közéjük tartoznak, azért szükséges beszélnünk róla, hogy ilyen többé ne történjen meg. A megemlékezést koszorúzás zárta és a résztvevőkkel közösen ellátogattunk a tragédia helyszínére.

1939-ben menekülteként, barátként érkeztek a lengyelek hozzánk - két örült eszme tette hontalanná őket. Hazájuk lett a nagyvilág: véreztek Európa, Afrika, Ázsia csataterein. A magyar nemzet barát volt a bajban. Befogadta, óvta őket, de 1944 őszén már másként alakult a helyzet. Vér és gyalázat kora köszöntött ránk, szomorú emlékeit őrizni kell azért, mert ez is a történelmünk része, s azért is, hogy soha többé ne ismétlődessen meg e gyalázat.

Vikár Tibor

MAGYAR VÖRÖSKERESZT
HUNGARIAN RED CROSS
ORSZÁGOS IGAZGATÓSÁG

VIKÁR Tibor
Zalabér
Dózsa Gy. u. 2.
8798

Hiv.szám : 50103 / 34379

Tisztelt Uram!

A Lengyel Vöröskereszt az alábbi választ küldte az Ön kérdésére a lengyel internált tisztekkel kapcsolatban.

HAJDUK Tadeusz 1909. július 14-én született Hyza helységben, apja Józef anyja Czeslawa.

Foglalkozása: mérnök. Háború előtti lakcíme: Bielsko-Biala.

Testvére Franciszek HAJDUK kérésére a Lengyel Vöröskereszt 1957-1971 között keresést folytatott Hajduk Tadeusz iránt, eredménytelenül. Franciszek már nem él, de özvegye és leánya a következő címen laknak, és nagyon örülnének a kapcsolatfelvételnél:

Zofia HAJDUK és Czeslawa SZARMACH

Chyza 56

22-400 Zamosc

Hálásak Önnek a lengyel katonákról való megemlékezés ügyében tett erőfeszítéseierért.

FLOREK Andrzej 1916. január 10-én született Ozomla helységben, apja Michal, anyja Elzbieta.

Foglalkozása: szabó, háború előtti címe: Lvov

1949-ben őt is kereste testvére Jan FLOREK. Jelenleg egy leánytestvérüket sikerült megtalálni, akinek címe:

Franciszka SWIATEK

ul Marzanki 20/2

44-100 Gliwice

Szintén örülne az Ön jelentkezésének.

Tadeusz MOSZCZENSKI-re vonatkozóan szintén volt egy háború utáni keresés, melyet Londonból indított egy lengyel segélyszervezet azzal kapcsolatban, hogy felesége Wanda Moszczenska meghalt a németországi Meppenben 1945. október 28-án. Tadeusz Moszczenski foglalkozása gyógyszerész volt, rangja: alezredes. Személyi adatai hiányoznak, rokont nem sikerült találni.

A többi katonáról sajnos nincsenek anyagai a Lengyel Vöröskeresztnek. Lengyel kollégáink nagyra értékelik az Önök fáradozását, és örülnének, ha értesítenék a katonák emlékét őrző lengyelországi szervezetet is munkájukról. Címük a következő:

Rada Ochrony Pamiecy Walk i Meczestwa (Council for the Protection of Struggle and Martyrdom Sites). Cím: ul, Wspólna 2, 00-926 Warszawa

e-mail: rada@radaopwim.gov.pl

Kontakt személy: Mr. Maciej Dancewicz, Foreign Department Chief Officer

e-mail: zagraniczny@radaopwim.gov.pl

Cím: H-1051 Budapest, Arany János utca 31.
Telefon: +36 (1) 374 1300; 36 (1) 374 1306
e-maíl: mvk@hrc.hu
Bankszámlaszám: K&H Bank Zrt. 10405004-00026539-00000001

Levélcím: H-1367 Budapest, Postafők 121.
Fax: +36 (1) 374 1393
web: www.voroskereszt.hu
Adószám: 19003056-2-41

A szombathelyi népügyészségtől.

1948. N. 274/21. szám.

Előljárásnak

B a t y k

Háborús és népellenes büntett miatt Farkas Ferenc, Tisler János és társai ellen indított bűnügyben a Bp. 84.§.2.bekezdése alapján értesítést kérek az alábbiakról:

1944. év március hó 16-án Batyk községben a Hunyadisták meggyilkolták Moszczenzky Tádé alezredest Hajduk Tádé mérnök hadnagyot, Groczhowszky József kapitányt, Cielusjak közkatonaát, Baran András közkatonaát, Florek András közkatonaát, lengyel származású egyéneket és holttestüket részben Batyk községben temették el, részben a Zala folyóba dobták. Nevezettek halotti anyakönyvi kivonatát, vagy a halotti anyakönyvekbe bejegyzések másolatát kérem hatóságomhoz megküldeni.

Amennyiben a községi előljárásnak orvosi látleletek, vagy egyéb a nevezettek meggyilkolására vonatkozó okiratok vannak azok szíves megküldését kérem, és pedig eredetben.

Szombathely, 1948. október hó 24 napján.

Dr. Károly Béla sk. vezető népügyész

A kiadmány hitelül:

S. Károly
irodafőtiszt

1948. X/25.

12. 1733-948.

Jelentve, hogy itt anyakönyvezve nem lettek. Egy hullá a batyki temetőben letemetve. Irat nem volt nála, így személyazonosságát nem állapíthatták meg.

Batyk községben meggyilkolt lengyelek holttesteit a Hunyadisták beledobták a Zalába. Semmilyen orvosi látlelet vagy okirat itt nincs.

Batyk, 1948. november 2.

Adám
kiszó h.

Selejtezési határidő 10 év

Jegyzőkönyv

Hivatalos útról, amelyet a Nemzetközi Vöröskereszt lengyel bizottsága („P” szekciója) megbízásából tettem Székesfehérvárra – volt internált lengyelek- hadifoglyok elengedése ügyében;

Zala megyébe lengyel internált katonák tavalyi évben történt megszárlása ügyében.

Az utat június 20-27. között tettem meg Zbik kapitánnyal, segítő és tolmáccsal együtt.

Ad 1.) Székesfehérváron jelentkeztem az ottani helyőrség parancsnokánál, egy orosz tábornoknál, aki egy századoshoz, a speciális feladatok, valamint foglyok és politikai referenséhez irányított engem. A tiszt igazoltatott engem, elolvasta a Nemzetközi Vöröskereszt Lengyel Biz. levelét, az ott tartott volt internált lengyel tisztek és közkatonák ügyében. Eleinte elég keményen reagált a levélben foglaltakra, különösen a „szenvednek a táborban” kifejezésre, kategorikusan kikérte magának, hogy bárki szenvedne a táborban. A táborban mindenki nagyon jól érzi magát, majdnem úgy, mint a civilben. Megmagyaráztam neki, hogy a mai napig minden lengyelt, mindenféle rabságból elengednek, Magyarországról is nagy szállítások mennek országunk irányában, itt pedig, Székesfehérváron a lengyelek csapata már 2,5 hónapja él fogolyként, ráadásul a volt ellenséggel egy légtérben, német katonákkal együtt. Továbbá mondtam, hogy lengyel katonák már 5 és fél éve vágyakoznak a szabadság és haza után. Ezek után tiszt már..

Innen hiányzik valami, nem?

A helyzetet következőképpen foglalom össze

1.) A NVKB (Nemzetközi Vöröskereszt Bizottság) levele, az egyetlen levél, amelyet benyújtottam ebben az ügyben, bár a tisztek ebből a táborból többször fordultak többet között a budapesti Ideiglenes Bizottsághoz ezzel a kéréssel, hogy hozzák ki őket a rabságból.

2.) A levelem a fent említett orosz tisztet meglepte és eléggé kínosan érezte magát, mondta, hogy ilyen körülményekkel nem találkozott, ismeretlen számára.

Tennivaló: 1/ további beavatkozásra van szükség a végső eredmény elérésig. 2/ okvetlenül anyagi segítséget kell nyújtani, létfontosságú termékeket, úgy, mint: cukor, zsír, szappan, dohány és gyógyszer kell szállítani. Fenntartom az előző levelemben javasolt anyagi támogatást kb. 20.000 pengő, amit jelent 200 pengő személyenként. Megerősítem azt, hogy minden fogoly, aki a székesfehérvári táborban tartózkodik, április 1-től zsold (fizetés) és egyéb segítség nélkül maradt. Efféle elhanyagolás nagy bánatnak és súlyos sérelmeknek lehet alapja most, vagy a táborból távozása után. Az ott tartózkodásom alatt előkészítettem a fent felsorolt termékek szállítási lehetőségét. Ismételttem kijelentem, hogy készen állok újra elmenni Székesfehérvárra, hogy ezt a javasolt segélyszállítmányt elvigyem.

Ad 2.) Második utazásom Zala megyébe vezetett. Ez pedig NVKB-nek szóló jelentésem után, a bizottsági elnök úr javaslatára történt: Zalaszentgróton, Zalabéren, Batykon, Csáfordon, Aranyodon és Türjén voltam (ezeken a felsorolt településen működtek internált táborok, ahol terrorizáltak lengyeleket) és következő megállapításokra jutottam:

Pontos helyszíni vizsgálat után, a helyi civil lakosság és a még ott tartózkodó lengyelek segítségével, a következőket állapítottam meg:

1/ minden körülmény, amelyet röviden leírtam és elküldtem az NVKB-nek, megfelel a helyzetnek.

2/ a Hunyadiak által meggyilkolt lengyelek holttestét keresve, azonosítva lett **Moszczenski Tadeusz** altábornok, akinek testét a Zala folyó által kidobva, annak partján találtak Aranyot környékén. Holttestét a szomszédos csáfordi temetőben temették el. A következő azonosított holttest *Florek Andrzejé* volt. Ez a holttestet a Zala folyó dobta ki Batyk közelében, eltemetve van a batyki temetőben. *Czeslusniak Wincenty* és *Grochowski* holtteste nagy valószínűséggel Zalabérben a helyi kastély parkjában van eltemetve. Ezt a sírhelyet egy helybéli ember mutatta meg. Hiányzik *Hajduk* zászlós holtteste, őt nagy valószínűséggel a Zala folyó kidobta valahol az alsó folyásánál, mivel ott időnként találtak meggyilkolt holttestét. A zalabéri kastélyban, jelenleg van egy elkülönített szoba, mint a lengyeleken halálbüntetés-végrehajtó hely. (A falak lefröcskölt vérrel).

A fenti összegzések a házigazdák leírása alatt készültek, elsősorban az aranyoti Gondan Györgyétől, aki a holttesteket a vízből kiemelte, koporsót barkácsolt és elvitte Csáfordba. Akkor lengyelek nem voltak jelen.

Ebben a helyzetben szerintem alapvető, hogy az azonosítási ill. a halálkörülmények vizsgálatát is megfelelő precizitással és szakértelemmel kell végezni. E cél elérése érdekében az NVKB „P” (lengyel bizottsága) nevében meghívtam az együttműködéshez azokat a lengyel tiszteteket, akik itt tartózkodnak és létrehoztam a következő összetételű bizottságot: elnök *dr. Doktorowicz-Chlebnicki*, tagjai *Pańczuk Józef* hadnagy és *Grudniak Bolesław* hadnagy. Emellett javasoltam a meggyilkoltak sírjainak ápolását: rendbetételét, gyepesítést, kereszt, valamint felirat elhelyezését. Batykon a sírokat Grudniak hadnagy gondozza, Csáfordon pedig hadnagy Pańczuk. Mindkettőjüknek kifizettem 500-500 pengő gondozás céljából.

Saját észrevételeim: minden magyar tanú, akik az előző jegyzőkönyvekben szerepeltek és mély együttérzést nyilvánítottak és egyben szégyellték magukat azok miatt, akik ezt megtették, jelenleg ebben az ügyben több mint közömbösnek mondható a hozzáállásuk.

Ennek az okát a következő körülményekben látom:

1. Felismerhető egy magyar nemzeti szolidaritás, hogy ez az ügy ne nőjön tovább a fontos ügyek közé, és ma, vagy a jövőben ne kelljen emiatt szégyenkezni, mint a kétoldalú barátság fekete pontja miatt

2.) Ott helyben vannak olyan nyilasok, akik közvetve foglalkoztak lengyelek megkeresésével és elszállításával a nyilasok központjába. Ugyanezen nyilasok rövid bebörtönzés után visszatértek, és ráadásul a kommunista pártban foglalnak helyet! Innen ered a gyilkossági tanúk szorongása, félelme. Minden névvel rendelkezik egyébként a lengyel bizottság.

3.) A magyarok viselkedését ebben az ügyben felerősíti az itt élő lengyelek magatartása is. Az orosz őrségek tolmácsaiként lengyelek dolgoztak: *Tężycki Konrad* hadnagy, *Włoski Roman* egyetemista és *Oroczyniec Piotr* (ukrán) közlegény. Mindegyikük a régi zalaszentgróti táborból került ki. Itt helyben arra jutottam, hogy ezekről a fent felsorolt

tolmácsokról a nagyon tekintélyes magyarok körében rettentő rossz vélemény van. Ez az ügy külön lesz vizsgálva. *Pl. Wloski* egyetemista már 3 hete bujkál az erdőben, mivel halálosan megfenyegették a magyarok. Megismerkedve a helyzettel, a helyi kommunista párt elnöke és a polgármester előtt kifejeztem sajnálatomat, és hogy így képesek voltak viselkedni lengyelek. Biztosítottam, hogy a lengyeleknek nem szabad beavatkozni a magyarok belügyeibe. Nem szabad még rosszabbítani, súlyosbitani az amúgy is nehéz helyzeten lévő magyarok helyzetét.

Zalaszentgróton, ahol a lengyel tiszték internáló tábora működött, található néhány ló, felszereléssel és szekérrel, mint a lengyel állam tulajdona. Bizonyíték: a volt magyar parancsnokság gazdasági referens igazolása, a kommunista párt elnökének nyilatkozata, melyet előttem és a helyőrség parancsnoka jelenlétében aláírt. A lovakat először átvette az orosz parancsnokság, majd elhagyva Zalaszentgrót, átruházta ezeket a lengyel Teżycki hadnagyra, a parancsnokság tolmácsára, azzal a megjegyzéssel, hogy a lovak lengyel tulajdont képeznek és segítenek majd nekik hazatérni és át lesznek adva lengyel hatalomnak. *Teżycki* hadnagy átadta a lovakat a helyi kommunista párt elnökének, aki a mai napig ezeket használja. A kommunista párt elnöke nyilatkozott nekem, hogy ezeket a lovakat elküldi, ha megkapja a megfelelő hatalom utasítását. Helyben és a környéken találunk még a volt táborokban hagyott különböző eszközöket: varrógépeket, cipész-szabó műhelyek berendezéseit, írógépeket... Küldeni kellene valakit, aki jól ismeri a helyzetet, valamint megfelelő megbízatással rendelkezik.

A következő baleset is történt:

Folyó év április 26-án a délutáni órákban súlyosan megsérült *Mittener Stanislaw* alezredes a zalabéri táborból. Az alezredest egy orosz katona sebesítette meg a következő körülmények között:

a fent megnevezett alezredes Nenti (Lenti) környékén tartózkodott, ahol ok nélkül rátámadt a részeg katona. Puskával átlőtte a bal tüdejét, váll- és kulcsontját. Hosszú időn át gyógyították, jelenleg nagyon nehéz körülmények között él feleségével, fiú- és lánygyermekével.

Javaslat: megfelelő segílyt folyósítani és a gyógyítási költségeket visszatéríteni.

Stanislaw Czuryllo

ezredes

Megkapja

NCKB „P” szekciója

Zala megyében 1944-ben meggyilkolt lengyel katonák

2012-05-09 01:05:52

Tragédia a Zala-völgyében A Zala folyó felső kanyarulata az egyik legszebb része Zala megyének. A folyó partján több apró kis festői falu található: Pakod, Zalabér, Batyk. Ezek a falvak több mint ezeréves írott történelmi múlttal rendelkeznek. Területükön többször söpört végig a magyar történelem vihara. A környék közigazgatási, közlekedési, gazdasági központja Zalabér volt. Fordulatokban a község XX. századi történelme volt a legmozgalmasabb. Kastélyának utolsó évei szorosan kapcsolódnak történetünkhöz. Birtokosai a magyar faji törvények miatt a II. világháború előtt külföldre távoztak.

Kastélyukat a Magyar állam vette igénybe, 1940 nyarán 100 fős lengyel tiszti tábort létesített benn. A tábor lakói a faluval jó viszonyt tartottak fenn, sokat dolgoztak a helyi gazdáknál, kivették részüket a község vallási életéből is. 1942-ben hat réz gyertyatartót ajándékoztak a zalabéri plébániának, amelyek a mai napig az oltárt díszítik.

A tábor békés életének az 1944. októberi nyilas hatalomátvétel vetett véget. A tábor állami támogatása végleg megszűnt, lakóit kiszolgáltatták a német vezetésnek. November 7-én *Teleki Béla*, volt Zala vármegyei főispán lett a táborparancsnoka. 13-án Zalabérbe érkezett a Hunyadi páncelegyházi-hadosztály egyik szervezés alatt álló alakulata. A tábor lengyel lakóit a kastély elhagyására kényszerítették.

Teleki Béla a tábor lakóit 15-én Pakodra helyeztette át. Ugyanezen a napon Batykra érkezett a Budapest környékéről kitelepített lengyel csoport. A Hunyadi alakulathoz tartozó tábori csendőrök november végén már fizikai erőszakot alkalmaztak az itt lévő lengyelekkel szemben. December első napjaiban a lengyelekkel szembeni terror tovább fokozódott. Pakodon letartóztatták *Florek Andrzej* és *Grochowski József* közkatonákat. Őket a helyszínen súlyosan bántalmazták. Az istálló padlásán lévő kampókra kötötték, és félholtra verték őket. A függő testek alatt hatalmas vértócsa állt, az istálló falai is véresek voltak. Az eszméletlen testeket a zalabéri kastély pincéjébe vitték. A két lengyel katona holtestét feltehetően titokban a kastély parkjában temették el. Földi maradványaik a mai napig nem kerültek elő.

December 3-án batyki szállásukon letartóztatták *Hajduk Tadeusz* mérnök-hadnagyot és *Czelusniak Wincenty* közkatonát, és a zalabéri kastélyba vitték őket. 5-én a batyki tábor lengyel parancsnokát **mgr. Moszczenski Tadeusz** alezredest hurcolták Zalabérbe. A három katonát december 6-ról 7-re virradó éjjel kivitték a batyki Hármasi malomhoz, ahol

agyonlőtték őket. A holttestek reggelig vérbe fagyva a malom épülete mellett feküdtek. Kegyetlen gyilkosaik reggel visszamentek tettük színhelyére, és az összesereglett malomban dolgozó emberek előtt többször belelőtték a földön fekvő tetemekbe, majd az egyik gyilkosuk a lengyel alezredes szájából puskatussal kiverte az arany foghidat. A tetemeket kocsira rakatták, majd a közeli Zala folyóba dobták őket.

A gyilkosok tettük bizonyítékainak eltakarítása után tovább kegyetlenkedtek Batykon. Kirabolták *Dr. Albert* alezredest és családját. Akkori értékben kb. 100 ezer pengőt zsákmányoltak a garázdálkodók. A fosztogatás nem elégítette ki vágyaikat, az alezredest és családját letartoztatták, és a zalabéri kastélyba vitték őket, ahol már több lengyel tiszt család raboskodott. 22 óra körül a foglyokat, köztük egy idős zsidóasszonyt, a zalabéri szőlőhegybe hajtották. Ezután a foglyokat kísérő katonák 10 lövést adtak le az asszonyokból és gyerekekből álló csoport felé. A tisztek és családtagjaik elmenekültek, de az idős zsidó asszony a lövések következtében életét veszítette. A gyilkosságok miatt *Kovács József* zalabéri plébános személyes nyomozásba kezdett, és a Hunyadi gránátos egység parancsnokánál kérte a gyilkosságok kivizsgálását, de a parancsnok, hivatkozva egysége bevonására, az ügyben nem tett semmit.

A következő napokban az alakulat a kastély értékeivel Németországba távozott. 1944. december 2-án Pakodról Zalaistvádra irányították a zalabéri lengyeleket. 6-án a lengyelek útnak indultak Eszterházára Németország felé. Ekkor *Teleki Béla* ezt írta naplójába: XII. 6. .. *Hajnalban a Hunyady páncélosok meggyilkoltak egy lengyel alezredest, egy lengyel hadnagyot és egy katonát. Piszkos banda még csak ez hiányzott a sok gond mellé.*

Teleki Béla az elkövetők ellen nem tudott fellépni, mert a gyilkosok magyar-német szervezésben lévő egységhez tartoztak. A háború után a Népbíróság vizsgálatot kezdeményezett a lengyel katonák kivégzése ügyében. A Hármasi malomnál történekről részletes kihallgatási jegyzőkönyv készült, amit a bántalmazást túlélő lengyel katonák vallomásaival egészítettek ki. A gyilkosságokkal vádolt három magyar katona Zalaegerszegen előzetes letartoztatásban volt, onnan június elején rejtélyes körülmények között megszöktek. Június 9-én, Batykon kereste őket az egerszegi politikai osztály két nyomozója. Mert a Zalaegerszegi börtönből szöktek meg, körözve vannak az ország területén. Június 11-én a vármegyei politikai osztály szóban kereste meg a zalabéri Nemzeti Bizottságot, hogy van-e tudomásuk a szökevények hollétéről.

Az ügy itt azért érdekes, mert a szökevények körözéséről írásbeli parancs, eddigi ismereteink szerint, nem maradt fenn. Ekkor 1945-ben Batykon és Zalabérben is működött rendőrőrs. Az iratok itt elhallgatnak, az ügyel kapcsolatban csak a kihallgatási jegyzőkönyvek maradtak fenn. A gyilkosoknak 1945-ben nyomuk veszett, ügyükben népbírósági ítélet nem született. Hogy miért? Erről az iratok nem beszélnek.

1948. október 24-én a szombathelyi Néppügyészség újra elővette az ügyet, tájékoztatást kért a batyki eljárásról is, hogy az ügyel kapcsolatban milyen okiratok vannak a község birtokában. A község nem tudott felvilágosítást adni: Batyk községben meggyilkolt lengyelek holttesteit a Hunyadisták beledobálták a Zalába. Semmiféle orvosi látletet vagy okirat itt nincs. 1948-ban már négy embert vádoltak meg a gyilkosságok elkövetésével. Ekkor az ügyhöz csatolták egy zalabéri legény szerelemfáltésból elkövetett tettét. A legény valószínűleg 1944 végén a zalabéri szőlőhegyben karóval meggyilkolta *Baran András* közkatonát. A holttestet valószínűleg a Zala folyóba dobta. A tetemet a Zala Batyk határában vetette partra, majd a községi temetőben anyakönyvezés nélkül temették el. A legényt tettéért 1948-ban elítélték, hosszabb börtönbüntetést kapott, de ügyéről iratok, eddigi ismereteink szerint, nem maradtak fenn.

Az 1944 decemberében Batykon kivégzett lengyel katonák földi maradványait Szentgrót határában találták meg, nagy valószínűséggel, 1945 tavaszán. A zalaszentgróti halotti anyakönyvben 1945. május 21-én három ismeretlen férfi holttestének adatait jegyezték be a községi bíróság jelentése alapján. 1945. március 29-én a Zala folyó középső ágának partján találták meg a tetemeket. A jelentéstévő szerint ők a hadműveletek során felrobbant Zala hídnál haltak meg. Ha így lett volna, akkor a tetemeknek súlyos sérüléseket kellett volna szenvedniük. Az első, 35-40 év közötti maradványon sötét pulóver, fekete nadrág volt, a másikon katonanadrág volt, a harmadik feje hiányzott, teste összeroncsolódott. A tetemeket jeltelen sírban Szentgróton temették el.

Az ügy iránt 1999-ben kezdtem el érdeklődni. Több eredménytelen kísérlet után sikerült 2010-ben a Magyar Vöröskereszt kereső szolgálatának segítségével két áldozat hozzátartozóját felkutatnom. Az egyik *Florek Andrej*, ki 1916-ban Ozomla-ban született, de az ő hozzátartozójával nem sikerült felvennem a kapcsolatot. A másik, *Hajduk Tadeusz*, ki 1909-ben Hyza-ban született. A lowói Műszaki Egyetemen végzett, szárazföldi mérnöki karon 1938-ban. 1931-ben tartalékos tiszti iskolát végzett és zászlósi rangot kapott. 1932-1935 között Luck-ban a 24. gyalogsági ezred 2. századának tisztje. Kiképző, majd lövész szakasparancsnok. 1935-ben tartalékos hadnagy Zamosc-ban a Gyalogsági Légió 9. ezredében. 1939-ben mérnök-hadnagyként harcolja végig a Szeptemberi hadjáratot és Magyarországra kerül. *Moszczenski* alezredestől annyit sikerült kiderítenem, hogy a háború előtt gyógyszerész volt. Magyarországon feltehetően a rákoscsabai Lengyel tábor rangidőse volt. Felesége 1945-ben Németországban halt meg.

Hat lengyel katona sorsát próbáltam több mint 10 évi munkával felkutatni, emléküket az utókor számára megőrizni. Barátként jöttek hozzánk, és egy örült rendszer áldozatai lettek. Jeltelenül nyugszanak hazák földjében, de sorsuk figyelmeztet és emlékeztet arra, hogy ilyen tragédia többet ne legyen e földön. Tragédiájukat békévé oldja az emlékezet, de a Hármasi malom romjai nem feledtetik a Zala-völgyi tragédiát, hisz 1000 éve lengyel és magyar két jó barát. Ez is közös történelmünk része.

Vikár Tibor

Zalaszentgróti kastély

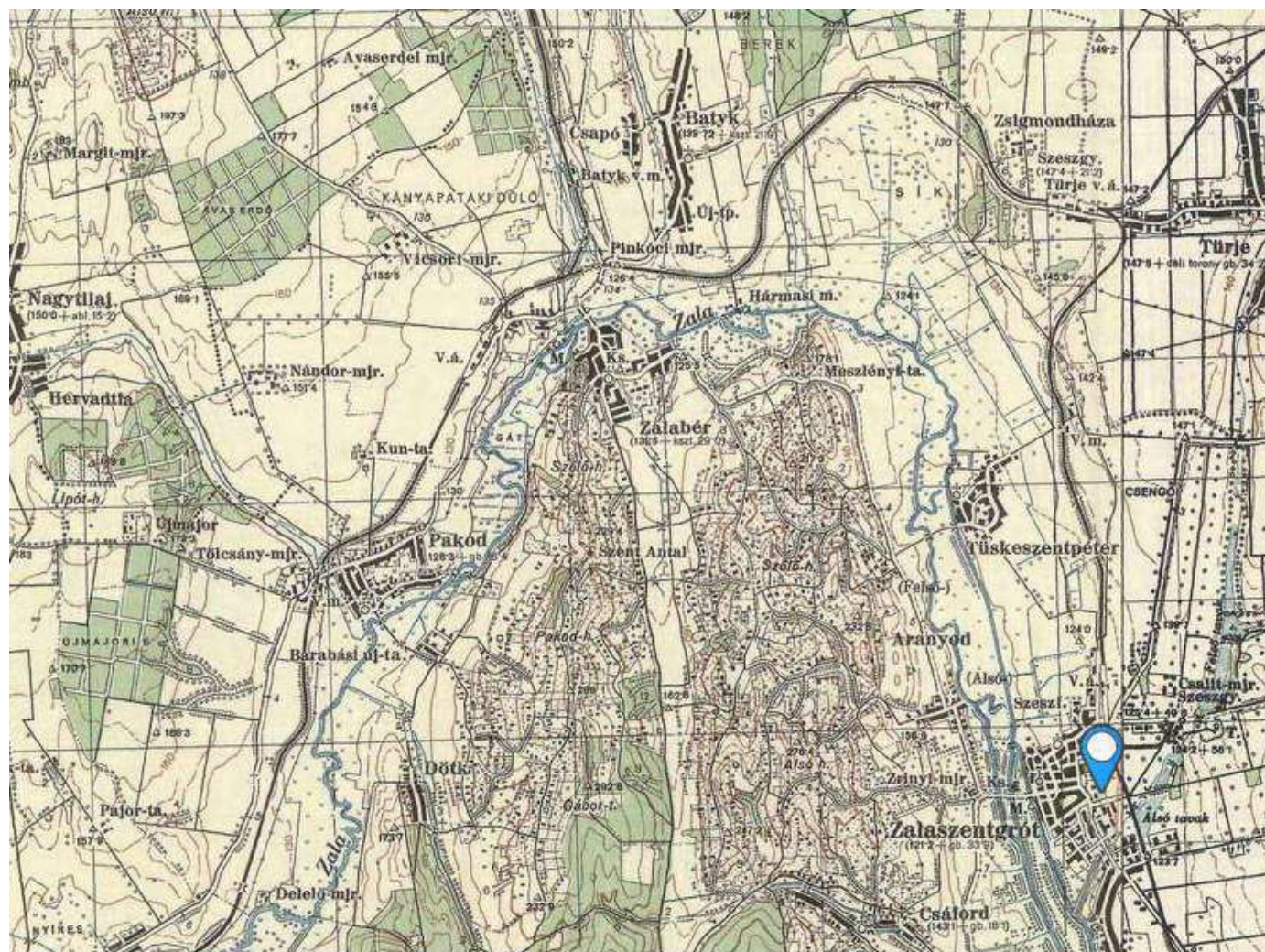
Forrás

<http://www.haboruskeresoszolgalat.hu/?id=7&page=20&page=16>

Zalaszentgrót, Zalaber, Pakod és Batyk települések

Magyarország Katonai Felmérése (1941)

Zalaszentgróti Batthyány-kastély

A Batthyány-kastély Zalaszentgrót ikonikus épülete, mely a Zala völgyében, a folyó és mellékága által körülölelt szigeten, ősplatanos, védett parkban fekszik. Napjainkban a Koncz Dezső Óvoda, Általános Iskola, Diákotthon, Különleges Gyermekotthon és Készségfejlesztő Speciális Szakiskolának ad otthont.

A Batthyány-kastély helyén álló egykori várra egy 1299-ből származó oklevél utal először. A török időkben heves támadásoknak volt kitéve a végvár, erre utal az is, hogy 80 év alatt öt alkalommal erősítették meg. A Szentgróti család által épített erődítményt később több mint 200 éven keresztül a berekszói Hagymásy család tartotta kézben, s csak kihalásuk után, 1654-ben került Batthyány (I.) Ádám tulajdonába.

A török kiűzése után veszített jelentőségéből, s fokozatosan tönkrement, mígnem 1767-ben Batthyány Imre lebontatta a fosztogatásokat is megélt várat. A ma is álló kastélyt 1787-ben Batthyány Ferenc emeltette az erőd helyén és alapanyagának felhasználásával. Jelentős, Zalaszentgróthoz köthető Batthyány családtagok még: Batthyány Károly, gróf, főnemes nemzetőr őrnagy, Deák Ferenc atyai jó barátja. (Csákány, Vas vm., 1799. szept. 11. - Zalaszentgrót, Zala vm., 1852. szept. 27.) Batthyány Tivadar, gróf, németújvári, tengerésztiszt, országgyűlési képviselő, miniszter (Zalaszentgrót, Zala vm., 1859. febr. 23. - Budapest, 1931. febr. 2.) főnemes. Batthyány Zsigmond, gróf, németújvári, főnemes, országgyűlési képviselő (Zalaszentgrót, Zala vm., 1856. okt. 29. - Nova, Zala vm. 1939. márc. 18.).

A 19. század végén a Károlyi család birtokába került kastélyt ismét átépítették, ekkor épült a kocsíathajtós terasz. A második világháború után 1947. március 21-én a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium kezelésébe került az épület. A mai gyógypedagógiai intézmény 1950. október 15. óta működik az épületben. Koncz Dezső gyógypedagógus, egykori igazgató nevét 1995 tavaszán vette fel. A kastély legutóbbi felújítását 1984-ben kezdték meg, a munkálatok négy évet vettek igénybe. Jelenleg a Zala Megyei Önkormányzat az épület fenntartója.

Forrás:

[https://hu.wikipedia.org/wiki/Batthy%C3%A1ny-kast%C3%A9ly_\(Zalaszentgr%C3%B3t\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Batthy%C3%A1ny-kast%C3%A9ly_(Zalaszentgr%C3%B3t))

ZALABÉR, BÁRÓ GUTTMANN KASTÉLY

A lovas szobor 1917-ben készült Bécsben, jelenleg Rádiházán található. "Báró *Guttmann László* fia, *Géza* huszár hadnagyként 1916 májusában hősi halált halt a galíciai fronton. A báró fia emlékére *Josef Müllner* osztrák szobrásznak bronz lovas szobor készítésére adott megbízatást. A szobor 1917-ben készült el Bécsben, de felállítására az I. világháború utáni zavaros idők miatt csak 1922-ben került sor **báró Guttmann László zalabéri birtokán**. 1945-ben a Guttmann-kastélyt kifosztották, környéke lepusztult. Bár az emlékmű viszonylag épségben vészelt át a háborút, az 1950-es évek elején sorsa bizonytalanná, sőt fenyegetővé vált, mert még beolvasztásának terve is felmerült. *Török László* mentette meg a szobrot úgy, hogy a Zala Megyei Tanács illetékeseit meggyőzte arról, hogy a jövőben a szobornak a lótenyésztés ügyét kell szolgálnia, és mivel Rádiháza ez időre az ország egyik legnagyobb tenyésztelepe lett, a szobornak ott a helye a ménés parkjában. A bontási, szállítási, felállítási költségeket a vállalat viselte, így az illetékesek hozzájárultak a szobor áthelyezéséhez." — A szobrot 1954. május 14-én vitték át Zalabérről, felállítás utáni ünnepélyes átadása június 3-án volt Rádiházán.

Emlékkereszt Tadeusz Moszczenski gyógyszerész, alezredes (Lisko, 1891. január 10. - 1944. december 6.) emlékére

Budapest Főváros XVII. kerületi Lengyel Nemzetiségi Önkormányzat Vikár Tibor helytörténéssel folytatott egyeztetést követően úgy döntött, hogy:

47/2019. (II. 04.) LNÖ határozata

A Budapest Főváros XVII. kerületi Lengyel Nemzetiségi Önkormányzat úgy dönt, hogy Tadeusz Moszczenski alezredes emlékére halálának 75. évfordulóján emlékkeresztet kíván állítani a csáfordi temetőben. Az emlékkereszt intő jel legyen, hogy ilyen tragédia többet ne forduljon elő a két nép történetében.

Felelős: Buskó András elnök

Határidő: azonnal

(2 igen szavazat, egyhangú)

Magyarország Katonai Felmérése (1941)

„Tadeusz Moszczenski lengyel alezredes, gyógyszerész 1939-ben több ezer társával együtt érkezett Magyarországra. Dombóvári Antal helytörténész kutatásai szerint 1940-ben a gyöngyöspatai, 1941-ben a rákoscsabai lengyel tábor lakója volt. Családját is sikerült magával hoznia. Felesége: Moszczeska Wanda, lánya: Moszczeska Stefánia, fia: Moszczenski Janus. 1941-ben a család együtt a rákoscsabai lengyel táborban élt. Tadeusz Moszczenski ekkor a tábor rangidős lengyel parancsnoka, e beosztásban dolgozott valószínűleg 1944 decemberében bekövetkezett tragikus haláláig. Tadeuszról kevés levéltári forrás maradt fenn. A rákoscsabai Jednodniówkában fennmaradt róla egy rajz, és valószínűleg a rajz alatt látható lengyel táborlakókat ábrázoló csoportképen is szerepel. A fényképen azonban nem sikerült nagy pontossággal beazonosítani.

Moszczenskit 1943-ban Rákoscsabáról Dömösre helyezték át. Nevével már csak 1945 nyarán Zalabérben és Batykon felvett tanúkihallgatási jegyzőkönyvben találkozunk. Moszczenskit valószínűleg a dömösi lengyel tábor lakóival együtt Zalába irányítják. Moszczenskit és társait Batykon szállásolták el. A területen több lengyel csoport is tartózkodott Teleki Béla volt Zala vármegyei Főispán irányítása alatt. Teleki alá rendelték a Batykon elszállásolt lengyeleket is.

Ebben az időszakban a közeli Zalaszentgrót központtal itt szervezték a Hunyadi páncélgránátos alakulatot olyan tisztek irányítása alatt, mint Zöldi Márton és Grassy József, kik az Újvidéki „hideg napokban” szereztek maguknak hírnevet. A felelősségre vonás elől Németországba menekültek, és német egyenruhában 1944 októbere után újra Magyarországon voltak. Zalabér és Zalaszentgrót környékén a rájuk bízott tábori csendőrök sok kegyetlenséget követtek el az itt elhelyezett lengyelekkel szemben. A kegyetlenkedéseknek bizonyíthatóan öt lengyel katona esett áldozatul, köztük Moszczenski alezredes is. 1944. december 3-án, Batykon a tábori csendőrök letartóztatták Hajduk Tadeusz mérnökhadnagyot (Moszczenski helyettesét) és tisztiszolgáját, kiket a zalabéri kastélyba vitték. A letartóztatás ellen tiltakozó Moszczenski Tadeuszt december 5-én lefoglák és szintén a zalabéri kastély pincéjébe zárták. Máiig kiderítetlen ok miatt, az alezredest és két társát december 6-ról 7-ére virradó éjszaka a Batyk határában lévő Hármasi malomhoz kísérték fegyveresen a tábori csendőrök és éjfél körül, a malomtól 50 méterre agyonlőtték őket. December 7-én reggel a gyilkosok a malomban dolgozó emberek szemeláttára még belelőttek az élettelen tetemekbe. Az egyikük puskatussal kiverte Moszczenski szájából az aranyfogakat, majd a tetemet kocsira rakták és a közeli Zala folyóba dobták. A tetemet a Zala a közelben kivetette. A tisztiszolga maradványait Batykon temették el. (Sírhelye nem maradt fenn.) Hajduk Tadeusz holttestének sorsát nem ismerjük, viszont az alezredes tetemét a Zala Aranyod község határában vetette partra. Gondán György találta meg a maradványokat, koporsót csinált számára és a szomszédos Csáford község temetőjébe temette el. A sír sokáig megvolt, de gondozás híján fakesztje elkorhadt. A lengyel katonák meggyilkolásának körülményeit a hivatalos szervek vizsgálták, de a tetesek elkerülték a felelősségre vonást. Batyk község Önkormányzata 2012 augusztusában emlékoszlopot állíttatott a három legyilkolt lengyel katona tiszteletére. A megemlékezésen résztvett Hajduk Tadeusz mérnökhadnagy rokonsága Lengyelországból. Moszczenski családja valószínűleg nem élte túl a háborút. Felesége, Wanda Moszczeska a németországi Meppenben halt meg 1945. október 28-án. Gyermekeinek sorsa nem ismert. Dombóvári Antal kutatásai során talált egy érdekes okmányt Rákoscsaba község iratai között: a Vöröskereszt hadifoglyokat segítő hivatala kéri, hogy adja át üdvözlétüket Moszczeska Stefániának. A község főjegyzője az irat szerint az üzenetet átadta. Talán ekkor a lány Rákoscsaba közelében tartózkodott.

A Rákoscsabai Lengyel Kisebbségi Önkormányzat Moszczenski emlékére halálának 75. évfordulóján emlékkeresztet kíván állítani a csáfodi temetőben. Az emlékkereszt intő jel legyen, hogy ilyen tragédia többet ne forduljon elő a két nép történetében.”

Vikár Tibor

Bibliografia

- Adam Fastnacht, *Dzieje Leska do 1772 roku*. KAW, Rzeszów 1988
- Andrzej Potocki: *Wstęp. Lesko. W: Ryszard Nater, Zygmunt Nater: Lesko. Nasze miasto*. Lesko: 2001, s. 19. ISBN 83-910156-3-7.
- Dane Głównego Urzędu Statystycznego: *Ludność. Stan i struktura w przekroju terytorialnym (Stan w dniu 31 XII 2008 r.)*. [dostęp 1.10.2009].
- Dane według wyszukiwarki zborów, na oficjalnej stronie Świadców Jehowy jw.org [dostęp 2015-01-02].
- Dz.U. z 1972 r. nr 43, poz. 273.
- *Genealogia Pułaskich (pol.)*. [dostęp 13 sierpnia 2009].
- Halina Kowalska, Kmita (Sobieński, Sobiński) Piotr, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XIII, Wrocław-Warszawa-Kraków 1967, s. 97-100
- <http://www.lesko.pl/pl/dokumenty/historia>.
- <http://www.polskawliczbach.pl/Lesko>, w oparciu o dane GUS.
- *Informacje na stronie Baranowa Sandomierskiego*.
- *Informator adresowy miast i gmin wiejskich Rzeczypospolitej Polskiej*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Kolumna, 1948.
- Józef Budziak, *Dzieje Leska 1772–1918*. Lesko 1995
- Józef Budziak, *Dzieje Leska 1918–1939*. Lesko 2001
- Józef Budziak. *Leskie cmentarze. „Nowiny”*. Nr 255, s. 4, 31 października, 1, 2 listopada 1986.
- Józef Budziak: *Dzieje Leska 1918–1939*. Lesko: BOSZ, 2001, s. 171, 174, 176, 177. ISBN 83-87730-31-9.
- Julian Bukowski, *Dzieje reformacji w Polsce, od wejścia jej do Polski aż do jej upadku...* t. 1, 1883, s. 269
- Kalman Segal: *Nad dziwną rzeką Sambation*. Warszawa: Wydawnictwo Iskry, 1957, s. 42-43, 47-49.
- *Kaplica św. Antoniego kościoła pw. Nawiedzenia NMP w Lesku, gdzie znajduje się jego epitafium*.
- Karol Wild: *Skorowidz wszystkich miejscowości położonych w królestwie Galicji i Lodomerji jakoteż w wielkim księstwie Krakowskim i księstwie Bukowińskim, pod względem politycznej i sądowej organizacji kraju wraz z dokładnym oznaczeniem parafii, poczt i właścicieli tabularnych, ułożony porządkiem abecedowym*. Lwów: 1855, s. 116.
- *Karpackie-Lesko*.
- *Kronika. „Gazeta Sanocka”, s. 4, Nr 67 z 12 lipca 1896*.
- *Ludność. Stan i struktura ludności oraz ruch naturalny w przekroju terytorialnym. Stan w dniu 31 XII 2014 r. (strona 88)*. stat.gov.pl. [dostęp 2015-07-13].
- *Parada w Lesku. „Wschód”, s. 2, nr 6 z 20 marca 1936*.
- Paweł Janowski, *Kmita Piotr, 1477-1553, polityk i mecenas humanistów*, w: *Encyklopedia Katolicka*, Lublin 2002, t. IX, kol. 197.
- *Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2018r.*
- *Prezydent Rzeczypospolitej ułaskawił skazanych na śmierć w Sanoku. „Nowiny Codzienne”*. Nr 89, s. 1, 23 lipca 1932.
- *Przed sądem doraźnym w Sanoku. „Prąd”, s. 2, 189 z 21 lipca 1932*.
- *Rada Ochrony Pomników Walki i Męczeństwa „Przewodnik po upamiętnionych miejscach walk i męczeństwa lata wojny 1939–1945”*, *Sport i Turystyka* 1988, ISBN 83-217-2709-3, str. 392
- *Ruch służbowy. „Lwowski Dziennik Wojewódzki”*. Nr 7, s. 135, 1 maja 1931.
- *Sąd doraźny w Sanoku na sprawcami rozruchów leskich. „Undo” deleguje obrońców. „Nowiny Codzienne”, s. 1, 85 z 20 lipca 1932*.

- Sąd doraźny w Sanoku nad sprawcami rozruchów leskich. „Undo” deleguje obrońców. „Nowiny Codzienne”. Nr 85, s. 1, 20 lipca 1932.
- Skocz do:a b Historia parafii (pol.). Parafia Nawiedzenia NMP w Lesku. [dostęp 15 września 2010].
- Skocz do:a b <http://www.polskawliczbach.pl/Lesko>, w oparciu o dane GUS.
- Sprawcy zająć w powiecie leskim przed sądem doraźnym w Sanoku. „Ilustrowana Republika”. Nr 200, s. 2, 21 lipca 1932.
- Stanisław Giza. Kalendarz wydarzeń historii ruchu ludowego 1895-1965. Warszawa 1967, s. 97.
- W: Zeszyty Archiwum Ziemi Sanockiej. Nr 7 str. 16. Sanok-Zagórz-Lesko 1939-1944. 2007.
- za: Jerzy Tarnawski: Echa Konfederacji Barskiej nad Osławą (pol.). Verbum 1(49)2008, parafia-zagorz.pl. [dostęp 16 sierpnia 2009].
- Zenon Guldon, Jacek Wijaczka, Skupiska i gminy żydowskie w Polsce do końca XVI wieku, w: Czasy Nowożytne, 21, 2008, s. 169.
- <http://www.szegedkonzul.hu/hu/kulturalis-kapcsolatok/przemysl-magyarorszag-kapuja>
- Magyar életrajzi lexikon | Kézikönyvtár

Szerkesztette és jegyzetekkel ellátta:

Ifj. Buskó András

Buskó András (Budapest, 1960. április 18. -) vasútépítő mérnök, vasúti futástechnikai szakmérnök, környezetvédelmi szakmérnök. A vasúti zaj- és rezgésvédelemmel, illetve pályagazdálkodással kapcsolatos környezetvédelmi feladatok tartoznak tevékenységi körébe. A Vasúti Lexikon, és a Vasúti Környezetvédelmi Lexikon illetve a Vasútépítés és pályafenntartás I-II. [Id. Horváth Ferenc (szerk.)] egyik szerzője, illetve a Vasúttechnikai Kézikönyv szaklektora. 2013. június 1-től a MÁV Szolgáltató Központ Zrt. Környezetvédelem szakértetője, korábban a MÁV Zrt. EBK. Főosztály pályavasúti környezetvédelmi partnere. Jelenleg a MÁV Szolgáltató Központ Zrt. Beszerzési Üzletág Környezetvédelem, Energia és Szállítás Környezetvédelem Energia és Környezetvédelmi mérések környezetvédelmi

szakértője.

Vasutas családból származik. Általános iskolai tanulmányait a Budapest XVII. kerületében, a Hősök terei Általános Iskolában folytatta. 1974-1978 között a Kvassay Jenő Út-, Híd- és Vasútépítési Szakközépiskolában tanult, ahol 1978-ban iskola elsőként elnyerte a „Kvassay-díjat”. Érettségi oklevél: 2/K/1978. Szakközépiskolai Érettségi Bizonyítvány: Kvassay Jenő Ipari Szakközépiskola (Budapest, 1978. június 14.) <http://www.hubert.hu/nevsor/1978.htm>

1978-1981 között a Széchenyi István Közlekedési és Távközlési Műszaki Főiskola Közlekedésépítési Intézet Vasútépítési- és Fenntartási Szakán szerzett diplomát: Széchenyi István Közlekedési és Távközlési Műszaki Főiskola üzemmérnöki oklevél. 11-16-81 sz. Oklevél (Győr, 1981. július 1.), átminősítve: 138/1997. Sz.I.M.F. vasútépítési és fenntartási mérnök. — 1981-ben a miskolci XV. Országos Tudományos Diákköri Konferencia"-n Nagysebességet biztosító kiterőszerkezetek kialakítása és tervezése" című pályamunkával Nívódíjat nyert.

1990-1992 között a Széchenyi István Műszaki Főiskola vasúti futástechnikai szakmérnöki szakán tanult: 27/1992. sz. Szaküzemmérnöki Oklevél (Győr, 1992. május 13.): Széchenyi István Műszaki Főiskola vasúti futástechnikai szaküzemmérnök Átminősítve: 139/1997. Sz.I.M.F. vasúti futástechnikai szakmérnök. — A vasúti futástechnika c. kéziratát megvásárolta a Főiskola.

1998-1999. között a Debreceni Agrártudományi Egyetem Mezőgazdaság-tudományi Kar Víz- és Környezetgazdálkodási Tanszék Környezetgazdálkodási - Környezetvédelmi Szakmérnöki Szakon tanult, szakdolgozatának címe: "A vasúti területek növényzetének ellenőrzése (vegetáció kontroll), a gyomirtó-szerek kiválasztása és alkalmazása a környezetvédelem figyelembevételével".

1987-ben elvégezte a MÁV sínhegesztő szaktanfolyamát (AT-sínhegesztő mérnök). 1992-ben a MÁV Baross Gábor Oktatási központ IBM-PC kezelő továbbképző tanfolyamán, 1993-1995 között a Baross Gábor Oktatási központ vasúti felsőfokú környezetgazdálkodási szaktanfolyamán, 1994-ben a P.C. Wagner sínhegesztési szaktanfolyamon tanult tovább. 1997-ben a BSI Oktatási Szolgálat EN 06- 3 napos környezeti menedzser belső auditor tanfolyamán, 2000-ben az EARA-szintű környezeti vezető auditor tanfolyamon bővítette a környezetvédelmi ismereteket.

2002-ben a MÁV Rt. „Társasági minőségügyi tréning”-en, 2002-ben a MÁV Rt. Baross Gábor Oktatási Központ „Oktatástechnikai eszközök bemutatása” szaktanfolyamon vett részt. 2003-tól rendszeresen részt vesz a MÁV Baross Gábor Oktatási Központ éves szakmai továbbképzésein.

1992-ben elvégezte a MÁV Baross Gábor oktatási központ által szervezett IBM-PC kezelő továbbképző tanfolyamot. 519/2./ 1992. MÁV Baross Gábor Oktatási Központ: IBM-PC kezelő továbbképző tanfolyam (Budapest, 1992. június 22.)

*

1981-1984 között a MÁV Rt. Balparti Épületfenntartó Főnökségen építésvezető-helyettese volt a Budapest-nyugati pályaudvaron. 1984-1986 között a MÁV Budapesti Igazgatóság Személyzeti és Munkaügyi osztály műszaki előadóként tevékenykedett. 1986-1995 között a MÁV Budapesti Üzletigazgatóság Műszaki, majd Építési és Pályafenntartási, később Pálya, Híd és Magasépítményi Osztályon előadói, építési biztos, vonalbiztosi feladatokat látott el. 1996-2003 között a MÁV Rt. Pályavasúti Igazgatóság környezetvédelmi vezetője. 2003. április 1-től MÁV Rt. Vezérigazgatóság Egészségi-, Biztonsági és Környezetvédelmi Főosztályon környezetvédelmi partner, környezetvédelmi szakértő feladatokat lát el. 2013. június 1-től a MÁV Szolgáltató Központ Zrt. Környezetvédelem szakértő munkatársa. 2016. február 1-től a MÁV Szolgáltató Központ Zrt. BLÜ Környezetvédelmi Műszaki Szolgáltató Központ munkavállalója. 2017-ben a szervezet átalakulását követően MÁV Szolgáltató Központ Zrt. – Integrált Ellátási Üzletág – Környezetvédelem, Energia és Szállítás – Környezetvédelem – Környezetvédelmi mérések szakértője.

1990-ben tagja lett a Mérnökök és Technikusok Szabad Szakszervezetének (MTSZSZ), a vasúti tagozat alapítója. Tagja az Optikai, Akusztikai és Filmművészeti Egyesület (OPAKFI) Zaj és Rezgés-csökkentési Szakosztályának, a Közlekedéstudományi Egyesület (KTE) Vasúti Tagozat Vasútépítési És Pályafenntartási Szakosztályának. 2018-tól tagja a MAÚT - Magyar Út- és Vasútügyi Társaság Környezetvédelmi albizottságának. A Magyar Mérnöki Kamara alapító tagja (Kamarai szám: 01-0021), a Budapesti és Pest Megyei Mérnöki Kamara aktív tagja (környezetvédelmi, ill. közlekedési szakmai tagozat, akusztikai tagozat). 2015. november 6-án a magyar mérnöki kamara akusztikai tagozatának alapító tagja volt.

MÁV vasúti szaktanfolyami-szakoktatói team vezetőjeként bekapcsolódott a vasúti felnőttképzésbe. 1992-től a MÁV Rt. AT-sínhegesztői szaktanfolyam oktatója volt.

MÁV középfokú környezetvédelmi szaktanfolyam „Hulladékgazdálkodás” valamint a MÁV Baross Gábor Oktatási Központ felsőfokú vasútépítési és fenntartási szak „Környezetvédelem” c. tantárgy oktató volt, majd a MÁV Szolgáltató Központ Zrt. Baross Gábor Oktatási Központ alacsony fokú szaktanfolyamainak Környezetvédelem tantárgy oktatója. 1999-től konzulensi feladatokat lát el (BMGE., DATE., Veszprémi Egyetem stb.). Kiss Balázssal közösen a *Környezetvédelem* tantárgy előadásában közreműködött a BMGE Út- és Vasútépítési Tanszéken.

1994-ben a pécsi VII. Vasúti Futástechnikai Konferencián: *"Vasúti járművek közlekedésbiztonsága kissugarú ívekben "* címmel tartott szakelőadást.

Az 1996-ban, Záhonyban megrendezett X. Vasúti Pályafenntartási Konferencián *"A MÁV Rt. Pályavasút környezetvédelmi feladatai "* címmel tartott előadást.

Az 1996-ban, Bük-fürdőn megrendezett I. Energetika a Közlekedésben című Konferencián *"A MÁV Rt. Pályavasút környezetvédelmi filozófiája "* című előadást tartott. Az 1996-ban, Győrben megrendezett *"Korszerű gondolatok a zajvédelemben"* című Konferencián hozzászólásában a MÁV Rt. Pályavasút zajvédelemmel kapcsolatos feladatairól tartottam ismertető előadást. Az 1997 februárjában megtartott főmérnöki országos értekezleten a *"Környezetvédelem szabályozása a MÁV Rt. pályavasút területén"* címmel, a következő időszak feladatairól tartott előadást. Kezdeményezője, egyik szervezője illetve előadója volt az 1997. március 18-án megtartott *"Vasúti ágyazati anyag és a környezetvédelem"* című Környezetvédelmi Konferenciának.

2013-tól az OPAKFI Zajvédelmi szemináriumain a vasúti közlekedési zajjal kapcsolatos előadásokat tart. 2018. november 29. - december 1. között a MOME Z épületében megtartásra került Central European Society for Soundscape Ecology (CESSE) alapító konferenciáján (Hungarian Engineers' Chamber, Department of Acoustics) RAILWAY NOISE AND VIBRATION PROTECTION tartott előadást.

MÁV Rt. pályavasúti környezetvédelmi vezetőjeként (1996-2003) 1997-ben részt vett az Állami felelősségi körbe tartozó szennyezőforrások/szennyezett területek kármentesítési-programjának a MÁV által kidolgozandó alprogramjában, amely az állami felelősségi körbe tartozó hátrahagyott környezetkárosodások kármentesítéséről szóló 2205/1996. (VII. 24.) Korm. határozat 3. pontja alapján készülő KHVM (MÁV) kármentesítési alprogramja. A MÁV alprogram a MÁV Rt. kezelésében lévő kincstári ingatlanok környezeti állapotára terjed ki. Elkészítette a MÁV Rt. Bicske-Lovasberény közötti vonalszakaszának megszüntetésére vonatkozó teljeskörű környezetvédelmi felülvizsgálatot (sz.: Gy. 610-40/2003., kelte: 2003. november) Részleges környezetvédelmi felülvizsgálatokat végzett, és intézkedési terveket készített. Összeállította a Gy. 712-642/2008. Vasúti zajvédelmi intézkedési tervet. 2007-től folyamatosan részt vesz a nagyforgalmú vasútvonalak stratégiai zajtérképezése előkészítésében. 2018-tól a MÁV csoport zajvédelmi munkacsoportjának tagja.

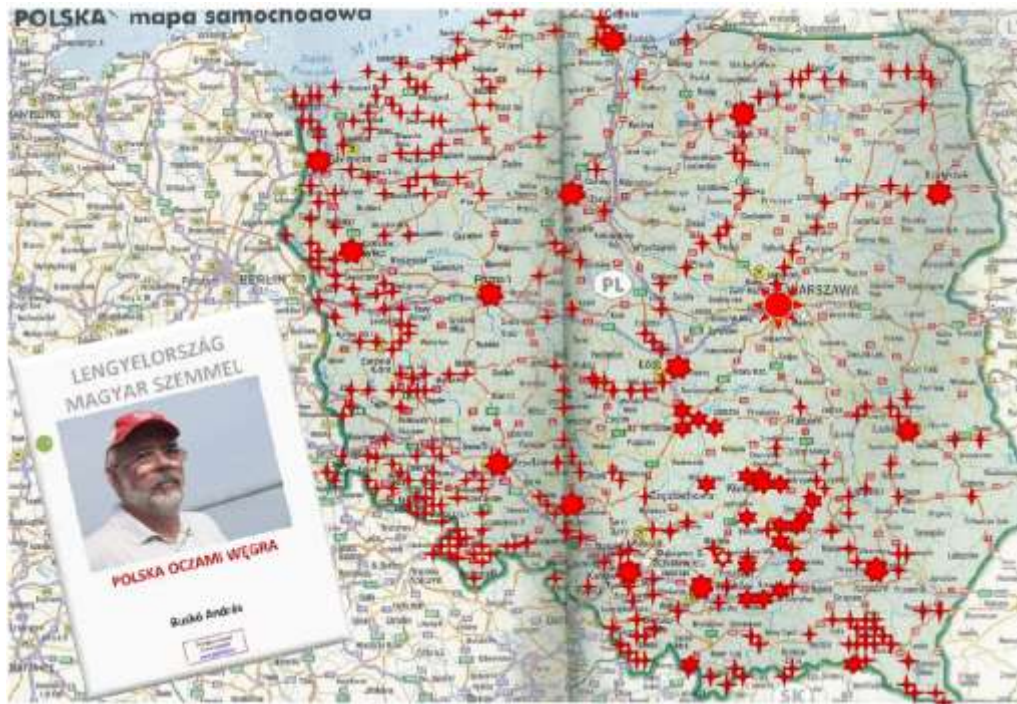
1990-ben Vasútigazgatói Dicséretben részesült. 1992-ben, a vasúti közlekedés érdekében kifejtett tevékenységért SZÉCHENYI ISTVÁN SZOBOR kitüntetésben részesült.

*

1977-től MÁV Budapesti Igazgatóság Sport Kör, majd 1993-tól, újjáalakulásától kezdve a LOKOMOTÍV Turista Egyesület tagja. Az Országos Kék Túra jelvényt is megszerezte, bronzjelvényes túravezetői tanfolyamot végzett. Több turista mozgalomban és tájékoztató versenyeken vett részt. Korábban a Vasutas Szakszervezet Természetjáró Szakbizottságának volt a tagja, majd a Budapest, VI. ker. Természetbarát Bizottság illetve a Biatorbágyi Helytörténeti Bizottság elnöke volt. 1977-től kezdve részt vett a Tájak-Korok-Múzeumok mozgalomban és annak többszörös vándorkönyves mestere.

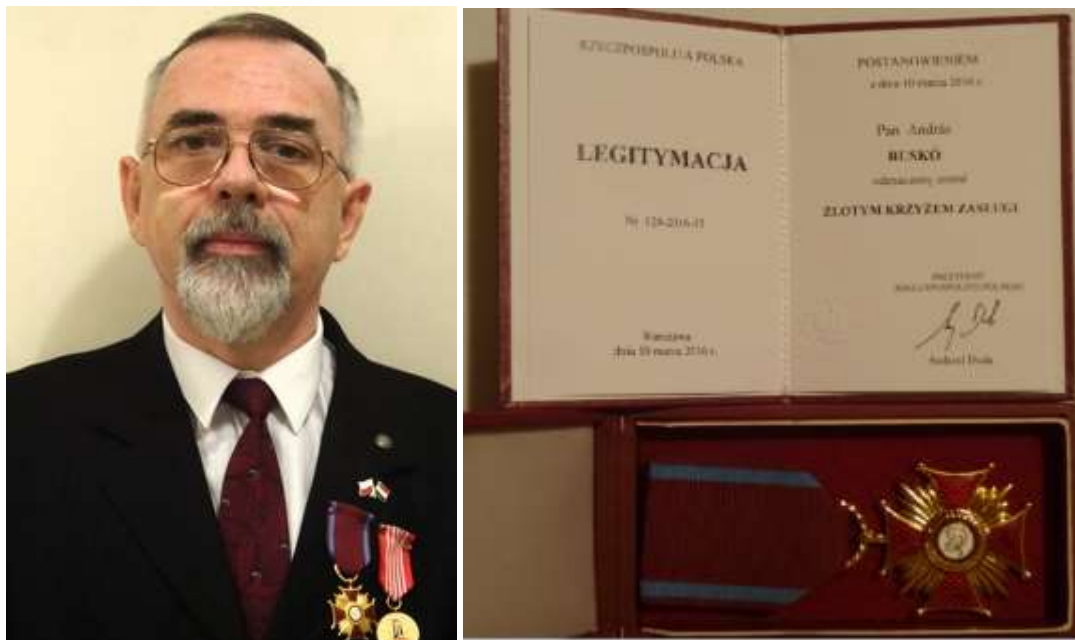
*

2000-ben alapítója volt a rákosligeti Magyar-Lengyel Baráti Körnek. A társaság 2010-ben elnyerte a Magyarországi Lengyelekért-díjat. A Budapest Főváros XVII. kerületi Lengyel Nemzetiségi Önkormányzat elnöke (2002-től), az Országos Lengyel Önkormányzat képviselője (2003-tól). 2007-2014 között az Országos Lengyel Önkormányzat elnökhelyettese volt.

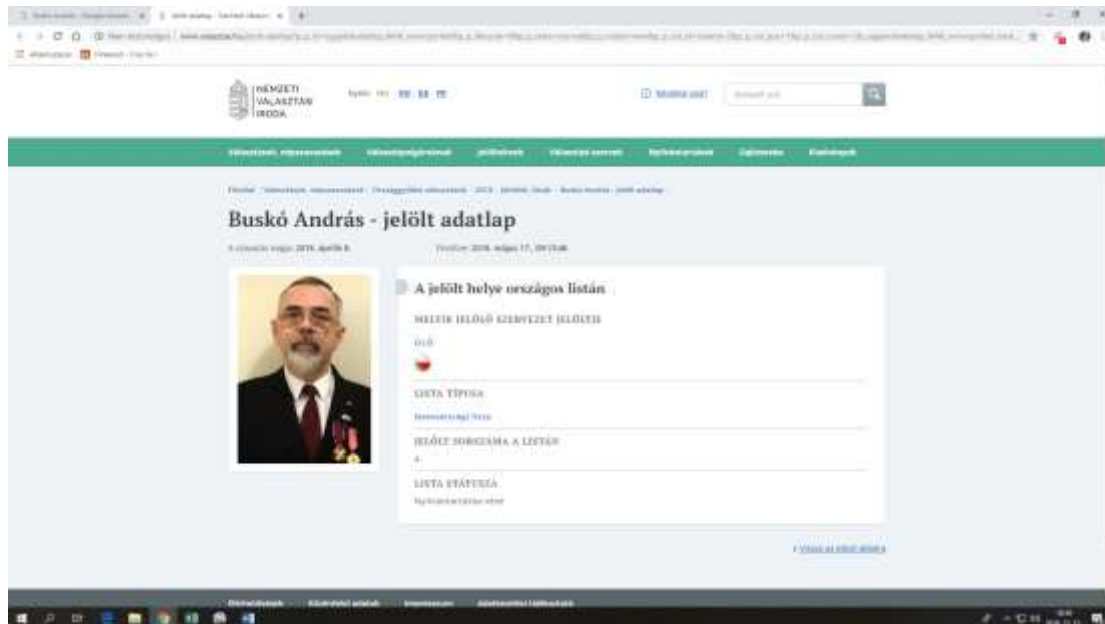

Utazások lengyelországban

2010. június 25-én Andrzej Krzysztof Kunerttől, a Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa (a Harc és Mártírság Emlékét Őrző Tanács) főtitkárától a Lengyel Köztársaság Budapesti Nagykövetségén, a Magyarországon a lengyel emlékhelyek megőrzése érdekében kifejtett munkásságáért az 1975. július 15-én alapított I. fokozatú „Złoty Medal Opiekuna Miejsc Pamięci Narodowej” kitüntetést kapta. Andrzej Dudától, a Lengyel Köztársaság elnökétől 2016. március 18-án a Szolgálati Arany Kereszt elismerésben (Złoty Krzyż Zasługi) részesült.

Buskó András a lengyel állami kitüntetésekkel

Buskó András, lengyel nemzetiségi szószólójelölt (2018)

2006-tól a Varangy Akciócsoport Egyesület titkáráként több éve elősegítette a kételtűek védelmét Magyarországon. 2018-tól a MAÚT MAGYAR ÚT- ÉS VASÚTÜGYI TÁRSASÁG környezetvédelmi albizottságának tagja.

2018. december 10-től a Közlekedéstudományi Egyesület Vasúti Tagozat Vasútépítési és Pályafenntartási Szakosztály elnöke. 1999-ben KTE Egyesületi Ezüstjelvény kitüntetésben részesült. 2003-ban KTE Egyesületi Aranyjelvény kitüntetésben részesült.

2004-től tagja a Magyar Honvédvadász Hagyományörző és Sport Szakosztálynak és pártoló tagja az Aradi Vértanúk Egyesületnek, hagyományör tüzér százados rendfokozattal rendelkezik. A februári kápolnai csata illetve a tavaszi hadjárat rendezvényein túlmenően március 15-én a rákosmenti Hősi emlékműnél rendezett ünnepség díszőrség parancsnoka. A Szent László Ünnepségen a lovagkört képviseli. Részt vett többek között a 2016-ban rendezett szigetvári Zrínyi Év rendezvényén is.

Buskó András nyargaló üteg tüzérszázados egyenruhában